

Det beste for folkets helbred

**En undersøkelse av sunnhetskommisjonens arbeid og deres møte
med allmuen i Kristiania perioden 1860-1880**

Kristin Øvergård Næss

Veileder

May-Brith Ohman Nielsen

Masteroppgaven er gjennomført som ledd i utdanningen ved Universitetet i Agder og er godkjent som del av denne utdanningen. Denne godkjenningen innebærer ikke at universitetet innestår for de metoder som er anvendt og de konklusjoner som er trukket.

Universitetet i Agder, 2011

Fakultet for historie

Institutt for religion, filosofi og historie

Førord

Jeg vil først og fremst takke min veileder May-Brith Ohman Nielsen for god veiledning, interessante og ikke minst lærerike samtaler, inspirasjon og hjelp når jeg har stått fast.

Deretter vil jeg takke Oslo byarkiv, og da spesielt Johanne Bergkvist for god hjelp og gode ideer i forbindelse med utformingen av denne oppgaven. Det har vært vesentlig for oppgaven at hun kjente til emnet så godt som hun gjorde.

Jeg vil takke min seminargruppe for flotte møter og tilbakemeldinger. Jeg vil også takke Inés for våre faste onsdagsmøter. Hvor jeg kunne prøve ut nye teorier og ideer, og hvor jeg fikk et avbrekk fra oppgaveskrivingen.

Tilslutt vil jeg takke min familie. Først og fremst Fredrik for støtte i gode og dårlige stunder. Jeg vil også takke resten av min familie for den støtten og hjelpen de har bidratt med i løpet av arbeidet med denne oppgaven.

Kristin Øvergård Næss

Kristiansand 2011

Bildet på forsiden er fra oslobilder.no

Fotograf: Olaf Martin Peder Væring

Karl den 12s gate 30, Vaterland Oslo

Oslo Museum – Byhistorisk samling 1889

<http://www.oslobilder.no/OMU/OB.F01190>

Innholdsfortegnelse

Forord	2
Kapittel 1: Innledning	8
1.1 Arbeidet med den norske sunnhetsloven av 1860	10
1.2 Kommisjonenes arbeid i Kristiania	12
1.3 Tidligere forskning	12
1.3.1 Medisinhistorie	12
1.3.2 Min innfallsvinkel	14
1.3.3 Lokal- og sosialhistorisk forskning	15
1.3.4 Sunnhetslovgivning	15
1.3.5 Norske sunnhetskommisjoners arbeid og forholdet til allmuen	17
1.4 Problemstilling og avgrensning	19
1.5 Teori og metode	21
1.5.1 Analyseverktøy	23
1.5.2 Kvalitativ metode	24
1.5.3 Kvantitativ metode	24
1.6 Kilder	25
1.6.1 Sunnhetskommisjonenes eget materiale	25
1.6.2 Trykte utgivelser	26
1.6.3 De årlige medisinalberetningene	26
Kapittel 2: Den norske sunnhetsloven og Kristiania sunnhetskommisjon i et europeisk perspektiv	27
2.1 Europeiske modeller	27
2.1.1 Fransk modell	29
2.1.2 Engelsk modell	31
2.1.3 Prøyssisk modell	34
2.1.4 Dansk modell	35

2.2 Lov om sunnhetskommisjoner og foranstaltninger i anledning av epidemiske og smittsomme sykdommer (1860)	37
2.2.1 <i>Om Sundhedscommissioner</i>	37
2.2.2 <i>Angaaende særegne foranstaltninger imod epidemiske og smittsomme sygdomme</i>	38
2.2.3 <i>Almindelige Bestemmelser</i>	39
2.3 Norge og Kristiania i europeisk perspektiv	39
2.3.2 Norsk sunnhetslovgivning: Med blikket mot Europa.	39
2.4 Kommisjonenes medlemmer	42
2.4.1 Bakgrunn og utdannelse	45
2.5 Lovens virke i Kristiania: Arbeidet med egne sunnhetsforskrifter	46
2.6.1 Kristiania 1864: Sunnhetsforskriftene som aldri ble vedtatt.	46
2.6.2 Kristiania 1873: Sunnhetsforskrifter for Kristiania By.	48
Kapittel 3: Miasmer eller smitte	
- Kommisjonens tilnærming til sykdomsbekjempelse	50
3.1 Miasmer eller smitte i Kristiania Sunnhetskommisjon 1860-1865:	
De første fem årenes passivitet	53
3.2 Miasmer eller smitte i Kristiania Sunnhetskommisjon:	
Kriseåret 1866 som øyeåpner	55
3.2.1 Koleraepidemien 1866: Faglig uenighet og krangel	56
3.2.1.1 Utbruddene og reaksjonene	59
3.2.2 Lasaretter, karantene og organiseringen av byens helsevesen	60
3.2.3 Skarlagensfeberdiskusjonen 1866: Den store barnedreperen	62
3.3 Årene etter Steffens: Miasmeteorien for fall 1866-1879	64
3.3.1 Isolering av syke	65
3.3.2 Ny-karantenisme og isolasjon i Kristiania: Frykten utenfra	66
3.3.3 Meslinger og skarlagensfeber: Nye, gamle fiender	67
3.3.4 Endringer over tid	68
Kapittel 4: Sunnhetskommisjonens arbeid.	
- Kvantitative undersøkelser av sunnhetskommisjonen i Kristiania.	70
4.1 Møtefrekvens	70

4.2 Tiltak og fokusområder	72
4.2.1 Antall tiltak og saker	72
4.3 Kommisjonens arbeid ute i byen: Klager og husundersøkelser	77
4.3.1 Hvem klaget, og hvem ble det klaget på?	77
4.3.2 Hva var årsakene til klagene, husundersøkelsene og påleggene?	78
4.3.3 Hvor ble det gjennomført undersøkelser i Kristiania?	79
4.4 Byråkratiet	81
4.4.1 Byråkratiets kjennetegn	81
4.4.2 Kristiania sunnhetskommisjon i Webers modell	82
Kapittel 5: Sunnhetskommisjonens arbeid og møtet med allmuen.	
- Kristiania sunnhetskommisjon inn i den private sfæren.	85
5.1 Kristiania by	88
5.1.1 Byens befolkning, boligforhold og levekår	89
5.2 Møtet med folket	91
5.2.1 Brukte deler av allmuen sunnhetskommisjonen aktivt for å bedre sine levekår?	92
5.2.2 Kommisjonenes holdninger til allmuen: Kommer dette til uttrykk i deres arbeid?	94
5.2.3 Utsatte samfunnsgrupper	94
5.3 Undersøkelser og inngripen: Kommisjonen inn i den private sfæren	96
5.3.1 Klager og husundersøkelser	99
5.3.1.1 Klager og husundersøkelser i perioden 1860-1864	99
5.3.1.2 Klager og husundersøkelser i perioden 1865-1869	101
5.3.1.3 Klager og husundersøkelser i perioden 1870-1874	102
5.3.1.4 Klager og husundersøkelser i perioden 1875-1879	103
5.3.2 Smitte- og sykdomsutbrudd	104
5.3.2.1 Smitte- og sykdomsutbrudd i perioden 1860-1864	104
5.3.2.2 Smitte- og sykdomsutbrudd i perioden 1865-1869	105
5.3.2.3 Smitte- og sykdomsutbrudd i perioden 1870-1874	106
5.3.2.4 Smitte- og sykdomsutbrudd i perioden 1875-1879	107
5.4 Kommisjonens hensikt og motiv: Funn fra analysen.	108
5.4.1 Sunnhetskommisjonens hensikt og motiver i sanitære saker.	108

5.4.2 Sunnhetskommisjonens hensikt og motiver i sykdoms- og smittesaker.	109
5.4.3 Hvor langt gikk de Kristiania sunnhetskommisjon inn i den private sfæren?	110
5.5 Makt eller hjelp og forebygging: En del av nasjonsbyggingen?	111
5.5.1 Maktbruk og tvang	111
5.5.2 Var sunnhetsloven en del av nasjonsbyggingen?	113
Kapittel 6: Sunnhetskommisjonen i Kristiania.	
- Avslutning og konklusjon	115
6.1 Den norske sunnhetsloven med europeisk inspirasjon?	116
6.1.1 Hva var den norske modellen?	116
6.1.2 Hvilken modell valgte Kristiania sunnhetskommisjon?	117
6.2 Sunnhetskommisjonens arbeid i byen	119
6.2.1 Smitte- og sykdomsarbeidets utvikling over tyve års arbeid	119
6.2.2 Kommisjonens arbeid i Kristiania, møtefrekvens, saker og sunnhetsforskrifter	119
6.2.3 Den stadige byråkratiseringen	121
6.3 Møtet med Kristianiabeboerne	121
6.3.1 Klager og husundersøkelser, kommisjonens viktigste og mest tidkrevende arbeid	122
6.3.2 Sunnhetskommisjonen et maktorgan?	123
6.4 Utviklingens lange linjer og veien videre for sunnhetskommisjonen	124
6.4.1 Det beste for folkets helbred, en sosialhistorisk oppgave	125
6.4.2 Videre forskning	126
Kildemateriale og litteratur	127
Vedlegg	
Vedlegg 1: Meldinger om epidemier og utbrudd fra forhandlingsprotokollene: Kristiania Sunnhetskommisjon 1860-1880	132
Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880	135

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".	
Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874	151
Vedlegg 4: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".	
Sanitære forhold i Kristiania 1874-1877	159
Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".	
Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879	166

Tabeller og figurer

Kapittel 2:

Figur 2.1: Medlemmer i Kristiania sunnhetskommisjon	44

Kapittel 3:

Tabell 3.1 Sykdomsutbrudd og smittefare tatt opp i sunnhetskommisjonens møter.	69

Kapittel 4:

Tabell 4.1: Møtefrekvens Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880	71
Figur 4.1: Prosentvis inndeling av kommisjonens saksmengde fra 1860 til 1880	73
Tabell 4.2: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1869	74
Tabell 4.3: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1870-1879	75
Tabell 4.4: Klager og husundersøkelser i Kristiania.	79
Kart 4.1: Klager og husundersøkelser i Kristiania.	80

Kapittel 5:

Figur 5.1: Analyseverktøy	98

Forkortelser i vedleggene:

E – Exanthemisk Tyfus (Flekktyfus)

G – Gjentatte klager

M – Muntlig klage

S – Smitte

SK - Sunnhetskommisjonen

Kapittel 1: Innledning

I denne oppgaven vil jeg undersøke Kristiania sunnhetskommisjons arbeid og deres møte med allmuen i perioden 1860-1880. Hovedproblemstillingen for oppgaven er;

Hvordan ble sunnhetsloven gjennomført i Kristiania i perioden 1860-1880, og hvordan påvirket sunnhetskommisjonenes arbeid allmuens liv og levekår?

Spørsmål knyttet til makt, ideologi og kontroll ble aktualisert i forbindelse med koleraepidemiens herjinger på 1800- tallet. Dette førte også til at forebygging av sykdom og folkehelse ble satt på den politiske dagsorden, og brakt inn i den europeiske hygienedebatten. Hvordan en stat tilnærmet seg hygienearbeidet var avhengig av ideologiske og politiske tradisjoner i de ulike landene, har flere medisinhistorikere hevdet.¹ Det handlet om hvor drastisk det offentlige kunne tillate seg å gripe inn i den private sfæren, hevdet historiker Aina Schiøtz i sitt verk *Det offentlige helsevesen i Norge 1603-2003 Landets helse - Folkets styrke* fra 2003.²

Etter den industrielle revolusjons gjennombrudd og utover 1800- tallet, økte ikke bare folketallet, men også tilstrømmingen til de store byene i Europa. Industrien økte i voldsom fart, skapte arbeidsplasser, og tiltrakk seg mennesker fra rurale områder med ønske om arbeid. Mange byer, som blant annet de største byene i England og Frankrike, var overbefolkede, og mange steder bodde folk praktisk talt oppå hverandre i små hus med lite lys og dårlig ventilasjon. De sanitære forholdene i mange av de europeiske fattigkvarterene var dårlige. Ofte gikk kloakken rett ut i nærliggende elver, hvor befolkningen i flere deler av disse byene også fikk drikkevannet fra. Med disse bo- og sanitærforholdene er det derfor ikke overraskende at vannbårne og meget smittsomme sykdommer, som kolera og tyfoidfeber spredte seg raskt i europeiske storbyer fra 1830-tallet.³ Frem til den første store koleraepidemien nådde Europa i 1831, besto beskyttelsestiltakene de europeiske myndighetene iverksatte, for det meste av karantener, avsperring, isolasjon og sanitærkorridorer. Disse tiltakene var bygget opp under pestepidemiene på 1600- og 1700-

¹ Først lagt frem av Erwin Ackerknecht i 1948 i artikkelen *Anticontagionism between 1821 and 1867*. Innen norsk forskning har blant annet Ole G. Moseng og Aina Schiøtz benyttet seg av denne teorien i sine verk om det norske offentlige helsevesenets historie. Andre historikere slik som Peter Baldwin har derimot hevdet at denne teorien ikke er omfattende nok, og at mange flere faktorer spilte inn på statenes valg av hygiene- og smittebekjempelsesstrategi. (Dette vil jeg diskutere nærmere i kapittel 2, i undersøkelsen av andre europeiske staters strategier).

² Schiøtz, Aina, *Det offentlige helsevesen i Norge 1603- 2003 Landets helse - Folkets styrke* (2003) s. 28

³ Noble, Thomas, *Western civilization: The continuing experiment Volume C Since 1789* (2005) s. 691- 692

tallet og var beregnet på de vanligste sykdommene før 1830, pest, gulfeber, kopper, dysenteri og tyfus.⁴ Historiker og medisiner Erwin Ackerknecht hevdet i sin artikkel *Anticontagonism Between 1821 and 1867* fra 1948 at sanitærkorridorer, karantener og andre tiltak som vanligvis ble brukt mot smittsomme sykdommer, grep inn i den personlige frihet, og prioriterte fremfor alt et sterk fellesskap og statens beste. Han mente dette var tiltak som oftest ble brukt av autoritære, eneveldige eller merkantilistiske regimer. I motsetning til liberale stater som han derimot mente var tilbakeholdne med å gripe inn i den personlige friheten.⁵ I følge historiker Ole Georg Mosengs verk om det norske helsevesenet, var hovedtendensen at leger og myndigheter i middelhavslandene, var mer tilbøyelige til å holde fast ved de strenge karantenesystemene. Samtidig kritiserte stadig flere medisinerere i Nord-Europa denne typen tiltak. At koleraen skulle være smittsom og derfor kreve tiltak som karantene, ble regnet som antikvarisk og utdatert av mange medisinerere.⁶ Den amerikanske historikeren Peter Baldwin hevdet derimot i sin undersøkelse *Contagion and the State in Europe 1830-1930*, fra 2005 at europeiske stater ikke bare valgte medisinsk teori ut fra deres ideologi, men disse valgene var langt mer sammensatte både internt i landene og innenfor deler av karantenepolitikken. Baldwin mener det ikke var britisk liberalisme eller tysk intervensjonisme som i seg selv bestemte deres forebyggingsstrategi. Han mente det heller var geo-epidemiologi og faktorer i forbindelse med dette, som ikke bare avgjorde og formet de forholdsreglene de ulike nasjonene valgte, men også hele deres politiske tradisjon.⁷

Europas medisinerere var på midten av 1800-tallet delt i synet på hva som gjorde at sykdommer spredtes og hvordan disse skulle bekjempes. På den ene siden var de som trodde på miasmeteorien, og på den andre siden de som mente kontagieteorien var den riktige teorien, i tillegg fantes det også de som mente begge teoriene hadde gode poenger. Miasmatikerene mente smittestoffet i seg selv var harmløst, men om smittestoffet ble gjort om til en miasme, en forandring som bare var mulig under visse betingelser i en atmosfære av uorden, ville det være farlig. Miasmene oppsto gjennom utdunstinger fra de sykes kropp, spesielle telluriske krefter og spesielle klimatiske forhold. Kontagionistene mente smitten spredte seg gjennom berøring mellom personer. De mente derfor karantene var den beste måten til å bekjempe sykdommer på. For å bekjempe sykdommer søkte miasmatikerene å

⁴ Nielsen, May- Brith Ohman, *Mennesker, makt og mikrober: Epidemibekjempelse og hygiene på Sørlandet 1830- 1880* (2008) s. 58- 59

⁵ Ackerknecht, Erwin, *Anticontagonism between 1821 and 1867* (1948) Bulletin of the History of Medicine volume 22 (via Baldwin, Peter, *Contagion and the State in Europe*, 1830-1930 s. 12)

⁶ Moseng, Ole Georg *Det offentlige helsevesen i Norge 1603- 2003: Ansvar for undersåttens helse 1603- 1850* (2003) s. 305

⁷ Baldwin, Peter, *Contagion and the State in Europe 1830- 1930* (1999) s. 563

fjerne skitt og lort i fattigkvarterene, og de var talsmenn for en nøysom livsstil og for sosiale reformer. Hovedforskjellen mellom de to retningene var bruken av karantene, da miasmatikerne så på karantener som lite hensiktsmessig i bekjempelsen av sykdommer.⁸

Koleraepidemiens omfang og høye dødelighetsrater synliggjorde en rekke problematiske sider ved samfunnet. Fattigdom, underernæring, dårlige boforhold og elendige sanitære forhold ble utfordringer myndighetene i store deler av Europa måtte ta tak i. Den store tilflytningen til byene førte også til at landdistriktenes kulturelle og hygieniske vaner ble brakt med til byene. Dette ble problematisk i byene hvor betingelsene for smittespredning var helt annerledes enn i de spredt bebodde landdistriktene. Koleraen ble, i følge historiker ved medisinsk institutt i Bergen Aina Schiøtz, den sykdommen som symboliserte de menneskelige kostnadene ved hurtig industriell og økonomisk vekst. Sykdommen ble også inngangen til en større forståelse for forholdet mellom fattigdom og sykdom, og slik kom den til å legitimere nye hygienereformer.⁹ Erwin Ackerknecht mente at koleraens dramatiske sykdomsforløp skremte myndighetene til å ta i bruk ”aggressive” metoder raskere enn ved tuberkulose og tyfoidfieber, som hadde et lengre og mindre voldsomt sykdomsforløp.¹⁰

Utover 1840-årene ble det avholdt flere hygienekonferanser i Europa. Den europeiske hygienebevegelsen hentet sin styrke fra frykten for både smitte og sosial uro, spesielt i årene etter februarrevolusjonen i 1848. På en hygienekonferanse i København i 1858 ble det fremholdt at sunnhetsforskrifter som sikret allmuen bedre boligforhold, var nødvendige også av hensyn til andre samfunnsklassers sikkerhet. I følge historiker Anne-Lise Seip knyttet også norske leger sitt arbeid opp mot den europeiske hygienebevegelsen.¹¹

1.1 Arbeidet med den norske sunnhetsloven av 1860

Norske leger mente det var nødvendig med effektive lokale organer, som kunne virke permanent, og ikke bare i krisetider. De arbeidet for en ny lovgivning, og var på offensiven for å få i stand et bedre medisinalvesen i Norge.¹² En av grunnene til legenes ønske om en sunnhetslov, var styrkingen av legeyrkets status i samfunnet. Medisinerne sto svakt både faglig og sosialt, ikke bare var legene kommet til kort innenfor embetsverket, de hadde også lav tillit i befolkningen. Legene ønsket derfor en ny sunnhetslovgivning for å styrke og

⁸ Schiøtz (2003) s. 30-31

⁹ Schiøtz (2003) s. 26-28

¹⁰ Ackerknecht, Erwin, *A Short History of Medicine* (1959) s. 211

¹¹ Seip, Anne-Lise, *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk Sosialpolitikk 1740 – 1920* (1984) s. 227

¹² Seip (1984) s. 228

videreutvikle sin profesjon.¹³ Schiøtz skrev at for foruten å bekjempe epidemier, kan sunnhetsloven også sees i sammenheng med at en lovbestemmelse innen sunnhetsvesenet ble ansett som et egnet middel i nasjonsbyggingsprosessen. Kultivering og sivilisering av landets innbyggere skulle være en del av denne prosessen, en sunn befolkning ble ansett som nasjonens største ressurs.¹⁴ Helsekommisjoner var ikke et nytt fenomen i Norge, en av forløperne til sunnhetskommisjonene var de såkalte leprakommisjonene fra 1857 på Vestlandet. Allikevel hadde de norske initiativtakerne i hovedsak brukt den britiske lovgivningen og kommisjonene der som forbilde når det skulle lages en ny lov, skrev historiker Anne-Lise Seip i sitt verk *Sosialhjelpstaten blir til*.¹⁵ Hvorvidt den norske loven var inspirert og skapt på grunnlag av den britiske loven skal jeg diskutere nærmere i kapittel 2, jeg mener dette er mer sammensatt spørsmål som er nødvendig å diskutere i denne oppgaven slik at en kan danne seg et klarere bilde av sunnhetskommisjonen i Kristiania og deres arbeid.

Ikke alle så nytten med kommunale sunnhetskommisjoner, dette viste seg i stortingsdebatten, men lovkommisjonen så både mot by og land, og de mente det var nødvendig å forebygge ”den Fare for den almindelige Sundhet, som ligger ikke alene i Barbarie og Vankundighet, men også i deres Motsetning, Civilisation og Industrie”.¹⁶ Den 16.mai 1860 ble den norske sunnhetsloven vedtatt. Loven fikk to hovedkapitler. Det ene *Om Sundhedscommissioner* og det andre *Angaaende særegne Foranstaltninger imod epidemiske og smitsomme sygdomme*. Dette var for å skille mellom politisk-administrativ organisering på den ene siden, og sykdomsforebygging og bekjempelse av smittsomme sykdommer på den andre siden.¹⁷ Sunnhetskommisjonene skulle ha sin oppmerksomhet rettet mot stedets sunnhetsforhold, og hadde ansvar for å ta tak i problemer som kunne true befolkningens sunnhet og helse. De skulle gi anvisninger om hvordan problemene kunne eller skulle løses. I byene skulle kommisjonene bestå av magistraten eller en annen representant for administrasjonen, byingeniøren, og tre andre valgt av kommunestyret. Den statlig ansatte embetslegen skulle lede arbeidet, slik var det også på landet, men det var forskjell på lovteksten for by og land, i byene *skulle* kommisjonene fremme forslag til forskrifter for sunnhetsvesenet i kommunen, mens i landkommunene *kunne* de gjøre dette. Disse måtte deretter godkjennes av kommunen og departementet.¹⁸

¹³ Schiøtz (2003) s. 43

¹⁴ Schiøtz (2003) s. 50

¹⁵ Seip (1984) s. 228

¹⁶ Seip (1984) s. 229

¹⁷ Schjønsby, Hans Petter, *Innføringen av sunnhetsloven 1860* (2001)

¹⁸ Schiøtz (2003) s. 49

1.2 Kommisjonenes arbeid i Kristiania

Med den nye sunnhetslovgivningen fikk en et permanent apparat som skulle forhindre stadige epidemiutbrudd. På dette viset gikk også myndighetene vekk fra sine liberalistiske prinsipper om minst mulig offentlig intervensjon.¹⁹ Men allikevel skulle den personlige friheten og eiendomsretten ivaretas gjennom de folkevalgte i kommisjonene, samtidig som de folkevalgte skulle læres opp, slik at de kunne bringe kunnskap om hygiene ut til befolkningen. I byene var kommisjonenes viktigste arbeid å sanere risikofaktorer, mens på landsbygda skulle sunnhetskommisjonene i hovedsak drive opplysningsarbeid.²⁰

I perioden 1855-1880 ble Kristianas folketall tredoblet, det var få europeiske byer som kunne konkurrere med denne befolkningsøkningen. I 1845 hadde Kristiania 33 000 innbyggere, i 1880 hadde befolkningen steget til 119 000 mennesker.²¹ Kristiania sunnhetskommisjon trådte sammen for første gang februar 1861, og de brukte hele fire år på et utkast til sunnhetsforskrifter.²² I arbeidet med forskriftene ønsket medlemmene av kommisjonen pålitelig kunnskap om byens sunnhetstilstand, dødelighet og dødsårsaker. I 1863 fikk de derfor penger av kommunen til en folketelling. Folketellingen viste at folketallet var høyere enn antatt, og at dødeligheten derfor også var lavere. Fra 1867 holdt hovedstaden årlige folketellinger, og kommisjonen kunne gjennom dette få bedre kunnskaper om sine innbyggere og deres levekår.²³

1.3 Tidligere forskning

I denne delen vil jeg presentere medisinhistorie som forskningsfelt, hvor jeg plasserer denne oppgaven i forhold til tidligere forskning, og den viktigste litteraturen for oppgaven. Dette er ikke bare for å plassere oppgaven innenfor en forskningstradisjon, men også for å vise bredden og variasjonen i den litteraturen jeg vil benytte meg av.

1.3.1 Medisinhistorie

Medisinhistorie er en disiplin med relativt kort tradisjon, den ble institusjonelt forankret i Tyskland først tidlig på 1900- tallet. Medisinhistorie ble etablert som fag og forskningsfelt i USA på 1930- tallet, og i etterkrigstiden sto forskere som Erwin Ackerknecht, Henry Sigerist

¹⁹ Schiøtz (2003) s. 50

²⁰ Schiøtz (2003) s. 45

²¹ Myhre, Jan Eivind, *Oslo bys historie: Hovedstaden Christiania Fra 1814 til 1900*, bind 3 (1990) s. 205-206

²² Forslaget til sunnhetsforskrifter som kom etter fire års arbeid ble ikke godkjent av formannskapet, og Kristiania fikk ikke sine sunnhetsforskrifter før i 1873. (Se kapittel 2, del 2.5 Lovens virke i Kristiania: egne sunnhetsforskrifter.)

²³ Myhre (1990) s. 346

og George Rosen sentralt. De fleste forskerne innenfor medisinhistorien var på denne tiden leger, og de fokuserte som oftest sin forskning på medisinens rolle og funksjon i samfunnet.²⁴

I artikkelen *Nye perspektiver innen medisinsk historie* deler medisinhistoriker Anne Kveim Lie de siste førti årenes medisinhistoriske forskning inn i tre hovedtendenser; medisinens sosialhistorie, medisinens kulturhistorie og medisinens vitenskapshistorie. Hun begynner sin inndeling på 1970- tallet da faghistorikerne inntok feltet medisinhistorie, og la grunnlaget for den første formen for medisinhistorisk forskning; medisinens sosialhistorie. Da den tradisjonelle medisinhistorien var en underdisiplin av medisin, plasserte medisinens sosialhistorie seg under historiefaget. Det var de sosiale sidene ved medisinen som nå opptok forskerne. De hentet sitt teoretiske grunnlag fra sosialhistorien, og en historieskriving som skulle være ”historie nedenfra”. Disse ønsket å gi stemme og historisk handlekraft til de som hittil ikke hadde vært i fokus, slik som blant annet andre omsorgspersoner enn legene (jordmødre, alternative behandlere og sykepleiere) og pasientene, og da spesielt kvinnene og de fattige. I følge Kveim Lie uttalte medisinhistoriker Roy Porter at medisinhistorien måtte løfte frem pasientene som historiske drivkrefter, fordi historien sett fra pasientenes synspunkt var medisinhistoriens egentlige anliggende. De som studerte medisinens sosialhistorie tok også i bruk andre kilder enn de som hadde arbeidet med medisinhistorie før dem. Tidligere hadde medisinhistoriens kilder for det meste vært publiserte tekster. Innenfor medisinens sosialhistorie tok en derimot i bruk kirkebøker og arkiver, i tillegg til aviser, personlige dagbøker og brev. Maktbegrepet stod sentralt for disse forskerne. Det handlet om medisinens utøvelse av hegemonisk makt, enten denne ble utøvet direkte eller mer subtilt. Det var maktrelasjonene mellom undertrykkerne på den ene siden og de undertrykte. Det vil altså si legene og de etablerte institusjonene på den ene siden, og pasientene og ”de urettmessig sykeliggjorte” på den andre siden. Medisinens sosialhistorie har bidratt med en utvidelse av medisinhistoriens ”empiriske nedslagsfelt”, og den har gitt de glemte gruppene en stemme. De sosialorienterte studiene viste hvordan medisinen hadde tatt til seg mer innflytelse over eksistensielle og sosiale områder som fødsel og død, denne typen studier var influert av teoretikere som Michel Foucault og Ivan Illich.²⁵

Den andre delen innenfor medisinhistorien Kveim Lie omtaler, kaller hun medisinens kulturhistorie. Medisinhistorisk relevante størrelser som kropp, kjønn og kroppserfaringer ble interessant og relevant for en del forskere. Samtidig som medisinens sosialhistorie var opptatt av sosiale årsaker til medisinske fenomener, ble oppmerksomheten i medisinens kulturhistorie

²⁴ Kveim Lie, Anne, *Nye perspektiver innen medisinsk historie*, *Nytt Norsk Tidsskrift* (Nr. 2/2008) s. 157

²⁵ Kveim Lie (Nr. 2/2008) s. 158-159

rettet mot hvilken mening medisinske fenomener hadde hatt i fortiden. Medisinens kulturhistorie tok teoretisk og metodisk utgangspunkt i den ”nye kulturhistorien”. Forskerne innenfor medisinske kulturhistorie undersøkte hvordan mennesker i fortiden ga mening til sine liv under sykdom, til naturen, til sosiale relasjoner innenfor det medisinske feltet, og tilslutt til sine kropper.²⁶

På 1990- tallet ble stadig flere medisinhistorikere igjen opptatt av medisinsk viten, slik som deres forgjengere legehistorikerne hadde vært. Denne retningen innenfor medisinhistorien kaller Kveim Lie for medisinske vitenskapshistorie. Dette var en avgjørende endring i forhold til tidligere forskning på medisinsk kunnskap. Ny teoretisk innsikt gjorde at forskerne fokuserte på hvordan kunnskap kom til i laboratoriet. En skulle imidlertid ikke utelukkende fokusere på de vitenskapelige fremskritt, men også på vitenskapens feiltrinn og sidespor. Innenfor denne tradisjonen er kjønn viktig, blant annet stilte en spørsmål om kvinnens rolle i utviklingen av medisinsk kunnskap.²⁷

1.3.2 Min innfallsvinkel

Denne oppgaven vil best kunne plasseres innenfor den delen av medisinhistorien Kveim Lie kaller medisinske sosialhistorie. Hun fremhever også at en sosialhistorisk tilnærming egner seg spesielt godt for studier av fremveksten av de samfunnsmedisinske områder, og vår tids store helsekampanjer. Denne oppgaven undersøker sunnhetskommissjonenes arbeid, og deres påvirkning på allmuens liv og levekår. Gjennom denne problemstillingen vil jeg få frem perspektivet om ”historie nedenfra”. Og de gruppene²⁸ som tradisjonelt sett ikke har hatt fokus i andre undersøkelser av sunnhetskommissjonenes arbeid, vil også kunne få frem sin stemme så langt kildene gjør dette mulig. For meg vil maktbegrepet være sentralt, både den makten som utøves direkte og den av mer subtil karakter. Et relevant spørsmål er om det er mulig å studere maktbruk i sunnhetskommissjonenes arbeid. Et annet er om dette utgjorde et problem for allmuen eller om de etter hvert anså det som hjelp og en nødvendighet. Dette er et viktig perspektiv for denne oppgaven.

Litteraturen som brukes i oppgaven kan deles inn i tre ulike typer forskning og perspektiver. Den første delen tar for seg lokal- og sosialhistorie, da med særlig fokus på Kristiania og forholdene der. Den andre delen undersøker selve lovverket, arbeidet rundt loven og årsakene til at en slik lov var nødvendig. Til slutt tar den siste delen for seg lokale

²⁶ Kveim Lie (Nr. 2/2008) s. 159-160

²⁷ Kveim Lie (Nr. 2/2008) s. 164

²⁸ Allmuen, pasientene og andre som fikk pålegg fra kommisjonene.

sunnhetskommisjoners arbeid, og hvordan kommisjonene behandlet og forholdt seg til allmuen, denne typen litteratur tar også for seg litt om allmuens forhold til kommisjonene. Ved noen tilfeller kan disse tre kategoriene gli over i hverandre, ettersom en del av disse undersøkelsene tar for seg flere av perspektivene.

1.3.3 Lokal- og sosialhistorisk forskning

Av lokalhistoriske verk er Oslo bys historie vil være vesentlig blant den tidligere forskningen, av det geografiske området jeg vil studere. Det mest aktuelle verket er tredje bind i *Oslo bys historie, Hovedstaden Christiania 1814-1900* av Jan Eivind Myhre. Dette lokalhistoriske verket gir en oversikt over den generelle situasjonen og utviklingen i Kristiania, i perioden 1814-1900. Han beskriver i dette verket blant annet allmuens levekår forutfor og etter 1860. Boligforhold, arbeidsforhold og demografiske forhold er blant de emnene Myhre tar opp, og som er vesentlig for denne oppgaven. I tillegg beskriver også Myhre noen av de mest fremtredende av sunnhetskommisjonens tiltak i området, og gir dermed en generell oversikt over en del av kommisjonens virksomhet i Kristiania.

Eilert Sundts to undersøkelser av forholdene i Kristiania, den første fra 1858 *Om Piperviken og Rusløkbakken* og den andre fra 1870 *Om fattigforholdene i Christiania* gir oversikt over 1800-tallets fattigdomsproblematikk, og innsyn i de fattiges levekår i Kristiania. I undersøkelsen *Om Piperviken og Rusløkbakken* viser det statistiske materiale boligforhold, yrker og sivilstatus blant innbyggerne i området Pipervika og Rusløkbakken. Undersøkelsene og det statistiske materialet gir en bedre forståelse av boligforholdene, arbeidsforholdene og de sosiale forholdene som rådet i Kristiania på denne tiden.²⁹ Disse undersøkelsene bidrar også til bedre forståelse av noen av sunnhetskommisjonenes tiltak i forhold til allmuen, slik som for eksempel hvorfor visse tiltak ble vedtatt. I tillegg til Sundts kvantitative analyser, gir hans forklaringer og analyser av fattigdomsproblemet i Kristiania en verdifull innsikt i den periodens syn og holdninger om fattigdom. *Om fattigforholdene i Christiania* var skrevet etter en beslutning fra Kristianias representantskap, og viser også en del om hvordan myndighetene jobbet opp mot dette problemet.

1.3.4 Sunnhetslovgivning

For å få innsyn i selve arbeidet med sunnhetsloven er Hans Petter Schjønsbys artikkel *Innføringen av sunnhetsloven 1860*, publisert i *Tidsskrift for Den norske legeforening*,

²⁹ Registeringssentral for historiske data, Eilert Sundt (2005)

relevant. Dette er en kort oversiktsartikkel som tar for seg arbeidet med loven, motivene, og den europeiske bakgrunnen for loven. Schjønshys perspektiv er at den norske sunnhetsloven ble en del av den europeiske hygienebevegelsen og var inspirert av den britiske *Public Health Act* fra 1848. Han legger spesielt vekt på hvordan en i arbeidet med loven ikke ville gjøre inngripen i folkets personlige frihet og eiendomsretten. Schjønshy konkluderer med at sunnhetsloven reflekterte samtidens politiske behov for bedre ansvars plassering og politisering av viktige samfunnsfunksjoner, og han mente det var de samme motivene som gjorde seg gjeldene da loven om kommunehelsetjenesten tok over i 1982.³⁰

Et av de mest fremtredende verkene som omhandler loven og arbeidet rundt denne, er Anne-Lise Seips verk *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk Sosialpolitikk 1740 – 1920*. Dette studiet viser utviklingen i den norske sosialpolitikken både forut for og etter sunnhetsloven ble vedtatt. Seip tar opp fattigdomsproblematikken i Norge, og de løsningene og tiltakene som ble gjort for å bekjempe fattigdommen og bedre folkets liv. Hennes arbeid gir på denne måten innsyn i statens og samfunnets utvikling i forhold til å hjelpe den trengende delen av befolkningen, og setter dermed sunnhetsloven inn i et sosial- og samfunns politisk perspektiv.³¹ Et av Seips perspektiver på konflikten rundt selve lovarbeidet er spesielt interessant for denne oppgaven. Hun fremhever at lovens motstandere tok bondestanden i forsvar, da de hevdet at landets lave dødelighet tydet på at Norge stod seg bra til da det gjaldt hygiene og renslighet, sammenliknet med andre europeiske land. Samtidig hevdet lovens forkjempere at Norge sto langt tilbake for andre nasjoner, når det kom til sanitære forhold. Seip mener at en her aner, en forløper til den kulturstriden om rensligheten i Norge, som raste de neste tiårene.³² Dette er et interessant perspektiv i arbeidet med kildene, spesielt i forhold til allmuens reaksjoner på kommisjonenes pålegg om bedret hygiene og renslighet.

Seip mener den norske sosialpolitikken var en del av en europeiske bevegelse.³³ Det er derfor vesentlig å kunne sette den norske loven inn i et større europeisk perspektiv, og ikke kun i et snevert norsk perspektiv. Derfor jeg vil også benytte meg av flere utenlandske verk i denne undersøkelsen. Blant de viktigste av disse finner en Peter Baldwins verk *Contagion and the State in Europe 1830-1930*, Dorothy Porters *Health, Civilization and the State* og George Rosens *A History of Public Health* fra 1958. Både Porter og Rosens verk tar for seg utviklingen av det offentlige helsevesenet i ulike europeiske stater. Porter tok for seg utviklingen av helsevesenet fra antikken og frem til moderne tid, og hun vier i dette verket

³⁰ Schjønshy (2001)

³¹ Seip (1984) s. 11

³² Seip (1984) s. 231

³³ Seip (1984) s. 14

spesielt stor plass til 1800-tallets reformer og utvikling av det moderne helsevesenet, hvor hun tar for seg modell for modell, og stat for stat. Mye av materialet i dette verket er basert på artikkelsamlingen *The History of Public Health and the Modern State* som hun redigerte i 1994, som i denne oppgaven også vil bidra med utfyllende informasjon om de ulike landenes modeller. Rosens verk var et av de første som tok for seg utviklingen av det offentlige helsevesenet i Europa, han tok for seg utviklingen helt fra antikken, til og med det bakteriologiske gjennombruddet. Begge disse verkene om utviklingen i det europeiske helsevesenet vil jeg bruke i arbeidet med å vise de andre europeiske modeller, slik at jeg deretter kan sammenlikne disse med den norske. Dette er for å svare på, det flere norske historikere har hevdet om at den norske sunnhetsloven er basert på den britiske modellen.³⁴ Peter Baldwins verk fra 2005 tar for seg forebyggingen av ulike sykdommer blant annet i England, Frankrike, Tyskland og Sverige. Det viktigste for denne oppgaven er at Baldwin representerer et annet syn enn det de fleste andre forskere viser. Han hevdet i sitt verk at i motsetning til det mange andre har ment, om at den politiske ideologien spilte en stor rolle for valg av forebyggingsstrategi, at det derimot ikke bare varierte mye mellom ulike lokalsamfunn, men også at landenes topografi bestemte hvilken strategi de valgte.³⁵

1.3.5 Norske sunnhetskommisjoners arbeid og forholdet til allmuen

Den siste kategorien av tidligere forskning jeg benytter meg av handler om hvordan kommisjonene arbeidet, og hvordan de gjennom dette arbeidet behandlet og forholdt seg til allmuen. Aina Schiøtz verk om det norske helsevesenet kan en også delvis plassere i kategorien om sunnhetslovgivning, da dette verket tar for seg lovverket, så vel som kommisjonenes faktiske arbeid og deres møte med folket. Allikevel velger jeg å ta det med her ettersom hennes syn på sunnhetskommisjonenes møte med allmuen vil være viktig for min undersøkelse.

Schiøtz' mener helsevesenet må betraktes fra flere sider, som et politisk system, som et kulturelt system, og som sosialt system. Et av de perspektivene som er viktigst for denne undersøkelsen er helsevesenet som kulturelt system. Schiøtz fremhever noen av de viktigste momentene innenfor denne delen, blant annet hvordan samspeillet mellom styrer og dem som styres har vært, hvordan synet på friskt og sykt skiftet over tid, hvordan befolkningens vaner, holdninger og verdier påvirket og formet utviklingen og hvordan ny kunnskap har legitimert

³⁴ Se kapittel 2

³⁵ Baldwin (2005) s. 362-363

nye tiltak og ordninger.³⁶ Alle disse momentene innenfor det Schiøtz kaller helsevesenet som kulturelt system, er vesentlige for denne undersøkelsen. I artikkelen *Distriktslegen - En kulturell overgriper?* skriver Schiøtz at forholdet mellom distriktslegen, som også ledet sunnhetskommisjonene, og allmuen noen ganger kunne være preget av gjenstridighet. Schiøtz skriver at det var tre momenter som alltid gikk igjen i sunnhetskommisjonenes arbeid, det var boliger og bolighygiene, personlig hygiene og ernæring. Disse momentene gikk igjen til tross for endringer i sykdomsoppfattelsen og endring i ideologi. Det ble derimot et sterkere fokus på individets adferd, og det var individets ansvar for ikke selv å bli smittet og for ikke å spre smitte. Om sunnhetskommisjonenes arbeid i distriktene sier hun det innbar et oppdrageransvar fra selve lovens side. Loven skulle gjøre Norges befolkning sunnere, renere og sterkere, dette var nasjonsbygging. Myndighetenes ambisjoner var å bygge nasjonen Norge som kulturnasjon på linje med de gamle europeiske kulturnasjonene.³⁷ Begge disse verkene av Aina Schiøtz tar opp emner og perspektiver som er viktige for denne undersøkelsen. Spesielt i forhold til forholdet mellom styrende og de som styres, og det maktforholdet som oppsto mellom disse gruppene, og som etter hvert utvikles. Hvilken retning dette forholdet utvikler seg er et viktig perspektiv.

May-Brith Ohman Nielsens bok *Mennesker, Makt og Mikrober* er en regional undersøkelse av Agder og Telemark, og viser noen perspektiver fra møtet mellom sunnhetskommisjonen og folket som vil være interessante for denne oppgaven. Dette verket tar også for seg den diskusjonen som foregikk i Kristiania i 1866, i forbindelse med kolerautbruddet og valg av bekjempelsesstrategi, noe som er spesielt relevant for denne oppgaven. Ohman Nielsen legger seg også tettere opp mot Baldwins teori enn mange andre norske forskere, om at det var stor variasjon mellom ulike lokalsamfunns måter å bekjempe smitte og sykdom. Hun viser denne variasjonen gjennom sin undersøkelse av Kristiansand og andre mindre byer og bygdekommuner i Agder og Telemark.³⁸

Et annet verk som vil være viktig for denne oppgaven er Lizzie Irene Knarberg Hansens hovedfagsoppgave om kolerautbruddet i Kristiania i 1853. Denne avhandlingen tar også for seg epidemien i 1866 og den konflikten som oppsto innad i det medisinske miljøet i forbindelse med bekjempelsen av dette utbruddet. Dette verket vil være vesentlig for å forklare denne konflikten, og den vil virke som et supplement til det sunnhetskommisjonens

³⁶ Schiøtz (2003) s. 15

³⁷ Schiøtz, Aina, *Distriktslegen - En kulturell overgriper?* Kultur møter, modernisering og makt, *Heimen: Lokalhistorisk tidsskrift*, (Nr. 3/2004)

³⁸ Ohman Nielsen (2008) s. 355

protokoller forteller om dette utbruddet og måten kommisjonen forholdt seg til denne epidemien.

1.4 Problemstilling og avgrensning

I denne oppgaven undersøker jeg gjennomføringen av sunnhetsloven i Kristiania. Jeg vil studere hvordan sunnhetskommisjonen gjennomførte den loven de var pålagt å følge, og hvordan deres møte og forhold til allmuen fortonet seg. I perioden sunnhetsloven ble vedtatt, var Kristiania inne i en nærmest eksplosjonsartet befolkningsvekst. Årsakene til befolkningsveksten var ikke bare tilflytting, men også at stadig flere forsteder ble en del av byen. For eksempel økte Kristianias folketall med hele 10 000 mennesker ved byutvidelsen i 1859. Rapportene fra politiet og fattigvesenet, om bolignød og lediggang forteller at innflytningsoverskuddet var stort, og at fattigdommen var omfattende.³⁹ Byen trengte en fast kommisjon som kunne bedre sunnhetsstilstanden i byen, mente flere av byens embedsmenn.⁴⁰

Jeg vil undersøke Kristiania sunnhetskommisjon fra sunnhetsloven ble vedtatt i 1860 og frem til 1880. Undersøkelsen følger et tidsspenn på tyve år, for å kunne studere hvordan kommisjonen arbeidet over en lengre periode og eventuelle endringer i kommisjonenes funksjon fra de startet sitt arbeid i 1860, til 1880 hvor de hadde mer erfaring og kjennskap til det organiserte sunnhetsarbeidet.

Min hovedproblemstilling er;

Hvordan ble sunnhetsloven gjennomført i Kristiania i perioden 1860- 1880, og hvordan påvirket sunnhetskommisjonenes arbeid allmuens liv og levevilkår?

Store norske leksikon definerer allmue slik; *betyr opprinnelig folket i sin helhet, senere publikum, hopen; senere alminnelig om menigmann på landet, især småfolk, nå lite brukt.*⁴¹ I denne oppgaven velger jeg å bruke dette begrepet på det som ofte er kalt arbeiderklassen, altså menigmann i byen. Ettersom det ofte kan være vanskelig å skille mellom arbeiderklassen og fattige i arbeidet med kildematerialet, vil også disse være en del av ”den allmuen” jeg undersøker. Dette gir også et interessant perspektiv i oppgaven, da det tilsynelatende ofte var grupper blant de fattige, slik som løsgjengere og prostituerte som opplevde sterkest maktbruk fra myndighetenes side.

³⁹ Myhre (1990) s. 204

⁴⁰ Johansen, Tor Are, *Under byens gater: Vann og avløpsetatens historie* (2001) s. 71

⁴¹ Store Norske Leksikon: Allmue

For å kunne svare på problemstillingen er det nødvendig å dele den opp i noen underspørsmål. Det første spørsmålet er; var kommisjonen i Kristiania en aktiv eller sovende kommisjon? Det er vesentlig å finne ut om kommisjonen arbeidet aktivt eller om de ”sov” og ikke gjorde det som ble pålagt dem gjennom loven. Som Anne-Lise Seip skriver i sitt verk om sosialhjelpstaten ”der det passet, sov kommisjonene.”⁴² Kommisjonen i Kristiania var ikke en sovende kommisjon slik som Seip viser til i sitt verk, grunnen til dette kan ha vært at Kristiania sunnhetskommisjon var hovedstadens kommisjon. Den hadde ikke bare et stort antall mennesker innenfor sitt område, men de hadde også utfordringer innenfor fattigdom, sykdomsbekjempelse og sanitær problematikk som få andre norske byer og kjøpsteder måtte forholde seg til. Dette spørsmålet vil jeg undersøke nærmere i kapittel fire. Videre spør jeg, brukte allmuen kommisjonene aktivt for å bedre sine levekår eller fulgte de kun de bestemmelsene de ble pålagt? Dette spørsmålet omhandler allmuens posisjon ovenfor kommisjonene, og hvordan de oppfattet kommisjonene. Spørsmålet tar sikte på å bidra til å svare på den delen av hovedproblemstillingen, som omhandler kommisjonenes påvirkning av allmuens liv og levekår. Her vil det være vesentlig å få en oversikt over klagergruppen, og om allmuen her bidrar til å bedre sine egne forhold.

Hvor langt gikk de to kommisjonene inn i den private sfæren for å bekjempe smitte og bedre hygien, og var det noen grupper hvor kommisjonene hadde mindre reservasjoner med å bryte inn i den personlige friheten? Inngripen i den private sfæren, og hvordan kommisjonene forholdt seg dette. Dette er et vesentlig spørsmål, spesielt med tanke på de liberalistiske prinsippene som rådet i denne tiden, om så lite inngripen som mulig i den private friheten og i eiendomsretten. Et viktig perspektiv i forhold kommisjonenes inngripen i den private sfæren, er at dette ikke trenger å være ensbetydende med maktovergrep og urettmessig inngripen for allmuen. Da allmuen selv kunne oppleve en bedret helse som følger av kommisjonenes tiltak, kan de ha godtatt den hjelpen som kom fra kommisjonene? Dette er et av de perspektivene som vil bli vesentlig å greie ut om i denne undersøkelsen. I forhold til inngripen i andre gruppers private frihet utpeker kontrollen av de prostituerte seg spesielt, et annet viktig perspektiv er å undersøke om det var flere som ble kontrollert på dette viset og om dette ble oppfattet som overgrep eller ikke.

Geografisk har jeg valgt å avgrense denne oppgaven til landets hovedstad Kristiania, som i løpet av denne perioden økte kraftig i omfang.⁴³ På 1800-tallet ble flere deler av Aker kommune innlemmet i Kristiania. Forstedene Grünerløkka og Sagene ble innlemmet i byen,

⁴² Seip (1984) s. 232

⁴³ Se kart over Christiania 1887 (1/150000 af sand størrelse), Byarkivet i Oslo

og i 1878 ble bygrensen flyttet helt ut til Kirkeveiringen. På den andre siden av Kirkeveien, begynte nå Aker kommune. Byutvidelsen fordoblet Kristianias areal og ga byen hele 45 kilometer med nye gater. Disse var så å si uten kloakk, ettersom Aker kommune på dette tidspunktet ikke hadde engasjert seg i kloakkutbygging og avløpshåndtering. Byutvidelsen gjorde at Kristiania måtte sette i gang utbyggingen av kloakksystemer i denne delen av byen. Sunnhetskommisjonen kom her til å spille en vesentlig rolle både som initiativtaker og kontrollør.⁴⁴ Jeg har valgt å studere hovedstaden fordi dette var den største byen i Norge med problematikk og utfordringer som de fleste andre norske byer ikke hadde. Forhold som på mange måter kunne likne mer på andre europeiske storbyer, enn de gjorde norske. I denne undersøkelsen vil jeg derfor sette den norske loven og Kristiania sunnhetskommisjon inn i et europeisk perspektiv, ved å svare på spørsmålet om den norske loven var skapt etter en spesiell europeisk modell eller ideologi. I kapittel to vil jeg ta for meg dette, fordi det bidrar å forklare både hensiktene og ideene bak loven, og det er viktig å se den norske loven som en del av en europeisk bevegelse og ikke som et enkeltstående norsk tilfelle.

Sunnhetskommisjonene i byene hadde mange ansvarsområder omhandlende alt fra næringsmiddelkontroll til kloakktilsyn, smittebekjempelse og forebyggende helsearbeid.⁴⁵ Denne oppgaven fokuserer på de tiltakene som skulle beskytte eller “oppdra” allmuen gjennom smittebekjempelse og hygienetiltak. Allikevel vil jeg ikke avskrive kommisjonenes andre arbeidsområder helt, da problemstillingen også spør om hvordan kommisjonen arbeidet, spesielt ettersom denne typen tiltak også har hatt innvirkning på allmuens liv både direkte og indirekte. Disse tiltakene er også bearbeidet inn i et statistisk materiale, for å vise hvor mange av kommisjonenes avgjørelser som omhandlet de forskjellige ansvarsområdene.

1.5 Teori og metode

I denne oppgaven vil jeg benytte meg av flere ulike teorier. Både for å svare på den første delen av problemstillingen om kommisjonens arbeid, og for å svare på spørsmål rundt kommisjonens møte med allmuen. Den første teorien jeg vil benytte meg av i denne oppgaven er Max Webers teori om makt og byråkrati. Det er for å svare på den delen av problemstillingen, som spør om hvordan sunnhetskommisjonen gjennomførte sunnhetsloven i Kristiania. Webers modell handler om hvordan et byråkrati utvikles og dets makt i et samfunn, og viser byråkratiets kjennetegn. Modellen *Byråkratiets kjennetegn* har seks deler, som ifølge Max Weber var kjennetegn på det moderne embetsverket og som viste hvordan

⁴⁴ Johansen (2001) s. 73

⁴⁵ Seip (1984) s. 229- 230

dette fungerte. Disse kjennetegnene var; de faste kompetanseområdene, embetshierarkiet innen byråkratiet, saksbehandlingen, den spesialiserte embetsvirksomheten, embetsinnehaverens arbeidskraft og reglene for embetsutøvelsen.⁴⁶

Kapittel fem vil omhandle sunnhetskommisjonens forhold til allmuen, i forbindelse med dette vil jeg undersøke det to forskere innen norsk medisinhistorie har hevdet om andre sunnhetskommisjoner. Jeg sammenlikne deres funn med de funnene som blir gjort i denne oppgaven, for å vise om det fantes tilsvarende eller helt ulike forhold i hovedstaden. Aina Schiøtz viste i sine undersøkelser *Distriktslegen en kulturell overgriper?* og *Folkets helse – Landets styrke* eksempler fra flere lokale sunnhetskommisjoner hvor forholdet mellom kommisjonen og folket kunne være anstrengt, og preget av gjenstridighet fra folket og en *ovenfra- og nedad-holdning* fra legene og sunnhetskommisjonene. Schiøtz ser sunnhetsloven som et kultiveringsprosjekt med et oppdrageransvar fra kommisjonenes side.⁴⁷ May-Brith Ohman Nielsen hevder i sin undersøkelse av ulike Agder- og Telemarkskommuner at det kunne være store lokale forskjeller på måten legene og kommisjonene gjennomførte de oppgavene de var pålagt. Og at forholdet mellom kommisjonen og allmuen ikke alltid var preget av gjenstridighet, men av et mer ”harmonisk” forhold. Hvor sunnhetskommisjonene og distriktslegene hjalp allmuen mer av en pliktfølelse, enn av et behov for å ”bestemme over” befolkningen.⁴⁸ For å svare på den delen av problemstillingen som spør om hvordan sunnhetskommisjonens arbeid påvirket allmuens liv og levekår, har jeg også utviklet et analyseverktøy. Verktøyet benytter jeg i arbeidet med kildematerialet, for å analysere ulike tiltak innenfor en fastsatt formel, for deretter å undersøke det jeg der kommer frem til i forhold til teoriene fra Schiøtz og Ohman Nielsen.

Til slutt i kapittel fem vil jeg undersøke om det var, slik som historiker Aina Schiøtz hevder, at legene og sunnhetskommisjonene brukte symbolsk makt, etter sosiologen Pierre Bourdieus modell, i deres bestrebelser med å kultivere befolkningen fysiologisk og moralsk.⁴⁹ I denne delen spør jeg om det var snakk om maktbruk, enten i direkte form eller av mer subtil karakter. I sunnhetsloven var det jo alt vedtatt store rom for bruk av makt, både gjennom sunnhetslovens §21 som åpnet for innleggelse av syke, men også §5 som ga kommisjonene rett til å undersøke hus for sanitære problemer, riktignok etter å ha informert eieren først, men

⁴⁶ Weber, Max, *Makt og byråkrati: Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier* (1990) s. 107-109

⁴⁷ Schiøtz (2004) s. 166

⁴⁸ Ohman Nielsen (2008) s. 235-245

⁴⁹ Schiøtz (2004) s. 164

de hadde like fullt rett til å gå inn i den private sfæren.⁵⁰ Pierre Bourdieus definerte symbolsk makt som ”den usynlige makten som bare kan utøves med delaktighet fra de som ikke vet at de ligger under for den, eller endatil ikke vet at de utøver den.” Symbolsk makt er en makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, til å få andre til å se og til å tro på en verdensoppfatningen, til å bekrefte den eller til å forandre den, og gjennom verdensoppfatningen også handlingen i verden, og dermed verden selv, hevdet Bourdieu.⁵¹ Schiøtz henviser til at sentralt i Bourdieus maktmodell står språket, og hun la vekt på disse tre momentene i Bourdieus modell: Språket selv, hvem som behersker språket og hvordan ”verdien” av språklige ytringer er avhengig av den maktrelasjonen som eksisterer mellom de talende partene. Den første delen handler om hvem som behersker ”den lingvistiske kompetansen”, forstått både som formuleringsevnen og kapasiteten til å motta og å sette pris på. Deretter handler det om hvem som behersker det språket som befinner seg øverst i det språklige hierarkiet. Til slutt er det også snakk om ”verdien” av språklige ytringer avhengig av den maktrelasjonen som eksisterer mellom de talende partene. Kulturell og sosial ubalanse, eller jevnbyrdighet, er det her snakk om.⁵²

1.5.1 Analyseverktøy

I arbeidet med kildematerialet kan det dukke opp to spørsmål, hvordan og hvorfor sunnhetskommisjonen skulle hjelpe allmuen. Jeg vil prøve å svare på disse to spørsmålene og kommisjonens hensikt med å hjelpe allmuen, ved å bruke et analyseverktøy jeg har utviklet.⁵³

Hvordan kommisjonen ville hjelpe allmuen kan det være to hovedtyper av svar på. De to typene svar er; enten at de ville hjelpe fordi allmuen måtte oppdras og kultiveres, eller fordi allmuen måtte hjelpes og beskyttes, fordi de var en utsatt gruppe som ikke kunne hjelpe seg selv. Under disse to hovedalternativene er det to underalternativer eller utfyllende deler til de to hovedtypene av svar, den første var at det var deres feil at de levde som de gjorde, og det andre at det var samfunnet og de rike sin feil at allmuen levde som de gjorde. Hvorfor en vil hjelpe er det også to hovedtyper av svar på, det er enten de som mente at det var for allmuens egen del og de som mente det var for samfunnets del. Det første alternativet mener de hjalp allmuen for deres egen del, slik at de ikke skulle gjøre hverandre syke. Det andre alternativet fokuserte derimot på å hjelpe allmuen, slik at de ikke spredte sine sykdommer til resten av

⁵⁰ Lov af 16 mai 1860 om Sunhedscommissioner og om Foranstaltninger i Anledning af epidemiske og smittsomme Sygdomme §5 og §21.

⁵¹ Bourdieu, Pierre, *Symbolsk makt* (1994) s. 38 og 45

⁵² Schiøtz (2004) s. 164

⁵³ For selve analyseverktøyet se kapittel 5, del 5.3 Undersøkelser og inngripen: Kommisjonen inn i den private sfæren

samfunnet og andre samfunnsgrupper. Innenfor dette analyseverktøyet har jeg også valgt å legge til en del som handler om hensikten ved den valgte løsningen. I denne delen er det i fire deler, hvor to befinner seg på personlig nivå, mens de to andre befinner seg på samfunnsnivå. I arbeidet med kildene vil det være vesentlig å stille spørsmålene om hvordan og hvorfor hjelpe, til de ulike tiltak gjort av sunnhetskommisjonene. Svarene vil komme til å variere, men de vil allikevel kunne bidra til å fortelle hvordan kommisjonene arbeidet og deres syn i de ulike sakene de behandlet.

1.5.2 Kvalitativ metode

Den kvalitative undersøkelsen vil bestå av to deler. Den ene delen vil undersøke hvordan kommisjonene gjennomførte loven. Hvordan de organiserte sitt arbeid og hvilke sider ved loven de vektla. Denne delen vil ta for seg kommisjonenes møter, sammensetning og deres egne sunnhetsforskrifter. Her tar jeg også i bruk noe kvantitativt materiale i undersøkelsene, for å få en bedre oversikt over kommisjonenes arbeid. Den andre delen vil ta for seg forholdet mellom kommisjonen og allmuen. Her bruker jeg analyseverktøyet i flere ”spadestikk” fra undersøkelsesperioden, både av hygiene- og renslighetssaker og av sykdoms- og smittesaker. Det er for å enkelt kunne klassifisere hvilke hovedtyper av hensikter som lå bak de ulike vedtakene. Det er avgjørende ikke bare for å kunne studere kommisjonenes holdninger ovenfor allmuen, men også for å studere allmuens utgangspunkt.

1.5.3 Kvantitativ metode

Jeg har gjort undersøkelser av antall møter i Kristiania sunnhetskommisjon, hva disse møtene omhandlet og hvordan disse emnene fordelte seg i løpet av undersøkelsesperioden. Dette tallmaterialet viser om kommisjonen hadde en aktiv virksomhet eller en mer passiv, gjennom å holde mange eller få møter. Inndelingen av møtenes saker og emnene som ble tatt opp, viser spesielt hvilke sider ved loven kommisjonen vektla, og når de vektla de ulike temaene. Dette kvantitative materialet bidrar dermed å svare på problemstillingens første del, gjennom å gi klare fremstillinger av kommisjonens vilje til å holde jevnlige møter og hvilke saker som opptok dem. Jeg har også gjort en kvantitativ undersøkelse av hvor i byen, kommisjonen i sin saksbehandling gjorde flest inngrep i den private sfæren. Dette er for å undersøke om noen spesielle områder i byen hadde større utfordringer innen hygiene- og renslighetsproblematikk, og om dette bildet endret seg over tid.

Til denne oppgaven er det lagt ved et større kvantitativt arbeid i form av fem vedlegg. Ikke bare bygger oppgavens tabeller og figurer på tallene fra de ulike vedleggene, men en kan

også finne alle eksempler brukt i denne oppgaven i disse vedleggene. Jeg mener det er nødvendig å ha dette store materialet med, slik at leseren også kan studere de mønstre og trender som beskrives, og da spesielt i forhold til analysen i kapittel fem hvor jeg skriver at sakene skal representere den store mengden.

1.6 Kilder

Kildematerialet til denne undersøkelsen er omfattende og sammensatt. Materialet består av sunnhetskommisjonens møteprotokoller og korrespondanse. Av trykt materiale finnes det både kommunale og nasjonale utgivelser hvor sunnhetskommisjonens arbeid utgjør en betydelig del. Dette er utgivelser som, de nasjonale medisinalberetningene og Kristiania sunnhetskommisjons årsberetninger.

1.6.1 Sunnhetskommisjonenes eget materiale

Fra sunnhetskommisjonen i Kristiania finnes det både fullstendige kopibøker, og forhandlingsprotokoller med referat fra alle møtene som ble holdt. Disse møterefelatene omhandler alle sider av kommisjonenes arbeid, slik som boligkontroll, næringsmiddelkontroll, kloakktilsyn, renslighets- og hygienearbeid, og sykdomsbekjempelse. Og de behandlet i møtene både klager fra privatpersoner og kommisjonenes egne ”observatører” eller assistenter. Allikevel er det i kopibøkene én finner den største graden av klagebehandling, og her er det interessant å studere hvem som klaget eller ble klaget på, i de forskjellige tilfellene. Var det allmuen som brukte kommisjonen, brukte andre kommisjonen på vegne av allmuen eller var det slik at andre lag av samfunnet brukte kommisjonene mot allmuen? Kopibøkene er den viktigste kilden for å få innblikk i hvordan sunnhetskommisjonene forholdt seg til allmuen og de klagene de fikk inn. Ettersom kopibøkene inneholdt kopier av alle utgående brev fra kommisjonen, får en også innblikk i klager og pålegg ikke bare mot allmuen, men også for eksempel mot kjøpmenn og fabrikkeiere. Kopibøkene gir også et godt innblikk i resten av kommisjonens arbeid, alt fra boligkontroll og næringsmiddelkontroll til kloakktilsyn og sykdomsbekjempelse, og ikke minst en rekke administrative saker. Disse brevene vil jeg derfor kunne bruke som supplement til den informasjonen forhandlingsprotokollene gir, dette vil være spesielt nyttig i arbeidet med enkeltsaker.

1.6.2 Trykte utgivelser

Av trykt kildemateriale finnes det for Kristiania kommisjonens egne årsberetninger. Disse kom ut for årene 1880-1887, 1887-1890, 1891-1895 og 1896-1900, men det er den første av disse som er mest aktuelt for denne oppgaven, ettersom den også tar for seg sunnhetsarbeidet i årene før 1880. Blant annet med stadsfysikus Bidekaps refleksjoner over dette arbeidet. Kommisjonens beretninger er viktige i arbeidet med sunnhetsloven i Kristiania, fordi de gir overblikk over det epidemiske klimaet i de aktuelle årene. Årsberetningen inneholder både kvantitativt og kvalitativt materiale, som viser sykdomsutviklingen og spredningen av smittsomme sykdommer i byen, og utbredelsen av ikke-smittsomme sykdommer. I tillegg inneholder disse beretningene demografisk materiale om fødsler, sykdomsutbredelse og dødsfall i de ulike bydelene. Årsberetningene viser ikke bare det faktiske materialet fra Kristiania, men i seg selv forteller de også at fra begynnelsen av 1880-tallet og utover ble sunnhetskommisjonen et stadig større og omfattende administrativt organ.

1.6.3 De årlige medisinalberetningene

De nasjonale beretningene viser den overordnede helsetilstanden i Kristiania, og i landet generelt. Dette er de årlige beretningene hvor alle landets leger sendte sine rapporter, og hvor blant annet antall dødsfall og sykdomstilfeller ble ført. Medisinalberetningene var landsomfattende og ble gitt ut årlig fra 1853, og fra 1875 inneholdt beretningene oversikter inndelt etter stift, over de dødsårsakene legene hadde rapportert inn.⁵⁴ Fra 1860 ble også oversikter over de epidemiske sykdommene ført, og fra og med 1867 ble opplysninger om de døde alder og kjønn ført opp. Legene skulle redegjøre for alle epidemiske, endemiske og kontagiøse sykdommer i sine distrikter. Myndighetene var også interessert i fattigsykepleie og sykehusdrift, badeinnretninger, antall obduksjoner, klimatiske forhold og vitenskapelige funn i de ulike distriktene. Legene måtte derfor også ha studert og nedskrevet dette i beretningene de sendte inn.⁵⁵ I denne oppgaven gir de landsomfattende beretningene et generelt overblikk, som er interessant for denne undersøkelsen, blant annet i forhold til epidemiske utbrudd og behandlingen av dette i områdene rundt Kristiania. I tillegg vil beretningene kunne bidra med statistisk materiale og generell informasjon om forhold i byen, slik de ble sett av legene. Dette er viktig informasjon da det ut fra kommisjonens protokoller ofte kan være vanskelig å få den store oversikten over forholdene i hele byen.

⁵⁴ Bore, Ragnhild Rein, *Medisinalberetningene tilgjengelig på web "En avskyelig flatulens"* (2006)

⁵⁵ Schiøtz (2003) s. 35

Kapittel 2: Den norske sunnhetsloven og Kristiania sunnhetskommisjon i et europeisk perspektiv.

Flere norske historikere og medisinhistorikere⁵⁶ mener sunnhetsloven i Norge ble skapt etter et klart britisk mønster, en liberal løsning med spesielt hensyn til eiendomsretten og den personlige friheten. Historiker Aina Schiøtz skrev i sitt verk om det offentlige helsevesenet i Norge, at engelskmennene i 1848 vedtok en lov med særskilte bestemmelser for den offentlige renslighet, *The Public Health act* skulle hindre ”infeksjon” av bebodd grunn, og sørge for at befolkningen hadde nok lys og rom, ren luft og rent vann. Tiltak som søkte å bedre disse forholdene skulle hindre utviklingen av nye sykdommer, og bekjempe de som alt var brutt ut.⁵⁷ Fulgte den norske sunnhetsloven og arbeidet i Kristiania sunnhetskommisjon, utelukkende den britiske modellen, eller er dette mer sammensatt? Dette kapittelet vil prøve å svare på det spørsmålet, og begynner derfor med en presentasjon av de tre største europeiske modellene for offentlig helselovgivning, den britiske, den franske, den tyske og den første av de skandinaviske lovene, den danske. Dette er for å undersøke om noen av disse fire modellene passer overens med den norske lovgivningen og arbeidet i Kristiania sunnhetskommisjon. Jeg vil deretter ta for meg den norske sunnhetslovgivningen og prøve å sette denne loven inn i en tradisjon. For så å presentere Kristiania sunnhetskommisjons medlemmer gjennom de tyve årene denne oppgaven undersøker, deres bakgrunn og utdannelse. For å svare på om selve kommisjonsarbeidet ble gjennomført etter britisk mønster og ideer, slik som flere mener loven er basert på, eller om de ulike medlemmene hadde sin inspirasjon og arbeidsmetoder fra andre land. Tilslutt vil jeg i dette kapittelet ta for meg kommisjonens egne sunnhetsforskrifter, disse vil gi innblikk i hvor kommisjonen i sin helhet fikk sine ideer fra, og hvilke områder de anså som viktige i hygienearbeidet.

2.1 Europeiske modeller

Behovet for et bedre organisert helsevesen med lokale kommisjoner, ble løst på ulike måter i ulike land. I følge medisinhistoriker Henry Sigerist hypotese og Erwin Ackerknechts videreføring av denne på 1940-tallet, var den avgjørende faktoren for hvordan en stat tilnærmet seg hygienearbeidet, avhengig av landets ideologiske og politiske tradisjoner.

⁵⁶ Aina Schiøtz hevdet at den norske lovkommisjonen var inspirert av engelsk modell og de norske leprakommisjonene på Vestlandet, i sitt verk om norsk offentlig helsevesen (s. 45). Anne Lise Seip uttalte i sitt verk fra 1984 Sosialhjelpstaten blir til, at det nærmeste forbildet i ny lovgivning var i England, som også lovkomiteen selv viste til (s 228). Og H. P. Schønsby hevdet i sin artikkel fra 2001 Innføringen av sunnhetsloven i 1860, at sunnhetsloven ble utformet hovedsakelig etter britisk mønster.

⁵⁷ Schiøtz (2003) s. 45

Ackerknecht mente at hovedtendensen i Europa var at middelhavslandene holdt fast ved de gamle og strenge karantenesystemene, mens i det liberale Nord-Europa kritiserte en dette systemet.⁵⁸ Den amerikanske historikeren Peter Baldwin bestrider derimot dette og mener denne teorien er for enkel. Han skrev i sitt verk fra 2005 *Contagion and the State in Europe 1830-1930*, at det nettopp var det liberale England som innførte de strengeste karantenetiltakene i Europa da den første koleraepidemien inntraff, tiltak som til og med overgikk autokratienes. Han skriver at britene på tross av sin Laissez-faire⁵⁹ politikk, ble de som grep hardest inn i den private sfæren. Britene gjorde blant annet de syke ansvarlige for å sette andres liv i fare og for å overføre smitte til andre, og myndighetene flyttet gjerne de syke ut av sine hjem til hospitaler, enten det var frivillig eller med makt. Baldwin mener det ikke bare er retten til slippe inngripen i den private sfæren som kan regnes som frihet, men også frihet fra sykdom.⁶⁰

Europas metoder for å bekjempe epidemiske sykdommers spredning frem til 1830 var skapt etter de sykdommene som hadde vært vanligst i århundret før. Dette var sykdommer som pest, kopper, gulfeber, dysenteri og tyfus, og metodene som ble brukt mot disse sykdommene var blant annet sanitærkorridorer, sanitærspioner, karantener og avsperringer.⁶¹ Da koleraen kom til Europa i 1830 var dette en helt ny sykdom som få hadde erfaring med, og aldri før hadde en sykdom skapt så stor interesse hos europeiske myndigheter og helsepersonell. Denne sykdommen skapte store diskusjoner blant medisinerne og myndigheter om sykdommens smittsomhet, og førte til en revurdering av ulike staters forståelse av epidemier og beskyttelsestiltakene mot dem.⁶² Blant den fattige befolkningen i flere europeiske land oppsto det uro og panikk da koleraen brøt ut. Det var ikke bare i frykt for sykdommen i seg selv, men også på grunn av en rekke rykter og konspirasjonsteorier om at de rike blant annet sto bak forgiftningskomplott for å utrydde den fattige befolkningen.⁶³ Behovet i Europa for en effektiv måte å bekjempe sykdommer var altså stort, samtidig var det også et sterkt behov for lovgivning som kunne hjelpe allmuen med deres utfordringer, slik som fattigdom, skitne og dårlige boforhold, drikkfeldighet, sykdom og høy barnedødelighet.

⁵⁸ Ackerknecht, Erwin, *Anticontagonism Between 1821 and 1867* (1948) Bulletin of the History of Medicine volume 22 (via Baldwin, Peter, *Contagion and the State in Europe*, 1830-1930 s. 12)

⁵⁹ Laissez-faire er: (egentlig laissez-les faire, laissez-les passer) la folk få produsere hva de vil, og la varene få passere. Fra begynnelsen av 1800-tallet brukt som slagord for den økonomiske liberalismen. I dagligtale: lettsindighet, ”la det gå som det vil”-mentalitet. (Store Norske leksikon Online)

⁶⁰ Baldwin (2005) s. 527-528

⁶¹ Østerrike var blant de som benyttet seg av de såkalte sanitærkorridorene, og disse var spesielt rettet mot grensen til det Ottomanske riket. Bekjempelsesmetodene viste seg spesielt effektive i forhold til en del av de nevnte sykdommene fra 1700-tallet.

⁶² Ohman Nielsen (2008) s. 59-60

⁶³ Ohman Nielsen (2008) s. 71-72

2.1.1 Fransk modell

I den moderne offentlige helses historie, er ofte Frankrike regnet som en pioner og opphavet til et program som fremmet intervensjon ovenfra. Dette mener den amerikanske professor i historie Matthew Ramsey⁶⁴ fremstår som paradoksalt, når en undersøker den virkelige utviklingen i Frankrike. Han mener ett paradoks er at det landet som bidro med å danne den moderne offentlige hygienebevegelsen og etablerte offentlig helse som en vitenskapelig disiplin, selv var tilbakeholdene med å etablere dette i stor skala. Det andre paradokset han fremhevet, var at den franske staten som ofte har vært synonymt med sentralisering og en sterk sentralmyndighet, ikke organiserte det offentlige helsevesenet på denne måten.⁶⁵

Franske myndigheter begynte arbeidet med et offentlig helsevesen for alle landets innbyggere etter den franske revolusjonen. Styresmaktene i den nye franske republikken ville at den franske staten skulle bli ”et regime av dydighet”, og sammen med dette målet fulgte idealet om bedre helse og hygiene for befolkningen. Derfor bestemte fattigkomiteen i nasjonalforsamlingen i 1791, at alle statsborgere hadde rett på helse, så vel som livet, frihet og eiendom. Det nye helsevesenet ble organisert for å spesielt dekke pleie av barn, en nasjonal inokulasjonskampanje mot kopper, medisinsk hjelp for de unge og fattige og en organisert form for helseinspeksjoner. Helseoffiserer ble ansatt, og de hadde ansvar for å rapportere om helsen i lokalsamfunnet, og samtidig holde øye med utviklingen av epidemier. De revolusjonære ville innføre et omfattende system med ”helserettigheter” for alle borgerne, som på sin side var forpliktet til å holde en viss hygienisk standard for å forbli friske. Problemet for Frankrike var at de fleste av disse ideene ikke ble satt ut i live, ettersom mye av helsevesenets midler gikk med i krig og Robespierres ”terror.”⁶⁶

Selv om ikke alle reformene fra revolusjonen ble satt ut i praksis, fostret Frankrike på begynnelsen av 1800-tallet en større medisinsk elite, skolert innenfor undersøkelser av sykdom og offentlig velferd. Fransk helsevesen tok tidlig lederrollen innenfor offentlig medisinsk forskning, og deres forskningsmetoder og funn ble formidlet i den første medisinske journal *Annales d'hygiène publique et médecine légale*.⁶⁷ Blant de mest fremtredende innen den franske hygienebevegelsen var militærlegen Louis-René Villermé. Han studerte den fysiske og moralske tilstanden hos arbeidere i bomulls-, ull- og silkefabrikkene, og hans rapport *Tableau de l'état physique et moral des ouvriers employés*

⁶⁴ Professor Matthew Ramsey, Department of History, Vanderbilt University, Nashville Tennessee, USA

⁶⁵ Ramsey, Matthew, ”Public Health in France” i *The History of Public Health and the Modern State*, red. Dorothy Porter (1994) s. 45

⁶⁶ Porter (1999) s. 405-407

⁶⁷ Porter (1999) s. 405-407. Første nummer av *Annales d'hygiène publique et médecine légale* ble gitt ut i 1829.

dans les manufactures de coton, de laine et de soie fra 1840. Denne undersøkelsen førte til en lov i 1841, som skulle begrense barnearbeid i Frankrike.⁶⁸

Den franske hygienebevegelsen fikk i tiden etter Napoleons fall, et større spillerom enn i andre land, hevdet medisinhistoriker George Rosen i sitt verk *A History of Public Health* fra 1953. Han mente dette var fordi ikke bare var Frankrike ”viderekomne” innen politisk- og sosialteori, men bevegelsen opererte under en ”fane” av sosial reform og kanskje til og med revolusjon. Sosialvitenskap og offentlig helse gikk i Frankrike, hånd i hånd.⁶⁹ Professor Matthew Ramsey hevder derimot i artikkelsamlingen *The History of Public Health and the Modern State* fra 1994, at den franske hygienebevegelsen i årene 1800-1830 ikke må forveksles med en større sosial bevegelse, eller en bevegelse alle franske medisinere involverte seg i. Offentlig helse kunne på denne tiden ikke regnes som en profesjon, de som var ansatt som helse-offiserer var nærmest ikke-eksisterende i gatene, og legene som arbeidet med den offentlige helse hadde for det meste også sine private praksiser å skjøtte. I tillegg ble bevegelsen for offentlig helse begrenset av den sentrale administrasjonen, fordi det offentlige helsevesenet lå under flere departement, og de måtte derfor forholde seg til flere ulike byråkratiske prosesser.⁷⁰ En reorganisasjon av det franske helsevesenet kom ikke før i 1848. Det nye styret opprettet en rådgivende komité for offentlig hygiene under departementet for landbruk og handel, som tok over for det høyrådet for helse som frem til dette tidspunktet hadde styrt helsearbeidet. Den nye rådgivende komiteen skulle holde oppsyn med et nettverk av rådgivende utvalg innenfor offentlig hygiene og helse, som befant seg på *département* og *arrondissement* nivå. De sekstifem alt eksisterende utvalgene inkludert det i Paris ble innlemmet i denne nye reformen. Senere fikk også utvalgene ansvaret for å organisere arbeidet til epidemilegene i 1851 og i 1859 å undersøke apoteker, men systemet utviklet seg sakte, og mange lokalsamfunn hadde ikke aktive kommunale utvalg.⁷¹

Ordningen med helse-inspektører i de franske gatene, var ikke et nytt tiltak dette ble innført alt i 1839, og fra 1850 fikk de også myndighet til å utføre husundersøkelser, men Ramsey mener det fortsatt ikke er snakk om en profesjon og et nasjonalt byråkrati. Dette var blant annet fordi de som utførte husundersøkelsene kun svarte til kommunale myndigheter. Ramsey mener det var en svakhet ved lovverket, at de institusjonene som var pålagt ved lov slik som de lokale utvalgene kun var rådgivende organ, mens de som hadde myndighet til å håndheve på lokalt nivå slik som helse-inspektørene fortsatt var valgfritt. Men uansett om

⁶⁸ Rosen, George, *A History of Public Health* (1953) s. 228-229

⁶⁹ Rosen (1953) s. 228-229

⁷⁰ Ramsey (1994) s. 53-54

⁷¹ Ramsey (1994) s. 62-63

bestemmelsen ble brukt mye eller lite skapte den presedens for at myndighetene kunne gå lengre inn i den private sfæren enn tidligere.⁷²

Fransk offentlig helsevesen reflekterte den politiske situasjonen i landet. Nye styresmakter førte ofte med seg nye helsereformer, og nye politiske strømninger førte med seg nye krav fra folket. I 1870 ble den tredje republikken dannet, også dette styret så nødvendigheten for et effektivt og helhetlig helsevesen. Liberale tradisjoner som respekt for den private eiendom sto fortsatt sterkt, men mistet stadig terreng til kravet om det beste for kollektivet, styresmaktene prøvde å finne en middelvei mellom sosialisme og Laissez-faire. Deres suksess var enestående i fransk kontekst, men bleknet da de ble sammenliknet med England og det nye tyske riket. Lederne i den franske offentlige helsebevegelsen mente de hang lengre etter naboene enn de noensinne hadde gjort.⁷³

2.1.2 Engelsk modell

Det liberale England lente seg på frivillighet, veldedighet og filantropi for å gi de fattige et helsetilbud. Det var opp til lokale krefter å installere vannpumper, opprette suppekjøkken og fjerne farlige ”substanser” fra det offentlige rom.⁷⁴ På 1830-tallet ble arbeidet med en ny fattiglov satt i gang i England, og juristen Edwin Chadwick fikk ansvaret for å lage et forslag til denne loven. Chadwicks løsning på fattigdomsproblemet kom med en fattiglov i 1834, denne løsningen var blant de mest forhatte lovene i det Viktorianske England. Løsningen mente Chadwick, var å gjøre fattigdom mindre ”attraktivt” enn de lavest betalte jobbene. For å hindre at allmuen ”valgte” å leve i fattigdom uten arbeid, ville Chadwick ta friheten fra de fattige, splitte familier og sende de i arbeidshus.⁷⁵ I arbeidet med fattigloven ble det også klarere for lovens initiativtaker Chadwick, at mye av landets fattigdom ikke kom av ”latskap”, men av langvarige og kroniske sykdomsforløp. Den sosiale kostnaden ved sykdom vendte, i følge historiker Roy Porter, Chadwick mot sanitære spørsmål og mot forebygging av sykdom.⁷⁶ Chadwicks ”oppdagelse” reflekterte og delvis utfordret holdningene hos mange av dem som involverte seg i studier av den store allmuebefolkningens levekår. Blant annet mente utilitaristen⁷⁷ og Chadwicks læremester Jeremy Bentham å kunne dele denne fattigklassen i

⁷² Ramsey (1994) s. 62-63

⁷³ Ramsey (1994) s. 70

⁷⁴ Porter (1999) s. 405

⁷⁵ Porter, D (1999) s. 117. En lov som holdt seg intakt i England helt til 1929.

⁷⁶ Porter (1999) s. 409-412

⁷⁷ Utilitarisme: Etisk teori som gjør det å maksimere velferd, for individet eller for samfunnet, til moralens grunnprinsipp. Den moderne utilitarismen ble utformet av Jeremy Bentham og John Stuart Mill på 1800-tallet under slagordet «størst mulig lykke for det størst mulige antall». (Store norske leksikon online)

to, de fattige som arbeidet for lave lønninger, og ”de nødlidende” som enten ikke ville jobbe, eller som ville jobbe, men ikke kunne på grunn av sykdom eller skader.⁷⁸

I tillegg til fattigdomsproblemet hadde også koleraepidemien i 1832 satt en rekke problemer på dagsorden i forhold til sykdom og fattigdom, og disse samfunnsproblemene som årsak til stadig økende skatter. I 1842 ga Chadwick ut undersøkelsen *The Sanitary Conditions of the Labouring Classes of Great Britain*, hvor han viste at forholdene i London var tilsvarende de i Glasgow, Birmingham, Leeds, Manchester og andre større engelske byer. I denne rapporten anbefalte han, det han kalte ”the sanitary idea” som begynte med dannelsen av en sentral myndighet som skulle veilede lokale kommisjoner i arbeidet med drenering og rensing, vannpumper, og regulering av boliger og næringsmidler. Han mente de lokale kommisjonene burde utnevne en *Medical officer of Health* for å koordinere, og se til at alt ble gjort etter reglementet. Chadwick hadde et miasmatiske syn på hvordan sykdommer spredtes, og han mente kommisjonene skulle fokusere på å holde gater og hus rene, slik at ikke stank og liknende sanitære problemer oppsto og dannet sykdommer.⁷⁹

I 1848 kom Englands første *Public Health act*. Den sentrale autoriteten fikk *the General Board of Health*, som besto av tre medlemmer inkludert Chadwick, som var den eneste som var lønnet av disse.⁸⁰ *The Public Health act* var ikke en lov som påla lokale myndigheter å danne sunnhetskommisjoner, det var derimot opp de enkelte lokale myndighetene om de ville ta til seg loven. Ulike lokalsamfunn kunne be *General Board of Health* om å få ”bruke” loven, eller den kunne bli pålagt en lokal myndighet med en årlig mortalitet på over 23 per 1000 innbygger. Mellom 1848 og 1853 hadde 284 distrikter søkt om å bruke loven, og den var etablert i 103 byer, alt med varierende hell. Noen steder ble det ikke stor forskjell, mens andre steder gikk myndighetene møysommelig og iherdig til verks. De lokale kommisjonene hadde ansvar for oppsynet med stedets sanitære tilstand, inspeksjoner, drenering, vanntilførsel, og de hadde myndighet til å øke skatter for å dekke sine utgifter. London sto utenfor denne loven, de hadde sin egen *Metropolitan commission of Sewers*, også fra 1848. Londons lov *the Sewers act*, ble laget for å slippe unna General Board of Healths jurisdiksjon, de utnevnte en egen *Officer of Health* en blant byens medisinske elite, kirurg ved St. Thomas hospitalet Sir John Simon. Chadwick satt også i Londons kommisjon, men interne konflikter og kommisjonens inkompetanse i arbeidet, gjorde at Chadwick sluttet. Han

⁷⁸ Porter, D (1999) s. 115

⁷⁹ Porter, D (1999) s. 118-120

⁸⁰ De tre medlemmene var Edwin Chadwick, the seventh Earl of Shaftesbury Lord Ashley som var kommisjonens leder, og Viscount Morphet Earl of Carlisle som hadde introdusert loven for parlamentet.

fortsatte allikevel å arbeide for at *General Board of Health* skulle få kontrollen over Londons kloakksystem og vannforsyning.⁸¹

Den første britiske sunnhetsloven var ikke populær i England, og det var ikke bare de lokale myndighetene i London som var mot dette systemet, men også de som mente *General Board of Health* undergravde lokale myndigheters selvstendighet. Og de som mente det ble for sterk inngripen i det frie markedet og individers liv. Tory-pressen var blant de som reagerte sterkest på den engelske sunnhetslovens paternalistiske holdning. *The Herald* skrev blant annet at "A little dirt and freedom may after all be more desirable than no dirt and slavery." *General Board of Health* var så upopulære at de måtte tre av i 1854. Landets nye offentlige helsemyndigheter skulle ikke lengre bestå av ingeniørarbeid og reformhungrige jurister, men at medisinere og medisinsk arbeid.⁸² I 1858 kom det en ny sunnhetslov, denne tok makten fra *General Board of Health*, deres funksjoner ble delt mellom en rekke etater. Den sentrale administrasjonen ble flyttet til en ny medisinalavdeling, under *the Privy Council* og John Simon ble *Chief Medical Officer* for denne avdelingen. Simon og *the Privy Council* skulle undersøke og rapportere til parlamentet om helseforholdene rundt om i landet.⁸³

I 1866 fikk engelskmennene vedtatt *The Sanitary act*, denne loven ga større rom enn tidligere til bruk av tvang. Holdningene var ikke lengre at individet hadde ubestridt rett til å bli smittet, dø og spre smitten til andre, men at samfunnet som en helhet hadde rett på god helse. I 1867 vedtok engelskmennene *Vaccination Act* og med den ble koppevaksinasjon av barn gjort obligatorisk, men denne typen tvangstiltak og intervensjon fra myndighetene møtte stor motstand i England. Også i arbeidet med denne loven var John Simon en av de mest fremtredende. Simon mente det offentlige helsevesenet skulle sørge for at boligene var gode nok for beboelse, maten var fri for farlige substanser, farlige jobber ble regulert, forurensning fra industrien ble kontrollert og at luftforurensningen ble begrenset ved å holde kloakksystemet og dreneringen i forsvarlig stand, og ikke minst at en begrenset spredningen av smittsomme sykdommer gjennom karantene og obligatorisk vaksinasjon. I 1875 fikk England enda en ny sunnhetslov, denne var satt sammen av all den sanitærlovgivningen som alt var gitt (i alt rundt 20 lover), og i motsetning til den første sunnhetsloven var denne påbudt å følge. Den delte landet inn i urbane og rurale distrikter, og alle lokale myndigheter skulle danne en lokal sunnhetskommisjon, og ansette en helseansvarlig.⁸⁴

⁸¹ Porter, D (1999) s. 118-120

⁸² Porter, D (1999) s. 120

⁸³ Rosen (1953) s. 205-206

⁸⁴ Porter, D (1999) s. 127-128

2.1.3 Prøyssisk modell

Helt siden 1808 hadde Preussen hatt et medisinaldepartement under ministeriet for det indre. Den administrative delen av helsevesenet ble håndtert av offentlige tjenestemenn, samtidig ble det i 1808 dannet et rådgivende organ kalt *Wissenschaftliche Deputation für das Medicinalwesen*. Bestående av universitetsprofessorer og andre medisinerere, som skulle komme med råd i arbeidet. Utover 1840-tallet begynte medisinere å kjempe for at alt ansvaret skulle ligge hos dem og ikke byråkrater, men de fikk ikke hovedrollen før etter det bakteriologiske gjennombrudd i det samlede tyske riket i 1871.⁸⁵ Men fra 1817 én hatt distriktslegepost i Preussen, som hadde et større ansvarsområde enn andre leger. *Kreisphysikus* skulle arbeide som rettsmedisinere, sanitær-inspektører og helse-rådgivere for de lokale myndighetene. Distriktslegen hadde også ansvar for å rapportere om helsen til stedets militærrekrutter, undersøke arbeidet til andre leger, kirurger, farmasøyter og jordmødre, rettsforfølge kvakksalvere og håndtere epidemier.⁸⁶

Det var en parallell mellom utviklingen i Preussen, og den i England og Frankrike, mente medisinhistoriker George Rosen. I 1848 prøvde også de å reformere sitt helsevesen, og gruppen som skulle arbeide med dette besto av tre menn Rudolf Virchow⁸⁷, Solomon Neumann og Rudolf Leubuscher. De mente det nye programmet for offentlig helse skulle bygges på tre prinsipper. Det første prinsippet var at folkets helse var et emne til direkte sosial bekymring. Det neste prinsippet var sosial og økonomiske forhold hadde en vesentlig effekt på helse og sykdom, og disse forholdene måtte være objekt for vitenskapelige undersøkelser. Virchow mente offentlig helse burde favne så bredt som mulig, og en av dets viktigste funksjoner var å studere forholdene ulike sosiale grupper levde under og undersøke hvordan disse forholdene hadde innvirkning på deres helse. På grunnlag av dette kunne en da ta de beslutningene som burde tas. Det tredje prinsippet var at de grepene som ble tatt for å fremme helse og bekjempe sykdom måtte være sosiale såvel som medisinske. Solomon Neumann lanserte forslag til en ny tysk sunnhetslov den 30. Mars 1849, og denne hadde tre viktige fokusområder: 1. Den helsemessige mentale og fysiske utvikling hos borgeren. 2. Bekjempelsen mot alle farer mot helsen. 3. Sykdomsbekjempelse. Gruppen mente det offentlige helsevesenet måtte ta vare på hele samfunnet, og fokusere på de tingene som kunne

⁸⁵ Weindling, Paul, "Public Health in Germany" i *The History of Public Health and the Modern State*, red. Dorothy Porter (1994) s. 122-123

⁸⁶ Porter, D (1999) s. 105

⁸⁷ Rudolf Virchow (1821-1902) var professor i patologisk anatomi i Berlin fra 1856. Ga i 1858 ut verket *Die Cellularpathologie in ihrer Begründung auf physiologische und pathologische Gewebelehre*. Hvor han viste at celler alltid er skapt av celler, og at de er den grunnleggende enheten i alle sykdommer. (Store Norske Leksikon/ Ohman Nielsen s. 218)

ha innvirkning på helsen, slik som jord, industri, mat og hus. Helsevesenet skulle beskytte alle statens individer, gjennom å vurdere de forhold som kunne hindre dem å ta vare på helsen sin. Medisinhistoriker George Rosen mente lovforslaget kunne deles inn i to kategorier; forhold som fattigdom og sykelighet, hvor individet hadde rett til å be om assistanse fra staten. Og de forhold hvor staten har rett og plikt til bryte inn i den private friheten, for eksempel i saker med smittsom eller mental sykdom.⁸⁸ Men det var bare et forslag, men det de liberale medisinerne ikke fikk gjennomført i 1848, fikk Bismarck gjennomført senere på 1800-tallet.⁸⁹

2.1.4 Dansk modell

De danske sunnhetsvedtektene ble vedtatt 12. januar 1858, samme året en i Norge satte ned den lovkommissjonen som skulle arbeide med den norske loven. Loven om *Tilvejebringelsen af Sundhedsvedtægter* var resultatet danske medisinerne, riksdagen og regjeringen hadde kommet frem til. Loven bestemte at justisministeren skulle utarbeide en instruks for måten vedtektene skulle utformes av lokalsamfunnene, og deres ferdige utkast skulle deretter sendes tilbake til ministeren for godkjenning. Den danske justisministeren utarbeidet to detaljerte instruks, en for København og en for kjøpstedene. Han utarbeidet også en instruks for landsognene, men denne var kort og lot amtsrådene selv vurdere om sunnhetsvedtekter var nødvendig. De nye vedtektene som ble formulert i de ulike kjøpstedene ble det medisinske politis manifest, og de holdt seg nært opp til det justisministeren hadde sagt i sine instruks. Justisministerens instruks gikk i følge den danske historikeren Gerda Bonderup langt inn i den private sfæren, fordi de hadde beholdt mange av forslagene fra den gamle sunnhetspolitikkommisjonen.⁹⁰ Hun hevder det kun var de helt private emnene om spedbarnspleie og kostvaner, justisministeren i sine instruks ikke la seg opp i. Sunnhetskommisjoner skulle se til at programmet ble gjennomført og senere skulle de overvåke arbeidet, både politimesteren og distriktslegen skulle være faste medlemmer i kommisjonene og politimesteren var kommisjonens formann. At distriktslegen skulle være medlem av kommisjonen skapte diskusjon i riksdagen, hvor det ble hevdet at legene var sykdomsbekjempere og ikke interesserte i sunnhet. I tillegg til de to faste medlemmene, skulle de øvrige medlemmene velges av bystyret eller landkommunene.⁹¹

⁸⁸ Rosen (1953) s. 230-231

⁸⁹ Rosen (1953) s. 233

⁹⁰ Loven om sunnhetspolitikkommisjonen kom i 1802, og denne kommisjonen skulle utarbeide et utkast til en forordning for sunnhetsvesenet i Danmark.

⁹¹ Bonderup, Gerda, *Det Medicinske Politi: Sundhedspolitikken i Danmark 1750-1860* (2006) s. 202-203

Historiker Gerda Bonderup har i sitt verk *Det Medicinske Politi: Sundhedspolitikken i Danmark 1750-1860* fra 2006, gjengitt justisministerens instruks for kjøpstedene som besto av femten ulike deler. Instruksene begynner med noen generelle bestemmelser for hvordan de skulle gjennomføres og hva som var kommisjonenes ansvarsområde. Deretter kom det instruks om vannforsyningen, avløpenes orden og den offentlige rensligheten, hvor justisministeren kom med flere bestemmelser for hvordan dette skulle ordenes, her er det spesielt paragrafene 6 og 7 om vannforsyningen som er viktige. Disse sa at kommisjonen hadde rett til å undersøke vann og vannapparater på privat og offentlig grunn. Om disse undersøkelsene skulle avdekke noen problemer hadde de rett til å forby eller forhindre bruken av dette inntil det ble gjort grep for å bedre vannets kvalitet. Når det kom til den offentlige rensligheten i kjøpstedene fikk kommisjonene blant annet myndighet til å hindre ansamlinger av urene og illeluktende stoffer, som fordervet luften. Deretter kom det en del som tok for seg kjøpstedenes latrinevesen, disse bestemmelsene sa noen generelle ting om hvordan latrinene bygges og hvor de skulle ligge. Delene seks og syv i instruks, omhandlet ”for sunnheten skadelige næringsveier og næringsmidler.” Disse bestemmelsene begrenset blant annet svinehold, fôroppbevaring, kreaturhold, slakterier, garverier, limfabrikker og tilsvarende steder som behandlet organisk avfall, og salg av mat.⁹²

I de siste delene av justisministerens instruks tok han først opp forholdene i kjøpstedenes losjihus. I denne delen sa instruks, at det i losjihusene ikke skulle bo så mange at det kunne være fare for den alminnelige sunnhet ved utvikling av epidemiske sykdommer. Alle eiere av losjihus måtte melde seg til sunnhetspolitiet, de måtte deretter føre en liste over losjihusene med antall etasjer, antall rom på hver etasje og rommenes størrelse. Disse eierne kunne heller ikke gjøre endringer til disse husene uten å ha anmeldt dette for sunnhetspolitiet. Sunnhetspolitiet hadde myndighet til å avgjøre om losjihusene var overfylte, og de kunne forby de dårligste husene. Beboerne skulle også ha god tilgang på vann, og tørre og tette rom. Deretter kom det instruks for fattighusene som skulle ligge på tørre, frie områder med god tilgang på drikkevann. Disse husene mente justisministeren burde ha reglement for antall individer, dets orden og renhold. Deretter kom instruks for sykehusene og begravellesvesenet og byenes utvidelse. Og de tre siste delene sa at sunnhetspolitiet skulle føre tilsyn med fabrikker og skoler, og et særlig tilsyn med pleiebarn og de barna som arbeidet i fabrikker, både når det kom til arbeidstider og arbeidsforhold.⁹³

⁹² Bonderup (2006) s. 236-248 (Bilag a)

⁹³ Bonderup (2006) s. 248-254 (Bilag a)

2.2 Lov om sunnhetskommisjoner og foranstaltninger i anledning av epidemiske og smittsomme sykdommer (1860)

Den norske "sunnhetsloven" besto av to deler; *Om Sundhedscommissioner*, og *Angaaende særegne foranstaltninger imod epidemiske og smitsomme sygdomme*, i tillegg til en kort del som inneholdt alminnelige bestemmelser. I denne delen vil jeg ta for meg den norske sunnhetsloven og dens viktigste prinsipper.

2.2.1 Om Sundhedscommissioner

Sunnhetslovens første del *Om Sundhedscommissioner* tok for seg kommisjonenes oppbygging og dens funksjon. Den første paragrafen sa at enhver kjøpstad skulle ha en sunnhetskommisjon, bestående av byens embetslege som ordfører, magistraten eller en annen mann valgt av kongen, byens ingeniør, samt tre andre medlemmer valgt i møte av formenn og representanter. De valgte medlemmers funksjonstid var på fire år.⁹⁴ I formannskapsdistriktene på landet skulle kommisjonen derimot bestå av embetslegen som ordfører av kommisjonen, og enten hele kommunerepresentasjonen eller så mange av dens medlemmer som mulig.⁹⁵

Kommisjonene i byene skulle ha sin oppmerksomhet vendt mot stedets sunnhetsforhold, og dermed ha innflytelse på rensligheten, vannavledning, vannhus, urinsteder og gjødselbingers innredning og rensing, "oppleggelse" av gjødsel eller andre gjenstander som kunne innvirke skadelig på sunnhetsstilstanden. Byens drikkevann, skadelige næringsmidlers forhandling, boliger som ved mangel på lys eller luft, ved fuktighet, urenslighet eller ved overbefolkning hadde vist seg å være bestemt skadelige for sunnheten. Kommisjonen skulle påse at det var tilstrekkelig lufting i offentlige bygg slik som skoler, kirker, retts- og funksjonslokaler, teatre, dansehus og liknende.⁹⁶ "Sunnhetspolitiet" på ethvert sted⁹⁷ hørte under sunnhetskommisjonen, hvis bestemmelser det alminnelige politi skulle se til at ble fulgt. Loven påla også politiet å henvende seg til sunnhetskommisjonen med meddelelser og oppdagelser vedrørende sunnhetsvesenet. Men politiet kunne ikke uten eierens eller beboernes samtykke gjennomføre undersøkelser i privat bolig eller på privat grunn, ved mindre sunnhetskommisjonen hadde godkjent dette, og de private var meddelt om saken.⁹⁸ Kommisjonene på landet skulle derimot ha sin oppmerksomhet vendt mot hva som

⁹⁴ Lov af 16 mai 1860 om Sunnhedscommissioner... §1

⁹⁵ Lov af 16 mai 1860 om Sunnhedscommissioner... §8

⁹⁶ Lov af 16 mai 1860 om Sunnhedscommissioner... §3

⁹⁷ I kjøpsteder, og ladesteder med særskilte formannskap.

⁹⁸ Lov af 16 mai 1860 om Sunnhedscommissioner ... §5-6

kunne fremme sunnhetstilstanden, i tillegg til å fjerne de omstendigheter som kunne føre til sykkelighet og utbredelse av sykdom.⁹⁹

2.2.2 Angaaende særegne foranstaltninger imod epidemiske og smittsomme sygdomme

Det andre delen *Angaaende særegne foranstaltninger imod epidemiske og smittsomme sygdomme* besto av 12 paragrafer som tok for seg foranstaltninger og forholdsregler mot epidemisk og smittsom sykdom.

I denne delens første paragraf pålegges alle husbønder og husfedre å anmelde til ordføreren i stedets sunnhetskommisjon, andre medlemmer av kommisjonen, politiet, fattigvesenet eller nærmeste lege, om han skulle oppdage en sykdom som utbredte seg til flere, og som viste seg å være ondartet. Den legen som skulle motta en slik anmeldelse skulle snarest undersøke de syke, gi de foreløpig nødvendige forskriftene og informere sunnhetskommisjonens ordfører. Ved en farlig epidemi, smittsom sykdoms utbrudd eller nærmelse skulle sunnhetskommisjonen på et hvert sted anordne og foranstalte, det sykdommen krevde. Under slike omstendigheter var kommisjonen berettiget til å inndele distriktet i avdelinger med en eller flere oppsynsmenn. Om den ondartede sykdommen skulle spres videre, kunne ”overordentlig” legehjelp for de angrepne steder antas. Likeledes kunne midlertidige sykehus opprettes. Alle sivile embetsleger var også forpliktet til, om det skulle forlanges, overta legetilsynet med midlertidige sykehus som fantes i hans distrikt.¹⁰⁰ Under mer utbredte ondartede epidemier og smittsomme sykdommer skulle enhver lege som hadde angrepne personer under behandling, gjøre innberetninger til vedkommende sunnhetskommisjon. Personer som led av ondartede sykdommer, som en fryktet kunne spres videre, var forpliktet til når sunnhetskommisjonen eller øvrigheten påkalte det, la seg behandle på et sykehus, så lenge ikke pasienten kunne etter legens formening få betryggende pleie i hjemmet eller en annen privat bolig.¹⁰¹

I forhold til værelser, gangklær og sengeklær som hadde vært benyttet av syke av epidemier eller smittsom sykdom, skulle sunnhetskommisjonen bestemme om og hvordan disse gjenstandene skulle renses før de ble benyttet igjen. Deretter kom bestemmelser om begravelser under herskende epidemier. Disse skulle innrettes i overensstemmelse med sunnhetskommisjonens forskrifter på en slik måte at ingen anledning gis til sykdommens utbredelse. Sørgestuer og likfølger skulle forbys, og begravelsen skulle foregå så raskt som

⁹⁹ Lov af 16 mai 1860 om Sunnhedscommissioner... §11

¹⁰⁰ Lov af 16 mai 1860 om Sunnhedscommissioner... §14-17

¹⁰¹ Lov af 16 mai 1860 om Sunnhedscommissioner... §20-21

mulig etter døden inntreffer, og likene skulle legges i innvendig tjærede kister som nedsenkes om mulig fire alen under torven.¹⁰²

2.2.3 Almindelige Bestemmelser

Den siste delen omhandlet de alminnelige bestemmelsene. Den vesentligste av disse bestemmelsene sier at de forskrifter som gis av sunnhetskommisjonen, skulle følges i den vedkommende by eller distrikt. Overtredelser av disse forskriftene og §14, som sa at alle husfedre og husbønder skulle melde fra om smittsom sykdom til sunnhetskommisjonen, kunne straffes med bøter samt påtale av politiet.¹⁰³

2.3 Norge og Kristiania i europeisk perspektiv

I 1858 ble en lovkomisjon satt for å ”tage under Overveielse og afgive Betenkning angaaende Spørgsmaalet om Istanbringelsen af Lovbestemmelser om Sunnhetspolitiet og de under sammes Omraade henhørende Forhold”. Denne lovkomisjonen besto av høyesterettsassessor Motzfeldt, politimester i Kristiania Morgenstjerne, professorene i medisin Conradi og Faye, stadsingeniør Hertzberg som senere også skulle sitte i Kristiania sunnhetskommisjon, og ekspedisjonssjef for medisinalvesenet i Indredepartementet, dr. Kierulf. De tre medisinfaglige i denne komisjonen Conradi, Faye og Kierulf var alle overbeviste om at sykdom spredtes gjennom miasmer, men Kierulf mente også å ha sett at noen sykdommer spredtes kontagiøst, og prøvde derfor å forene de to smitteteorierne.¹⁰⁴ Faye og Conradi hadde sittet i en annen komité tidligere, nemlig medisinalkomiteen som ble satt i 1850 og frem til 1857 da den ble opphevet. I denne komiteen satt de sammen med en annen overbevist miasmatiker, stadsfysikus i Kristiania Henrik Steffens, han som senere skulle bli Kristiania sunnhetskommisjons første formann.¹⁰⁵ I denne delen vil jeg undersøke om den norske sunnhetsloven ble laget etter et europeisk mønster, og om den gjorde det hvilken den modell fulgte.

2.3.2 Norsk sunnhetslovgivning: Med blikket mot Europa.

Historiker Aina Schiøtz og flere andre historikere mener at den norske lovkomisjonen fulgte den britiske modellen da de arbeidet med den norske sunnhetsloven. Både gjennom utformingen av selve loven, og gjennom organiseringen av de lokale komisjonene. Schiøtz

¹⁰² Lov af 16 mai 1860 om Sunhedscommissioner... §24-25

¹⁰³ Lov af 16 mai 1860 om Sunhedscommissioner... §26

¹⁰⁴ Schiøtz (2003) s. 41

¹⁰⁵ Kiær F. C, *Norges Læger i det nittende aarhundre 1800-1871* (1873) s. 411-412

mener den norske loven, som den engelske, ivaretok både den personlige frihet og eiendomsretten, og hun mener dette ble spesielt ivare tatt gjennom å legge bestemmelsene under den folkevalgte kommunebestyrelsen.¹⁰⁶ Den norske loven er på sett og vis inspirert fra britisk modell, men jeg mener at det er deler av denne loven som kan se ut til å ha funnet sin inspirasjon andre steder, både i innland og utland. Noe en også kan se av fremstillingen av de ulike modellene tidligere i dette kapitlet.

Norge var heller ikke ukjent med streng helselovgivning da sunnhetsloven ble lansert. Alt i 1737 ble stiftsbyene i Norge pålagt av kongen i Danmark å opprette sunnhets- og karantenekommisjoner for å hindre importen av pest, ved aktivt å sette skip fra utlandet eller smittede steder i karantene ved angitte stasjoner.¹⁰⁷ I 1810 fikk Norge en lov gjorde koppevaksinasjon obligatorisk. Loven sa at alle barn i Danmark-Norge skulle vaksineres, og at alle måtte fremvise gyldig attest for å kunne begynne på skole, bli konfirmert eller viet.¹⁰⁸ I 1831 ble det opprettet en nasjonal sentralkolerakommisjon som skulle være et administrativt apparat for epidemibekjempelsen i Norge, denne ble opphevet i 1846, men erstattet med en ny alt i 1848. Det samme året ble det også opprettet midlertidige, lokale sunnhetskommisjoner som skulle organisere helsearbeidet, innrette lasarettene og forsøke å hindre videre utbredelse.¹⁰⁹ Mens en fra 1856 hadde en hatt et register over landets leprasyke i Norge. Det viste seg at flertallet av disse pasientene var på Vestlandet, og dermed ble Bergen sentrum for behandlingen av disse. I 1857 fikk Norge en Lepralov, denne loven påla de kommunene med mange spedalske å opprette sunnhetskommisjoner.¹¹⁰ Dette viser at norske helsemyndigheter og noen lokale myndigheter, nærmest helt frem til 1860 ikke hadde vært redde for å gripe inn i folks private sfære, om de anså deres sykdommer for å være farlige for folk rundt. Om en undersøker tiltakene rundt koleraen var disse annerledes ettersom de fleste medisiner mente denne sykdommen utbredtes med miasmer.

Den norske loven om sunnhetskommisjoner og foranstaltninger i anledning av epidemiske og smittsomme sykdommer fra 1860, var ikke bare en sunnhetslov med fokus på hygiene og sanitære forhold. Det er også en lov om vern mot epidemiske og smittsomme sykdommer. I motsetning til i England hvor *The Public Health act* en lov med kun fokus på hygiene og sanitære forhold. Blant de fire modellene vist tidligere i dette kapitlet finnes det

¹⁰⁶ Schiøtz (2003) s. 45

¹⁰⁷ Ohman Nilsen (2008) s. 19

¹⁰⁸ Ohman Nilsen (2008) s. 157

¹⁰⁹ Schiøtz (2003) s. 26

¹¹⁰ Ohman Nilsen (2008) s. 338

momenter hos alle disse som en også finner i den norske loven, blant annet kan en i stortingsforhandlingene om lovens første del lese:

”Almindelige Tvangslove vilde i denne Materie kun være lidet at anbefale. De locale Styrelser, valgte af Befolkningen selv, bør det overlades at træffe Bestemmelser af hiin Art, naar de have overbevist sig om deres Hensigtsmessighed. Alene i denne Form, der er den samme som ogsaa England har befulgt i sin mærkelige nye Sunnhedslovgivning lige fra Nuisances removal act af 1845 indtil den almindelige public health act af 1858, ville Bestemmelser af denne art kunne blive mulige, vinde Indgang og Etterlevelse.”¹¹¹

I dette tilfellet valgte fulgte den norske lovkomiteen å følge Englands modell. Dette eksempelet er spesielt fordi det kommer klart frem fra lovkomiteen hvilken modell som har vært inspirasjonen for dette momentet, men dette betyr ikke at det var den britiske modellen som ble fulgt gjennom arbeidet med hele loven. Mellom de to nevnte lovene i dette sitatet fantes det mye forskjellig helselovgivning, som åpenbart lovkomiteen anså som inspirerende og viktig i utviklingen av den norske loven.¹¹²

Blant alle de fire ulike modellene er det flere momenter en finner igjen i den norske loven, men det er også store forskjeller som viser at kommisjonene nok ikke kan ha fått all inspirasjonen fra ett sted. Det prøyssiske lovforslaget er kanskje det som likner den norske loven mest, dette forslaget var også todelt både med fokus på epidemibekjempelse og sanitært arbeid. Forskjellen mellom den norske loven og Neumanns prøyssiske lovforslag, var Neumanns første fokusområde om viktigheten av den helsemessige og fysiske utviklingen hos borgeren. Dette kommer ikke like godt frem i den norske loven, som heller fulgte de to andre fokusområdene til Neumann, nemlig bekjempelsen mot alle farer for helsen og sykdomsbekjempelse. Et moment som kan hatt betydning for at den norske loven liknet det prøyssiske lovforslaget fra 1848, var at en av lovkomiteens medlemmer Thorvald Christian Kierulf tidlig på 1850-tallet, hadde studert under en av de sentrale fagpersonene bak forslaget Rudolf Virchow.¹¹³ Den norske loven liknet også mye på den danske modellen, hvert fall når det kom til den norske lovens første del og den administrative oppbyggingen, for utenom den åpenbare forskjellen at kommisjonene i Danmark var bygget opp rundt politimesteren og ikke

¹¹¹ Lov af 16 mai 1860 om Sunnhedscommissioner... Beretning og utkast, afgivet af den ved Kongelig Resolusjon af den 6te Februar 1858 naadigst anordnede Commission, datert 30te December 1859 s. 3

¹¹² De to nevnte lovene kan en også delvis se i den norske sunnhetsloven, *Nuisances removal act* var en lov som den første britiske sunnhetsloven, den skulle fjerne farlige substanser fra samfunnet, og hindre utbredelse av smittsomme sykdommer, men i motsetning til den norske sunnhetsloven sa heller ikke denne loven noe om hva en skulle foreta seg ved utbrudd. Den britiske sunnhetsloven av 1858 var lik deres første sunnhetslov, for utenom at *General Board of Health* var byttet ut med et annet sentralt apparat.

¹¹³ Schiøtz (2003) s. 82.

stadsfysikus slik som i Norge. En annen forskjell var at de danske instruksene gikk enda lengre enn den norske, da de vedtok bestemmelser om fabrikker, farlige næringsmidler og pleiebarn, som en først etter 1880 vedtok tilleggsbestemmelser om i Norge.

Det er også momenter fra den engelske loven som likner den norske, men samtidig var denne loven en nærmest frivillig lov, noe ikke den norske var. Dermed blir kanskje engelskmennenes andre sunnhetslov fra 1875, mer lik den norske i dette henseende. Dessuten hadde de britiske kommisjonene i utgangspunktet oppsynet med sanitære problemer som kunne føre til sykdom, mens de norske sunnhetskommisjonene i byene var pålagt ved lov både å ha oppsynet med sanitære problemer som kunne føre til sykdom eller dårlig helse, men også ansvaret ved sykdomsutbrudd og epidemier. Engelskmennenes ”tvangslov” fra 1866 *the Sanitary act* minner nok mer om de holdningene rundt sykdomsbekjempelse, én kan se i den norske loven.¹¹⁴ Den franske modellen er kanskje den som liknet minst på den norske, men de var først ute med de moderne tankene omkring et offentlig helsevesen og de var tidligst ute innen forskningen på den offentlige medisinen, og kanskje ble de på denne måten forbilder for mange av Europas forskere og tenkere innen offentlig helse.

2.4 Kommisjonenes medlemmer

Da Kristiania sunnhetskommisjon ble samlet for første gang 20. Februar 1861, besto kommisjonen av stadsfysikus og formann i kommisjonen Henrik Steffens (1809-1867), stadsingeniør Peder H. Hertzberg, rådmann Wilhelm Jørgensen, generalmajor Niels Irgens, kjøpmann Jacob Chr. Just og murmester Johan Fredrik Lühr.¹¹⁵ I 1863 kom den første utskiftningen, da tok Oluf Martin Andersen både over embetet som stadsingeniør og medlemskapet i sunnhetskommisjonen etter Hertzberg, som vendte tilbake til en stilling i militæret.¹¹⁶ I 1865 var generalmajor Irgens periode på fire år over, og han valgte å ikke stille igjen. I forbindelse med dette oppfordret kommisjonens formann Steffens magistraten til å la politietaten være representert i Kristiania sunnhetskommisjon. Han skrev til magistraten det var ønskelig å få byens politimester valgt inn i kommisjonen, og han mente det var beklagelig at sunnhetsloven ikke påla denne embedsmann å være medlem av kommisjonen. Årsaken til at Steffens mente det var viktig at politietaten var representert, uttrykte han slik;

¹¹⁴ Denne loven ble også vedtatt etter smitteteorierne til William Budd (om tyfoidefeber) og John Snow (om kolera) hadde fått fotfeste i England.

¹¹⁵ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 20.2. 1861

¹¹⁶ Johansen (2001) s. 47

”I Medfør af sin Embedtsstilling har nemlig Politimesteren fremfor nogen Anden af Commissionens Medlemmer den sigeste Anledning til at blive bekendt med de Misligheder og Mangler, som i sanitair Henseende maatte forekomme i Byen, uden at han efter at Sundhetspolitiets Bestyrelse er henlagt under en særegen Autoritet, har anden Adgang til at medvirke til de forefundne Manglers Afhjælpelse, end ved Hendvendelse til Commissionen, hvis Bestemmelser, han da har at oppe til og paasee at efterkomede (se lovens §5). Denne Forretningsorden er baade i sig selv tungvindt og forbundet med unødige Vidløftigheder, samt medfører tillige en Splittelse af Kræfterne, der ikke kan andet end virke uheldigt.”¹¹⁷

Steffens mente at politimesterens inntredelse i kommisjonen ville lette samarbeidet med det alminnelige politi, og være en nødvendig betingelse for en ”heldig administrasjon” av byens sunnhetsvesen. Samtidig trakk han også frem at en i Bergen og i Trondheim også hadde valgt politimesteren inn i sine kommisjoner.¹¹⁸ Kristianias politimester Carl Johan Michlet kom med dette inn i Kristianias sunnhetskommisjon, dette var for øvrig et arbeid han ikke var ukjent med da han hadde deltatt på flere møter i sunnhetskommisjonen siden 1863.¹¹⁹

I 1867 døde stadsfysikus og formann i kommisjonen dr. Steffens av difteri, og Johan Lauritz Bidekap tok over hans funksjoner. I samme møte overtok også overlege Hermann Fredrik Gjør plassen etter kjøpmann Just, som var blitt valgt inn i kommunens formannskap og derfor sa fra seg sitt sete i kommisjonen.¹²⁰ Kristiania sunnhetskommisjon hadde da fått to medisinfaglige medlemmer, noe som tidligere hadde blitt etterlyst av stadsfysikus Steffens, ettersom han mente han hadde en for stor arbeidsbyrd som eneste medisiner i kommisjonen. Alt i 1862 hadde Steffens forespurt Kristianias magistrat om å få ansette en sekretær på permanent basis. Grunnen til dette var at Steffens mente han hadde en større arbeidsbyrd enn de andre medlemmene. Noe han også synes var riktig, men i tillegg til arbeidet som formann måtte han også føre forhandlingsprotokollene, renskrive og føre kommisjonens skrivelser i kopiboken og holde arkivet i orden. I forbindelse med denne sekretærstillingen så Steffens helst at politilegen fikk denne posten, dette var også hensiktsmessig om formannen måtte melde forfall, ettersom kommisjonen da allikevel hadde en medisinkyndig med på møtet.¹²¹ I 1867 kom også rådmann Ludvig Adolph Mastrup inn i kommisjonen etter rådmann Wilhelm Jørgensen, og en kort periode med den konstituerte rådmannen Hoffmann.¹²²

Sammensetningen i Kristiania sunnhetskommisjon holdt seg slik fra 1867 til 1871, da politimester Michlets funksjonstid var over, og han trakk seg som medlem og sluttet som

¹¹⁷ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Magistraten: 13.2.1865

¹¹⁸ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Magistraten: 13.2.1865

¹¹⁹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møtene 1863-1865

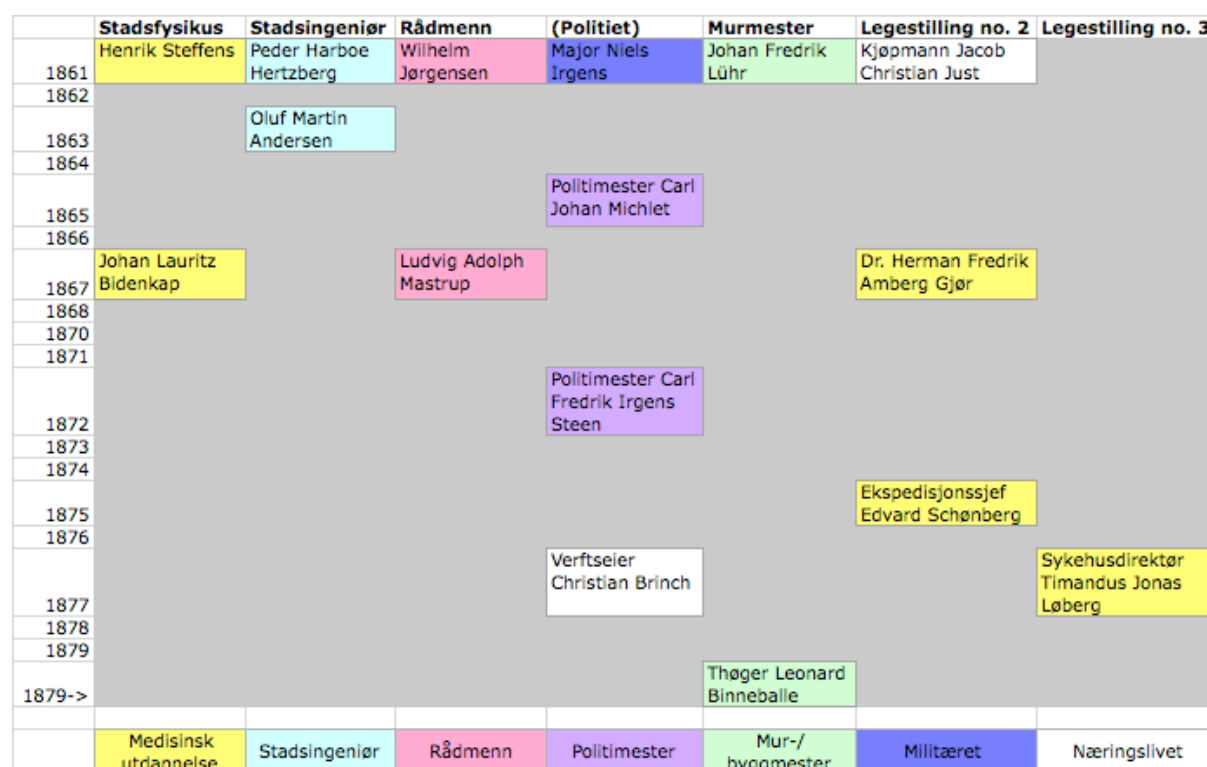
¹²⁰ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 11.2.1867 og 28.2.1867

¹²¹ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: 25.7.1862 Til Christiania Magistrat

¹²² Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møtene fra slutten av 1866 til begynnelsen av 67

byens politimester. I løpet av de første månedene i 1872 tok derfor den nye politimesteren Carl Fredrik Irgens Steen over denne plassen i kommisjonen.¹²³ I 1875 sa overlege Hermann Gjør fra seg sitt embete etter to perioder, og en ny medisiner tok over hans plass, den konstituerte ekspedisjonssjefen Edvard Schönberg.¹²⁴ Figuren under viser hvordan kommisjonens sammensetning til enhver tid var, hvilke medlemmer som tok over for de som sluttet, og hvilke stillinger i kommisjonen de nye medlemmene tok.

Figur 2.1: Medlemmer i Kristiania sunnhetskommisjon

I 1877 forsvant politiet ut av sunnhetskommisjonen, til tross for at denne stillingen ble etterlyst av kommisjonen i 1865. Politimester Irgens Steen hadde avgått med døden og han ble erstattet av verftseier Christian Brinch.¹²⁵ Det samme året ble Michlet igjen politimester i Kristiania, etter Irgens Steens, men ettersom politiets stilling forsvant kom han ikke tilbake til sunnhetskommisjonen.¹²⁶ Senere det samme året ble direktøren for Rikshospitalet Timandus Jonas Løberg valgt inn i kommisjonen. Den posisjonen i sunnhetskommisjonen ble opprettet nettopp for han, og på det tidspunktet besto kommisjonen av syv medlemmer istedenfor seks som det hadde vært frem til 1877. Av disse syv var tre medisinerutdannede, en kontrast fra den

¹²³ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 5.6.1871 og 6.2.1872

¹²⁴ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møte: 11.1.1875

¹²⁵ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møte: 13.1.1877 og 10.2.1877

¹²⁶ Holmsen, Paul, Kristiania politis historie 1624-1884 (1884) s. 260

ene medisintutdannede kommisjonen hadde, da den ble opprettet.¹²⁷ Den siste endringen i kommisjonens sammensetning innenfor den perioden denne oppgaven undersøker, skjedde helt på slutten av 1879 da døde murmester Lühr, etter nesten nitten år i Kristiania sunnhetskommisjon. Den danskfødte byggmesteren Leonard Thøger Binneballe tok hans verv rett før årsskiftet.¹²⁸

2.4.1 Bakgrunn og utdannelse

Om båndene til det britiske sunnhetsvesenet var så sterke som det tidligere har vært hevdet, ville kanskje ikke veien til England for hovedstadens kommisjonsmedlemmer vært så lang. Dersom en undersøker de ulike medlemmenes bakgrunn er det få med utdannelse eller studier fra England, men derimot fra flere andre europeiske land. Steffens hadde studert i Berlin og Breslau (Wrocław), og er den eneste av kommisjonens medisinerere med en formell utdannelse fra utlandet. Blant de andre legene hadde flere tilbragt lengre tid i utlandet på stipendierte studiereiser. Bidenkap reiste for eksempel på en studiereise i 1864/1865 til Frankrike, Tyskland, Irland og England, og Dr. Gjør hadde i 1858 reist på en vitenskapelig utenlandsreise til Wien i fire måneder, Paris i 2,5 måneder, Berlin i tre måneder og Praha i en måned.¹²⁹ Rikshospitalets direktør Løberg var på sin side blant de første legene i Norge til å anerkjenne at sykdommer smittet mellom mennesker, da han arbeidet som lasarettlege i Bergen under koleraepidemien i 1848-1849.¹³⁰

Det var også få av medlemmene som var oppvokst og hadde sin bakgrunn fra Kristiania, de fleste er født andre steder i landet. De fleste medlemmene fra Kristiania sunnhetskommisjon fra 1860 til 1880 kom ikke fra Kristiania, av seksten medlemmer gjennom disse tyve årene, var kun tre av disse født Kristiania, rådmann Jørgensen, verftseier Christian Brinch og rådmann Ludvig Mastrup. De fleste kommisjonsmedlemmene tok antagelig derfor med seg impulser fra sine hjemsteder og familiebakgrunner. Medlemmene kom fra en rekke forskjellige steder både i innland og utland, noe som må ha gitt kommisjonen et allsidig grunnlag. Murmester Lühr kom til Kristiania fra Lüneburg utenfor Hamburg omkring 1840.¹³¹ Og kjøpmann Just var fra Kristiansand en by hvor de tidlig benyttet seg av metoder for smittebekjempelse slik som karantene og isolasjon, som en i

¹²⁷ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møte: 9.10.1877

¹²⁸ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møte: 25.11.1879

¹²⁹ Kiær (1873) s. 27, 139, 410

¹³⁰ Knarberg Hansen, Lizzie Irene, *Koleraen i Christiania i 1853* (1986) s. 41

¹³¹ Steigan, Geir Tandberg, *Arkitekter: Johan Fredrich Lühr (1812-79)*, (2009)

hovedstaden anså som gammeldagse og ineffektive.¹³² Stadsfysikus Bidekap var fra Drammen, den første kolerarammede byen i Norge, og politimester Michlet var født på militærstasjonen Blaker skanse. Generalmajor Irgens, stadsingeniør Hertzberg og stadsingeniør Andersen var alle fra Bergen, mens overlege Gjør var oppvokst i Stavanger. De resterende medlemmene var fra ulike steder i landet, politimester Irgens Steen var fra Nordland, dr. Schönberg var fra Arendal og direktør Løberg var fra Kongsberg, og Steffens og byggmester Binneballe var begge født i København.¹³³

2.5 Lovens virke i Kristiania: Arbeidet med egne sunnhetsforskrifter

Sunnhetsloven påla alle de lokale kommisjonene å lage forslag til egne sunnhetsforskrifter. I følge paragraf 4 skulle dette være alminnelige sunnhetsforskrifter med hensyn til sunnhetsvesenet innen kommunen.¹³⁴

2.6.1 Kristiania 1864: Sunnhetsforskriftene som aldri ble vedtatt

I 1864 kom sunnhetskommisjonen sammen for å utarbeide de sunnhetsforskriftene for byen, de var pålagt å lage. Etter forslag fra generalmajor Irgens ble kommisjonen enige om å kalle inn flere kyndige personer, som sammen med sunnhetskommisjonen kunne diskutere hvordan blant annet byens latrinevesen skulle organiseres. Kommisjonen inviterte derfor dr. Horn, kaptein Klingenberg, byggmester Binneballe, havnedirektør Roll, bygningsinspektørene Kaas og Bull, stadskonduktør Grosch, murmester Maürer og ekspedisjonssjef Kierulf.¹³⁵ Alle de inviterte, unntatt byggmester Binneballe møtte til møtet som ble holdt noen dager senere.

Formann Steffens startet møtet med noen bemerkninger, han la først ut om den dårlige tilstanden byens latrinevesen var i. Videre fortalte han at flere leger i Det medisinske Selskab hadde mottatt beretninger, om at det i noen hus hadde vært observert gjentagende tilfeller av tyfus som følge av stank fra latrinene. Det fantes ingen bestemmelser i byen på dette området, for utenom en bestemmelse fra 1842, som gjorde det forbudt å la binger vende mot gaten. I Kristiania fantes det binger, tønner og i noen nyere hus "water-closetts." Bingene var ofte utette og gjødselvann fra disse rant inn til naboer, men etter byen hadde anlagt kloakk hadde dette blitt noe bedre, sa Steffens. Men kloakken skapte nye problemer da avfallet herfra rant ut i Bjørvika og gjorde dette området til "en stinkende pøl." Formannen ville at de oppmøtte

¹³² Ohman Nielsen (2008) s. 355 (I samtale med veileder Ohman Nielsen har det også kommet frem at hun i sitt arbeid fra Kristiansand har funnet Jacob Just i Kristiansand sunnhets- og karantenekommisjon før 1860.)

¹³³ Informasjon om kommisjonsmedlemmenes fødested fra folketellingene 1865 og 1875.

¹³⁴ Lov af 16 mai 1860 om Sundhedscommissioner... § 4.

¹³⁵ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1861-1873: Møte: 8.1.1864

skulle ta for seg de tre spørsmålene; hvorvidt man skulle forby alt avløp gjennom kloakkene av flytende ekskrementer som hadde vært i kontakt med faste. Om man ville beholde bingene eller innføre tønnesystemet, og tilslutt hvilke spesielle bestemmelser som kunne fastsettes både for binger og tønner. Diskusjonen begynte med at kaptein Klingenberg uttalte at faste ekskrementer ikke burde gå gjennom kloakken, ettersom kloakkrørene ikke var tette. Han var derimot for at urinen kunne gå gjennom denne om den ikke hadde vært i kontakt med faste ekskrementer. Dr. Kierulf trodde derimot ikke at gjødselvannet infiserte jordsmonnet eller havnen, mer enn urinen som man jo ville la gå gjennom kloakkrørene. Både Kierulf og murmester Lühr fra sunnhetskommisjonen mente det ikke ville være nødvendig å skille de faste ekskrementene fra urinen ettersom kloakkledningene var gode nok, men Kaptein Klingenberg mente dette var nødvendig. Stadskonduktør Grosch mente Klingebergs forslag ville være umulig å gjennomføre, samtidig som kostnadene ville bli for høye. Dessuten uttalte Grosch at ha trodde tjenestefolkene neppe ville gjøre denne jobben, derfor kom han i stede med flere forslag for å utbedre bingene. Da det skulle votes i denne saken ville alle deltagerne beholde bingene i tillegg til de tillatte tønnene, med unntak av Klingenberg som på sin side kun ville ha tønnesystemet. Kierulf, murmester Maurer og stadskonduktør Grosch ville også tillate avledning av flytende bingehold gjennom kloakkrenner.¹³⁶ Dette møtet viser hvordan den miasmatiske sykdomsforståelsen rådet, og det var ikke bare medisinerne, men også andre embetsmenn som oppfattet stank og utdunstinger som farlig for befolkningen. Møtet viser også at det ikke bare var legene som engasjerte seg i hvordan en skulle forstå sykdommens spredning og hva som var farlig i et samfunn, men også legfolk. Både diskusjonen i arbeidet med forslaget og selve forslaget, viser at kommisjonens største fiende i bekjempelse av sykdommer og sykelighet, var stank og utdunstinger. Tor Arne Johansen skriver i sitt verk om vann og avløpsetatens historie i Oslo, blant annet at byens vannforsyning ikke ble nevnt i forslaget og at dette kan relateres til Steffens' miasmatiske overbevisning.¹³⁷ At det kan relateres til den miasmatiske overbevisningen vil jeg si meg enig i, men det var ikke bare Steffens som alene utmerket seg som miasmatiske, og som fryktet stank og forpestelse av jordsmonnet. Kaptein Klingenberg sjefen for byens vannverk og brannvesen, fremsto av dette møtet som like overbevist som Steffens.¹³⁸

Den 19 september 1864 ble det lagt frem et forslag for bystyret, blant annet basert på det de kom frem til i dette møtet. Forslaget inneholdt deler om den offentlige rensligheten,

¹³⁶ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1861-1873: Møte: 15.1.1864

¹³⁷ Johansen (2001) s. 72

¹³⁸ Johansen (2001) s. 34

avløpsvesenet, om kreaturhold, vannhus og gjødselbinger og liknende, skadelige næringsmidler og andre gjenstander, om arbeiderboliger, losjihus, skolelokaler og andre forsamlingsrom, sykdoms og dødsstatistikk og noen alminnelige bestemmelser. Steffens forklarte til byens formannskap at forslaget forskrifter først kom i 1864, fordi kommisjonen hadde måtte gjøre seg kjent med de oppgavene og utfordringene som var i Kristiania. Kommisjonen hadde arbeidet for at forskriftene ikke skulle gjøre for store innskrenkninger i eiendomsretten og i private forhold, eller pålegge huseierne for store uforholdsmessige store byrder og utgifter. Han sa at en kunne kanskje oppnådd hurtigere resultater med en annen fremgangsmåte, men kommisjonen trodde at i dette tilfellet hvor en så godt som måtte begynne på nytt, burde man gå frem med varsomhet om en skulle ha håp om annerkjennelse fra befolkningen som de også trengte om forskriftene skulle være til nytte.¹³⁹

Forslaget fulgte mange av de momentene sunnhetsloven påla kommisjonene å rette sin oppmerksomhet mot. Kommisjonen i Kristiania la i tillegg større vekt på arbeiderboliger og losjihus, hvor de bestemte antall beboere, at kommisjonen skulle føre ekstra tilsyn med disse, og at spesielle sanitære forordninger var gjennomført. I denne delen sto det også at kommisjonen skulle påse at all fabrikkdrift var forbundet med minst mulig fare for helbred og liv. Dette minner om danskenes instruks for kjøpstedene, hvor kommisjonene skulle fokusere mer på oppsyn med offentlige lokaler og hus for byens allmue, fabrikker og skolehus, enn den norske loven påla. I kommunens aktstykker står det også spesifikt at kommisjonen hadde latt seg inspirere av instruksene for København når det kom til å bestemme størrelsen på søppelkassene.¹⁴⁰ Det viser at kommisjonen hadde studert de danske instruksene for innspill og inspirasjon.

2.6.2 Kristiania 1873: Sunnhetsforskrifter for Kristiania By

I 1873 arbeidet sunnhetskommisjonen med et utkast til forskrifter for Kristiania by. Utkastet som ble sendt til representantskapet for behandling, viser at de hadde kommet frem til 33 punkter.¹⁴¹ I februar 1873 hadde en komité nedsatt av byens representantskap, besluttet at sunnhetskommisjonen igjen skulle ta opp saken om sunnhetsforskrifter. Det var åtte år siden sist de hadde levert et utkast, og komiteen trodde et nytt utkast i overenstemmelse med de siste års forandrede ”hygieniske anskuelser” og tilpasset de forandringene Kristiania hadde

¹³⁹ Aktstykkene for Christiania, Sak 1 Angående sunnhetsforskrifter for Christiania by, Behandlet i bystyret 19.9.1865 s. 1

¹⁴⁰ Aktstykkene for Christiania, Sak 1 s. 2-5

¹⁴¹ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Komiteen til Udarbeidelse af Sundhedsforskrifter for Christiania By.

gått igjennom i sanitær henseende, ville være nødvendig. Komiteen mente arbeidet med forskriftene burde gjennomføres av sunnhetskommisjonen, som ikke bare var pålagt dette gjennom sunnhetsloven, men som også hadde den største fagkunnskap på dette området. Det utarbeidede forslaget ble sendt til komiteen, som over flere møter gikk igjennom forslaget sammen med stadsfysikus Bidekap, hvor de gjorde noen små forandringer i forslaget. Deretter ble dette forslaget behandlet i formannskapet, hvor det ble gjort noen flere endringer før de vedtok de nye sunnhetsforskriftene for Kristiania by.¹⁴²

De vedtatte forskriftene besto av trettifire paragrafer, som ved overtredelse kunne straffes med bøter fra 2 til 200 spesidaler. Paragraf en sa at ved rengjøring og fjerning av avfall i gater, veier, avløpsrenner, kloakken og kloakkummer, skulle kommisjonens mening innhentes. Paragrafene to til fem tok for seg bestemmelser om rensligheten i private hjem, rensingen av gårdsplasser og portrom, håndteringen av gjødsel og andre stinkende substanser, drenering av kjellere og tilslutt private avløpsrenner og kloakkforbindelser til private hjem. De to neste paragrafene sa at den offentlige kloakken måtte ikke ha utløp for ekskrementer til elver, bekker og grøfter, og de bestemte at sumpområder innenfor byens grenser skulle dreneres, selv om eieren skulle motsette seg dette. Videre gikk de igjennom bestemmelser for boligregulering, salg av farlige substanser, undersøkelser av kjøtt, opprydning av leiligheter hvor det var fare for beboernes helse og forholdene ved leiegårder, losjihus og arbeiderboliger. De neste paragrafene tok for seg flere bestemmelser angående dyrehold, vannhus, binger, forholdene i offentlige lokaler, fabrikker og arbeidsforhold og skorsteinspipers høyde. Forskriftenes siste paragrafer handlet om smitte- og sykdomsbekjempelse, som bestemte at legene ukentlig skulle rapportere til kommisjonen om epidemiske og smittsomme sykdommer og daglig om det var nødvendig. Hvordan én skulle forholde seg til sykdomstilfeller blant tilreisende, skip som ankom med syke og bestemmelser for behandlingen av dødsfall og gjennomføringen begravelser.

¹⁴² Aktstykkene for Christiania, Sak 32 Angående sunnhetsforskrifter for Christiania by s. 1-2, 14-20

Kapittel 3: Miasmer eller smitte

- Kommisjonens tilnærming til sykdomsbekjempelse

”Da den senere Tids Erfaring, saa vel andenstedsfra som herfra taler for at nervøse Febre og andre epidemiske Sygdomme især yttre sig i Huse og Boliger til hvilke Uddunstinger fra Gjødselbinger, Priveter og Afløbsrender til Kloakkerne have fri Adgang, maa Commissionen herved apfordre Byens Huseiere og øvrige Indvaaere til egen vel forstået Interesse at have deres Opmærksomhed henvendt herpaa og til saavidt muligt at modarbeide den fra denne Kant truende Fare for Helbredenen.”¹⁴³

Dette er begynnelsen på en bekjentgjørelse skrevet av Kristiania sunnhetskommisjon i desember 1862, til byens beboere. Denne bekjentgjørelsen viser kommisjonens overbevisning om sykdommers smitteevner og ulike substansers fare for helsen. Sunnhetskommisjonen oppfordret byens huseiere og øvrige beboere å ha sin oppmerksomhet på dette, og motarbeide den faren utdunstinger gjorde for helbreden. Befolkningen kunne gjøre dette ved å tømme bingene ofte, bruke kalk, gips, klorkalk eller en oppløsning av jernvitrol i trekkpipene og i gangene til privetene. Bekjentgjørelsen er et godt eksempel på hvordan miasmelæren kunne fortone seg i praksis og hvilke emner som spesielt kom i fokus under dette regimet. Redselen for sykdommer og epidemier viser seg med en frykt for utdunstinger og sanitære problemer, ikke med redsel for smitte gjennom kontakt med syke. I dette kapittelet spør jeg, hvordan tilnærmet sunnhetskommisjon seg sykdomsbekjempelsen, og endret dette seg over tid?

Miasmelæren sto sterkt i Europa frem til siste halvdel av 1800-tallet. Fra antikken hadde det eksistert to forståelser om sykdommenes smitteevne, det var spredning gjennom miasmer og gjennom smitte. Teorien om miasmer sa at miasmene ble dannet ved forråtnelse, jordskjelv, vulkanutbrudd, dårlige klimatiske forhold og spesielle planetkonstellasjoner, og miasmene ble formidlet gjennom vann, luft og mellom mennesker.¹⁴⁴ Medisinerne som trodde på miasmer, mente at miasmene lå i luften som en sky over hele lokalsamfunn, dette forklarte hvorfor mennesker som levde under veldig forskjellige forhold kunne bli syke av den samme sykdommen, det ga også forklaring til hvorfor sykdommer kunne spres som epidemier. Det var denne forståelsen som rådet da koleraen kom til Europa for første gang. Og denne forståelsen fikk en sterk posisjon under utbruddet i England i 1848 gjennom ”søppelteorien”, som sa at miasmer oppsto ved forråtnelse i søppel og stillestående kloakkvann.¹⁴⁵ Blant annet slo britiske Board of Health og Edwin Chadwick som var sterkt overbeviste om at det var

¹⁴³ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Bekjentgjørelse fra Sunnhetskommisjonen: Desember 1862 (Skrevet inn blant sakene for 1863, står som nr. 74)

¹⁴⁴ Moseng (2003) s. 293

¹⁴⁵ Knarberg Hansen (1986) s. 33 og 42

miasmer som spredte sykdommer, fast at koleraens smittsomhet var svært liten. Og ettersom det ofte var de samme gatene og samme husene som ble rammet gang på gang av kolera, fremholdt de at renslighet og hygiene var de rette midlene for å holde sykdommen borte.¹⁴⁶ Allikevel var det ikke alle medisinere som trodde at sykdommer spredtes gjennom luftmiasmer, men med ett fastere smittestoff, denne teorien kalles kontagieteorien. Kontagiet ble dannet i den sykes kropp. Huden og pusten skilte ut dette stoffet som kunne spres via kontakt mellom mennesker. Dessuten mente de som fulgte denne teorien at luften rundt den syke inneholdt smittestoffet, og at andre derfor ble smittet gjennom kontakt med klær eller varer den syke hadde vært i kontakt med. En del de som trodde på miasmer, så ikke helt bort fra at noen sykdommer også kunne smitte, dette kalles for den miasmatiske-kontagiøse oppfattelsen. De mente at smittestoffet ble utviklet som et resultat av at en konsentrasjon av miasmer hos disponerte mennesker under en ”voksende epidemisk konstitusjon”. Smitte fra person til person ble altså anerkjent, men det var ikke nok alene til å fremkalle en epidemi, da måtte det nemlig også miasmer til.¹⁴⁷

I forbindelse med at det ble gjort flere og flere vitenskapelige oppdagelser om ulike sykdommer og deres smitteevner, begynte det å bli åpenbart for flere europeiske medisinere at det ikke var miasmer som gjorde folk syke, men et smittestoff. Den britiske legen John Snow mente koleraen ikke ble spredt gjennom en gift i luften, ettersom sykdommen rammet tarmene og ikke lungene. Hans undersøkelser av en vannpumpe på Broad Street i London, gjorde at han oppdaget koleraens smitteevner i 1854. Med denne oppdagelsen brakte han og andre medisinere oppmerksomheten mot vannbåren smitteoverføring, og sykdomsstoffer i folks drikkevann.¹⁴⁸ Senere ble tyfoidfieberens smitemåte funnet av William Budd etter en rekke undersøkelser av utbrudd i Vest-England, og han publiserte sine funn i 1857. Budd viste gjennom sine casestudier, at tyfoidfieber ble spredt via drikkevann, klær og sengetøy som var forurenset med ekskrementer fra syke.¹⁴⁹

De aller fleste medisinere i Norge fra den første koleraepidemien og frem til epidemien som rammet i 1853, mente at det virkelige farlige var miasmene. Hver gang det koleraen ytret seg hadde det kommet til diskusjoner, men ved epidemien i 1853 ble disse diskusjonene spesielt harde. Den sentrale medisinalkomiteen overtok dette året administrasjonen av epidemibekjempelsen i landet, det samme året opphevet de karantenen for innenriksfarten og i 1855 opphevet de også karantenen for utenriksfarten, selv fra byer

¹⁴⁶ Ohman Nielsen (2008) s. 188

¹⁴⁷ Knarberg Hansen (1986) s. 34, 36-37

¹⁴⁸ Porter (1999) s. 413

¹⁴⁹ Ohman Nielsen (2008) s. 216

som var erklært smittet. Flere fremtredende norske leger slik som Ernst Ferdinand Lochmann i Kristiansand, Timandus Løberg og Christian Thorvald Kierulf som hadde arbeidet i Bergen, og Kristiania-legen Carl Wilhelm Boeck¹⁵⁰ mente dette var gal vei å gå, da de hevdet å ha sett kolerasmitte overføres fra person til person, og at isolasjon og karantene derfor var effektive bekjempelsesmetoder mot denne sykdommen.¹⁵¹ Historiker May-Brith Ohman Nielsen slår fast i sitt verk *Mennesker, makt og mikrober* at smitte og miasmer ikke bare var to ulike måter å forstå epidemier på, men også to helt ulike ideer om hva sykdom i et samfunn var. De to forståelsene hadde helt ulike tenkemåter omkring epidemier, omhandlende alt fra hva en skulle se etter, hvordan gjøre observasjoner og hva som hadde betydning. Begge forståelsene mente å kunne finne flere bekræftelse på sine teorier i sin tenkemåte, måten å observere naturen og i sykdomsforståelsen deres, og samtidig overså de momenter som kunne avkrefte eller underbygge deres teorier.¹⁵²

Overbevisningen om sykdommer smittet eller om de var forårsaket av miasmer, hos sunnhetskommisjonens medlemmer kunne ha stor innvirkning på de beslutningene kommisjonen tok. I dette kapittelet vil jeg undersøke hvordan Kristiania sunnhetskommisjon løste problematikken rundt de smittsomme og epidemiske sykdommene, og hvordan dette utviklet seg over de tyve årene jeg undersøker i denne oppgaven. I kapittelets to første deler vil jeg ta for meg perioden 1861 til 1865 og kriseåret 1866. Jeg vil undersøke hvordan kommisjonen arbeidet med å bekjempe smitte og epidemiutbrudd i disse årene, og hvordan året 1866 ble en skillelinje i kommisjonens bekjempelsesarbeid. Noen av momentene jeg spesielt vil undersøke i denne delen er hvordan de arbeidet, om det er noen saker som skilte seg ut, og hvilke av kommisjonsmedlemmene som markerte seg og var mer fremtredende i arbeidet enn de andre. Den neste delen vil omhandle perioden fra 1866 til 1879, og hvordan arbeidet og holdningene i kommisjonen endret seg fra årene før. I denne delen vil jeg undersøke ulike tiltak som ble gjort, og hvordan kommisjonens fokus og arbeidsmetoder hadde endret seg over perioden denne oppgaven undersøker.

¹⁵⁰ Lochmann var under koleraepidemien i 1866 tilknyttet Kristiania sunnhetskommisjons arbeid, Løberg ble senere medlem i Kristiania sunnhetskommisjon (1877). Kierulf var en fremtredende lege i Kristiania og ekspedisjonssjef, og han var flere ganger tilknyttet arbeidet i Kristiania sunnhetskommisjon. Boeck var en sentral figur i det akademiske medisinske miljøet i Kristiania, i tillegg til at han hadde tidlig fått erfaring med kolera under en studiereise til Tyskland.

¹⁵¹ Knarberg Hansen (1986) s. 47-49

¹⁵² Ohman Nielsen (2008) s. 114

3.1 Miasmer eller smitte i Kristiania Sunnhetskommisjon 1860-1865: De første fem årenes passivitet

I den sunnhetskommisjonen som startet sitt arbeid i 1861 var det kun en medisinert, stadsfysikus Steffens og frem til 1867 var det kun han med medisinsk utdannelse i Kristiania sunnhetskommisjon.¹⁵³ Steffens var overbevist om at sykdommer oppsto gjennom miasmer, og hans syn på dette hadde sterk innvirkning på en del av de avgjørelsene sunnhetskommisjonen tok, før hans død i 1867. I denne delen vil jeg undersøke kommisjonens strategi for smittebekjempelse i de første fem årene.

I løpet av de første årene av sunnhetskommisjonens arbeid sendte de ut flere ”bekjentgjørelser” med informasjon og advarsler til ulike samfunnsinstanser, angående stank og bedervelse av luften. I juni 1861 påla for eksempel kommisjonen alle bylegene i Kristiania å ha sin oppmerksomhet på misligheter som i den varme årstiden kunne danne stank og bederve luften. Legene fikk dermed ansvar for å pålegge alle huseiere om å ordne opp dersom de var ansvarlige for den slags misligheter, og om disse påleggene ikke ble etterfulgt skulle legene melde dette til kommisjonen.¹⁵⁴ Ut fra kildene kan en derimot ikke se at kommisjonen tok tak i noen større epidemiutbrudd i denne femårs perioden. Kommisjonen tok opp tre sykdomsutbrudd i 1861, og frem til 1866 tok de ikke opp flere slike saker i sine møter.¹⁵⁵ Årsakene til dette kan være flere, men det er ikke fordi det var færre sykdommer i denne perioden. Den statlige medisinalberetningen for 1860 kan gi et slags bilde på det epidemiske klimaet i Kristiania på denne tiden. Beretningen viser antallet syke av smittsomme og epidemiske sykdommer i løpet av årets tolv måneder, og den viser at mange av byens innbyggere ble rammet av nervefeber, diaré, difteri, vannkopper, barnekopper, kikhoste, katarralske tilfeller og lungebetennelse dette året.¹⁵⁶ Bidenkap bekreftet dette i sunnhetskommisjonens egen beretning fra 1880 hvor han så tilbake på kommisjonens drift, og de sykdomsutbruddene som rammet byen i løpet av de første tyve årene. Han viste i denne beretningen at sykdom og smitte ikke forsvant, til tross for at kommisjonen ikke tok opp noen slike saker.¹⁵⁷ En forklaring på manglende fokus og de få tiltakene mot smittsomme sykdommer, kan være at kommisjonen ikke trodde de sykdommene som oppsto kunne overføres mellom mennesker eller at de ikke anså de for farlige. Det kan også gi forklaring til

¹⁵³ Se figur 2.1: Medlemmer i Kristiania sunnhetskommisjon

¹⁵⁴ Kopibok 1861-1874 Kristiania Sunnhetskommisjon: 5.6.1861: Til bylegene Holst, Vogt, Smith, Schmidt, Schönberg

¹⁵⁵ Se vedlegg 1

¹⁵⁶ Beretning om Sundhedstilstanden og Medicinalforholdene i Norge 1860 s. 17 (Tabell)

¹⁵⁷ Beretning om Folkemængden og Sundhedstilstanden i Christiania i Aaret 1880, Skrevet av Bidenkap s. XLVII

hvorfor kommisjonen i de fleste møtene denne første femårsperioden tok for seg saker og klager omhandlende sanitære problemer og misligheter, slik som utdunstinger, stank, søppel og overfylte binger.¹⁵⁸ Dette var Kristiania sunnhetskommisjons metoder for å bekjempe utbrudd og spredning av sykdommer de første fem årene, metoder sterkt preget av et miasmatiske syn på sykdomsspredning. De tre sykdomsutbruddene de tok opp i kommisjonsmøter i 1861, forteller også at deres syn på sykdomsutbrudd var miasmatiske. Den første saken var om et utbrudd av barnekopper, hvor de syke var innlagte på lasarettet. Det neste utbruddet var en økning av venerisk syke i byen, hvor kommisjonen etterlyste hyppigere undersøkelser av de prostituerte og innleggelse av de syke.¹⁵⁹ De veneriske sykdommene opptok kommisjonen utover denne første femårsperioden, da de fikk inn flere klager over at pasienter med synlige tegn på sykdom, og som ”til skræk og forargelse” gikk ute på offentlige steder og i selskaper. Kommisjonen valgte da å benytte seg av §21 i sunnhetsloven, slik at disse pasientene skulle få den nødvendige pleie.¹⁶⁰ Både veneriske sykdommer og barnekopper ble akseptert som smittsomme av miasmatikerne, og derfor var det også nødvendig å behandle disse sykdommene med innleggelser slik at andre ikke ble syke.

Det siste sykdomsutbruddet kommisjonen tok opp i 1861, omhandlet et utbrudd av sykelighet med enkelte dødsfall i Nordbygata 4 på Grønland. Da stadsfysikusen hadde undersøkt bakgården viste det seg at det hersket stor urenslighet, bingen var overfylt og gjennom muren på vannhusbygningen rant det ut gjødselvann. Politiet fikk dermed ordre om å treffe de rette tiltakene for å fjerne de sanitært farlige forholdene.¹⁶¹ I kopibøkene kan én også finne saker hvor kommisjonen arbeidet med sykdomsbekjempelse, uten at disse ble tatt opp i kommisjonens møter og de er derfor ikke nevnt i forhandlingsprotokollene. Dette gjaldt for eksempel en del korrespondanse i forbindelse med bekjempelse av veneriske sykdommer, og ett par saker hvor de undersøkte hus og fant årsaker til ulike sykdomstilfeller i disse gårdene.¹⁶² En sak skiller seg allikevel ut som spesielt interessant for å vise hvor rigid kommisjonen arbeidet etter et miasmatiske mønster. I et brev til havnefogden fra 5. juni 1865 skrev kommisjonen at de hadde fått informasjon om at det skulle komme to skip fra St. Petersburg og tre fra Riga. Alle med hamp fra Russland, og fordi St. Petersburg og andre russiske byer var rammet av epidemisk tyfus skulle disse skipene undersøkes med en gang de

¹⁵⁸ Se vedlegg 2

¹⁵⁹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873: Møtene fra 1861 til 1865, og møtene 22.8.1861, 12.9.1861

¹⁶⁰ Kopibok 1861-1874 Kristiania Sunnhetskommisjon: 10.3.1863: Til Politiet og NO 56/1863: Circulaire fra sundhedscommissionen til byens læger

¹⁶¹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873: Møtene fra 1861 til 1865, og møte 31.10.1861 og Kopibok 1861-1874 Kristiania Sunnhetskommisjon: 5.11.1861: Til Politiet

¹⁶² Se vedlegg 1

kom til havnen i Kristiania. Stadsfysikus Steffens ønsket også bli informert når disse skipene ankom byen, og at skipene skulle plasseres på et isolert sted i havnen før de ble undersøkt. Tilslutt i brevet påpeker kommisjonen at det ”her ikke er Tale om at foranledige nogen Quarantaine, men kun om en byen vedkommende sanitair Foranstaltning.”¹⁶³ Denne saken viser hvordan kommisjonen absolutt ikke ville bruke karantene, som var ansett som lite hensiktsmessig og antikvarisk, men det bekrefter også det at noen sykdommer allikevel ble ansett for å ha en sterkere smitteevne enn andre. Denne måten å forholde seg til sykdomsutbrudd forandret seg i 1866, og i løpet av den siste halvdel av 1860-årene var det flere møter som tok for seg de holdningene kommisjonen skulle ha om smitte, isolasjon og epidemier. I disse møtene kom det til flere diskusjoner mellom medisinerne og ikke-medisinutdannede, spesielt var det stadsfysikus Steffens og politimester Michlet som uttalte seg i disse sakene, og som ofte også var svært uenige.

3.2 Miasmer eller smitte i Kristiania Sunnhetskommisjon: Kriseåret 1866 som øyeåpner.

Året 1866 ble på mange måter et veiskille for Kristiania sunnhetskommisjon, ikke bare brøt det ut en koleraepidemi som krevde tiltak, men det kom også til harde debatter i kommisjonen angående skarlagensfeber og beliggenheten til det nye isolasjonssykehuset i byen. Dette året ble også et veiskille på den måten at kommisjonen gikk fra å møtes noen få ganger i året, til forholdsvis jevnlig. I løpet av de fem årene kommisjonen hadde vært satt, hadde kommisjonen avholdt trettifem møter. I 1866 avholdt de hele tyve møter, en kontrast til ni møter året før og bare fire i 1864.¹⁶⁴ Dette kan relateres til at det med de store sykdomsutbruddene var nødvendig å treffes oftere for å fatte beslutninger. I tillegg til at behandlingen av isolasjonssykehussaken tok lang tid i kommisjonen, på grunn av diskusjoner blant medlemmene. Allikevel er det nesten ingen av disse møtene som omhandlet koleraepidemien, en årsak til dette kan være at dette utbruddet fikk en egen komité som tok seg av forholdsreglene rundt dette utbruddet. I denne delen vil jeg ta for meg året 1866, grunnen til at jeg vier så stor plass til det ene året i dette kapittelet, er fordi dette året bidro på ulikt vis å endre kommisjonens praksis for resten av undersøkelsesperioden.

¹⁶³ Kopibok 1861-1874 Kristiania Sunnhetskommisjon: 5.6.1865: Til Havnefogden

¹⁶⁴ Se tabell 4.1: Møtefrekvens Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

3.2.1 Koleraepidemien 1866: Faglig uenighet og krangel

Koleraen kom med minst tre ulike importerte til Kristiania i løpet 1866, og den rammet 39 personer, og tok livet av 28 av disse i løpet av perioden 8. august 1866 til 27. september 1866. Den første importen var med et skip fra Clackmannan i Skottland, som på det tidspunktet ikke var erklært smittet, og som førte til tolv koleratilfeller på åtte forskjellige skip som lå ved Revieret. Den neste importen kom med en syk matros på skipet ”North Star” som hadde kommet fra London. Og den siste importen var med en syk matros på skipet D/S ”Scandinavian” som kom fra Hull, samtidig var det også tretten spredte tilfeller av kolera rundt om i byen.¹⁶⁵

Under epidemien i 1866 var det professoren Ernst Ferdinand Lochmann som tok styringen, og satte i gang det som ble ansett for å være radikale forholdsregler. Han og dr. Otto Numsen Lund ble tilknyttet Kristiania sunnhetskommissjon for å bidra med bekjempelsen av epidemien, sammen med kommisjonens eneste legekyndige, stadsfysikus Steffens. Lochmann havnet raskt på kant med Det medicinske Selskab, og ikke minst med Stadsfysikus Steffens. Denne diskusjonen foregikk ikke på sunnhetskommissjonens møter, og i forhold til kolerautbruddet i 1866 viser ikke kildene mye og spesielt ikke uenighet, slik som for eksempel i diskusjonen om skarlagensfeberen senere det samme året. Det kan tyde på at denne komiteen med Steffens, Lochmann og Numsen Lund har arbeidet nærmest uavhengig av sunnhetskommissjonen, da forhandlingsprotokollene ikke sier mye om verken utbrudd, tiltak og forholdsregler som ble gjort under denne epidemien.

Diskusjonen foregikk i dagspressen hvor Lochmann kom med sine utspill, og i Det medicinske Selskab hvor hans motstandere uttalte seg. Han hadde utviklet sin egen smitteteori dels gjennom erfaringene fra epidemien i Kristiansand og Kristiania i 1853, og dels gjennom resultatene av Snow og Budds undersøkelser. Lochmann arbeidet med å få forholdsreglene mot sykdommen så effektive som mulig, og i samsvar med den oppfatningen han hadde om at sykdommen spredtes med et smittestoff fra ekskrementer. Han hevdet at sykdommen spredtes gjennom kontakt mellom mennesker, infeksjon av drikkevann, fra binger, og ved pleie og vask av sykes klær. Lizzie Irene Knarberg Hansen hevdet i sin avhandling om epidemien i 1853, at Lochmanns forholdsregler utvilsomt bidro med å stoppe epidemien i 1866, en epidemi som i mange andre land ytret seg usedvanlig ondartet.¹⁶⁶ Historiker May-Brith Ohman Nielsen tar også for seg Lochmanns arbeid i Kristiania i sitt verk om Kristiansand. Hun skriver, Lochmann var enig med forslag som hadde kommet om full tømning av byens

¹⁶⁵ Knarberg Hansen (1986) s. 29

¹⁶⁶ Knarberg Hansen (1986) s. 55-56

binger. Steffens mente derimot at dette var for drastisk og kom med forslag til tre tiltak han mente ville hindre spredning: 1. Å fjerne og uskadeliggjøre urenslighet i og utenfor husene. 2. Å skaffe lokaler der en midlertidig kunne plassere folk fra overfylte boliger. 3. Å levere næringsrik mat til de fattige, enten gratis eller billig under epidemien. I Det medicinske Selskab var det fem som støttet Lochmanns forslag og ti som støttet Steffens. I følge Ohman Nielsen var de tiltakene Lochmann innførte i hovedstaden, tiltak en hadde brukt i Kristiansand i flere tiår. Lochmanns tiltak i hus det hadde brutt ut kolera var å flytte ut alle beboere, desinfisere ekskrementer og binger med jernvitrol, vaske innbo og hus med lut, og desinfisere med klorkalk. De syke ble isolert på koleralasarett, hvor det var strenge forsiktighetsregler for hygienen rundt de syke, og de som ble friske ble plassert på et egnet sted til observasjon.¹⁶⁷

Lochmann skrev i Morgenbladet at når en leste tidligere epidemiberetninger, måtte alle leger innrømme at flere av disse epidemiene kunne vært stoppet i begynnelsen. Slike uttalelser falt ikke i smak hos en del av han kollegaer, og da han senere ga sunnhetskommisjonen honnør for sitt bekjempelsesarbeid under koleraepidemien, ble han angrepet og harselert med av flere ledende skikkelser innenfor Det medicinske Selskab. Faye og Vogt-fetterne¹⁶⁸ gikk i strupen på Lochmann. Dr. Jacob Vogt syns for eksempel det var latterlig at de såkalte ”Water-closettene” på byens hotell ble stengt, dette var til tross for at disse hadde utløp i Bjørvika, hvor de fleste koleratilfellene inntraff. Steffens og Numsen Lund delte heller ikke Lochmanns oppfatninger om smitte. De ville ikke godta at de forholdsreglene han satte i verk, hadde noen reel betydning for at epidemien ble så liten som den ble, og antok heller at det var en gunstig epidemisk konstitusjon som også hadde virket i samme retning.¹⁶⁹ Lochmanns forholdsregler og utspill i Morgenbladet skapte ”furore” i hovedstadens medisinske miljø og var et rimelig klart spark mot den rådende oppfatning. Lochmanns påstander brakte implisitt opp spørsmålet om ansvaret for at denne typen forholdsregler ikke ble brukt ved tidligere epidemier. Dette traff Steffens, Faye og Conradi som alle hadde sittet i medisinalkomiteen under epidemien i 1853. Conradi gikk til motangrep og hevdet Lochmann førte frem ”beviset som bevis på det som skulle bevises.” Lochmann svarte at de i Kristiansand under epidemien i 1853 hadde blitt nektet å innføre karantene, derfor satte de i gang omfattende isolering av de syke. Kristiansand hadde berettet inn til medisinalkomiteen om at disse midlene var effektive, men at medisinalkomiteens medlemmer var av annen oppfatning. Steffens tok med denne uttalelsen til motmæle, å sa at en ikke kunne vite om

¹⁶⁷ Ohman Nielsen (2008) s. 291

¹⁶⁸ Frans Christian Faye, Professor i fødselsvitenskap. Vogt-fetterne: Dr. Herman Vogt og Korpslege Jakob Vogt, disse førte an med de mest aggressive personangrepene mot Lochmann.

¹⁶⁹ Knarberg Hansen (1986) s. 56-58

Lochmanns tiltak hadde virket under epidemien i 1866, og om de kunne ha virket begrensende i Kristiansand i 1853.¹⁷⁰

Konsekvensene av denne offentlige krangelen ble flere, blant annet meldte korpslege de Besche meldte seg ut av Det medicinske Selskab i protest fordi han mislikte behandlingen av Lochmann, C. W. Boeck og flere andre kontagionister. Han var også en av eierne av Morgenbladet og ble derfor også selv angrepet av miasmatikerne for at han lot Morgenbladets redaktør angripe stadsfysikusen, og for at han i det hele tatt trykket Lochmanns artikler. I januar 1867 tok Lochmann igjen til ordet, med en siste knusende dom over miasmatikerne.

”Naar jeg saa træt kom ned om Aftenen i det medicinske Selskab, saa traf jeg alle disse lærde Videnskabsmænd... med deres skarpe og hensynsløse Kritik... Jeg er ikke nogen lærd Videnskapsmand... men jeg kan i al denne vitenskabelige Konfusjon dog se den klare og simple Sandhed: at Cholera er en smitsom, eller som man saa vil transmissibel Sygdom, og at den væsentlig utbredes ved Udtømmerlserne; jo bedre man kan isolere og jo fuldstændigere Exkreter kunne gjøres uskadelige, desto mindre giber den om sig. Kjensgjerninger fra denne Epidemi taler for at vore Foranstaltninger har bidratt til at dæmpe den. Jeg tror det var godt, at den lærde Videnskabelighed ikke denne gangen kom med. Vi havde nok siden faaet en lang og grundig Beretning med Lister og Statistik og Beretninger og Tabeller, saa mange Procent Syjomfruer og saa mange Procent Skorsteinsfeiere. Statistikken og ”Videnskaben” vilde været i orden og ”Constitutio Epidemica” faaet Skyld for det Hele.”¹⁷¹

Morgenbladet hevdet at Steffens hadde vært mot bingetømming og at han ikke ville gå inn for påbud om innføring av pudrett. Redaksjonen i Morgenbladet ville ha adgang til kommisjonens protokoll, for å få verifisert ryktene om at stadsfysikusen hadde satt seg i mot mange av de forholdsreglene Lochmann og politimester Michlet hadde foreslått. Steffens ble rasende og gikk av som stadsfysikus som følger av dette.¹⁷²

Men til tross for all uenigheten og krangelen, fikk kolerakomiteen og særdeles Lochmann skryt fra sunnhetskommisjonen i en oppsummering av epidemien til byens magistrat i februar 1867. Kommisjonen skrev at Lochmann og Numsen Lund hadde assistert formannen i utførelsen av hans verv og i rådslagningen angående alle anordningene. Videre står det at spesielt Lochmann hadde vist seg som en særdeles aktiv og nyttig medhjelper ved iverksettelsen av de trufne foranstaltningene.¹⁷³

¹⁷⁰ Ohman Nielsen (2008) s. 295-296.

¹⁷¹ Knarberg Hansen (1986) s. 57

¹⁷² Knarberg Hansen (1986) s. 57 og note 74

¹⁷³ Kopibok 1861-1874 Kristiania Sunnhetskommisjon: 18.2.1867: Til Magistraten. I perioden 31. juli til 3. oktober 1866 hadde Lochmann og Numsen Lund møtt formannen 41 ganger til møte.

3.2.1.1 Utbruddene og reaksjonene

Den 10. august meldte kommisjonen til Kristiania stift om den første koleradøden under epidemien i 1866. Det var kapteinen som hadde tilbragt åtte dager i Skottland, han hadde ankommet Kristiania den 2. august, og den følgende dag var han blitt syk med diaré. Den avdøde var 60 år gammel, og etter undersøkelser var det kommet frem at han var en drikkfeldig mann med en hengivenhet for ”spirituøse drikker.”¹⁷⁴ Først den 6. august hadde han tilkalt lege og han ble undersøkt, men ved dette besøket kunne ikke legen se noen foruroligende symptomer. Kvelden etter hadde han fått disse symptomene, og stadsfysikusen ble oppdatert om saken. Dagen etter var alle koleraens symptomer utviklet, og pasienten ble straks overført til lasarettet på Hovedøya. Allikevel mente medisinerne at det ikke var den asiatiske koleraen kapteinen hadde fått. Men han sykdom fordret likevel de største forsiktighetsreglene med hensyn til desinfeksjon og isolasjon, og resten av mannskapet ble daglig visitert selv om de var friske, stod det i brevet til Kristiania stift.¹⁷⁵ Tre dager etter brevet til stiftet ble sendt måtte kommisjonen melde om flere syke, en slave på festningen var død etter en dags sykdom, han var 62 år gammel og hadde ikke vært utenfor festningsmuren på flere år. Den 13. august ble også en 65 år gammel kone fra gården no. 1 på Grønland innlagt på Ankerløkka lasarett, med innviklet kolera. Denne konen hadde oppholdt seg på denne adressen for å pleie sitt barnebarn, som var blitt sykt. Konens sønn var matros ombord på båten ”North Star” hadde på hjemreisen fra London den 3. august lidd av kraftig kolerine og led fortsatt av diaré da han kom til Norge den 6. august. Matrosen hadde benyttet seg av engelsk medisin han hadde fått ombord og var restituert nok til å kunne utføre sitt arbeide. Avsenderen av brevet fra 13. august til Kristiania stift mente det burde fremheves at denne konen bodde i Aker og hadde ikke vært i kontakt med matrosen, men først etter hans avreise kom i hans hus for å pleie det 2 år gamle barnet. Barnet hadde den 10. august blitt syk med diaré og brekninger, men syntes å lide av hjernebetennelse.¹⁷⁶ Den 25. august 1866, femten dager etter det første offeret døde ble det igjen meldt om syke ved Revierbryggen. Det var en som var bekreftet syk, men kommisjonen viste også at det på flere skip som hadde ligget til kai i Reviret hadde brutt kolera, etter at de hadde forlatt Kristiania. Derfor henstilte det til

¹⁷⁴ Senere er det blitt stadfestet at alkohol gjorde maven mer mottagelig for kolerabakterien, noe som gjorde at mange med høyt forbruk ble rammet, som igjen førte med seg oppfatningen om at kolera var en fattigmannssykdom.

¹⁷⁵ Kopibok 1861-1874 Kristiania Sunnhetskomisjon: 10.8.1866: Til Christiania Stift

¹⁷⁶ Kopibok 1861-1874 Kristiania Sunnhetskomisjon: 13.8.1866: Til Christiania Stift. Bylegen hadde undersøkt barnet og kunne ikke finne noen mistenkelige symptomer.

havnekommissjonen om å flytte de skipene som lå ved denne bryggen til en annen del, og om mulig stoppe andre skip fra å legge til kai på det aktuelle stedet.¹⁷⁷

3.2.2 Lasaretter, karantene og organiseringen av byens helsevesen

Den 24. oktober 1866 handlet Kristiania sunnhetskommissjons møte om forslag til foranstaltninger ved kommende epidemier. Formann Steffens la frem et forslag, han alt hadde diskutert med ekspedisjonssjef Kierulf, om et isolasjonshospital på Tjuvholmen. Michlet ønsket saken utsatt til kommisjonen hadde ordnet planen for et gjennomført sykehus. Han mente én først måtte ha oversikt over de epidemiske sykdommene som byen kunne hjemsokes av, og om hvorvidt det var mulig at pasienter angrepet av forskjellige sykdommer kunne ligge i samme lokale, eller om de måtte isoleres hver for seg. Han mente også at kommisjonen burde få oversikt over hva lokalene kunne brukes til utenfor epidemiene. I forbindelse med dette sa han at kommisjonen også burde bli enige, om hvordan de stilte seg til utflytting. Michlet mente det burde være flere små isolasjonslokaler og lasaretter i byen. Disse kunne også benyttes utenfor epidemiene, til byens fattige syke som måtte innlegges på Rikshospitalet, og de mange "husvilde" som man ved flyttetider måtte skaffes husly. I tillegg kunne de også lånes av fattigvesenet og brannvesenet om de skulle trenge rom, eller leies ut privat. Michlet ville at det skulle utarbeides en fremstilling om hvordan helsevesenet tenktes ordnet, med spesielt hensyn til de preventive foranstaltninger ved epidemier. Deretter ville han at det skulle settes ned et utvalg, hvor blant annet magistraten og fattigvesenet var representerte, slik at en kunne forene flere interesser og under den felles plan om å spare byen for unødig utgift.

Formann Steffens svarte han var villig til å utarbeide en slik fremstilling, men han gjorde oppmerksom på at "man paa Videnskabens nuværende Standpunkt savnede en absolut Videnskabelig Basis". Han kunne derfor ikke bygge på "analogier" fra utlandet, og mente "vilde man tilstrebe sig for at gaae forud for Tiden, kunde man let komme til at gaae feil." Han gikk deretter gjennom de vesentligste epidemiske sykdommene som ville kunne påkalle foranstaltninger, slik som Michlet hadde etterspurt. Steffens la frem sitt syn på tre epidemiske sykdommer; tyfus, kopper og kolera. Om Tyfus sa han at den exanthemiske var en art som var meget smittsom, men som sjelden forekom i Kristiania. Året før hadde en hatt ca. femti tilfeller, uten videre utbredning. Kun i enkelte tilfeller tok den en annen form, den tyfoide feber. Den tyfoide feber var i følge Steffens meget lite smittsom og fordret ikke utflytting, "ja

¹⁷⁷ Kopibok 1861-1874 Kristiania Sunnhetskommissjon: 25.8.1866: Til Havnekommissjonen

de deraf angrebne blive i Udlandets Hospitaler ikke engang Separerte fra andre Patienter.” Steffens fremmet her klassisk miasmatiske tankegang. Miasmatikerene mente et sykdomsutbrudd ikke var en epidemi før den hadde rammet langt flere enn femti personer, i tillegg påsto han at tyfoidfieberen ikke var spesielt smittsom, slik som Edwin Chadwick og *General Board of Health* hadde sagt om koleraen.

Når det kom til kopper sa Steffens at vaksinasjon var den viktigste bekjemper, og at utflytting her var ”overflødig.” Til slutt tok han for seg koleraen, som hadde rammet Kristiania tidligere det året. I forbindelse med bekjempelsen av denne sykdommen sa han at uansett hvordan man valgte å ordne byens sanitære forhold, ville et isolasjonssykehus på Tjuvholmen være nødvendig. Karantenasaretten på Hovedøya mente han derimot ikke var nødvendig, spesielt siden det var vanskelig å frakte pasienter ut dit. Når det kom til utflytting mente han at byen ikke var tjent med et stort utflytningslokale, hvor ”mange med, hensyn til smittens mistenkelige individer bringes sammen, hvor derfor let Cholera ville kunde utvikle seg.” Når en fikk et slik sykehus som var foreslått på Tjuvholmen, ville man være på lik linje med de fleste byer på Kristianias størrelse, mente Steffens. Politimesteren trodde ikke at et lasarett på Tjuvholmen ville gjøre unødvendig å ha et lasarett på en av øyene, slik som det hadde blitt fremstilt av Steffens. Han ønsket ikke at man skulle bringe de første koleratilfeller så nær byen som Tjuvholmen. Og han mente om man satt inn en sykebåt ville transporten ut til Hovedøya ikke lengre være ett problem. Videre fortalte han at han ikke ønsket et stort utflytningslokale slik Steffens trodde, men flere små, han mente det gamle rådhuset og skolehusene i Oslo og Pipervika kunne benyttes til dette.¹⁷⁸

Saken om Tjuvholmen ble tatt opp flere ganger, og 14. februar 1867 var denne saken oppe igjen. I dette møtet sa Steffens han trodde isolasjon var lettere å få til på Tjuvholmen, enn på en øy hvor det i alle fall trengtes et strengere vakthold for å hindre kommunikasjon. Og han henviste til København, hvor de nettopp hadde åpnet et isoleringshospital i et liknende område som Tjuvholmen. Under dette møtet hvor Michlet hadde meldt forfall, tok både stadsingeniør Andersen og kjøpmann Just ordet for å bevare karantenasaretten på Hovedøya, på bekostning av planene på Tjuvholmen. Sakens beslutning ble utsatt til de hadde forhørt seg med militæret som eide området på Hovedøya.¹⁷⁹ I diskusjonen om lasaretten på Tjuvholmen og behandlingen av ulike sykdommer viste Steffens igjen sin posisjon som sterkt overbevist miasmatiker, så sterk at selv andre ikke-medisinutdannede kommisjonsmedlemmer sa han i mot. Tilslutt ble det jo også slik som Michlet hadde ønsket, med flere små utflytningslokaler

¹⁷⁸ Protokoll for sunnhetskommissjonen i Kristiania 1860-1873, Møte 24.10.1866

¹⁷⁹ Protokoll for sunnhetskommissjonen i Kristiania 1860-1873, Møte 14.2.1867

og lasarett rundt om i byen og ett lasarett på Hovedøya, men det var først etter Steffens' død.¹⁸⁰ I denne diskusjonen viste Michlet seg som en reformist og ny-tenker, mens Steffens baserte seg på den gjeldene miasmeteorien, og viste liten vilje til å la Kristiania bli en foregangsby med rom for undersøkelser forut for sin tid, som Steffens selv sa.

3.2.3 Skarlagensfeberdiskusjonen 1866: Den store barnedreperen

Skarlagensfeber var blant de mest fryktede sykdommene på 1800-tallet. Særlig på 1850- og 60-tallet herjet denne sykdommen i Europa, i en variant som var hard og med høy dødelighet. I følge Ohman Nielsen ble denne sykdommen på 1860-tallet, i stor grad akseptert som smittsom, og derfor oppfattet som lite påvirket av hygieniske forhold. Skarlagensfeber ble ikke bare fryktet på grunn av den høye dødeligheten, men også fordi flere av ettersykdommene som fulgte kunne være dødelige. Og ikke minst førte ofte skarlagensfeber med seg livsvarige svekkelser og helsesvakhet for de rammede barna. Sykdommen varierte mye i intensitet ettersom det fantes mange ulike varianter, og derfor kunne den virke svak ett år, mens den neste året kunne fremstå som aggressiv og svært dødelig. Skarlagensfeber smitter ikke bare gjennom dråpesmitte, men også indirekte gjennom for eksempel melk, og en smittet pasient kunne være smittebærer i måneder etter sykdommen var over.¹⁸¹

Den 9. november 1866 fikk politimester Michlet sammenkalt til møte i sunnhetskommisjonen for å diskutere den skarlagensfebersmitten som hadde oppstått i Skien. Som Michlet hadde lest i avisene at var veldig ondartet, og som på det tidspunktet hadde begynt å utvikle seg i Kristiania. Ettersom han antok at sunnhetskommisjonen ifølge sunnhetsloven var forpliktet til under sådanne omstendigheter å handle, ville han derfor legge frem noen forslag til behandling. 1. Skarlagensfeberpasienter skulle legges inn på passende lasarett. 2. Når en person angripes av skarlagensfeber, burde husstandens barn holdes hjemme. 3. Sunnhetskommisjonen skulle lage instruksjoner for legene og forholdsregler for familiemedlemmer, med bestemmelser for rensing av klær med mer. I tillegg mente han legene skulle pålegges å gjøre innberetninger til stadsfysikus om de angrepne i deres praksis.

Formannen svarte at det i de siste årene jevnlig hadde vært tilfeller av skarlagensfeber, og slik hadde det også vært de siste månedene. Han fortalte at det først i den siste måned hadde tiltatt noe, men ikke i den grad at det kunne ansees som en større epidemi. Ettersom det kun var anmeldt 21 tilfeller av skarlagensfeber i oktober. Han sa også at disse tilfellene ikke var spesielt ondartet, ettersom bare to var døde. Steffens mente at en ikke kunne flytte ut eller

¹⁸⁰ Dette vil jeg komme tilbake til senere i kapittelet.

¹⁸¹ Ohman Nielsen (2008) s. 222

legge inn de som var rammet at skarlagensfeber. Ettersom de fleste smittede var under ti år og derfor måtte også deres mødre legges inn, og siden de hadde andre plikter å ivareta ville de være uvillige til å la seg innlegge, mente han. Når det kom til å nekte barn å gå på skolen dersom de hadde smitte i hjemmet, sa Steffens at dette var ”at gaae saa vidt, at han ikke vilde undlade sig derpaa især nu, da Sykdommen ikke kunde siges at være ondartet, uden iforveien at have konferert derom med sine Kolleger.” Steffens mente at når man skulle finne foranstaltninger mot skarlagensfeber var man inne på en vanskelig sak, ettersom man ikke hadde noen forbilder å gå etter. Politimesteren mente derimot at om andre land enda ikke hadde truffet foranstaltninger mot en sykdom;

”(...) Der kan blive saa ondartet som Skarlagensfeber, saa faaer man etsteds begynde, og hvorfor da ikke hos os. Vi have den Fordel, at vore mindre Forhold gjør meget overskueligt, som i større Forhold er uklart, og vi bør derfor gaae vor egen gangvei med stadig Henseen til de i Udlandet vundne Resultater, men uden at stanse dermed. Er sygdommen endnu ikke ondartet hos os. Saa kan den maaske blive det, naar den rette Smitte importeres, og derfor ere de preventive Foranstaltninger af saa stor Betydning.”¹⁸²

Michlet mente også at rammede familier som bodde i slette boliger, burde flyttes ut av disse boligene, og han sa at både de syke og friske fra disse husene burde flyttes til offentlige bygninger. Dette mente han ikke bare kunne brukes ved skarlagensfeber, men også ved mange andre sykdommer.¹⁸³

Møtet etter, den 19. november 1866 opplyste formannen at han hadde sammenkalt til ekstraordinært møte i Det medicinske Selskab, hvor han hadde lagt frem følgende spørsmål 1. Er skarlagensfeberen nå en ondartet sykdom her? 2. Er forholdsregler mot skarlagensfeber nå ønskelige? Det medisinske selskap svarte at det ikke ville være riktig å holde barn fra angrepne familier hjemme fra skolen, unntatt hvor sykdommen var mer ondartet. Spesielt så de ingen grunn til å holde barn over fjorten hjemme fra skolen, da de sjeldnere ble angrepet og det i den alderen var spesielt ugunstig å forsømme undervisningen.¹⁸⁴ Denne diskusjonen mellom kommisjonens formann og politimesteren er et godt eksempel på miasmatikernes tanker om sykdomsspredning, og hvordan dette ofte kunne være stikk i strid med det ikke-medisinutdannede kunne mene. Michlets tanker omkring sykdomsutbrudd liknet derimot mer meningene til Lochmann og andre contagionister.

¹⁸² Protokoll for sunnhetskommissjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 9.11.1866

¹⁸³ Protokoll for sunnhetskommissjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 9.11.1866

¹⁸⁴ Protokoll for sunnhetskommissjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 19.11.1866

3.3 Årene etter Steffens: Miasmeteorien for fall 1866-1879

Steffens var altså presset fra flere kanter, Lochmann, Michlet og Morgenbladet hadde alle stilt spørsmål med hans anordninger og metoder, og selv om han også hadde sterk støtte blant kollegaene sine ble disse beskyldningene for mye for Steffens og han sa fra seg sin stilling. Før dette ble formalisert ble han syk og døde av difteri i mars 1867, mens han var syk var det politilege Budde som vikarierte.¹⁸⁵ Etter at Steffens døde ble Johan Lauritz Bidenkap konstituert stadsfysikus og han tok Steffens' plass som formann i kommisjonen. Bidenkaps inntreden representerer et skarpt brudd i kommisjonens virke, og kommisjonens tiltak og forholdsregler gikk fra å være basert på en miasmatiske overbevisning til en smitteteoretisk overbevisning. Blant de første tingene Bidenkap gjorde som formann var å ta tak i bingetømmingen, som Steffens ble beskyldt for ikke å prioritere. Han hadde diskutert med politiet, som ville påse at de bingene som ikke ble tømt i løpet av sommeren ble tømt da.¹⁸⁶ Litt senere i april foreslo formannen å opprette et kontor for bingetømmingen, som skulle ta i mot meldinger om tømte binger, dette ble vedtatt. De ble enige om at kontoret skulle virke som et mellomledd mellom huseierne og de som påtok seg tømmingen. Kontoret skulle få meldinger om hvilke binger som skulle tømmes og deretter om hvorvidt tømmingen var forsvarlig utført. Befolkningen skulle få veiledning fra dette kontoret om hvordan de skulle desinfisere bingene. Kontoret skulle være til hjelp slik at en hindret en forekommende koleraepidemi, sto det i parentes.¹⁸⁷ I 1868 fremhevet formannen igjen viktigheten av å desinfisere bingene, for å kunne gjennomføre dette i hele byen skulle bylegene dele ut desinfeksjonsmiddel til de fattige, på byens regning.¹⁸⁸

Senere i april bestemte kommisjonen at alle bylegene skulle pålegges å sende inn oversikt over de sanitære forholdene i sine distrikt. Komiteen som skulle utarbeide en slik instruks besto av Bidenkap, Gjør og Mastrup, de skulle også uttale seg om hvordan det sanitære systemet i byen skulle ordnes, spesielt med hensyn til lasarettene, legeapparatet og utflytningslokalene, og de skulle skaffe oversikt over det husrom og inventar de hadde til disposisjon. De ville videre få ordnet saken angående lasarettet på Hovedøya, hvor de også ville anlegge en kolerakirkegård, og saken om isolasjonssykehuset på Tjuvholmen.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Steffens døde 19.3.1867 av difteri, hans avskjedssøknad som stadsfysikus var godkjent, men han hadde ikke sluttet da han døde. Lochmann ble langt på vei beskyldt av Steffens' støttespillere for å ha forårsaket hans død gjennom de kraftige utspillene i media.

¹⁸⁶ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 28.3.1867

¹⁸⁷ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 20.4.1867

¹⁸⁸ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 21.7.1868

¹⁸⁹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 12.4.1867

3.3.1 Isolering av syke

I juni 1867 kom det til en foreløpig beslutning i saken om Tjuvholmen og lasarettene i byen. Sunnhetskommisjonen måtte finne nye lokaler for epidemisk syke pasienter, de hadde blitt nektet å bruke lasarettet på Hovedøya og å bygge nye lokaler der, ettersom lasarettet lå på armédepartementets eiendom. Formannen foreslo derfor å ta opp saken om Tjuvholmen igjen, og han fikk støtte fra rådmann Mastrup. Michlet ville stemme mot innen man hadde en plan for byens sanitære ordning, og holdt seg til det han hadde sagt i møtet fra oktober året før. Michlet og overlege Gjør foreslo å bruke kommunalgården på Grønland, dessuten mente politimesteren at ingen autoritet ville nekte dem å bruke Hovedøya om det skulle komme kolera til byen igjen. Formannen mente at sykehuset på Tjuvholmen var nødvendig fordi de da kunne isolere de syke etter forskjellige sykdommer, og koleraen med sine særegne smitteforhold ville alltid fordr adskilte lokaler, mente han. I denne diskusjonen besluttet kommisjonen; 1. Kommisjonen som arbeidet med forebyggingen av en mulig koleraepidemi, var enige om vesentlig å følge den vedtatte fremgangsmåte fra året før med utflytting om isolering, og derfor finne et egnet lokale for dette. 2. De vedtok at formannen skulle forfatte et forslag til magistraten hvor han skulle gjøre oppmerksom på hvor økonomisk viktig det var at kunne beholde lasarettet på Sorgenfri, ettersom Rikshospitalet var villige til å overta forpleiningen og betjeningen. 3. Kommisjonen skulle tilskrive armédepartementet hvor de la frem viktigheten av et karantenasarett på Hovedøya. Hvorpå de skulle spørre om de ville la kommisjonen bruke lasarettet om det skulle komme en ny koleraepidemi.¹⁹⁰

Kommisjonen arbeidet også senere i denne perioden med å finne flere og passende lasaretter, og de leide til og med dampskipet ”Stadsraad Stang” fra Akers mekaniske verksted som de la i Hovedøyas havn som midlertidig isoleringslasarett ved mulige koleratilfeller.¹⁹¹ I 1880 skrev Bidenkap i sunnhetskommisjonens beretning hvor han oppsummerte kommisjonens arbeid de første tyve årene. At for utenom Hovedøyas lasarett som spesielt var innredet for å hindre spredning av epidemiske sykdommer, hadde kommisjonen måtte nøye seg med eldre kommunale bygninger. Skolebygningen i Oslo ble brukt til internerings- og observasjonslokale, kommunalgården på Grønland hadde opprinnelig vært skole, men ble brukt som koppelasarett. De hadde senere oppdaget at denne bygningen ikke var isolert godt nok og måtte derfor flyttes ut, bruken av gården ble sløyfet på grunn av faren lasarettet utgjorde for naboene. Videre skrev Bidenkap om Ankerløkka lasarett som også opprinnelig hadde vært en skole, nesten utelukkende hadde vært brukt til epidemiske sykdommer, slik

¹⁹⁰ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 25.6.1867

¹⁹¹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 15.8.1871

som skarlagensfeber, nervefeber, exanthemisk tyfus, rosenfeber, difteri og kopper. Kommisjonen hadde også benyttet seg av bygningen i Møllergata 46 under et koppeutbrudd i 1866, men da det viste seg at sykdommen spredte seg til nabohusene, hadde en senere ikke benyttet dette bygget til pleie av epidemisk syke. Den siste bygningen Bidekap skrev de benyttet til lasarett var Tostrups forrige løkke i Kirkeveien no. 30 og 32. Lokalet hadde i flere år blitt benyttet til sykehus for skarlagensfeberpasienter. Han skrev at denne bygningen var den eneste isolerte sykehuset og som fortsatt var til rådighet av de bygningene kommisjonen hadde benyttet seg av. Hovedøyas lasarett var nemlig bestemt at bare skulle brukes til importerte sykdommer.¹⁹² Bidekaps beretning viser kommisjonens nye linje i årene etter 1866, og hvordan de bekjempet mange forskjellige sykdommer ved ulike lasarett. Dette var i sterk kontrast til sunnhetskommisjonens arbeid mot sykdomsutbrudd i årene frem mot 1866, og hvordan Steffens i flere tilfeller argumenterte mot isolasjon og utflytting ved ulike utbrudd.

3.3.2 Nykarantenisme og isolasjon i Kristiania: Frykten utenfra

Nytt for årene etter koleraepidemien i 1866 var frykten for kolerasmitte utenfra. I 1865 hadde den internasjonale kolera-konferansen i Konstantinopel slått fast at kolera alltid var importert smitte, og at selv lette diaréer var smittsomme.¹⁹³ Etter Steffens død og Bidekaps overtagelse var dette også holdningen i kommisjonen. I 1867 kom den første utfordringen utenfra, da en brigg fra Morlaix i Frankrike hadde unngått karantenebestemmelsene og lagt seg i ballasthavnen med andre skip. Kommisjonen kalte inn til kombinert møte med karantenekommisjonen for å få klarhet i den alvorlige saken. Morlaix var på det tidspunkt rammet av kolera, og dette skremte kommisjonen til tross for at skipet hadde forlatt byen før utbruddet rammet.¹⁹⁴ På begynnelsen av 1870 kom det igjen meldinger om kolera i Europa, kommisjonen besluttet å be magistraten om å få sette i stand et karantenelasarett.¹⁹⁵ Frykten for smitte fra andre land var stor, og en kan i årene etter 1866 finne flere eksempler på hvordan kommisjonen mer aktivt begynte å ta rede på hvor i Europa smitten befant seg, og slik ble karantene og isolasjon igjen aktuelt. Flere ganger varslet kommisjonen om steder som var rammet av epidemiske sykdommer, samtidig som de satt i gang tiltak i byen for å hindre at den smitten også skulle ramme Kristiania. Slik arbeidet kommisjonen hele perioden fra 1866 til 1880. For eksempel var de to sykdomssakene kommisjonen tok opp i 1879, om

¹⁹² Beretning om Folkemængden og Sundhedstilstanden i Christiania i Aaret 1880, Skrevet av Bidekap s. LI-LIII. (Dette bekrefter også det som kommer frem av forhandlingsprotokollene.)

¹⁹³ Knarberg Hansen (1986) s. 58

¹⁹⁴ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 9.9.1867

¹⁹⁵ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 3.10.1870

nettopp denne typen foranstaltninger. Den første saken kommisjonen tok opp var pestutbruddet i Russland. Kommisjonens formann sendte samme dag som meldingen kom til Kristiania medisinaldirektøren en forklaring, hvor han la frem nødvendigheten av forandringer i karantenereglementet for å hindre denne smitten. Samme dag tok også kommisjonen opp en sak om et dampskip som hadde kommet fra Libanon med rug som var karantenepliktig vare, og hundre bastmatter som var ansett som smitteførende. Kommisjonen besluttet i denne saken å la fartøyet ligge i karantene på ubestemt tid, slik at de senere kunne bestemme hvor lenge skipet skulle ligge eller om det eventuelt skulle sendes til karantenestasjonen i Kristiansand.¹⁹⁶

Dette synes å være tendensen ved andre utbrudd også. Hver gang kommisjonen meldte om utbrudd enten om det skjedde utenlands eller om det skjedde innad i byen, så iverksatte kommisjonen forholdsregler med en gang. Kommisjonen begynte også å undersøke hus med smitte for å finne årsaken, og å undersøke om det var nødvendig å flytte de syke ut av husene. I tillegg innførte de også strenge forholdsregler som hindret syke barn, eller barn fra familier med sykdom å delta i undervisning. Slik som blant annet under meslingeutbruddet i 1873 og ved skarlagensfeberutbruddet i 1875.

3.3.3 Meslinger og skarlagensfeber: nye, gamle fiender

Sunnhetskommisjonen tok i løpet av 1870-tallet tak i flere utbrudd av barnesykdommene meslinger og skarlagensfeber, som ved jevne mellomrom brøt ut i byen. Disse sykdommene var viktige å ta tak i ettersom det var barn som oftest ble rammet. I denne delen vil jeg vise to eksempler fra 1870-tallet, på kommisjonens metoder for å bekjempe disse sykdommene og forskjellen fra kommisjonens metoder i tiåret før.

I 1873 brøt det ut en meslingepidemi i byen, i februar dette året meldte kommisjonen om rundt 80 syke blant borgerskolens elever. Kommisjonen kom i dette tilfellet frem til tre tiltak som skulle hindre videre spredning. Det første var at borgerskolen måtte rense og lufte sine lokaler, det neste tiltaket var at kommisjonen ville rykke ut i avisene med informasjon og advarsler til foreldrene, og med skolebestyrelsens innskjerper ville de da hindre videre spredning. Det siste tiltaket fra kommisjonen var at de ville arbeide med skoleinspektøren med tiltak som skulle hindre spredning til allmueskolen.¹⁹⁷ I april samme år mottok kommisjonen en skrivelse fra sognepresten for Oslo og Grønland, som i løpet av en uke hadde mottatt meldinger om 24 døde av meslinger. Formannen besluttet i forbindelse med dette å

¹⁹⁶ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881: Møte 8.3.1879

¹⁹⁷ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1861-1873: Møte 27.2.1873

åpne lasarettet i kommunalgården på Grønland igjen og ga ansvaret for innleggelsene til bylegen i sognet, og allerede etter seks dager hadde lasarettet atten pasienter.¹⁹⁸ Og under et utbrudd av meslinger i 1876 valgte kommisjonen å la formannen i de tilfellene han så det nødvendig, å forby barn fra tomter eller i hus med sykdommen å besøke skoler eller å pålegge dem isolasjon.¹⁹⁹

Skarlagensfeberen var en av de mest fryktede sykdommene på 1800-tallet, det var fordi denne sykdommen hadde potensialet til å ta livet av mange barn. 1870-årene var preget av flere utbrudd av denne sykdommen, men i motsetning til på 1860-tallet ble det iverksatt klare forholdsregler og gitt advarsler til befolkningen. I 1875 kom det som i 1866 til en diskusjon om forholdsreglene ved utbrudd av skarlagensfeber, men denne gangen gikk det ikke bare raskere, men det var også enighet innad i kommisjonen om disse tiltakene. De første meldingene om et utbrudd av skarlagensfeber kom i oktober, og fortsatte utover i november. Den 1. desember meldte formannen at han hadde undersøkt noen av byens skoler, fordi sykdommen hadde begynt å spre seg på de store skolene. Derfor kom kommisjonen til den beslutningen at all undervisning i de klassene med elever under 12 år, både i offentlige og private skoler skulle stenges fra 4. desember til etter juleferien, samtidig skulle også barnelegene innstille sin virksomhet. I januar året etter bestemte kommisjonen også å pålegge foreldre og skolebestyrere å stoppe barn fra rammede hjem å delta i undervisningen.²⁰⁰

Kommisjonen tok nå tak i disse utbruddene med en gang de begynte å spre seg på skolene, og med tiltak etter smitteteori. I motsetning til under skarlagensfeberdiskusjonen i 1866, hvor deler kommisjonen og Det medicinske Selskab mente det var ikke nødvendig å holde barna hjemme fra skolen.

3.3.4 Endringer over tid

Som tabellen under viser så tok kommisjonen i varierende grad opp sykdomsutbrudd. De første årene var det spredte saker som ble tatt opp, en endring skjedde derimot i 1866 hvor koleraen opptok kommisjonen.²⁰¹ Tabellen viser alle de smitte- og sykdomssakene sunnhetskommisjonen tok opp i sine møter i løpet av denne oppgavens undersøkelsesperiode.

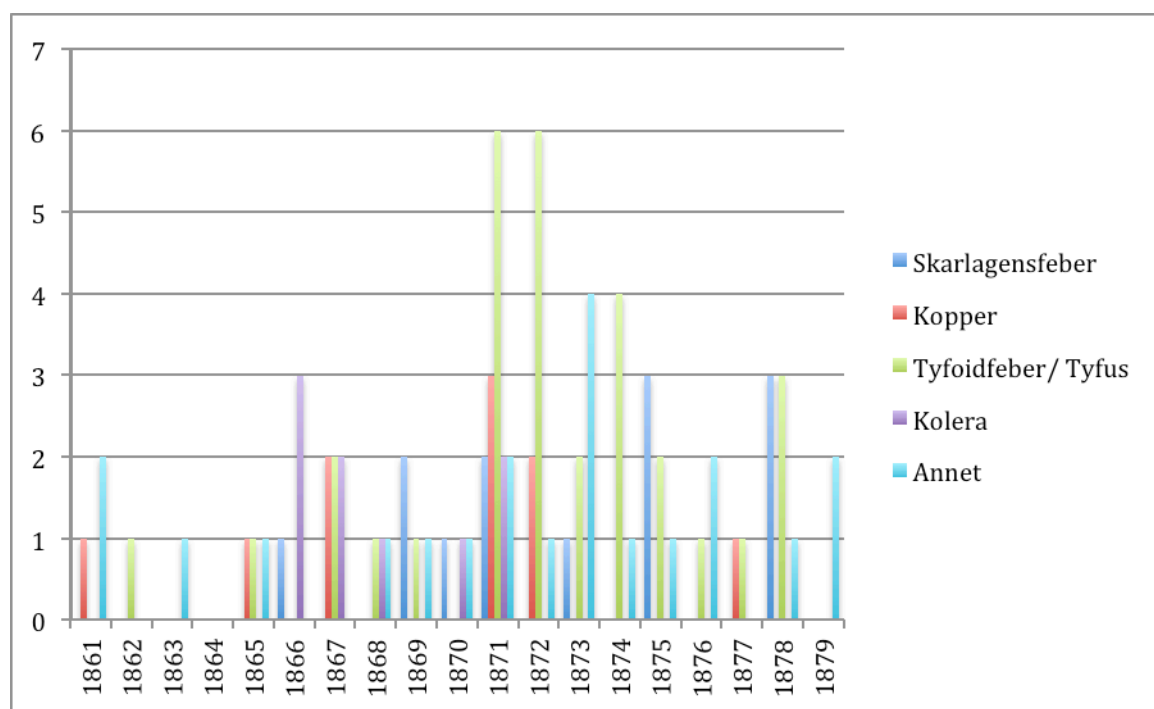
¹⁹⁸ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1861-1873: Møtene 15.4.1873 og 21.4.1873

¹⁹⁹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881: Møte 1.9.1876

²⁰⁰ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881: Møtene 1.12.1875 og 4.1.1876

²⁰¹ Se vedlegg 1. Noen av de registrerte sakene frem til 1867 kommer fra kopiboken og ikke forhandlingsprotokollene, ettersom det ikke ville vise et riktig bilde av kommisjonens arbeid i disse årene ved å utelate disse dataene. I de andre årene reflekterer kopibøkene, mer eller mindre det bildet en får fra forhandlingsprotokollene, selv om kommisjonen behandlet flere sykdoms- og smittesaker enn de som kommer frem av forhandlingsprotokollene.

Tabell 3.1: Sykdomsutbrudd og smittefare tatt opp i sunnhetskommisjonens møter.

I årene 1871 og 1872 var det hele seks saker hvert år med tyfoidfieber eller tyfusutbrudd, og i 1873 bidro blant annet meslingepidemien med å gi ”annet-kategorien” et høyere antall enn i de andre årene. Mot slutten av undersøkelsesperioden forsvant nærmest alle sakene om sykdomsutbrudd fra kommisjonens møter.

I 1879 tok ikke kommisjonen opp mer enn to mulige importerte smittesaker, en om pestutbruddet i Russland og en om et skip som ankom byen fra Libanon med bastmatter og rug.²⁰² Tabellen viser utviklingen som er beskrevet i dette kapittelet, med kommisjonens oppvåkning etter epidemien i 1866 og med byttet av kommisjonens formann. Utviklingen på slutten fra 1860- til begynnelsen av 1870-tallet viser at det smitteteoretiske gjennombruddet også etter hvert nådde Kristiania, med økt fokus på isolasjon og karantene. I løpet av de to siste årene gikk kommisjonens fokus fra de store smitte- og sykdomsutbruddene i byen til den potensielle smitten som kunne komme fra utlandet. Kommisjonen behandlet fortsatt smitte- og sykdomsutbruddene i byen, men kun gjennom brev og bekjentgjørelser til leger eller andre relevante personer, og ikke gjennom den måten kommisjonen tidligere tok opp disse sakene i sine møter.

²⁰² Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881: Møte 8.3.1879

Kapittel 4: Sunnhetskommisjonens arbeid.

- Kvantitative undersøkelser av sunnhetskommisjonen i Kristiania.

De to foregående kapitlene har satt kommisjonens arbeid inn i et Europeisk perspektiv, undersøkt rammene rundt kommisjonens arbeid slik som lovgrunnlaget og kommisjonssammensetningen, og hvordan kommisjonen håndterte smitte- og epidemifare. I dette kapitlet vil jeg undersøke mengden av sunnhetskommisjonens arbeid, og hvordan denne saksmengden fordelte seg utover ulike kategorier. Dette vil vises gjennom kvantitative undersøkelser, av blant annet kommisjonens arbeids- og saksmengde. Tallmaterialet vil understreke kommisjonens holdninger til den loven de var underlagt, om kommisjonen forholdt seg passiv eller aktiv, og hvilke sider av loven Kristiania sunnhetskommisjon vektla. Dette kapitlet vil bidra sterkt til å svare på problemstillingens første del, om gjennomføringen av sunnhetsloven og kommisjonens arbeid, gjennom å vise kommisjonens vilje til å holde jevnlig møter og hvilke type saker som opptok dem spesielt.

I løpet av perioden denne oppgaven undersøker ble kommisjonens arbeid mer og mer byråkratisert. Den siste delen av dette kapitlet vil omhandle hvordan kommisjonen gikk fra å være en kommisjon som gjorde sporadisk arbeide innenfor sitt ansvarsområde, til å bli et nærmest ”helbyråkratisert” organ på slutten av perioden. Hva hadde denne byråkratiseringen å si for kvaliteten på saksbehandlingen? Ble det over tid merkbar forskjell for de som kom i kontakt med kommisjonen, enten som klager eller påklaget? Dette er et spørsmål som blir vesentlig å svare på i den siste delen av kapitlet, ettersom en del av byens innbyggere benyttet seg av sunnhetskommisjonen som klageinstans. Samtidig er det også nødvendig å stadfeste om sunnhetskommisjonen faktisk faller innenfor kriteriene for et fullverdig byråkrati eller ikke. I den forbindelse vil jeg benytte meg at Max Webers modell om byråkratiets kjennetegn.

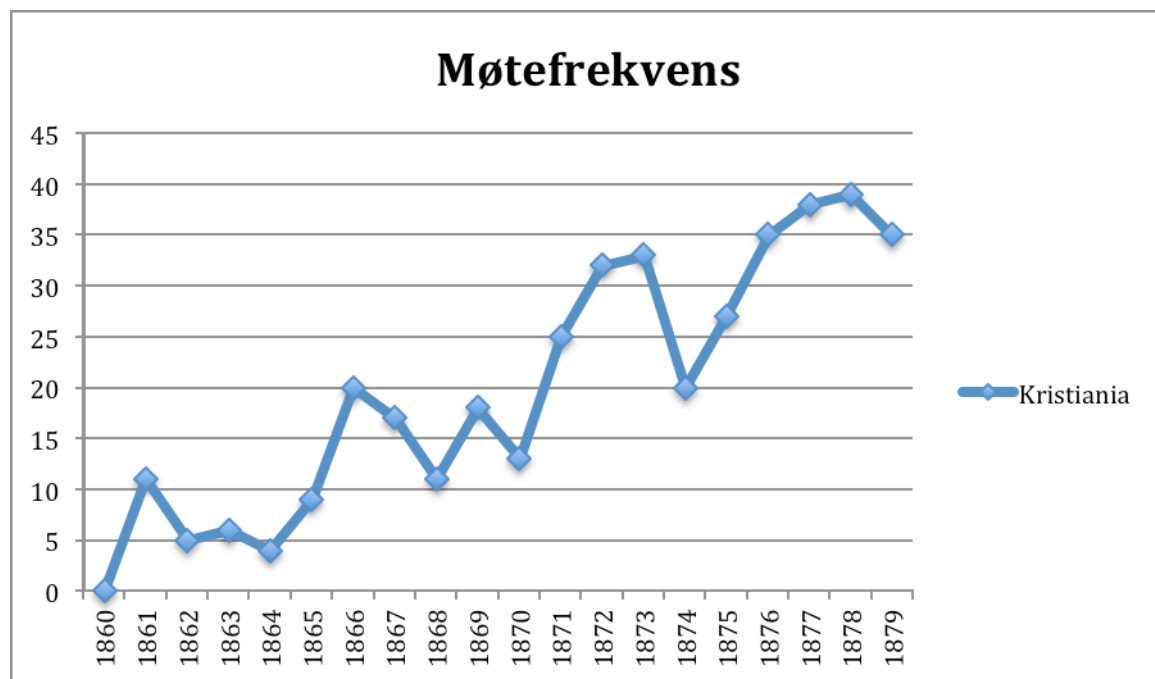
4.1 Møtefrekvens

Anne Lise Seip skrev i sitt verk om sosialhjelpstaten at der kommisjonene hadde muligheten, sov de.²⁰³ Dette kan ikke sies å gjelde landets hovedstad, til tross for at de hadde en treg start på sitt arbeid. I løpet av de første fem årene ble det ikke holdt mer enn 35 møter, men i koleraåret 1866 tok møtefrekvensen seg opp til 20 møter på bare ett år, og fra 1871 ble det holdt over 20 møter hvert år. I løpet av hele perioden denne oppgaven undersøker, 1860 til

²⁰³ Seip (1984) s. 232

1880 møttes Kristiania sunnhetskommisjon 398 ganger. Tabellen under viser hvordan kommisjonens møter fordelte seg over deres første tyve år.

Tabell 4.1: Møtefrekvens Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

I det første aktive året holdt sunnhetskommisjonen elleve møter, de fleste av disse møtene tok for seg sanitære saker og klager. Årene frem mot 1866 ble det derimot ikke holdt mange møter, og sakene de tok opp gikk fra i hovedsak dreie seg om sanitære klager og tiltak, til å dreie seg mer og mer om administrative saker. Den først toppen i møtefrekvensen kom i 1866.²⁰⁴ Etter 1871 ble møtefrekvensen trappet opp før den så gikk ned igjen i 1874, dette året hadde de tretten færre møter enn året før og syv færre enn året etter. Årsaken til fallet i møtefrekvensen ligger kanskje i økningen fra årene forutfor 1874. I årene 1871 og 1872 tok Kristiania sunnhetskommisjon opp flere sykdomsutbrudd enn de gjorde i løpet av de andre årene, spesielt var det mange tyfoidfeber og tyfusutbrudd disse to årene.²⁰⁵ I 1871 hadde kommisjonen sitt høyeste nivå gjennom tyve år, med saker omhandlende smitte og sykdom og i 1872 finner en det nest høyeste nivået i tiåret 1870-1880 med tilsvarende saker. I tillegg hadde kommisjonen sitt hittil høyeste antall byggesaker dette året.²⁰⁶ Grunnen til at nivået også var høyt i 1873 kommer nok av at kommisjonen arbeidet med sunnhetsforskrifter, i seks møter med ikke mer enn en eller to andre saker, tok de for seg dette arbeidet.

²⁰⁴ Se vedlegg 2

²⁰⁵ Jmf. Tabell 3.1: Sykdomsutbrudd og smittefare tatt opp i sunnhetskommisjonens møter.

²⁰⁶ Antallet byggesaker i 1872 ble ikke forbigått før i 1876.

Fra begynnelsen av 1875 til midten av 1879 var de fleste møtene ikke lengre enn en eller to saker av gangen. Dette kan bidra å forklare den høye møtefrekvensen disse årene, de korte møtene gjorde altså at behovet for flere møter økte.²⁰⁷ Kommisjonen har muligens også vært mer selektive i hva de har tatt opp enn i årene før, hvor de møttes sjeldnere. Med dette mener jeg at ut fra forhandlingsprotokollene kan det synes at kommisjonen på noen møter valgte å bare ta opp den typen saker som det enkelt kunne besluttes i, mens det på andre møter ble tatt opp saker det var nødvendig å fatte en noe mer omfattende beslutning. De mer omfattende sakene kunne for eksempel handle om forholdsregler rundt sykdom hos dyr og mennesker, eller saker hvor kommisjonen skulle enes om administrative beslutninger, slik som ansettelser, forhold rundt epidemilasarettene eller saker angående den videre strategien i arbeidet. I tillegg kunne også klagesaker, sanitære saker og bygningssaker noen ganger fordre en bredere diskusjon og en mer omfattende beslutning.

4.2 Tiltak og fokusområder

Sunnhetskommisjonen holdt 398 møter, og i løpet av disse møtene tok kommisjonen opp 1202 ulike saker. I denne delen vil jeg gjennom ulike kvantitative undersøkelser ta for meg alle sakene kommisjonen tok opp i løpet av tyve års virke. Hvordan denne saksbehandlingen endret seg over tid og hvilke type saker som opptok kommisjonen til ulik tid. De to tabellene og den ene figuren jeg har valgt å samle tallmaterialet i, viser hvilke sakskategorier sunnhetskommisjonen arbeidet mest med. Tabellene viser hvordan denne utviklingen endret seg fra år til år, mens figuren viser de ulike sakskategoriernes prosentandel over hele perioden.

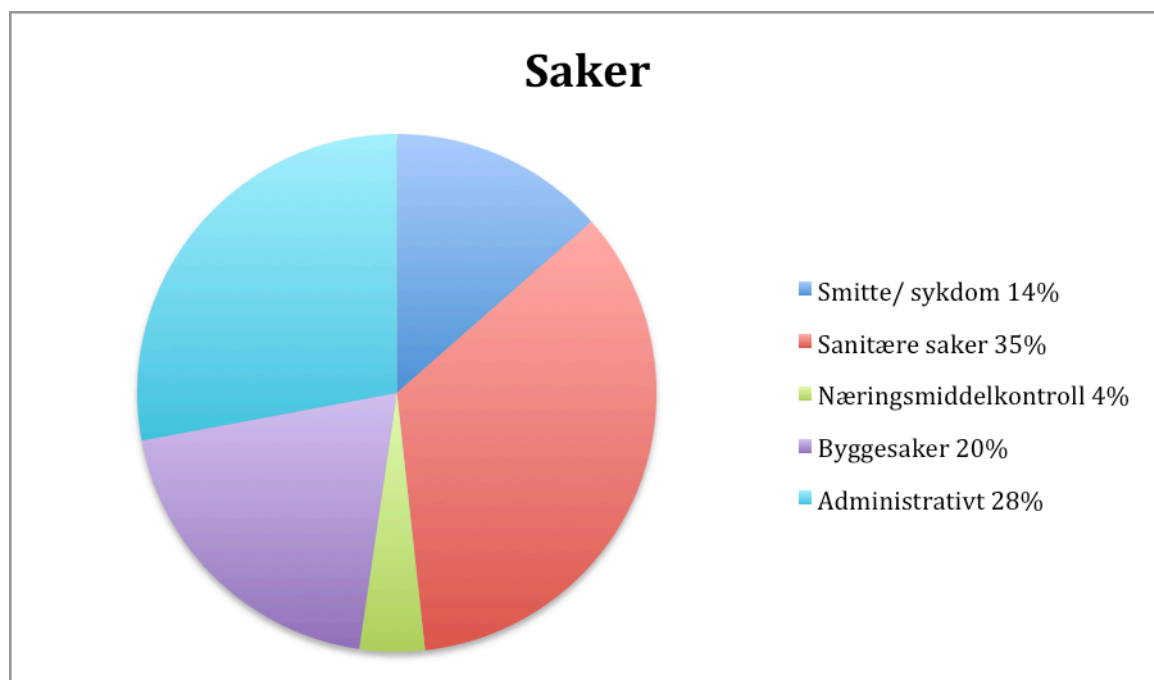
4.2.1 Antall tiltak og saker

Tabellene og figuren er dannet på grunnlag av materialet i vedlegg 2. Materialet deretter delt inn i fem kategorier basert på flere underkategorier, de fem kategoriene jeg har valgt å presentere tallmaterialet i er 1) Smitte og sykdom, 2) Sanitære saker, 3) Næringsmiddelkontroll, 4) Byggesaker, og 5) Administrative saker.²⁰⁸

²⁰⁷ Se vedlegg 2. De korteste sakene er den typen saker jeg i vedlegg 2 har valgt å kalle ”ren saksbehandling”, og de kan for eksempel fremstå som møtet den 3.12.1878, hvor det ikke sto mer enn: Det fattedes beslutning i sakene A 402 til 407 og B 1128 til 1220.

²⁰⁸ Kategoriene er slått sammen av flere underkategorier i vedlegg 2. Smitte og sykdom er slått sammen av underkategoriene; forholdsregler mot smitte og annen smittebekjempelse, og smitte- og epidemiutbrudd. Kategorien sanitære saker er satt sammen av underkategoriene; sanitære misligheter i bolig og fabrikk, og andre sanitære saker. Næringsmiddelkontroll er satt sammen av underkategoriene; syke dyr og infisert mat, og arsenikk og annen næringsmiddelkontroll. Kategorien byggesaker er satt sammen av underkategoriene; byggesaker privat og fabrikk, og underkategorien kalt ”ren” saksbehandling av byggesaker. Denne underkategorien ble dannet

Figur 4.1: Prosentvis inndeling av kommisjonens saksmengde fra 1860 til 1880

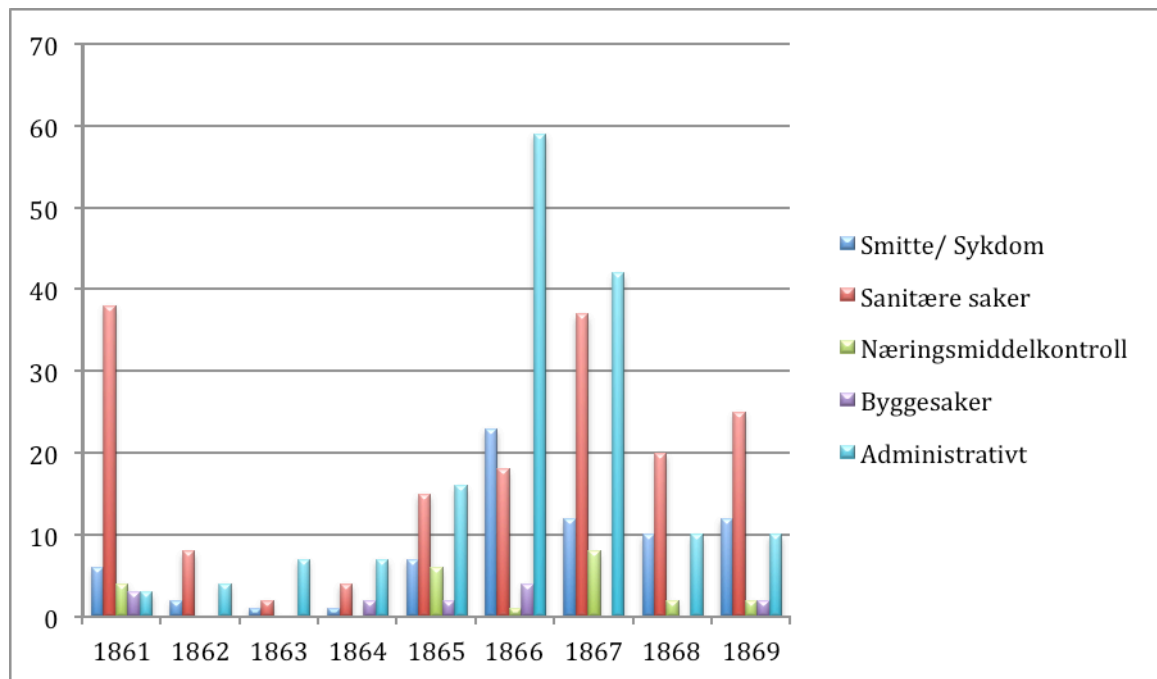

Figuren over viser alle sunnhetskommisjonens saker i perioden 1860 til 1880, og hvordan disse sakene prosentvis fordelte seg over de tidligere nevnte kategoriene. I løpet av tyve år behandlet Kristiania sunnhetskommisjon 1202 saker, og denne figuren viser i hvor stor grad de ulike emnene opptok kommisjonen. Det var de sanitære sakene som opptok kommisjonen i størst grad, deretter var det de administrative, byggesakene, smitte- og sykdomssakene, og den siste kategorien næringsmiddelkontroll, var den kategorien kommisjonen behandlet færrest saker av i løpet av denne tyve årsperioden.

At kommisjonen skulle arbeide med sanitære saker, og saker angående smitte og sykdom var de pålagt i sunnhetsloven. Byggesakene var derimot noe som for alvor kom under sunnhetskommisjonens ansvarsområde fra begynnelsen av 1870-tallet, og som på slutten av dette tiåret var blant de sakene kommisjonen arbeidet mest med. Årsakene ligger i at kommisjonen med sine forskrifter fra 1873 fokuserte mer på hvordan utbygging både privat og i fabrikker hadde påvirkning på byens sanitære tilstand. I tillegg kom det i 1875 en ny bygningslov i byen som hadde større fokus på helsemessige forhold enn tidligere.²⁰⁹

fordi byggesakene, spesielt fra de seneste årene, kun var ført som ”byggesak tatt opp”. Kategorien, administrative saker består av de tre underkategoriene; administrativt om lasaretter, administrativt og forskrifter.
²⁰⁹ Myhre (1990) s. 186. Bygningsloven av 1858 hadde også prioritert helsemessige hensyn.

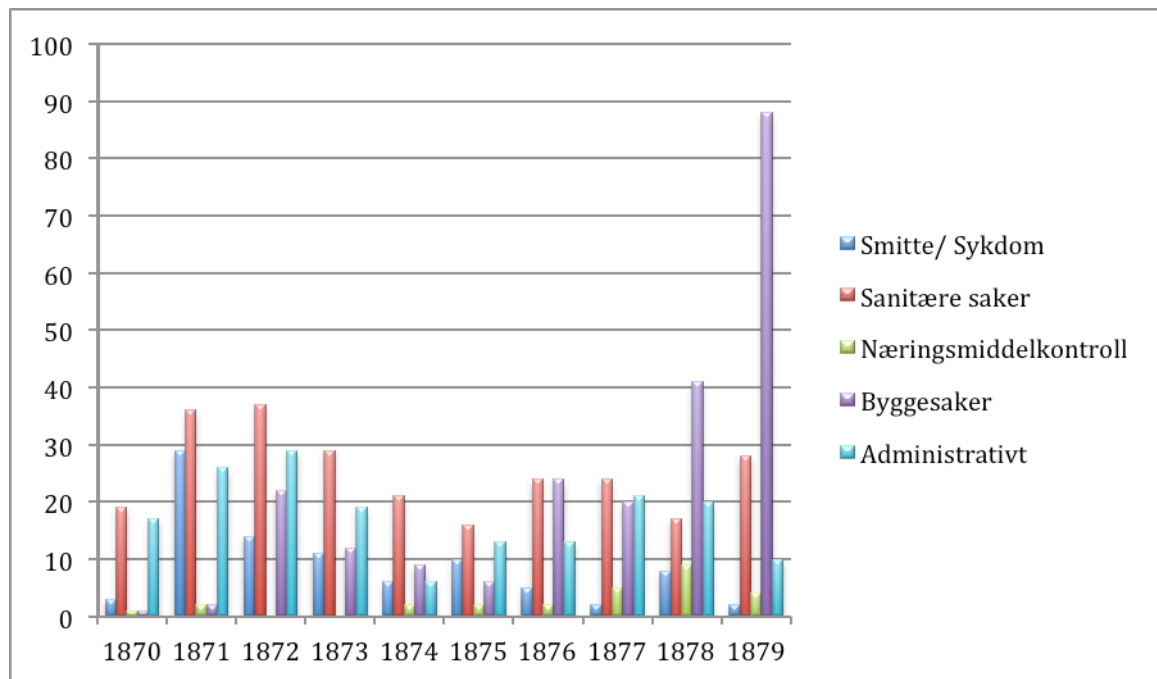
Tabell 4.2: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1869

Denne tabellen viser hvilke type saker Kristiania sunnhetskommisjon tok opp i perioden 1860 til 1869. Årene 1865 til 1867 hadde alle høye andeler av administrative saker. Dette kan blant annet forklares med at kommisjonen frem mot 1866 organiserte vernet mot koleraen, og gjorde flere tiltak i året etter for å hindre nye epidemier. Den høye andelen smitte- og sykdomssaker fra 1866 og det jevne nivået i årene mot 1869, kommer av at kommisjonen ble mer oppmerksomme på de sykdommene en i dag kjenner som smittsomme. Selv om kommisjonen ikke tok opp mange saker angående selve kolerautbruddet i 1866, rettet de i flere møter dette året fokus på blant annet spredningen av skarlagensfeber blant barn og unge. Og de arbeidet for å begrense sykdommer, hvert fall deler av kommisjonen mente spredtes mellom mennesker. Dette fokuset holdt seg jevnt utover tiåret og viser at kommisjonen i disse årene fokuserte mer på den andre delen av sunnhetsloven, enn i årene før 1866 hvor saksbehandlingen av sykdoms- og smittesaker nærmest var ikke-eksisterende.

Som tabellen viser er det lave nivåer i alle kategoriene i årene 1862 til 1864, det er fordi kommisjonen i disse årene hadde sin laveste møtefrekvens i løpet av perioden denne oppgaven undersøker. Allikevel bekrefter det påstanden ovenfor, ettersom nivåene i løpet av disse årene også var lave i forhold til de andre kategoriene. De første årenes lave møtefrekvens og lave saksbehandlingsfrekvens kan også forklares med at sunnhetskommisjonen var i oppstartsfasen, og derfor brukte tid på å finne ut av hvordan de skulle arbeide som kommisjon og hvordan de skulle håndheve sunnhetsloven.

Tabell 4.3: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1870-1879

Tabellen over siste halvdel av undersøkelsesperioden viser en stor økning i behandlingen av byggesaker og noe nedgang i behandlingen av de sanitære sakene, i forhold til begynnelsen av tiåret. Som tidligere nevnt rettet kommisjonen med de nye sunnhetsforskriftene fra 1873 og bygningsloven av 1875, mer og mer fokus på viktigheten ved at byens boliger var i forsvarlig stand, både sanitært og byggeteknisk. Derfor ble boligregulering en viktig del av kommisjonens arbeid og en kan se av tabellen at denne utviklingen begynte allerede i 1872, ett par år før dette ble bestemt med lov og forskrifter. Det kan være et uttrykk for hva som senere skulle komme med lovgiveres og kommisjonens økte fokus på boligregulering og byggesaker. Kommisjonen kan ha sett behovet for at de tok tak i byens boligproblematikk, både gjennom å regulere byggingen av nye boliger og påbygg av allerede eksisterende. Det kan derfor svare på hvorfor kommisjonen i sine nye forskrifter valgte økt fokus på dette området, som de ikke hadde lagt stor vekt på ved tidligere arbeid med sunnhetsforskrifter.²¹⁰

Ulike verk som har tatt for seg deler av arbeidet i Kristiania, har kommet frem til at kommisjonen fikk flere nye oppgaver under sine ansvarsområder i årene etter 1880. Fra 1889 påla den nye skoleloven sunnhetskommisjonen å uttale seg ved byggingen av nye skolebygg, og fra 1892 skulle de holde oppsyn med behandlingen av pleiebarn. Fra det samme året skulle kommisjonen føre fabrikktilsyn, etter den nye fabrikktilsynsloven. Kommisjonens formannen hadde plikt til å sitte i byens bygnings- og reguleringskommisjon, og fra 1897 skulle

²¹⁰ Jmf. Kapittel 2, del 2.5: Lovens virke i Kristiania: Egne sunnhetsforskrifter

sunnhetskommisjonen holde kontroll med byenes kirkegårder. Fra 1898 fikk kommisjonen også ansvaret for tilsynet med byens jordmødre.²¹¹

Fra 1894 fikk sunnhetskommisjonen ansvaret for byens kjøttkontroll, som sa at alt kjøtt i byen skulle kontrolleres og stemples. Denne utviklingen hadde kommet gradvis til byen med ansettelsen av en by-dyrlege i 1889, og kartleggingen av slakterhusene i byen i 1890.²¹² Sunnhetskommisjonen arbeidet også i perioden 1860 til 1880 med næringsmiddelkontroll, men som tabellene viser var dette ikke det området hvor kommisjonen fokuserte sitt arbeid. I årene før 1870 var det blant annet saken om å ansette en dyrlegekyndig assistent i kommisjonens tjeneste som gjorde at tabellen viser noe forhøyede nivåer i kategorien om næringsmiddelkontroll.²¹³ Fra 1874 begynte tallene for næringsmiddelkontroll sakte å bevege seg oppover igjen, etter flere år med svært lave nivåer. Årsaken til dette var at kommisjonen hadde gjort noen grep for å øke arbeidet rundt næringsmiddelkontrollen i byen. I 1874 ansatte kommisjonen en av byens leger for å kjemisk undersøke tapet solgt hos byens tapethandlere, for bruk av farger innsatt med giftige stoffer.²¹⁴ I tillegg hadde kommisjonen vedtatt en paragraf i de nye forskriftene, som sa at kommisjonene skulle kontrollere og om nødvendig forby salget av gjenstander som inneholdt stoffer som kunne være farlige for folks helse. Dette kunne for eksempel være tapet, leketøy og bekledningsstoff.²¹⁵

I 1878 besluttet kommisjonen å ansette en kyndig mann som skulle samle prøver av ulike gjenstander, etter det var oppdaget at det i byen ble solgt ulike bruksgjenstander som inneholdt arsenikk. Cand. farm Doxrud ble ansatt til å undersøke de ulike gjenstandene.²¹⁶ Innen 15. oktober hadde farmasøyten gjennomført 1525 undersøkelser etter arsenikkholdige produkter. I forbindelse med dette besluttet kommisjonen at det ikke bare skulle undersøkes næringsmidler og bruksgjenstander som kunne være arsenikkholdige, men også gjenstander som kunne være forfalskede slik at de var farlige for helbreden. I møtet etter besluttet derfor kommisjonen å fortsette undersøkelsene og ansette Doxrud på fast basis, som kjemiker for sunnhetskommisjonen.²¹⁷ I året etter kom også kommisjonens første påbud angående salg av kjøtt. Denne bestemmelsen sa at det fra 1. Juni 1879 ikke skulle selges fleisk i sider, skinker og bog uten at de hadde være undersøkt av kommisjonen og stemplet som trikinfritt.²¹⁸

²¹¹ Seip (1984) s. 233

²¹² Bergkvist, Johanne, Jakten på den farlige maten, *Tobias: Tidsskrift for oslohistorie* (Nr. 1/2010) s. 54-55

²¹³ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1861-1873, blant annet møtene: 28.3.1867 og 12.4.1867

²¹⁴ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møte: 27.3.1874

²¹⁵ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: 20.4.1873: Til Komiteen til utarbeiding af sundhedsforskriftene for Christiania by

²¹⁶ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møtene: 4.6.1878 og 18.6.1878

²¹⁷ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møtene: 15.10.1878 og 22.10.1878

²¹⁸ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møte: 16.5.1879

4.3 Kommisjonens arbeid ute i byen: Klager, husundersøkelser og pålegg

Store deler av sunnhetskommisjonens arbeid besto av klagebehandling og oppfølging av disse sakene. Klagen og meldingene om sanitære forhold som kom inn til kommisjonen, ble behandlet av kommisjonsmedlemmer, enten ved at de selv gikk ut og undersøkte de anmeldte forholdene eller at de sendte politiet for å undersøke. I løpet av siste del av 1870-tallet viser kildene at kommisjonen gjennomførte denne prosessen annerledes, selve klagen forsvant fra kopibøkene og mot slutten av perioden ble det gjennomført undersøkelser i hele gater og områder av gangen. I kopibøkene er gårdene hvor en fant problematiske forhold ført opp, sammen med de tiltakene kommisjonen mente det var behov for, i en standardisert og mer effektivisert form enn de tidligere hadde benyttet.²¹⁹ I denne delen vil jeg gjennom ulike undersøkelser vise hvor i byen det ble gjennomført flest husundersøkelser og hvor det kom flest klager fra, hvem som klaget og hva det ble klaget over.

4.3.1 Hvem klaget, og hvem ble det klaget på?

Hvem som sendte inn klagen til sunnhetskommisjonen kommer sjelden frem av kildene, spesielt i årene etter 1870. Frem mot slutten av 1860-tallet er det noen få klager hvor det kommer frem hvem som klaget, blant disse få klagerne finner en personer med ulike yrker og fra ulike bydeler. Det var både folk fra de mer bemidlede lag slik som generalmajoren på Sagene, murmesteren i Universitetsgata og skipskapteinen i Munkedamsveien, og det var folk fra byens allmue, slik som skomakeren fra kvadraturen, gartneren fra Grønland og beboerne som klaget på sin huseier på Vaterland. Disse klagen er blant få fra allmuen hvor navn og yrkestitler kom frem av kildene, flest klager med nevnt navn kom fra den mer bemidlede delen av befolkningen. Allikevel er klagen med nevnte navn så få, at de nok ikke er representative for den store mengden.²²⁰ Hvorfor kommisjonen ikke førte navn på klagerne i alle sine utgående brev er vanskelig å svare på. Det kan være flere årsaker, blant annet kan det ha vært en del av kommisjonens effektivisering eller det kan ha vært snakk om en form for anonymisering. Disse årsakene vil jeg komme nærmere inn på i kapittel fem, hvor jeg vil ta for meg kommisjonens møte med folket.²²¹

Når det kommer til hvem som fikk påleggene og hvem det ble klaget mot, kan en av vedleggene tre, fire og fem se at dette nesten utelukkende rammet eieren av gården, hvor en

²¹⁹ Det er også en endring i sunnhetskommisjonens kopibøker rundt 1873-1874 hvor kommisjonen ikke lengre skriver i sine brev til politikammeret hvem som klager eller om det i det hele tatt er en klage. Det står kun om det pålegget kommisjonen vil at politiet skal gi den aktuelle eieren av den aktuelle boligen.

²²⁰ Se vedlegg 3: "Hvem klager eller undersøker?"

²²¹ Se del 5.2.1 Brukte deler av allmuen sunnhetskommisjonen aktivt for å bedre sine levekår?

fant det påklagede. Årsaken til dette kan være at Kristiania var leiegårdene og utleierens by. Store deler av byens innbyggerne leide sine bopeler av huseiere og leiegårdsspekulanter.²²² Derfor var det også huseierne som ble stilt til ansvar da kommisjonen fant mangler ved deres gårder og utleieenheter.²²³ Når huseierne ble pålagt å gjøre endringer var det beboerne som ”tjente” på dette, ettersom de fikk bedret sine levekår samtidig som de selv ikke fikk potensielt kostbare pålegg og krav mot seg. ”Taperne” var huseierne som hadde ansvar for at deres eiendom ikke skulle sjenere andre, at gården var i skikkelig stand og uten farer for beboeres helbred og helse.

Sunnhetslovens paragraf 6 sa at sunnhetspolitiet ikke uten eierens eller beboernes samtykke kunne undersøke private boliger eller privat grunn. Sunnhetskommisjonen måtte godkjenne en undersøkelse og eieren eller beboerne måtte være informert om denne undersøkelsen.²²⁴ På denne måten ble fikk også eieren en viss beskyttelse av sin private sfære, men hvorvidt denne ble fulgt helt og holdent i Kristiania er jeg usikker på, ettersom det blant de utgående brevene fra kommisjonen er få slike ”advarsler” å finne. På en annen side kommer det heller ikke frem av kildene, at de som opplevde at kommisjonen ville undersøke deres boliger eller gårder, hadde noen mulighet til å si nei til dette besøket. Den beskyttelsen disse huseierne hadde i sunnhetslovens §6 og i en eventuell ankeordning, var kanskje ikke like mye til stede i praksis som en hadde ønsket fra lovkomiteens side da de lanserte loven i 1860.

4.3.2 Hva var årsakene til klagene, husundersøkelsene og påleggene?

Sunnhetskommisjonen ble en behandlingsinstans for sanitære saker, nærmest fra første dag. De behandlet mange forskjellige type saker, alt fra problemer med dyrehold, fuktighet i kjellere, avfall i gardsrommet, tette kummer, dårlige sanitære forhold og etter 1873 ulike brudd på sunnhetsforskriftene. Men i hovedsak var det problematikk i forbindelse med bingene som var kommisjonenes viktigste og største arbeidsområde i Kristiania. Stank, feil med avløpet fra bingen til kloakken, overfylte binger, gjødselvann som rant fra utette binger og annen problematikk knyttet til bingene var kommisjonens hovedfokus i årene fra 1860-1880.²²⁵ Mot slutten av undersøkelsesperioden var det også særdeles mange saker som endte med pålegg om å anskaffe overdekke til kjellerkummen, og at gårdeierne skulle installere et

²²² Myhre (1990) s. 182, 222-223

²²³ Se vedleggene 3, 4 og 5 (I vedlegg 5 står det ikke hvem som klaget, dette er fordi mer eller mindre alle klagene var rettet mot huseier).

²²⁴ Jmf. Kapittel 2. Del 2.2.1 *Om Sundhedscommissioner*

²²⁵ Se vedleggene 3, 4 og 5

apparat for å hindre utstrømming av kloakkgass. Dette var nye krav fra sunnhetskommisjonen og ble gitt til mange gårder i 1878 og 1879, hvor det også kan se ut til at politiet gikk gate opp og gate ned for å undersøke om disse forholdene var i orden.²²⁶

4.3.3 Hvor ble det gjennomført undersøkelser i Kristiania?

Jeg har undersøkt alle klagene og undersøkelsene som kommisjonen behandlet og gjennomførte i årene 1860 til 1880. De ulike adressene har jeg kategorisert innenfor områdene, vist i tabellen under. Fra 1860 til 1874 viser høye tall fra områdene rundt Pipervika, fra Vaterland til Akersgata, og fra Fjerdingsgen til St. Olaf, og i Kvadraturen. Dette kommer ikke bare av at det var spesielt mange sanitære problemer i disse områdene, men også av at disse områdene utgjør deler av selve bykjernen, og var de områdene som på denne tiden var mest utbygd.²²⁷ Området rundt og øst for Grønland, slik som bydelene Kampen og Vålerenga hvor det senere skulle komme mange klager, var på begynnelsen av 1860-tallet ikke spesielt godt utbygd. Det samme gjaldt området rundt Grünerløkka og det store området nord for denne bydelen.²²⁸

Tabell 4.4: Klager og husundersøkelser i Kristiania.²²⁹

Bydeler:	Ruseløkka, Pipervika og Holmen	Øst for Grønland	Vaterland til Akersgt	Fra St Olaf til Fjerdingsgen	Grønland og Enerhaugen	Kvadraturen	Stortinget til Slottet	Grünerløkka	Nord og vest for Grünerløkka	Vestkanten	Sum:
1861-1874	74	14	61	85	38	50	31	18	14	0	385
1874-1877	85	24	101	101	154	43	36	32	70	3	649
1878-1879	172	203	279	308	196	238	224	193	183	173	2169
Sum:	331	241	441	494	388	331	291	243	267	176	3203

I det neste tidsrommet i tabellen viser at områdene rundt Pipervika, fra Vaterland til Akersgata, og fra Fjerdingsgen til St. Olaf fortsatt høye tall, mens Kvadraturens tall ikke var like høye som tidligere. Området som hadde økt mest fra perioden før var området nord for Grünerløkka, dette store området ble også på denne tiden utbygd med arbeiderboliger og flere

²²⁶ Se vedlegg 5

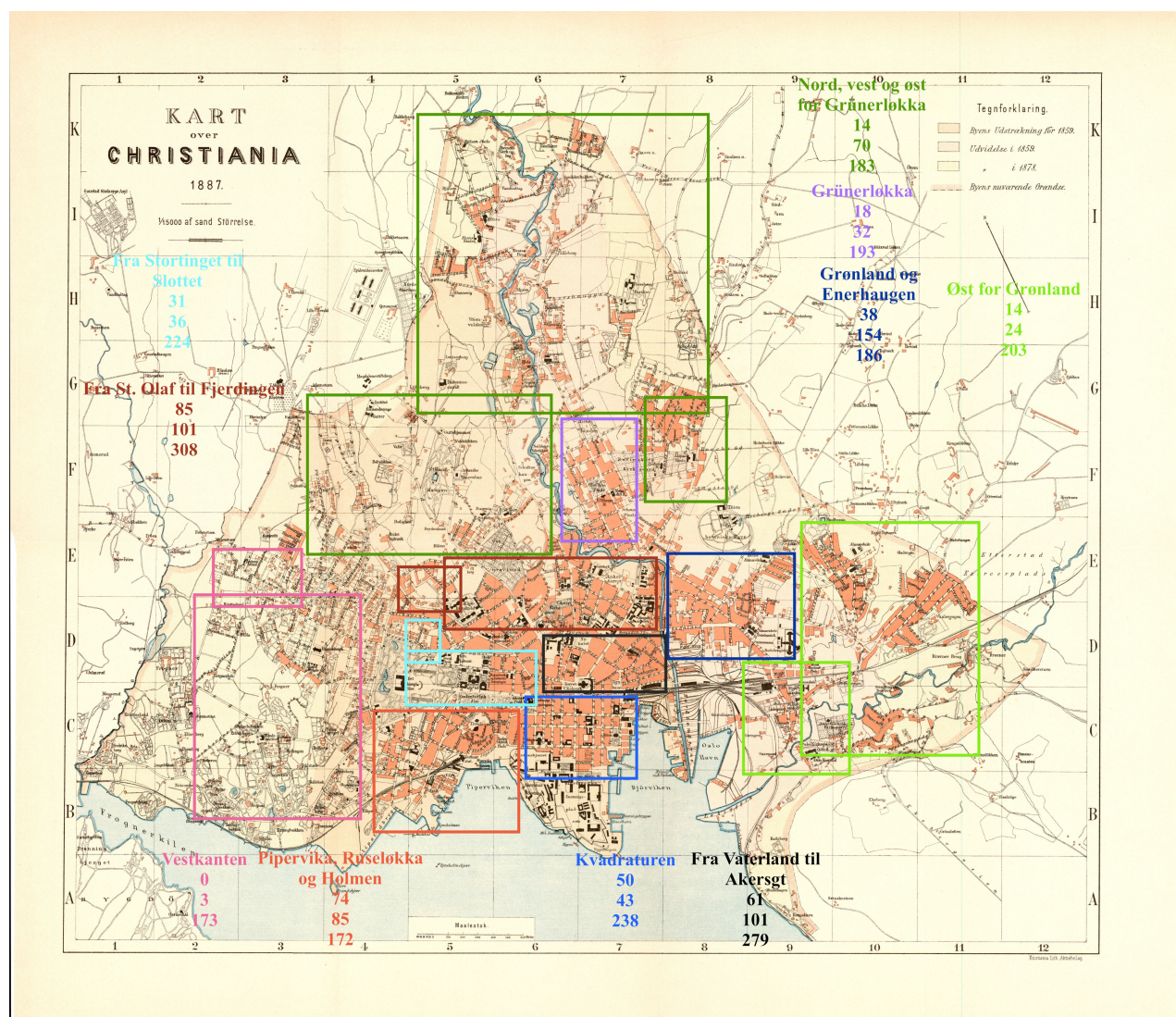
²²⁷ Næsers kart over Christiania fra 1860, Byarkivet i Oslo

²²⁸ Se vedleggene 3 og 4 (Se også kart fra 1860)

²²⁹ Inndelingen av tabellen er mer eller mindre basert på de tre kopibøkene inndeling, og de forskjellige tallene kommer fra alle de adressene sunnhetskommisjonen skrev ned i sitt arbeid med de sanitære sakene. (Kopibok nr. 2 slutter egentlig i 1879, men ettersom 1878 og 1879 utmerker seg på et slikt særegent vis har jeg valgt å dele vedlegg fire og fem ved begynnelsen av 1878.)

fabrikker rundt Akerselva. I den neste perioden viser at denne utviklingen fortsetter, det samme viste tallene for området rundt Grønland, Enerhaugen og bydelene østover da i hovedsak Vålerenga og Kampen tatt seg opp. Dette har å gjøre med at disse områdene i årene etter 1875 ble kraftig utbygget.²³⁰ Summen av klagenes fra periodene tabellen er inndelt i, kan ses som en indikator på kommisjonens effektivisering av den økende mengden saksbehandling. Samtidig som tallene og økningen av klager viser de endringene som ble gjort blant annet i forbindelse med saksføringen og politiets måte å undersøke på.

Kart 4.1: Klager og husundersøkelser i Kristiania.

Kartet over viser hvor de ulike områdene lå i forhold til hverandre og hvilke områder som hadde det høyeste og laveste antallet sanitære klager, husundersøkelser og pålegg. Det er som

²³⁰ Myhre (1990) s. 181-182

tabellen viser, voldsom økning av tallene for de to årene 1878 og 1879. Årsaken til dette er nok den nye undersøkelsesmetoden hvor politiet gikk gate for gate, å undersøkte om sunnhetsforskriftene var fulgt og da spesielt om kjellerkummen hadde overdekke og om gården var utstyrt med apparat for å hindre utstrømming av kloakkgass.²³¹

4.4 Byråkratiet

Max Weber fastslo i sitt verk *Makt og byråkrati*, at det er visse krav det moderne embetsverket fungerer etter.²³² I denne delen vil jeg undersøke om Kristiania sunnhetskommisjon fulgte disse kravene, og derfor kan regnes som et moderne byråkrati. I undersøkelsene av kildematerialet er det klart at det er en endring hos kommisjonen, både måten kildene blir ført og måten de ulike undersøkelsene og saksbehandlingsprosessene foregikk. Arbeidet ble mer effektivt, brevene fra kopibøkene bar etterhvert preg av en raskere behandlingsprosess enn tidligere. Denne utviklingen blir bare tydeligere og tydeligere jo nærmere 1880 en kommer, før en helt på slutten av 1879 muligens kan se en slags ”ny-orientering” mot et mer ”personlig” forhold til de som ble pålagt å gjøre endringer, i form av at brevene til politiet ble mer detaljfylte om både sakens natur og menneskene involvert.²³³

4.4.1 Byråkratiets kjennetegn

Det moderne embetsverket fungerer på følgende spesifikke måte, ifølge Max Weber:

1. Man har prinsippet om faste kompetanseområder for utøvelse av myndighet. Disse områdene er generelt ordnet i henhold til regler, dvs. Lover eller reglement for forvaltningen.
 - a. De regulære virksomheter som den byråkratiske styrte strukturs målsetninger krever, fordeles på en fastsatt måte som embetsplikter;
 - b. Den myndighet som kreves for å oppfylle disse plikter, er likeledes fordelt på en fastsatt måte, og nøye regulert med hensyn til de tvangsmidler som embetsinnehaverne er henvist til å bruke (hva enten det dreier seg om fysiske, sakrale eller andre midler);
 - c. Det ansettes personale i henhold til generelle kvalifikasjonsregler. Slik blir det på en planmessig måte sørget for at de plikter som er blitt fordelt på den nevnte

²³¹ Se vedlegg 5

²³² Weber (1990) s. 105

²³³ Kopibøkene fra 1861 til 1880. Se også vedleggene 3, 4 og 5. I forhold til den nevnte ”ny-orienteringen” er det vanskelig å svare på om dette er snakk om et mønster eller om det dreier seg mer om tilfeldigheter, ettersom oppgavens undersøkelsesperiode slutter med 1879.

måte, oppfylles regelmessig og kontinuerlig, og at de tilsvarende rettigheter utøves.

2. Man har prinsippet om embetshierarki og høyere og lavere instanser, det vil si et fastordnet system av over- og underordnede stillinger hvor de med større myndighet har oppsyn med dem med mindre: Et system som på samme tid gir de det herskes over, muligheten for å anke en lavere embedsmanns avgjørelse ved å appellere til en høyere instans.
3. Den moderne måte å skjømte embeter på beror på saksdokumenter, som oppbevares i original eller som konsept, og også på en stab av underordnede tjenestemenn og skrivere av alle slag.
4. Embetsvirksomheten – i det minste all spesialisert embetsvirksomhet (og det i den spesifikt moderne form) – forutsetter som regel en inngående teoretisk skolering. Også dette gjelder i tiltagende grad for ledere og funksjonærer i moderne private bedrifter, akkurat som for statens embetsmenn og tjenestemenn.
5. Når embetet er fullt utviklet, legger det beslag på embetsinnehaverens fulle arbeidskraft, selv om det kan finnes klare grenser for hvor lenge han har plikt til å arbeide daglig i byrået.
6. Embetsutøverne skjømter sine stillinger i henhold til generelle regler som er mer eller mindre faste, mer eller mindre uttømmende, og som kan læres. Kjennskap til disse regler utgjør derfor en spesiell teknisk viten som embetsmennene er i besittelse av – så som juss, forvaltningslære, osv.²³⁴

4.4.2 Kristiania sunnhetskommisjon i Webers modell

Hvordan passet så Kristiania sunnhetskommisjon overens med Webers byråkratimodell? Det første av Webers prinsipper, om faste kompetanseområder kan sies å passe med de funksjonene sunnhetsloven sa kommisjonene skulle ha. Ved at stadsfysikus, stadsingeniøren og en av byens rådmenn skulle være faste medlemmer av kommisjonene, fikk en også fast kompetanse inn. I tillegg viste det seg også at det i flere norske byer var nødvendig at politimesteren også ble fast medlem og dermed kom også ordensvesenets stemme og kompetanse inn. Lovens regulering av tvangsmetodene gjennom for eksempel §6, passer også Webers modell. Til sist i denne delen kom viktigheten av ansettelse av personale etter kvalifikasjoner, noe som også passer kommisjonens arbeid, ettersom de i løpet av sin

²³⁴ Weber (1990) s. 107-109

funksjonstid ansatte en farmasøyt i arbeidet med farlige næringsmidler og senere en dyrlege til å håndtere saker angående dyrehold og der tilhørende matproduksjon.²³⁵

Det neste prinsippet sa at det skulle være et embetshierarki med høyere og lavere instanser, over- og understillinger, og et system hvor de det herskes over hadde muligheten til å anke en lavere embetsmanns avgjørelse til en høyere instans. Disse over- og understillingene finner en også hos sunnhetskommisjonen i Kristiania. Hvert fall utover i perioden hvor mer og mer ble effektivisert og hvor kommisjonens medlemmer ikke lengre gikk på undersøkelser, men overlot dette til byleger og politibetjentene i byen. Om en ville klage på disses beslutninger hadde en også muligheten til å henvende seg til kommisjonens medlemmer som da ville ta saken i nærmere øyesyn. Weber sa at det moderne byråkratiets måte å skjømte embeter beror på saksdokumenter, etter sunnhetskommisjonen i Kristiania finnes det både kopibøkene over alle utgående brev, og journaler over mange av de behandlede sanitærsakene og en vet fra utgående brev fra Steffens at kommisjonen holdt arkiver over sitt arbeid.²³⁶ Webers fjerde punkt passer også overens med kommisjonens virksomhet, fordi som tabellen i kapittel to viser ble det flere og flere leger i kommisjonen, i tillegg til de faste medlemmene. Samtidig var også kommisjonens funksjonærer skolerte innen ulike deler av arbeidet, slik som innen ordensvesenet, medisin, farmasi og dyr.

Weber hevdet videre at når embetet var fullt utviklet ville det legge beslag på embetsinnehaverens fulle arbeidskraft. Noen av kommisjonens menn var medlemmer av kommisjonen på grunn av sine embeter, slik som stadsfysikusen og stadsingeniøren, mens andre var valgt inn og hadde kanskje andre arbeidsoppgaver utenfor sunnhetskommisjonen. Arbeidsoppgavene de hadde utenom kommisjonen måtte selvsagt også skjømmes, både når det gjaldt stadsfysikusen og stadsingeniøren og når det gjaldt de valgte medlemmene. Dette kan kanskje bidra å forklare hvorfor sunnhetskommisjonen ikke møttes ukentlig, eller slik som i begynnelsen månedlig. Dette momentet i Webers modell passet derfor ikke overens med det én kan se fra sunnhetskommisjonens virke. Weber hevdet at den typiske byråkratiske embedsmann blir utnevnt av en overordnet instans. En som er valgt av dem han bestemmer over, er ikke lengre en ren byråkratisk skikkelse.²³⁷ Dette stemmer overens med flere av kommisjonens medlemmer, stadsfysikusen, stadsingeniøren og en av byens rådmenn var bestemt av lovkomiteen at skulle delta i kommisjonen, altså en overordnet instans. Kommisjonens øvrige medlemmer ble valgt av byens formannskap, også en overordnet

²³⁵ Se del 4.2.1 Antall tiltak og saker.

²³⁶ Se kapittel 2, del 2.4 Kommisjonens medlemmer.

²³⁷ Weber (1990) s. 111

instans. Aina Schiøtz hevder i sitt verk om det offentlige norske helsevesenet at bestemmelsen om å legge denne beslutningen under byens egen styrelse, tok spesielt vare på folkets eiendomsrett og den personlige frihet ettersom det var de folkevalgte som var satt til å forvalte disse bestemmelsene.²³⁸ Men en kan spørre seg hvor folkevalgte egentlig disse medlemmene var? De ble valgt av byens folkevalgte, men noen av kommisjonens medlemmer hadde kommisjonen selv valgt ut. Slik som da de etterlyste flere medisinkyndige i kommisjonen i tillegg til stadsfysikusen, eller da stadsfysikus Steffens la press på byens Magistrat om at byens politimester skulle velges inn.²³⁹ Til slutt mente Weber at embetsmennene skjøttet sine stillinger i henhold til faste generelle regler som kunne læres, og kjennskap til disse utgjorde derfor en spesiell teknisk viten. Dette preget også sunnhetskommisjonens funksjoner, ettersom det var nødvendig å bytte ut medlemmer fra tid til annen, måtte stillingene kunne læres og gjøres av flere.

Jeg mener at sunnhetskommisjonen i Kristiania, etter Max Webers modell over byråkratiske kjennetegn kan regnes som et moderne byråkrati. Sunnhetskommisjonen passet mer eller mindre overens med alle de prinsippene Weber la til grunn for det moderne byråkratiet. Noen av funksjonene var med fra kommisjonens oppstart mens andre kom til etter hvert som de fikk opparbeidet seg erfaring og kunnskap om de beste løsningene. I 1879 var det en helt annen effektiv og systematisert kommisjon som hadde ansvaret for sunnhetsvesenet i Kristiania enn den som startet i 1860 og dette byråkratiet ble bare større og større, i 1889 hadde en Kristiania, for utenom kommisjonen et hoved- og et ingeniørkontor, med til sammen 28 ansatte.²⁴⁰

²³⁸ Schiøtz (2003) s. 45

²³⁹ Jmf. Kapittel 2, del 2.4 Kommisjonens medlemmer.

²⁴⁰ Schiøtz (2003) s. 91

Kapittel 5: Sunnhetskommisjonens arbeid og møtet med allmuen.

- Kristiania sunnhetskommisjon inn i den private sfæren.

Sunnhetskommisjonen møtte allmuen både som klager og som påklaget, og de møttes i forbindelse med undersøkelser av sykdomsutbrudd, sanitære saker, boligregulering, næringsmiddelkontroller og undersøkelser av dyrehold. I de første årene gikk flere av kommisjonens medlemmer på husundersøkelser i byen, ofte sammen med en av byens politikonstabler som var hyret av kommisjonen. De senere årene av undersøkelsesperioden ble avstanden mellom kommisjonens medlemmer og allmuen større, og husundersøkelsene ble for det meste utført av byleger og politikonstabler, på oppdrag fra sunnhetskommisjonen.²⁴¹ Det var fortsatt sunnhetskommisjonen som bestemte hvilke pålegg som skulle gis, men det var politiet som undersøkte stedet og som passet på at disse påleggene ble fulgt opp, og som dermed traff allmuen i deres omgivelser.

I løpet av perioden denne oppgaven undersøker var det flere endringer i kommisjonens klagebehandling, og blant disse endringene var det spesielt to som skiller seg ut. Det er endringen av brevenes form rundt 1874, og endringen av kommisjonens praksis rundt 1876. Den første endringen viser seg ved at de ulike sakene ikke lengre inneholdt opplysninger om det var en klage eller om kommisjonen hadde undersøkt stedet. Det var kun de kritikkverdige forholdene som ble skrevet ned i brevene og hvilke pålegg kommisjonen hadde bestemt at politikammeret skulle gi huseieren. I forbindelse med denne endringen sluttet også sunnhetskommisjonen helt å føre navn på klager og påklaget. I årene forutfor dette ble ofte både klagers og påklagdes navn ført, i den utgående korrespondansen fra kommisjonen. Den neste klare endringen i kommisjonens praksis skjedde rundt 1876.²⁴² Fra dette året viser kildene de første tegnene til sunnhetskommisjonens nye måte å forholde seg til byens sanitære problemer, nemlig at de stadig undersøkte hele gater av gangen, slik som den 7. juni 1876 hvor kommisjonens menn undersøkte og påla endringer i syv adresser i Ruseløkveien. Denne typen undersøkelser kommer spesielt godt frem i de to siste årene av undersøkelsesperioden, et eksempel på dette kan en finne den 26. august 1879 hvor kommisjonen påla 46 ulike adresser på Günerløkka å bedre de sanitære forholdene.²⁴³

²⁴¹ Dette kommer frem av kopibøkene og protokollene, men det var altså en endring i måten å føre undersøkelser og klagene på, derfor er det vanskelig å utelukke helt at kommisjonsmedlemmene ikke gikk på disse husundersøkelsene.

²⁴² Se vedlegg 3, 4 og 5, de to endringene kommer klart frem også her.

²⁴³ Mot slutten av 1879 kan det allikevel tyde på at denne formen for undersøkelser dabber litt av (se vedlegg 5), men det ettersom dette skjedde helt på slutten av 1879 er det vanskelig å si noe sikkert om dette utfra det kildematerialet som er undersøkt i forbindelse med denne oppgaven.

I dette kapittelet vil jeg undersøke hvordan kommisjonens møte med folket fortonet seg. Hvordan kommisjonen forholdt seg til allmuen, deres holdninger til allmuen og om det var grupper i samfunnet som fikk en hardere behandling enn andre. Deretter vil jeg ta for meg hvordan kommisjonens undersøkelser og inngripen i folkets private sfære fortonet seg. I denne delen vil jeg studere ulike saker valgt ut fra sunnhetskommisjonens arbeid i årene 1861-1880, og gjennom en analyse av disse sakene vil jeg vise hvordan kommisjonen forholdt seg til den loven de var pålagt å håndheve og det folket de skulle arbeide for. Jeg vil gjøre denne analysen for å undersøke det historikerne Aina Schiøtz og May-Brith Ohman Nielsen, har hevdet i sine undersøkelser av ulike sunnhetskommisjoner i Norge. Blant annet mener Schiøtz at sunnhetskommisjonene i mange tilfeller utøvde en form for symbolsk makt over det folket de skulle arbeide for.²⁴⁴ Ohman Nielsen hevder derimot i sin undersøkelse av sunnhetskommisjonen i Kristiansand og andre Agder- og Telemarkskommuner at dette bildet et mer sammensatt, og at det varierte fra kommisjon til kommisjon hvilken metode de valgte for å gjennomføre sitt arbeid.²⁴⁵

Aina Schiøtz tok i artikkelen *Distriktslegen - en kulturell overgriper?* for seg eksempler fra flere distrikter i Norge og deres sunnhetskommisjoner, hun har i denne artikkelen tillegg til eget arbeid, benyttet seg av eksempler fra flere tidligere undersøkelser. Blant disse er Synne Stavheims undersøkelse av helseforholdene i Østerdalen og Solør Odalen og Aud Farstads undersøkelse av distriktslegeordningen på Sunnmøre fra 1860-1911.²⁴⁶ Med ulike eksempler prøver Schiøtz å vise hvordan både sunnhetskommisjonene og spesielt distriktslegene kunne utøve makt ovenfor allmuen, gjennom kultur- og kunnskapsforskjeller. Hun hevdet at det i sunnhetsloven fra 1860 var nedfelt et oppdrageransvar og parolen var å gjøre Norges befolkning sunnere, renere og sterkere. For utenom folkehelseaspektet, finner en også et kultiveringsaspekt og et kontrollaspekt i denne loven, mente Schiøtz. Det handlet om nasjonsbygging, og myndighetenes ambisjoner om å bygge den norske nasjonen til en ”kulturnasjon” på linje med de gamle europeiske kulturnasjonene, til dette trengte myndighetene både en åndelig oppgående, og en fysisk sterk og sunn befolkning. Derfor mener også Schiøtz det ikke er overraskende at myndighetene vedtok både sunnhetsloven og skoleloven i 1860.²⁴⁷ Hun skriver videre at sunnhetsloven

²⁴⁴ Schiøtz (2004) s. 164

²⁴⁵ Ohman Nielsen (2008) s. 235-245

²⁴⁶ Aud Farstad, ”Af og til udsigt til at drukne, af og til anledning til at slaa i hjel.” Innføringen av distriktslege- og distriktsjordmorordninga på Sunnmøre på 1800-tallet. Med vekt på perioden 1860-1911. (UIB 1999) og Synne Stavheim ”Til doktorn? Tvi!” Holdninger til helseforhold i Østerdalen og Solør Odalen 1835-1870 (UIO 1993)

²⁴⁷ Schiøtz (2004) s. 166: Skoleloven bestemte at grunnskolen skulle være obligatorisk for alle norske barn.

bygde på embetsstandens verdigrunnlag, og at hygiesaken var en sentral bestanddel i dannelsen av allmuen til kultiverte og siviliserte samfunnsborgere.²⁴⁸ Men i følge Schiøtz møtte allmuen ofte embetsstandens hygieneidealer med gjenstridighet, og denne gjenstridigheten mener hun kan deles inn i tre deler. Den første årsaken til allmuens gjenstridighet kom av at nye påbud og forskrifter truet deres grunnleggende næringsveier. Den neste var, at synet på hva som fremmet god helse var forskjellig hos allmuen og legestanden, og til sist var det legenes *ovenfra- og nedad-holdninger* og skepsisen mot embetsstanden som gjorde at allmuen var gjenstridige.²⁴⁹ Hun mener legestanden utøvde symbolsk makt, etter den franske kultursosiologen Pierre Bourdieus definisjon, mot allmuen i bestrebelsene med å kultivere dem. Når Schiøtz beskriver disse forholdene er det i hovedsak bygdekommuner hun beskriver, men det skulle også være mulig å undersøke disse påstandene i byen hvor det også var store kulturelle forskjeller mellom allmuen og embetsstanden.

May-Brith Ohman Nielsen har gjennom sine undersøkelser av sunnhetskommisjonen i Kristiansand og andre by- og bygdekommuner i Agder og Telemark, kommet frem til at kommisjonene og de lokale legene mange ganger ikke hadde denne holdningen til allmuen, men at kommisjonene heller ville bidra med å bedre allmuens levekår. Ohman Nielsen viser blant annet til distriktslege Dietrichson som var ordfører i tretten sunnhetskommisjoner i Lister og Mandals amt. Han holdt ved jevne mellomrom foredrag for mennene i de tretten kommunene, i kommunene Øvrebo, Hægeland og Vennesla møtte også kvinnene opp til disse foredragene med ønsker om nye foredrag med emner som var viktige for deres levekår, slik som barnepleie og barnesykdommer.²⁵⁰ Hun viser også at det i Kristiansand ikke bare var ”vanlige folk” som opplevde inngripen fra sunnhetskommisjonen, men i høy grad også byens næringsliv. Dette skjedde blant annet i forbindelse med kommisjonens arbeide mot farlige substanser fra industri, skipsfarten, og mot varer som ankom byen og som kommisjonen anså som for farlige til å slippe inn i byen.²⁵¹ I tillegg til arbeidet mot farlige substanser viser Ohman Nielsen at sunnhetskommisjonen i Kristiansand arbeidet iherdig for å bedre luftkvaliteten i byens teater, hindre salg av infisert mat, og de innførte strenge forholdsregler i tilfeller av smittsomme sykdommer i byen. Kommisjonen var også med i planleggingen av et rekreasjonsområde i byen, hensikten var å få allmuen ut av stuene og ut i frisk luft slik at de kunne bygge opp allmenhelsen sin.²⁵²

²⁴⁸ Schiøtz (2004) s. 167

²⁴⁹ Schiøtz (2004) s. 169

²⁵⁰ Ohman Nielsen (2008) s. 242

²⁵¹ Ohman Nielsen (2008) s. 237-239

²⁵² Ohman Nielsen (2008) s. 240-241

Både Schiøtz og Ohman Nielsen beskriver forhold som er mindre enn de i Kristiania, både i forhold til områdets og populasjonens størrelse. Svarene fra de analysene jeg vil gjøre av ulike saker behandlet av sunnhetskommisjonen i Kristiania, vil jeg prøve opp mot funnene og teoriene til Schiøtz og Ohman Nielsen. I kapittelets siste del vil jeg slik som Aina Schiøtz undersøke om Bourdieus teorier om symbolsk makt og hennes teori om at sunnhetsloven var en del av embetsstandens forsøk på å bygge en sterk og sunn kulturnasjon, også kan brukes for å forklare kommisjonens holdninger og arbeidsmetoder i Kristiania. Eller om forholdene i Kristiania likner på de noe mildere forholdene mellom kommisjon og befolkningen slik som May-Brith Ohman Nielsen beskriver i sitt verk *Mennesker, Makt og Mikrober*. Hvor kommisjonene og de lokale legene ville hjelpe å bygge en sterk befolkning gjennom å bedre deres allmenhelse og kunnskap om sykdommer, og hvor de førte et strengt og konsekvent regime over hvilke substanser som var skadelige for befolkningen.

5.1 Kristiania by

På 1800-tallet var Kristiania i større grad enn andre europeiske byer, preget av planløshet og kaos. Dette var ikke fordi byens regulering og lovgivning befant seg langt bak andre europeiske byer, snarere tvert i mot var Kristiania foran de fleste europeiske byer når det kom til bygningslovgivning, med en lov alt i 1827. Historiker Jan Eivind Myhre hevder i sitt bind om Oslo bys historie, at det skyldtes mangel på vilje og mulighet til å påvirke byutviklingen at Kristiania havnet bak andre europeiske byer, til tross for den tidlige lovgivningen i byen.²⁵³ I perioden fra 1840 til 1870 vokste Kristiania raskt, den norske hovedstaden vokste raskere enn de aller fleste jevnstore og større europeiske byer. Utenfor bygrensen ble søndre del av Grünerløkka i 1856 og 1857, bebygd og raskt bebodd av ett par tusen mennesker. Myhre beskriver denne delen av byen, som på folkemunne ble kalt for Ny York, som ”en trehusby med sølete gater.”²⁵⁴ Innenfor bygrensen hadde de siden Kristiania ble grunnlagt vært murtvang, hensikten var å forhindre brann, men den førte også med seg høyere byggekostnader. Da boutgiftene i byen var høyere enn det mange arbeiderfamilier kunne betale, måtte de etablere seg i forstedene. I 1859 ble mange av disse arbeiderfamiliene bybeboere, da Gamlebyen, Grønland, Nedre Tøyen, Grünerløkka og Sagene ble innlemmet i Kristiania fra Aker kommune. Byutvidelsen fordoblet byens areal og Kristiania fikk titusen nye innbyggere.²⁵⁵ Byens bebyggelse strakk seg også til stadig nye områder. Fra 1860- årene

²⁵³ Myhre (1990) s. 185-186

²⁵⁴ Myhre (1990) s. 180

²⁵⁵ Johansen (2001) s. 70

vokste bebyggelsen til Nytorget (Youngstorget) over Youngs løkke og mot Ankerløkka, mer sammenhengene bebyggelse fant også sted i Grünings hage mellom kvartalene og Pipervika. I nord og øst vokste store arbeiderforsteder frem til bygrensen: Moløkka på Sagene, Bjølsen, Sandaker, Torshov, Rodeløkka, Kampen, Vålerenga og Ekeberg. På vestkanten av byen, og da spesielt i Homannsbyen ble det etablert et større villastrøk.²⁵⁶

5.1.1 Byens befolkning, boligforhold og levekår

Boligbyggingen holdt ikke tritt med den sterke befolkningsveksten, og mange slet med å finne seg tak over hodet. Denne bolig mangelen kom til å prege Kristiania gjennom hele 1800-tallet.²⁵⁷ I 1850-årene steg også leieutgiftene kraftig, og mange arbeidere hadde ikke høy nok lønn til å leie seg et værelse. Løsningen ble for mange å leie en del av en seng, eller et hjørne av et rom. På slutten av 1850-tallet hadde 65 prosent av familiene i Pipervika og Ruseløkka tatt inn losjerende. For store befolkningsgrupper var dette måten å løse boligproblematikken på, og ved folketellingen fra 1875 var nesten halvparten av kvinnene i Kristianas tekstilfabrikker oppført som ”logerende.”²⁵⁸ Mange bodde trangt i byen, i 1858 lanserte Eilert Sundt sin undersøkelse *Om Piperviken og Ruseløkbakken: Undersøgelser om Arbeiderklassens kaar og Sæder i Christiania*, hvor han viste at det i dette området bodde 1485 personer fordelt på 355 værelser, noe som ville si 4,2 personer per værelse, og om en kun regnet med arbeiderfamiliene i området var dette tallet 4,9 personer per værelse.²⁵⁹

På 1870-tallet opplevde leiegårdsspekulantene sin første store periode. Grünerløkka, Meyerløkka, Ruseløkka og Tøyen var bydeler som ble bygget i leiegårder.²⁶⁰ Utenfor bygrensen vokste det opp hus og små ”leiegårder” av tre, men selv om det ble bygd mye både innenfor og utenfor byen i 1870-årene, eksisterte det fortsatt bolignød i byen. Det ble bygget arbeiderboliger i Møllergata i 1852, i kvartalet mellom Arbeidergata og Rosenkrantz gate senere på 1850-tallet, på Grønland i 1860-årene, og på Grünerløkka i 1870-årene. Den første leiegården i Kristiania ble bygget i 1844 og flere fulgte med denne, men i de første tiårene dekket ikke dette behovene for folk flest, da leiegårdene ble bebodd av samfunnets mer bemidlede lag. I kjellerne og i bakbygningene på disse bygårdene bodde derimot byens allmue, og i 1875 bodde 4 prosent av byens befolkning i bakbygninger og 2,2 prosent i kjellere, noe som var dobbelt så mange som i andre norske byer. På 1870-tallet flyttet

²⁵⁶ Myhre (1990) s. 181-182

²⁵⁷ Johansen (2001) s. 69

²⁵⁸ Myhre (1990) s. 222-223

²⁵⁹ Sundt, Eilert, *Om Piperviken og Ruseløkbakken: Undersøgelser om Arbeiderklassens kaar og Sæder i Christiania*, del 13

²⁶⁰ Myhre (1990) s. 182

beboerne fra borgerskapet ut av gårdene de hadde bodd i siden de ble bygget i 1840-årene, og gårdene ble leiegårder for arbeidere. I 1875 bodde det gjennomsnittlig i Kristiania 23 beboere i hvert hus, i motsetning til de andre norske byene med mer enn 10 000 innbyggere hvor det bodde 10-12 personer per bygg.²⁶¹

Selv om myndighetene var klar over at byens befolkning i forbindelse med byutvidelsen hadde økt med titusen innbyggere i 1859, var befolkningsveksten ellers raskere enn antatt og mellom 1855 og 1880 tredoblet folketallet i Kristiania seg. Dette skjedde til tross for at 11 500 hovedstadsinnbyggere hadde funnet veien til Amerika i perioden 1846-1880.²⁶² I perioden 1855-1880 hadde Kristiania en jevn, sterk befolkningsvekst, men årsakene til befolkningsveksten er sammensatt og kan ikke forklares på samme måte for hele perioden. Historiker Jan Eivind Myhre fremhever i sitt verk om Oslo bys historie flere årsaker til disse endringene. Blant annet trekker han frem at innflytting som et viktig element. Kristiania var en by av innflyttere, for eksempel var 78 prosent av byens 29-åringer i 1875 innflyttere og i siste halvdel av 1800-tallet bidro innflytterne til byveksten både ved at de flyttet til byen selv og ved å få barn. En annen faktor han trekker frem er hvem disse innflytterne var. Befolkningssammensetningen endret seg nemlig i denne perioden, fra et mannsoverskudd til et kvinneoverskudd. Unge kvinner flyttet nå også til byen for å arbeide som fabrikkarbeidersker, og ikke bare tjenestepiker slik som de hadde gjort noen tiår før. Dette gjorde at kvinnene nå lettere kunne gifte seg og resultatet ble flere barn. Allikevel var det slik i 1875 at bare 44 prosent av byens kvinner over 20 år var gift. Det skyltes ikke bare kvinneoverskuddet, men også at 43 prosent av byens voksne menn var ungarer eller enkemenn. Kristiania var som Myhre bemerker fremdeles en by som økonomisk og sosialt var innrettet slik, at giftemål ikke var aktuelt for omkring halvparten av befolkningen og i denne sammenhengen mener han det var dårlige bo- og arbeidsforhold som gjorde det slik.²⁶³ I tillegg til at det ble født flere barn i Kristiania enn tidligere, hadde byen også en lavere dødsrate enn i flere andre større europeiske byer. I Kristiania lå dødsraten i gjennomsnitt mellom 20 og 25 promille i løpet av 1860- og 1870-tallet, mens den for eksempel i Stockholm på samme tid gjennomsnittlig lå på 30 promille. Myhre mener en del av forklaringen på dette kan ligge i at arbeiderbefolkningen, i motsetning til i mange andre europeiske byer ikke bodde

²⁶¹ Myhre (1990) s. 215 og 217-218

²⁶² Myhre (1990) s. 204-205

²⁶³ Myhre (1990) s. 206-207: Vilkårerne for mennene ble også endret, de ble sjeldnere soldater, tjenestegutter eller håndverkslærlinger. De ble oftere industriarbeidere og frie håndverkere, og dagarbeidere, dette gjorde at det også ble lettere for de å gifte seg.

inne på de skitne og forurensede industriområdene, men heller var spredt over et større område i byen.²⁶⁴

Forholdene i byen var for mange vanskelige, i 1868 undersøkte Eilert Sundt fattigforholdene i Kristiania, og han kom frem til at i en befolkning på 62 507 personer fikk 11 244 fattigstøtte av ulik form.²⁶⁵ Det kunne være midlertidig eller fast støtte, og for mange var den fattigstøtten de fikk naturalstøtte i form av brensel eller matbilletter. Pengestøtten ble hevet på lørdager, men for mange ble dette kun depositum for husleien og ble derfor hevet av husverten. Fattigloven skilte skarpt mellom verdige og uverdige fattige, og holdningen i byens fattigkommisjon var at én som hovedregel ikke ville gi understøttelse til arbeidsføre på grunn av arbeidsløshet, unntak kunne kun gjøres for tallrike familier for å forebygge alvorlig nød. Mange fattige måtte derfor tigge for å livnære seg, dette gjorde at de havnet på feil side av loven og de ble ansett som uverdige fattige som skulle dømmes til et opphold arbeidsanstalten i byen, *Prinds Christian Minde*.²⁶⁶

5.2 Møtet med folket

”Da en i følge Lov af 16 mai 1860 anordnede Sundhedscommission er traadt i Virksomhed bliver herefter Forestillinger og Klager angaaende Forhold som antages at være skadelige for Sundheden, at tilstilles Commissionens Formand Stadsphysikus Steffens ligesom man ogsaa desangaaende mundlig kan henvende sig til ham. Han træffes hjemme om Formiddagen mellem 9-10 og i Almindelighed om Eftermiddagen mellom 4-5, Akersgaden no 47.”²⁶⁷

Dette er bekjentgjørelsen sunnhetskommisjonen gikk ut med i avisene da de startet sin virksomhet i 1861. Som det kommer frem av bekjentgjørelsen sto alle fritt til å klage på forhold skadelige for sunnheten, forutsatt at de kunne henvende seg til stadsfysikusen innenfor de fastsatte tidene, eller at de kunne skrive en klage. Kunne dette gjøre at mange vegret seg mot å kontakte sunnhetskommisjonen? Kildene viser så få navn på klagere og påklagde at det er vanskelig å si noe om det kun var personer fra en del av befolkningen som klaget, eller om dette var noe alle lag av befolkningen benyttet seg av. De få navnene som kommer frem av kildematerialet vil ikke være representative for hele undersøkelsesperioden, ettersom de kun var ført ned i løpet av sunnhetskommisjonens første år. Det er derfor ikke

²⁶⁴ Myhre (1990) s. 224-225

²⁶⁵ Sundt, Eilert, *Om fattigforholdene i Christiania* (1868) §6

²⁶⁶ Bergkvist, Johanne, Fattigondet fattigdebatt mellom to fattiglover, *Tobias: Tidsskrift for Oslohistorie* (Nr. 2/2009) s. 13-14

²⁶⁷ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Bekjentgjørelse til Morgenbladet, Christianiaposten, Aftenbladet og Christiania Intelligenssedler 11.3.1861

mulig å vise et mønster over tid, om klagermassen endret seg eller om sunnhetskommisjonen mottok klager fra alle deler av befolkningen.

Å si noe om og hvordan allmuen brukte sunnhetskommisjonen er altså et tema det er vanskelig å svare på. Likevel vil jeg forsøke å si noe om hvorvidt enkeltpersoner fra allmuen brukte sunnhetskommisjonen til å bedre sine levekår. Dette vil jeg vise ved å bruke enkeltsaker, da det som sagt er vanskelig å si noe generelt om dette emnet. Det en lettere kan undersøke er sunnhetskommisjonens møte med folket og hvordan de forholdt seg til allmuen, både i de tilfellene der én har en klage sendt inn og i de tilfellene én har pålegg eller undersøkelser gjort av kommisjonen på ”eget” initiativ. I denne delen vil jeg undersøke allmuens forhold til sunnhetskommisjonen og sunnhetsloven, kommisjonens møte med folket, deres holdninger til folket og om det var noen grupper i samfunnet som var mer utsatt enn andre for krav og tiltak fra kommisjonen.

5.2.1 Brukte deler av allmuen sunnhetskommisjonen aktivt for å bedre sine levekår?

Det er 44 klager hvor navnet på klageren var nedskrevet, fire av disse klagerne var kvinner, disse var enten enker eller ugifte, kun en av disse kvinnene klaget på vegne av sin mann og familie. Seks av klagene kom fra beboere, naboer eller anonyme klagere, hvor ikke navnet var skrevet ned, men det allikevel kom frem at det var noen i forbindelse med påklagede som klaget. Og trettifire av de 44 klagene var fra menn, blant disse klagerne var det en advokat, to gartnere, en konsul, en baker, huseiere, en muremester og en baron.²⁶⁸ Disse mennene viser at deler av byens øvre lag benyttet seg av sunnhetskommisjonen som klageinstans, men hvor var allmuen i dette? Noen få av klagerne var fra ”vanlige” arbeidsfolk, slik som de fra gartnerne og bakeren som klaget, men de var ikke mange. Hvorfor var det slik? En forklaring kan være at kommisjonen i sine brev til politiet eller andre som skulle undersøke de pålagede forholdene, valgte å nevne de tilfellene hvor personer av samfunnets høyere lag hadde klaget, kanskje for å presisere en form for viktighet eller som en form for høflighet og etikette. Tross alt tilhørte jo også kommisjonens medlemmer byens øvre lag.²⁶⁹

De 44 klagene hvor klagerens navn eller identitet var kjent, utgjorde ikke mer enn 25 prosent av klagene kommisjonen behandlet i årene 1861-1874. Sunnhetskommisjonen behandlet i løpet av denne perioden 366 sanitære saker og av disse var 174 klager, det vil si

²⁶⁸ De 44 ulike klagene kom fra hele bykjernen, for eksempel kom det flere fra Kvadraturen, Grønland, Fjerdings, Vaterland, Pipervika og Ruseløkka. (Se vedlegg 3)

²⁶⁹ Se vedlegg 3: ”Hvem klager eller undersøker?”

rundt 48 prosent. Som enten kom fra befolkningen, eller fra medisinkyndige og annet fagpersonell i forbindelse med kommisjonen.²⁷⁰

Selv om det er vanskelig å undersøke hvem disse klagerne var og om de representerte hele befolkningen, kan en derimot undersøke enkeltsaker og enkelttilfeller, for å undersøke om menneskene i disse sakene brukte kommisjonen til å bedre sin situasjon.²⁷¹ Oline Christiansdatter klaget over fuktighet og usunn luft i det kjellerværelset hun og mannen med seks barn, leide i Mari Hansens gård Nedre Ruseløkkbakken no. 18. Christiansdatter klaget til sunnhetskommisjonen fordi hennes families boforhold var dårlige. Sunnhetskommisjonens tiltak var i dette tilfellet å formidle skadeligheten ved å bo i kjelleren til politiet, og å la dem undersøke om bygningsloven var fulgt i byggingen av dette huset.²⁷² Denne klagen virke å være en av få hvor personer fra allmuen selv klager på bo- eller leveforhold. I de fleste tilfeller var det personer i forbindelse med kommisjonen (politibetjenter, byleger og andre leger, og kommisjonsmedlemmer) som klaget til kommisjonen ”på vegne” av allmuen og den allmenne sunnhet.²⁷³ Slik som klagen fra politibetjent Jensen som den 4 august 1866 klaget over farlige forholdt for den offentlige sunnheten, i gårdene Munkedamsveien 57, Pipervikens Strandgate 25, Landåsløkkka 28f og Ruseløkkbakkens 35. Eller hans klage over urenslighet hos slakter Bjørnson noen dager senere. Sunnhetskommisjonen valgte i begge disse tilfellene å la politiet gjøre de nødvendige foranstaltningene.²⁷⁴ Dette var klager over ting som kunne ramme naboer og andre i nærområdet slik som stank, overfylte binger, gjødselvann i gårdsrom, gater og kjellere, og andre ”sanitære misligheter.”

Nærmest alle de klagene kommisjonen behandlet frem til 1874, handlet mer eller mindre utelukkende om sanitære problemer som sjenerte eller skapte problematiske forhold for klageren. Ut fra undersøkelsene gjort denne oppgaven av klagene sendt inn til kommisjonen, er det i hovedsak klager fra personer i arbeid for sunnhetskommisjonen og huseiere som klaget på andre huseiere når de forårsaket problemer på klagerens eiendom. Slik som klagen fra eieren av Vognmandsgate 12 som sendte sin klage til sunnhetskommisjonen

²⁷⁰ Se vedlegg 3: ”Hvem klager eller undersøker?”: I de tilfellene det nok var snakk om klager fra befolkningen var det kun nedskrevet ”mottatt klage angående...” eller liknende, mens navnet var skrevet ned i de tilfellene hvor personer i forbindelse med sunnhetskommisjonen klaget (disse klagene er ikke regnet med i de 44 klagene hvor navnet på klageren er nedskrevet, ettersom dette ikke var snakk om privatpersoner, men personer som klaget i en tjenestesammenheng). Se også kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874, ettersom vedlegg 3 er satt opp på den måten at det ved noen tilfeller står hvem som undersøkte og ikke hvem som klaget, da kategorien heter ”hvem klager eller undersøker?” I mange tilfeller står det da medlemmer fra sunnhetskommisjonen som har undersøkt stedet og ikke klageren, ettersom dennes navn ikke var nevnt i klagen.

²⁷¹ Disse sakene er alle valgt fra kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874, ettersom endingen i saksføringen gjør det nærmest umulig å vite om saker etter 1874 var klager eller ikke.

²⁷² Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 5.11.1861

²⁷³ Se vedlegg 3 og kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874

²⁷⁴ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 4.8.1866 og 15.8.1866

over gjødselvann inn i sin kjeller, fra naboens fjøs.²⁷⁵ Men de fleste klagenes fra byens mest utpregede arbeiderområder kom for det meste fra personer ansatt av kommisjonen, og ikke fra leieboerne i området. Med andre ord ut fra de tilgjengelige opplysningene kan det synes at allmuen ikke benyttet seg noe særlig av sunnhetskommisjonens hjelp, men at kommisjonen allikevel fulgte opp saker i deres nærområder, slik som utpregede arbeider- og fattigområder som Pipervika, Ruseløkka og Grønland.²⁷⁶ Andre grunner til at allmuen ikke kom frem i klagenes, kunne for eksempel være anonymisering av klagerne i frykt for huseiere, ettersom det ofte var de som fikk påleggene. Ellers kan også klagenes ha kommet muntlig fra personer kommisjonens representanter møtte på sine patruljer eller besøk til området. Det kan også ha vært effektiviseringen og byråkratiseringen av sunnhetskommisjonens arbeid, som gjorde at navnene forsvant ut av kommisjonens korrespondanse.

5.2.2 Kommisjonenes holdninger til allmuen: Kommer dette til uttrykk i deres arbeid?

Er det mulig ut fra kildene å undersøke kommisjonens holdninger til allmuens sanitære problemer og leveforhold? Det er ikke mange steder i kildematerialet sunnhetskommisjonen viser negative holdninger eller holdninger i det hele, enten de er positive eller negative til allmuens leveforhold, kommer frem. Årsaken til dette kan ligge i kommisjonens byråkratiske fremtreden. Sunnhetskommisjonen skulle arbeide for å fjerne de sanitære forholdene som skapte problemer for andre eller som kunne være skadelige for helsen, uansett om disse forholdene var i områdene allmuen bodde, eller i de områdene de mer bemidlede av byens innbyggere bodde. Sunnhetskommisjonens brev til politiet, som var de som skulle gi de aktuelle påleggene, var ført på den måten at det var lite rom for personlige meninger.²⁷⁷ Dette viser også kommisjonens effektivisering av klage- og undersøkelsesprosessen, det ble kun gitt beskjed til politiet om det aktuelle problemet og det pålegget som skulle gis til den ansvarlige.

5.2.3 Utsatte samfunnsgrupper

Var noen grupper i samfunnet som opplevde sterkere inngrep i den private sfæren, enn det som var ”vanlig praksis”, og hvem var eventuelt disse gruppene? Bekjempelse av de veneriske sykdommene var ikke blant sunnhetskommisjonens viktigste fokusområde, det

²⁷⁵ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 29.8.1868

²⁷⁶ Her er det store hull i materialet, mange klager står uten noen beskrivelse av hvem som har klaget, enten om det er personer i forbindelse med sunnhetskommisjonen eller beboere og naboer. Spesielt er dette gjeldene for 1870 og utover.

²⁷⁷ De fleste brevene angående klager og husundersøkelser var til politiet, men det samme gjelder også for de brevene som var til andre i forbindelse med sunnhetskommisjonen og som ble satt til å utføre oppdrag for dem, slik som for eksempel bylegene.

kommer av at visitasjonen av mistenkte kvinner lå under politivesenets ansvarsområde. Men når den veneriske smitten tok seg merkbart opp ble det en sak for kommisjonen. Dette ses spesielt i de første årene av kommisjonens virke, men også sporadisk gjennom hele undersøkelsesperioden. Den første saken i slik henseende kan en finne i kopiboken fra 1861, hvor sunnhetskommisjonen anmodet politilegen om å foreta visitasjon av de prostituerte to ganger ukentlig, i motsetning til en gang i uken slik de tidligere hadde gjort. Fordi det hadde forekommet en større utbredelse av veneriske sykdommer, enn det kommisjonen mente var alminnelig i byen. Det ble også sendt en anmodning til politiet om å anholde syke og spesielt følge med på de kvinner som ikke var prostituerte²⁷⁸, men som førte et ”usedelig” liv.²⁷⁹ I 1863 meldte kommisjonen om at det var kommet inn anonyme klager angående de venerisk syke, som til skrekk og forargelse for de klagende, ferdtes ute på offentlige steder. Men ettersom klagen ikke nevnte navn på de rammede kunne ikke kommisjonen pålegge politiet å gjøre foranstaltninger. Kommisjonen kom frem til at denne smitten blant annet var spredt på grunn av legers forsømmelse eller feil, men det var ikke politiets ansvar å føre kontroll med legenes behandlingsmetoder, i tillegg ville ikke Rikshospitalet utlevere sine pasienters navn. Derfor kunne ikke kommisjonen gjøre noe med denne saken.²⁸⁰ Senere samme året sendte kommisjonen ut et sirkulær til byens leger angående klagen på de venerisk syke, hvor de henviste til §21 i sunnhetsloven som ga legene mulighet til å tvangsinnlegge syke.²⁸¹ Begrensningene og inngripenen gjaldt ikke bare de prostituerte kvinnene, men også noen av mennene som omgikk dem. I 1863 meldte sunnhetskommisjonen politiet om at barberer Andersen en aften var sett i følge med et ”liderligt fruentimmer.” Kommisjonen mente derfor at en kunne frykte en videre utbredelse av den veneriske smitte med ham og bestemte at politiet etter §21 skulle legge han inn på sykehus.²⁸²

På 1860-tallet ønsket de offentlige myndighetene å styrke politiets makt for å løse ”prostituasjonsproblemet” i byen. Og i 1864 tok politimesteren i Kristiania det første skrittet for å øke politiets myndighet. Han foreslo for justisdepartementet at det i Kristiania skulle utarbeides en lov om politivesenet, dette gjorde at politiets kontroll med de prostituerte skulle

²⁷⁸ Kari Melby hevdet i sin avhandling *Prostitusjon og kontroll*, at ”det er ingen grunn til å tro at Christian Krogh ga et urealistisk bilde av situasjonen når han lot sin Albertine bli innkalt til politilegen uten noen gang å ha prostituert seg.” At sunnhetskommisjonen her oppfordrer politiet å spesielt følge med kvinner som ikke var prostituerte, men som førte usedelige liv, er her med å bygger opp under Melbys observasjoner. (Melby s. 21) Christian Kroghs bok om Albertine forteller om hvordan Albertine først etter å ha opplevd det ydmykende møtet med politilegen og visitasjonen (etter en voldtekt av en politifullmektig), gir seg hen til prostituasjon og usedelighet. (Christian Krogh, *Albertine*, 1886)

²⁷⁹ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til politiet 16.9.1861 og til den visiterende legen 16.9.1861

²⁸⁰ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til politiet 10.3.1863

²⁸¹ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Circulaire fra Sundhedscommissionen til byens Læger 1863.

²⁸² Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til politiet 29.10.1863

fastsettes gjennom kommunale vedtekter. Fra statlig hold var det straffeloven fra 1687 som gjaldt, den inneholdt bestemmelser for kvinner og menn som oppholdt seg i horehus. Visitasjonen var et av de viktigste tiltakene for å kontrollere prostitusjonsvesenet i byen. Den ble foretatt av politilegen ovenfor ”mistenkkelige” kvinner, annen hver eller hver uke. De friske kvinnene fikk attest for dette og de syke ble sendt direkte til stadsfysikus som sendte dem videre til sykehuset. Politiets kontroll med de prostituerte fortsatte helt frem til 1888, da sunnhetskommisjonen fikk ansvaret for å visitere byens veneriske syke.²⁸³

I eksemplene trukket frem i denne delen vises det at sunnhetskommisjonen ikke bare tipset politiet og politilegen om tilfeller, men de ga også pålegg og brukte tvang ovenfor mistenkkelige personer. Dette er et viktig funn, ikke bare fordi det viser at sunnhetskommisjonen også engasjerte seg i kontrollen av de prostituerte før de selv fikk ansvaret, men det viser også at de rettet sine tiltak mot syke enten de var prostituerte eller ikke. På samme tid viser det også at sunnhetskommisjonen gjennomførte forholdsvis strenge tiltak når det var snakk om sykdommer de anså som smittsomme.

5.3 Undersøkelser og inngripen: Kommisjonen inn i den private sfæren

En av sunnhetskommisjonens viktigste oppgaver var å gripe inn i folks private liv, om deres livsførsel var til sjenanse eller plage for dem rundt eller om deres sykdommer skulle utgjøre en fare for andre mennesker. Kollektivets velbehag kom foran enkeltindividets i de aller fleste tilfeller. I denne delen vil jeg gjøre flere undersøkelser av kommisjonens møte med allmuen, hvordan de forholdt seg til de menneskene de påla å gjøre endringer, og hvilke motiver som lå bak deres tiltak. Jeg vil både undersøke sanitære saker og sykdomsutbrudd. Spørsmålene om hvordan og hvorfor hjelpe blir vesentlige i denne delen, og de vil bidra med å svare på hvilken hensikt kommisjonen hadde med sitt arbeid rettet mot allmuen. Analyseverktøyet nedenfor vil bidra til å svare på disse spørsmålene i undersøkelsen av de ulike sakene, valgt ut til denne analysen.

Når jeg skal analysere de ulike sakene jeg har valgt ut, må en spørre hvordan ville sunnhetskommisjonen hjelpe i dette tilfellet? Ville kommisjonen hjelpe allmuen fordi de mente allmuen måtte oppdras og kultiveres, eller mente kanskje kommisjonen at allmuen ikke klarte å ta vare på seg selv og de derfor måtte hjelpes. Det første alternativet likner det Aina Schiøtz viser til i sin artikkel *Distriktslegen – en kulturell overgriper?*, en litt ovenfra- og

²⁸³ Melby (1977) s. 20-21, 24-25

nedad-holdning ovenfor allmuen.²⁸⁴ Det andre alternativet er en forklaring som ville være mer til hjelp for allmuen. Den har også et element av overformynderi og en litt paternalistisk holdning i seg, men i motsetning til det første alternativet ligger det i denne forklaringen at allmuen måtte hjelpes der de var og at de kanskje ikke var like ressurssterke som andre samfunnsgrupper. I den første forklaringen blir allmuen ikke mer enn en brikke i embetsstandens forsøk på å bygge en sterk og sunn nasjon.

I tillegg til de to hovedkategoriene om hvordan hjelpe er det to underkategorier, den første sier det er allmuens egen feil at de levde som de gjorde. Mens den andre underkategorien sier det er samfunnet og de rike som er ansvarlige for allmuens levekår. Den første kategorien antyder at kommisjonen mente at, allmuen ikke kunne ta vare på seg selv og kanskje til og med var fornøyde med å leve under de forholdene de gjorde. Med andre ord at de ikke så nødvendigheten av å endre sine leveforhold. Om Kristiania sunnhetskommisjon valgte å følge denne underkategorien i sin behandling av sanitære saker, ville det kunne oppstå en konflikt mellom allmuens og embetsstandens syn på hva som var renslighet og god helse. Slik som Aina Schiøtz i sin artikkel om distriktslegen og bindet om det norske offentlige helsevesenet, hevder er en av grunnene til allmuens gjenstridighet.²⁸⁵ Den andre underkategorien handler om at allmuen ikke kom seg ut av de forholdene de levde under selv, fordi byens bemidlede lag blant annet i form av arbeidsgivere og gårdeiere med sitt makt- og autoritetsforhold til allmuen, gjorde at de ble ”holdt” nede.

Det neste spørsmålet en må stille til de utvalgt sakene, er hvorfor sunnhetskommisjonen skulle hjelpe allmuen. Det første alternativet i min modell om hvorfor kommisjonen skulle hjelpe, var å verne samfunnet og andre mennesker fra allmuens sykdommer og smitte. Det andre alternativet var å hjelpe allmuen for allmuens egen del, slik at de ikke gjorde hverandre syke. Dette ville vise en holdning fra kommisjonen, som sa at allmuen selv ikke kunne klare å hindre sykdommer, mens det første alternativet viser en holdning om at allmuen var til fare for resten av byens befolkning og at de ville ta med seg sine sykdommer ut i byen og spre dem. Én kan videre spørre hvilken hensikt kommisjonen hadde med å hjelpe i de ulike sanitær- og sykdomssakene. Her har jeg laget fire alternative hensikter, to på et personlig nivå og to på samfunnsnivå. De to mulige motivene på personlig nivå er ”av hygiene og renslighetshensyn” og ”av smittehensyn”, og de to mulige motivene på samfunnsnivå er ”så allmuen ikke smitter andre eller eventuelt sprer epidemier” og ”slik at samfunnet generelt er renere.” Blant disse fire alternativene er det på hver side ett alternativ

²⁸⁴ Schiøtz (2004) s. 169

²⁸⁵ Schiøtz (2004) s. 169

som tilsynelatende passer spesielt til smittesaker og ett som passer spesielt til sanitære saker. Allikevel vil én kunne benytte seg av alle fire i undersøkelsen av de ulike sakene, ettersom sykdomssaker ofte kunne kreve sanitære tiltak og de sanitære sakene kunne kreve tiltak som hindret skadelige forhold for helsen eller som kunne spre sykdommer.

Figur 5.1: Analyseverktøy

Hvordan hjelpe?	Allmuen må oppdras og kultiveres.	Allmuen må hjelpes og beskyttes, da de ikke klarer dette selv.		
	Det er allmuens egen feil at de lever som de gjør.	Det er samfunnet og de rike, arbeidsgivere osv. sin feil at allmuen må leve som det gjør.		
Hvorfor hjelpe?	For samfunnet og andre menneskers del. Så allmuen ikke smitter og gjør andre syke.	For allmuens egen del. Så de ikke smitter og gjør hverandre syke.		
Hensikt med løsningen:	Så allmuen ikke smitter andre/ evt. sprer epidemier.	Slik at samfunnet generelt er renere.	Av smittehensyn.	Av hygiene- og renslighets-hensyn.
	Samfunnsnivå.		Personlig nivå.	

De ulike sakene vil kunne få forskjellige svar og kombinasjoner av alternativene i analyseverktøyet, som er vist ovenfor. Alternativene er satt sammen slik at de som står sammen to og to er motsetninger til hverandre og dermed blir et valg om enten eller. De står ikke sammen vertikalt slik at alternativene ikke nødvendigvis må høre sammen med det alternativet som står over eller under. Derfor vil det være mulig å få flere ulike kombinasjoner slik som allmuen må oppdras og kultiveres, men det er ikke deres feil at de lever som de gjør, men arbeidsgivere, huseiere og rike som utnytter dem. Eller; allmuen må hjelpes og beskyttes, ettersom de ikke klarer dette selv, og grunnen til dette er at de vil kunne smitte andre mennesker og samfunnsgrupper. Kommisjonens hensikt kunne da være at de ville hjelpe allmuen fordi de ønsket et renere samfunn, av smittehensyn.

Sakene jeg skal undersøke er valgt ut for å representere den store saksmengden sunnhetskommisjonen arbeidet med i perioden 1860-1880. De er derfor saker som ikke skiller seg ut fra mengden, i form av innhold og hvordan saken fremstilles i kildene. Et annet kriterium er også at disse er behandlet tilstrekkelig i kildematerialet, slik at det er mulig å analysere saken og dermed kunne si noe om hensikten fra kommisjonens side. Det neste kriteriet er at de sanitære sakene klassifiseres som klage eller husundersøkelse med etterfølgende pålegg om endringer fra kommisjonen, med andre ord en inngripen i den private sfæren. Eller at sakene omhandler sykdomsutbrudd hvor kommisjonen har rapportert om saken og gitt pålegg som skulle hindre videre utbredelse. De utvalgte sakene må også være nevnt i ett av oppgavens vedlegg, enten i de tre vedleggene som viser alle kommisjonens behandlede sanitærsaker i perioden 1860-1880, eller i vedlegget som viser de sykdomsutbruddene kommisjonen tok opp i sine møter i løpet av undersøkelsesperioden.²⁸⁶

5.3.1 Klager og husundersøkelser

Behandlingen av sanitære saker var blant kommisjonens viktigste oppgaver. Det var også den oppgaven som opptok størst del av kommisjonens tid. I denne delen vil jeg analysere ni ulike saker fra sunnhetskommisjonens arbeid i perioden 1860-1880, for nærmere å undersøke kommisjonens hensikt med den hjelpen de ga allmuen i sanitære spørsmål. Sakene er delt inn etter hvert femte år, slik at en lett kan undersøke om det finnes likhetstrekk mellom de fire periodene. Dessuten kan en enkelt bruke denne inndelingen for å undersøke endringene i kommisjonens praksis, vist tidligere i denne oppgaven, ettersom flere av disse skjedde enten på slutten eller begynnelsen av disse fire femårsperiodene.

5.3.1.1 Klager og husundersøkelser i perioden 1860-1864

Den første saken jeg vil analysere er muligens ikke helt representativ for massen av klager de første fem årene, ettersom klageren var en kvinne av allmuen, men den er nødvendig å analysere fordi den er en god kilde til hvordan kommisjonen forholdt seg til allmuen. Klagen var fra konen Oline Christiansdatter, over Mari Hansens gård i Nedre Ruseløkbakken 18. Christiansdatter klaget på fuktighet og usunn luft i det kjellerværelset hvor hun bodde med mann og seks barn. Stadsfysikus Steffens hadde foretatt undersøkelse og berettet til

²⁸⁶ Se vedleggene 1 etter informasjon fra forhandlingsprotokollene og vedleggene 3, 4 og 5 etter informasjon fra kopibøkene. Vedlegg 1 er basert på de sykdomsutbruddene sunnhetskommisjonen tok opp i sine møter (med unntak av noen kolerasaker fra 1866). I kopibøkene er det nevnt flere sykdomstilfeller og utbrudd enn i forhandlingsprotokollene, blant annet når det kommer til veneriske sykdommer, men også i tilfeller av andre sykdommer slik som blant annet tyfus, tyfoidfeber og kopper. I analysen av sykdomsutbruddene, vil jeg bruke informasjonen fra kopibøkene som et supplement til det som står om sakene i forhandlingsprotokollene.

kommisjonen at ”Fugtighed i den Grad trænger ind i det omhandlede Værelse, at Vandet sees at flyde hen over Gulvet, at han antager at dette hidhører fra, at der ikke er sørget for Afledning av Over- og Grundvann og endelig at et lengre Ophold af i denne Bolig, vil kunne have skadelige Følger for Vedkommendes Helbred”. Kommisjonen valgte å anmelde dette forholdet til politiet for å la de undersøke om §4 i bygningsloven av 1858 var fulgt i værelsets innredning.²⁸⁷ I denne saken er det klart at stadsfysikus Steffens mente det ikke var Oline Christiansens og hennes families feil at de bodde i en fuktig leilighet, ettersom vannet kom fra gården, som var huseierens ansvar. Altså kan en si det var samfunnet og de ”rikes”, som i dette tilfellet var huseieren, feil at allmuen levde som de gjorde. En kan også si at kommisjonen her hjalp og advarte denne familien mot å bo der i lengre tid for deres eget beste og ikke fordi de var redde for noen form for smitte eller spredning til andre samfunnsgrupper, eller allmuen for øvrig. Når det kommer til kommisjonenes motiver med å hjelpe i denne saken kan en fra analyseverktøyet bruke det alternativet som handler om å hjelpe ”av hygiene og renslighetshensyn.” Altså behandlet kommisjonen denne saken på et ”personlig nivå” med hensyn til familiens helse, og ikke på et nivå som skulle tjene hele eller større deler av befolkningen.

Den neste saken er et eksempel på hvordan sunnhetskommisjonen rettet seg mot huseierne i løpet av de første fem årene, når de skulle pålegges å gjøre endringer. I desember 1863 fikk sunnhetskommisjonen en anmeldelse fra politifullmektig Schnitler om ”avskyligt svineri” fra en overfylt bingje, som forårsaket at det rant gjødselvann inn i naboens hage. Stadsfysikus Steffens, bylege Hjorth og politibetjent Aalgaard undersøkte gården som lå på Grønlandsleiret, hvor de konstaterte at bingen og vannhuset ikke var i forsvarlig stand ettersom disse var åpne ut mot gårdsrommet, kun skilt med en utett vegg til naboens tomt. Det anmeldte gjødselvannet fant de ikke, men dette mente de hadde sammenheng med at en del gjødsel hadde blitt kjørt vekk dagen før. Sunnhetskommisjonen bestemte at politiet skulle pålegge eieren om ”uopholdelig at sætte sin Binge i forsvarlig Stand. Ved samme Leilighed vil man ikke undlade at gjøre opmærksom paa at der i Gården en Trappe til anden Etage, som er saa forfalden, at der er forbunden med Fare for Husets Beboere at passere den, ligesom ogsaa at Gaarden forøvrigt skal være i ynkelig Forfatning.”²⁸⁸ Dette er også et eksempel på at kommisjonen mente det ikke var folks feil at de levde som de gjorde, men derimot huseiere som var ansvarlig, og som derfor også hadde ansvaret for å ordne problemene. Grunnen til at kommisjonen påla eieren å forbedre gårdens trapp var at beboerne i bygget ikke skulle bli

²⁸⁷ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 5.11.1861

²⁸⁸ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 15.12.1863

skadet og ikke for andres eller resten av samfunnets del. Samtidig som de også hadde sin oppmerksomhet rettet mot naboenes og de rundt sitt beste. Ettersom de også arbeidet for å fjerne det gjødselvannet som rant inn til naboen. Også i denne saken var kommisjonens hensikt av hygiene- og renslighetshensyn for de som bodde i boligen.

Den siste saken valgt ut fra kommisjonens første fem år er et eksempel på en klage fra samfunnets mer bemidlede lag. I Juni 1861 klaget generalmajor Glad som en av de første til Kristiania sunnhetskommisjonen over at det fra uthusene til gården i Maridalsveien 222 på Sagene, fløt kloakk som skapte stank og ”forpestelse” av luften i nabolaget. Kommisjonen hadde undersøkt og fant at en stor mengde gjødselvann hadde kommet fra et fjøs uten tett bing. De ba derfor politiet om å pålegge eieren gjøre de nødvendige foranstaltninger for å fjerne det som var for den offentlige sunnhet farlige forhold.²⁸⁹ I dette tilfellet kan en ikke si så mye om hvordan hjelpe, ettersom denne saken ikke sier stort om folkets leveforhold, men en kan si hvorfor det var viktig for kommisjonen å hjelpe generalmajor Glad med hans sak. Sunnhetskommisjonen påla huseieren av Maridalsveien 222 å fjerne de farlige forholdene, dette pålegget kan en si ikke bare strekker seg til beboere i gården og nærmeste naboer, men også for beboerne rundt sin del. Ettersom kommisjonen her snakket om forhold farlige for den offentlige sunnhet. Kommisjonens hensikt i denne saken kan også plasseres under kategorien av hygiene- og renslighetshensyn på et personlig nivå, både fordi forholdene i gården var dårlige og sjenerte de som bodde rundt.

5.3.1.2 Klager og husundersøkelser i perioden 1865-1869

I denne delen vil jeg analysere et eksempel fra koleraåret 1866. Kommisjonen behandlet dette året 27 saker, hvor 20 av disse var klagesaker fra ulike hold. Denne saken er et eksempel på hvordan saksbehandlingen hadde utviklet seg fra de første fem årene. Og den er et eksempel på en klage fra en av sunnhetskommisjonens ”egne” menn.²⁹⁰ Den 10. august 1866 behandlet sunnhetskommisjonen en klage fra sunnhetskommisjonens mann bylege Smith, om nødvendigheten av å pålegge grosserer Risteig i Storgata 22 om å stenge den rennen, hvor vann rant inn på den såkalte Stenersgården tomt. Vannet samlet seg der til en sump og rant så inn i en bing, og kommisjonen mente at når rennen var stengt måtte også sumpen fylles. Stadsfysikus hadde også undersøkt stedet, og erklærte forholdene for ”at være skadelige for

²⁸⁹ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 25.6.1861

²⁹⁰ Sakene ble også mer standardiserte i løpet av det første tiåret, selv om det først fra 1874 ble virkelig klart. Sakene ble også kortere enn de hadde vært de første fem årene, dette er antagelig et tegn på kommisjonens effektivisering i disse årene, noe som var nødvendig ettersom de også fikk flere og flere saker å arbeide med.

den almene Sundhed.”²⁹¹ Denne saken bruker ikke helt klart noen av de to alternativene til hvorfor å hjelpe, saken retter seg derimot mer mot hygiene- og renslighetshensyn. Hvorfor kommisjonen i denne saken påla eieren å gjøre endringer kan ha vært for å hindre at stanken og vannet fra rennen ikke skulle sjenere naboer og andre rundt, og eventuelt skape muligheter for sykdomsspredning.

5.3.1.3 Klager og husundersøkelser i perioden 1870-1874

I denne delen vil jeg vise to saker som representerer sunnhetskommisjonens økende saksmengde i årene 1870 til 1874. Den første saken er fra 1871 hvor politiet ble anmodet om å ordne rensing av gaten og rennesteinen ved Grensegangen 13, ettersom det var ansamlet urensligheter der. Politiet skulle også pålegge eieren, å la bingen tømme og sørge for adgang for gårdens beboere til å kaste skyllevann og avfall på et slik sted at verken beboere eller naboer ble forulempet.²⁹² Denne saken er lik den fra perioden over, kommisjonen ville ha fjernet de forholdene som kunne sjenerte beboerne og de som oppholdt seg i området. Kommisjonen hjelp var til beboernes egen del, og det var huseierens feil at menneskene i gården levde som de gjorde. Om det var allmuen som måtte hjelpes og beskyttes eller om de bidro til å hjelpe seg selv, ved å klage til kommisjonens mann er derimot vanskelig å svare på, da verken det ene eller andre kommer frem.

Fra 1874 hadde klage- og undersøkelsessakene i kopibøkene blitt så standardiserte at det er vanskelig å skille dem fra hverandre, da de alle fulgte samme mal. Et slikt brev kunne for eksempel fortone seg som denne saken; ”Sender Christiania politikammer med anmodning om at paalegge Eieren af Gaarden No 10 i Krogen at tømme, rense og desinfisere Lokumbingen i den nevnte Gaard og ved hyppig Tømming og Desinfeksjon sørge for at der fra samme ikke udbreder seg Stank hvilket Paaleg beder passet efterkommet.”²⁹³ Mange av sakene fra 1874 lyder som denne, og selv om sakene handlet om ulike ting var ofte formatet det samme. Denne saken handler ikke i så stor grad om beboere eller mennesker som rammes eller sjeneres av denne gårdens problematikk, men det betyr ikke at disse menneskene ikke eksisterte, de kommer bare ikke frem i saken. Denne typen standardiserte saker var en del av sunnhetskommisjonens byråkratisering og effektivisering. Avstanden mellom kommisjonens medlemmer og allmuen ble med dette større, noe denne saken viser ettersom den ikke nevnte noe om de som kunne sjeneres eller plages av forholdene. Men på samme tid ville de hindre

²⁹¹ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 10.8.1866

²⁹² Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 21.1.1870

²⁹³ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1874-1879: Til Politiet 23.6.1874

stank og derfor kan det være grunn til å tro at hensikten med å pålegge eieren dette, var av hensyn til naboer og mennesker rundt denne tomten.

5.3.1.4 Klager og husundersøkelser i perioden 1875-1879

De standardiserte brevene fra sunnhetskommisjonen til politikammeret ble fortsatt sendt i perioden 1875-1879. Med to eksempler ett fra 1875 og ett fra 1877 vil jeg vise hvor lite disse brevene forandret seg etter 1874. Det første eksempelet er et brev fra juni 1875 fra kommisjonen til politikammeret angående vann i gårdsrommet; ”Sender Christiania Politikammer med anmodning om at paalegge eieren af Gaarden No 19 i Grønlands Gade uopholdelig at lade kloakken optage og skaffe afløb for det i Gaardsrummet flytende Vand, som for fremtiden at sørge for at Sundhedsforskriftenes §2 og 5 ansteldes i den nevnte Gaard.”²⁹⁴ Det neste eksempelet kommer fra mai 1877, og omhandler gårdens privetbinge; ”Sender Christiania Politikammer med anmodning om at paalegge eieren af Gaarden No 49 i Fjerdings Gade at tømme og rense og for fremtiden at desinfisere og tømme privetbingen i den nevnte Gaard saaledes som Sundhedsforskriftenes §13 påbyder.”²⁹⁵ Disse to korte standardiserte brevene til Kristiania politi, er som saken fra 1874 uten noen nevnte personer som ble rammet eller sjenert av problemene i disse to gårdene. Forskjellen fra brevet sendt i 1874, var at kommisjonen her hadde begynt å bruke de nye sunnhetsforskriftene mer aktivt. De tre paragrafene kommisjonen bruker formidler tre ulike bestemmelser i forhold til sanitær problematikk.²⁹⁶ Jeg vil også karakterisere disse to sakene som den fra 1874, uten stor mulighet til å si noe om hvordan og hvorfor hjelpe og hensikten med dette. Men i og med disse sakene som den fra 1874 handler om endringer innad i de to gårdene, ville antagelig hensikten være å bedre hygien og rensligheten for de beboerne som bodde i gårdene.

I 1878 og 1879 brukte fortsatt sunnhetskommisjonen de standardiserte brevene til politiet, om hvem politiet skulle pålegge å gjøre endringer. Noen av klagen fremsto som de over, mens andre klager fremsto som om kommisjonen hadde undersøkt gate for gate og disse var ikke bare enda kortere, men også like i form og innhold. Disse sakene er muligens de

²⁹⁴ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1874-1879: Til Politiet 16.6.1875

²⁹⁵ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1874-1879: Til Politiet 30.5.1877

²⁹⁶ De tre ulike paragrafene sier ulike ting, men de tar alle for seg sanitær problematikk, §2: Portrom og gårds plasser skulle holdes rene og frie for stank. Det skulle være en fast og tett renne som slik at vannet rant fort unna, og gårdens gulv skulle ikke være av planker eller bord. Den neste var §5: Avløpsrenner, kloakker og liknende skulle være innrettet slik at de skapte tilstrekkelig avløp og tette kummer. Kloakksluk i kjellere eller i hus skulle være forsynt med vannlås eller annet apparat som hindret utstrømming av kloakkgass. Den siste paragrafen var §13: Der det fantes grisehus, fjøs eller vannhus som ikke var innrettet etter § 8, 11 og 12, eller hvor disse paragrafene ikke kunne gjennomføres, skulle forandringer eller ombygginger være foretatt innen 3 dager etter påbudet var gitt.

kommisjonen i forhandlingsprotokollene kaller bygningssaker, ettersom de ofte handlet om innstallering av apparat som skulle hindre kloakkgass og overdekke på kjellerkummene. Her er et eksempel på et av den typen standardiserte brev, liknende de tidligere undersøkte.

”Oversendes Kristiania politikammer med anmodning om at pålegge eieren af gården no 5 ved Øvre gade på Kampen uden ophold at lade indrette grisehuset i nævnte gård overensstemmende med sundhedsforskriftenes §8 i de modsat fald griseholdet vil blive forbudt samt at istandsætte privetbeholderen sammesteds og for fremtiden at tømme og desinficere samme overensstemmende med sundhedsforskriftenes.”²⁹⁷ Dette brevet er som de to ovenfor og det første standardiserte eksempelet fra 1874, uten noen nevnte som ble sjenerte av griseholdet i Øvre gaten no. 5. Men ettersom eieren ble pålagt å følge forskriftenes §8 kan det tyde på at kommisjonens hensikt her var av hygiene- og renslighetshensyn, og da var dette antageligvis for å verne om de rundt eller andre beboere i gården no. 5.

5.3.2 Smitte- og sykdomsutbrudd

Sunnhetslovens del to bestemte at landets sunnhetskommisjoner skulle hindre spredning av smittsomme sykdommer. I forbindelse med dette arbeidet undersøkte sunnhetskommisjonen eller deres ”assistenter” steder hvor sykdom var brudd ut. Hvordan gikk det med de menneskene som møtte sunnhetskommisjonen i forbindelse med smitte, i forhold til de som møtte kommisjonen i forbindelse med sanitære misligheter? Var det forskjell i behandlingen? Ble de behandlet strengere ettersom det var snakk om potensielt dødelig smitte? Dette er spørsmål jeg gjennom å analysere ulike sykdoms- og smittesaker vil prøve å svare på.

5.3.2.1 Smitte- og sykdomsutbrudd i perioden 1860-1864

Den første saken jeg vil analysere er en sak som både handler om sykdomsutbrudd og sanitære forhold. Denne sakene har jeg valgt ut for å vise om sunnhetskommisjonen de første årene i det hele tatt behandlet slike sykdomssaker forskjellig, i forhold til de sanitære sakene. Gården Nordbygata 4 på Grønland ble i 1861 undersøkt av stadsfysikus på grunn av sykelighet og enkelte dødsfall. Stadsfysikusen mente dette var på grunn av stor urenslighet i bakgården, ettersom bingen var overfylt og det rant gjødselvann ut av vannhusbygningen. Sunnhetskommisjonen valgte å la politiet se til at de riktige foranstaltningene ble tatt og fulgt

²⁹⁷ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1879-1880: Til Politiet 23.9.1879. Paragraf §8 sunnhetsforskriftenes: Stall, fjøs, grisehus og liknende skulle være lyse og luftige, og beliggende slik at ikke stank utbrer deg fra dyr til beboernes rom. Det skal være sørget for at dyrenes urin og ekskrementer ikke trenger ut i grunnen. Beholderne skal ha vannrette vegger og bunn, og et tettsittende overdekke eller dører. Det skal også være avløp og mulighet for å tømme og rense så ikke bingen blir overfylt eller så ofte som kommisjonen fant det nødvendig.

opp, for å fjerne det i sanitært hensende skadelige forhold.²⁹⁸ Denne saken skiller seg ikke stort fra de sanitære sakene jeg har undersøkt tidligere, kommisjonen behandlet saken på samme måte som de gjorde, i alle de ”vanlige” sanitære sakene. Forskjellen fra de andre sanitære sakene fra samme periode er at her nevnes det ikke hvem som fikk pålegget, men kun at politiet måtte se til at riktige foranstaltninger ble truffet. I denne saken var kommisjonens hensikt å bedre hygien og rensligheten i gården, slik at ikke sykdom spredtes og de gjorde hverandre syke, altså for beboernes (eller allmuens) egen del.

5.3.2.2 Smitte- og sykdomsutbrudd i perioden 1865-1869

Saken jeg vil analysere fra sunnhetskommisjonens arbeid i perioden 1865 til 1869, er en mulig kolerasak fra Sagene i 1868. Denne saken har jeg valgt fordi den er forholdsvis representativ for perioden, ettersom Kristiania i 1866 ble rammet av en koleraepidemi og frykten for en ny epidemi var stor i årene etter. Natt til 27. august 1868 hadde det inntruffet et hurtig dødsfall under koleralignende symptomer. Kommisjonen bestemte derfor at bylegen i det distriktet, dr. Smith skulle se til at sykerommet ble desinfisert. De andre bylegene ble oppfordret til å undersøke sine områder for sanitære misligheter og til å fatte de foreløpige forholdsreglene. Kommisjonen sa videre at om disse bestemmelsene skulle møte motstand hos folket, skulle bylegene melde dette videre til kommisjonen. Politiet ville også avse noen konstabler i gitte timer daglig for å hjelpe bylegene i sine undersøkelser.²⁹⁹ Denne saken er litt spesiell ettersom frykten for folkets gjenstridighet kom så klart frem, men den viser allikevel et representativt bilde av måten kommisjonen arbeidet når en fryktet for nye kolerautbrudd. Når det kommer til hvordan kommisjonen ville hjelpe i denne saken, mener jeg denne saken passer best overens med alternativet om at kommisjonen kanskje måtte hjelpe og beskytte allmuen ettersom de ikke klarte dette selv. Og når det kommer til hvorfor kommisjonen hjalp mener jeg de gjorde dette for andre menneskers og samfunnets del, slik at de syke ikke smittet andre. Årsaken til at jeg valgte dette alternativene er de omfattende tiltakene kommisjonen kom frem til, samtidig som kommisjonens frykt for epidemiens utbredelse også spiller inn. Hensikten med kommisjonens hjelp kan da ha vært slik at ikke epidemier ble spredt, kommisjonen arbeidet her på vegne av hele samfunnet, og ikke enkeltsaker slik en har sett tidligere. Så denne saken kan en si kommisjonen behandlet på et samfunnsnivå.

²⁹⁸ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Politiet 5.11.1861 og vedlegg 1.

²⁹⁹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 27.8.1868

5.3.2.3 Smitte- og sykdomsutbrudd i perioden 1870-1874

Den neste saken jeg vil analysere er et større utbrudd av meslinger i byen, denne saken gikk over flere møter i 1873, og jeg vil ta for meg to av disse møtene. Det er også vesentlig å undersøke større epidemiutbrudd for å studere hvordan kommisjonen behandlet denne typen sykdoms- og smittesaker.

I februar 1873 meldte sunnhetskommisjonen at meslinger hadde utbredt seg i byen og at 80 av borgerskolens elever var syke, kommisjonen tok derfor tre beslutninger for å hindre spredning. Den første var at skolestyrelsen grundig skulle rense og lufte skolelokalene i noen dager. Det neste tiltaket var å oppfordre publikum og skolebestyrelsen gjennom avisene, til å utøve forsiktighet og hindre sykdommens videre utbredelse. Og til slutt mente kommisjonen det var nødvendig å henvende seg til skoleinspektøren med pålegg om å hindre videre utbredelse på allmueskolene.³⁰⁰ Den andre saken er fra april samme året, hvor sognepresten for Oslo og Grønland meldte om at han hadde mottatt 24 meldinger om meslingedødsfall i hans menighet. Sognepresten mente den usedvanlig høye dødeligheten skyldtes beboernes dårlige boforhold i dette området, og han ba kommisjonen i den forbindelse treffe ekstraordinære foranstaltninger. Kommisjonen besluttet å sette i stand lasarettet i kommunalgården på Grønland under styrelse av den lokale bylegen, som skulle legge inn de i prestegjeldet han mente var syke.³⁰¹

I den første saken fra februar 1873, er det den andre av kommisjonens beslutninger som vil passe best for denne typen analyse. Det at kommisjonen sendte ut advarsler til byens aviser for å nå allmuen, kan en enkelt tenke seg er en del av kommisjonens ”oppdragelse” av allmuen og resten av befolkningen. Kommisjonen sendte ut sine advarsler for å lære publikum hvordan de skulle forholde seg til meslingsykdommen og dens smittemåter, og hvorfor ville de hjelpe i denne saken; antagelig for å hindre en større epidemi og spredning av sykdommen, altså for hele samfunnets del. Hva var så kommisjonens hensikt med denne beslutningen? Å hindre videre spredning av epidemien, men dette tilfellet var faktisk utbruddet oppstått i borgerskolen, og ikke blant allmuen slik som alternativet i analyseverktøyet sier. Den neste saken var derimot en sak hvor smitten ble spredt hos allmuen. Sognepresten nevnte at boligforholdene på Grønland og Oslo var dårlige. Kommisjonen uttalte seg ikke om dette i behandlingen av saken, men de fokuserte heller på legge inn og isolere de syke i området. I dette tilfellet var det å hindre videre epidemi og smitte som var viktigst for kommisjonen, og

³⁰⁰ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 27.2.1873

³⁰¹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 15.4.1873

grunnen til at de ville gjøre dette var nok for samfunnets del slik at ikke flere i prestegjeldet eller i byen generelt skulle bli syke.

5.3.2.4 Smitte- og sykdomsutbrudd i perioden 1875-1879

Den første av de to sakene jeg vil undersøke fra perioden fra 1875 til 1879, er en sak med elementer av sanitær saksbehandling. Den er viktig å analysere for å undersøke forskjellen og utviklingen i forhold til den første sykdomssaken jeg undersøkte fra 1861. I 1876 meldte sunnhetskommisjonen i et av sine møter at tyfoidfieber hadde tatt livet av 4-5 mennesker i en gård i Brenneribakken, hvor det også befant seg en syk, vognmann Olsens datter. Det ble opplyst at det ble holdt melkekyr i et fjøs ved denne gården, hvis binge i tillegg ble benyttet til privet. Kommisjonen besluttet å pålegge eieren av gården å innrette en egen privetbeholder, og la denne desinfiseres i henhold til sunnhetsforskriftenes §13 og tømmes to ganger i uken. Deretter påla kommisjonen vognmann Olsen å la datteren innlegges på sykehus eller å flytte besetningen av melkekyr han eide til et annet sed.³⁰² I forbindelse med dette utbruddet påla også kommisjonen resten av beboerne å flytte ut av det rammede huset, og at disse beboerne ikke kunne komme tilbake til sine leiligheter før kommisjonen kom med nærmere beskjed.³⁰³ I denne saken kan en si at kommisjonen ville hjelpe fordi det var fare for de andre menneskene som bodde i bygget, altså mener jeg kommisjonen her hjalp for allmuens egen del, slik at de ikke gjorde hverandre syke. Når det kommer til hvordan kommisjonen skulle hjelpe, mener jeg alternativet om at det ikke var deres egen feil at de måtte leve som de gjorde passer best, det var derimot huseierens feil. Samtidig må en påpeke at kommisjonen her også måtte inn å, om ikke oppdra eieren av kyrene vognmann Olsen så måtte de hvert fall lære han å bekjempe tyfoidfieberen, ettersom denne sykdommen ofte ble spredt gjennom melk. Hensikten med kommisjonens inngripen i denne saken mener jeg i hovedsak var av smittehensyn, men også av hygiene- og renslighetshensyn, ettersom kommisjonen her tok tak i begge typen saker.

I 1878 meldte bylege Borgen til sunnhetskommisjonen om et utbrudd av skarlagensfeber på i Vognmannsgaten på Kampen. Det var vognmann Børresens sønn som var blitt syk. I denne gården fantes det også flere familier med barn som ikke hadde hatt denne sykdommen. Samtidig som bylegen meldte om at den syke ikke kunne isoleres godt nok i denne gården. Kommisjonen besluttet derfor å legge inn det syke barnet og om nødvendig ble også moren med, ved mindre hele familien gikk med på å la seg internere i

³⁰² Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møte: 18.4.1876

³⁰³ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1874-1879: Til Politiet 24.4.1876

utflytningslokalet i Oslo.³⁰⁴ Den siste saken i analysen har jeg tatt med for å vise hvordan en sak hvor den syke måtte flyttes ut, fortonet seg. Hvorfor ville kommisjonen hjelpe i denne saken? Igjen mener jeg kommisjonen ville hjelpe for å hindre at allmuen smittet og gjorde hverandre syke. Kommisjonen behandlet denne saken av rent smittehensyn. Hvordan kommisjonen hjalp, vil jeg si var på den måten at allmuen måtte hjelpes og beskyttes fra sykdom, ettersom de kanskje ikke klarte dette selv.

5.4 Kommisjonens hensikt og motiv: Funn fra analysen.

I denne delen vil jeg ta for meg de funnene jeg gjorde i analysedelen, før jeg i kapittelets siste del vil sette disse funnene opp mot Aina Schiøtz' og May-Brith Ohman Nielsens funn fra andre norske sunnhetskommisjoner.

5.4.1 Sunnhetskommisjonens hensikt og motiver i sanitære saker.

Blant de analyserte sanitære sakene var det flere ganger, og da spesielt i begynnelsen av undersøkelsesperioden, kommisjonen behandlet disse sakene på et mer personlig nivå. Hvor kommisjonen og befolkningen hadde et nærere forhold enn det én kan se i slutten av undersøkelsesperioden. Senere virker det derimot til at kommisjonens saksbehandling ble mer og mer forenklet og effektivisert, noe som nok har sammenheng med at også arbeidsmengden økte. Felles for alle sakene jeg analyserte var at kommisjonen forholdt seg alle sakene på et mer eller mindre personlig nivå og som oftest var hensikten med deres pålegg av hygiene- og renslighetshensyn. Selv om de enkelte sakene ikke sa noe om kommisjonens ønsker og hensikter om å skape en renere by, var kanskje summen av alle de enkelte sanitære sakene en del av dette idealet. Altså var kanskje kommisjonens overordnede hensikt var å bedre forholdene for enkeltindivider på et personlig nivå, men også å bedre samfunnet rundt og gjøre byen renere. Samtidig kom det også frem av noen saker at kommisjonen arbeidet hindre farlige forhold for den allmenne sunnheten, dette er ikke så rart ettersom det sanitære arbeidet før 1866 var en vesentlig del av sykdomsbekjempelsen gjennom å hindre stank og andre forhold som kunne skape miasmer.

I samtlige analyserte saker var det også husets eier som fikk påleggene mot seg og dermed ble beboerne i mange tilfeller fraskrevet eventuelt ansvar, for de sanitære forholdene i gårdene de bodde. De to første sakene fra perioden 1860-1864 er så detaljerte at de var lettere å analysere enn de andre sakene, ettersom en her kunne finne svar på alle tre spørsmålene fra

³⁰⁴ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1873-1881, Møte: 12.3.1878

analyseverktøyet. I den siste saken i denne undersøkelsesperioden var det kun mulig å svare på hvilken hensikt som kunne ligge bak de tiltakene kommisjonen gjorde.

Saken fra den neste undersøkelsesperioden kom fra koleraåret 1866, og viste en todelt hensikt fra kommisjonens side, både gjennom hygiene- og renslighetshensyn og smittehensyn. Den neste saken jeg analyserte var ikke så ulik den fra perioden før, også i denne saken hjalp kommisjonen for beboernes og de rundt sin del. I dette tilfellet var det også klart at kommisjonen mente det var huseieren som hadde ansvar for de forholdene beboerne levde under. Fra 1874 begynte kommisjonen med en standard for utgående brev til politiet, av disse undersøkte jeg fire, fra 1874-1879. Alle disse sakene har hensikten med kommisjonens løsning vært av hygiene- og renslighetshensyn og det er grunn til å tro utfra disse sakene at kommisjonen her hadde beboere, naboer og andre rundt, i tankene da de gjorde disse beslutningene. Ved flere av sakene kunne ikke spørsmålene fra analyseverktøyet besvares, dette var spesielt fordi de standardiserte sakene ikke hadde denne typen informasjon, men dette forteller også noe. Kommisjonen hadde i de første årene direkte kontakt med allmuen i undersøkelsesprosessen, i analysen var dette borte i 1870. Skapte dette andre utfall i de sanitære sakene? Det mener jeg det ikke gjorde, men kontakten mellom kommisjonen og allmuen hadde åpenbart forsvunnet. Om dette gjorde det vanskeligere å være beboer i de anklagede gårdene eller huseier er det derimot vanskelig å svare på.

5.4.2 Sunnhetskommisjonens hensikt og motiver i sykdoms- og smittesaker.

Blant sykdoms- og smittesakene undersøkte jeg færre saker enn blant de sanitære sakene, fordi det var færre saker som omhandlet sykdoms og smitte, og derfor ville det vist et feil bilde av kommisjonens arbeid om en skulle undersøkt flere sykdoms- og smittesaker, enn sanitære saker. Den første av sykdoms- og smittesakene som ble undersøkt var en sak som både handlet om sykdom og sanitære problemer, denne saken skilte seg ikke stort fra de sanitære sakene undersøkt fra samme periode. Hensikten til kommisjonen i denne saken var å bedre hygien og rensligheten i gården, for å verne beboerne i gården fra de sanitære problemene og sykdom. Fra den neste perioden valgte jeg ut en sak som viser den kolerafrykten som preget mye av sunnhetskommisjonens arbeid med sykdoms- og smittesaker i årene etter 1866. Her mener jeg kommisjonen tok en rolle hvor de ville hjelpe og beskytte allmuen fra denne sykdommen, men samtidig var frykten for kolera så stor at de nok også ville hindre at denne sykdommen spredte seg slik den hadde gjort i 1866, eller enda verre. Kommisjonen arbeidet på vegne av samfunnet som en helhet, og ikke for enkeltindivider slik

de gjorde i den første analyserte sykdomssaken, noe av årsaken til dette kan også ligge i endringen i synet på sykdommers smitte måte.

Fra perioden 1870-1874 valgte jeg å analysere et større utbrudd av ”barnesykdommen” meslinger. Fordi denne typen store utbrudd og hindringen av slike var en stor del av sunnhetskommisjonens smitte- og sykdomsarbeid i årene etter 1867. Spesielt var det de store barnesykdommene som meslinger og skarlagensfeber sunnhetskommisjonen prøvde å forhindre spredningen av. Dette utbruddet viser hvordan kommisjonen tok utbrudd blant alle deler av befolkningen alvorlig og i begge tilfellene tok de grep for å hindre videre spredning. I det første tilfellet gjorde kommisjonen disse grepene på et større nivå hvor de advarte ”hele” befolkningen, enn i den andre saken hvor det kun handlet om prestegjeldet Grønland og Oslo. I begge tilfellene var kommisjonens hensikt å hindre videre spredning til resten av byen. I den siste perioden jeg analyserte valgte jeg to saker som omhandlet smitte i bygårder, hvor unge mennesker eller barn var de rammede. Disse sakene representerer de mange sakene hvor kommisjonen måtte gå inn i enkeltpersoners private sfære og bestemme hva de måtte gjøre for å hindre videre spredning. Disse to sakene skiller seg fra den første saken fra 1861 som kan likne litt på disse, fordi sykdommene fra perioden 1875-1879 ble ansett som farlige for folkene rundt, mens den første saken ikke ble ansett for mer enn et sanitært problem. I disse saken mener jeg kommisjonen ville hjelpe for allmuens egen del, slik at de hindret at de som bodde i gårdene smittet og gjorde hverandre syke. Kommisjonene behandlet begge disse sakene av smittehensyn, men i den første var det også elementer hygiene- og renslighetshensyn. I den første saken mener jeg i tillegg at kommisjonen hjalp utfra at det ikke var folkene i gårdens feil at de levde som de gjorde.

De analyserte smitte og sykdomssakene viser at kommisjonen i de fleste tilfellene ikke la så mye vekt på, hvem som var ansvarlige for de sykdommene allmuen fikk eller forholdene de levde under. Det viktigste i de fleste sakene var at smitten og sykdommene ble bekjempet og at kommisjonen fikk hindret videre spredning til resten av byen eller områdene rundt.

5.4.3 Hvor langt gikk de Kristiania sunnhetskommisjon inn i den private sfæren?

Hvor langt tillot sunnhetskommisjonen seg å gå inn i folks private sfære? Sakene fra analysen viser at kommisjonen eller kommisjonens menn, undersøkte og ga pålegg i både de sanitære sakene og smitte- og sykdomssakene og at disse kravene kunne potensielt ha mye å si for livene til de som ble pålagt å gjøre endringer. Pålegg som kunne koste den ansvarlige mye penger, pålegg som nektet folk å holde dyr, krav om at folk måtte flytte fra sine hjem eller interneres ved sykdom. Og pålegg hvor embetsstandens og allmuens renslighets- og

helseidealer kunne kollidere og hvor allmuen måtte følge embetsstandens bestemmelser. Det at renslighets- og helseidealene kolliderte kunne da etter Schiøtz' teori skape gjenstridighet fra allmuen. Om ikke påleggene og kravene fra sunnhetskommisjonen ble fulgt kunne den ansvarlige etter sunnhetsloven bli straffet med bøter, men utfra kommisjonens utgående brev synes ikke dette å ha skjedd ofte. Derimot ville de som ikke fulgte opp kravene få gjentatte pålegg og krav fra byens politi. Slik som for eksempel gården i Krogen 6 hvor kommisjonen sendte ut fire brev til ulike personer tilknyttet kommisjonen, mellom mai og oktober i 1871 angående det samme kravet om å rense bingen.³⁰⁵

5.5 Makt eller hjelp og forebygging: En del av nasjonsbyggingen?

Tilslutt i dette kapittelet vil jeg undersøke det Aina Schiøtz har hevdet i sine undersøkelser av ulike distrikts-kommisjoner, at sunnhetskommisjonene utøvde, det Pierre Bourdieu kalte symbolsk makt, over allmuen. Kan en ut fra de undersøkelsene som er gjort i denne oppgaven snakke om den formen for symbolsk makt Aina Schiøtz referer til i sin artikkel? Eller eksisterte ikke denne typen forhold mellom sunnhetskommisjonen og allmuen i Kristiania, kanskje var relasjonen mellom disse, mer som de forholdene May-Brith Ohman Nielsen beskriver fra Kristiansand, hvor kommisjonen aktivt arbeidet for å bedre de sanitære forholdene for befolkningen og hindre spredning av sykdommer.³⁰⁶ Dette vil jeg drøfte i denne delen av oppgaven. Deretter vil jeg også drøfte, det Ohman Nielsen og Schiøtz er enige om, at sunnhetsloven kom som en del av embetsstandens forsøk på å bygge Norge som en sterk og sunn nasjon, og om hvordan sunnhetskommisjonen i Kristianas arbeid passer innunder dette.

5.5.1 Maktbruk og tvang

Alt i arbeidet med sunnhetsloven, hadde lovkommisjonen lagt inn store rom for maktbruk og tvang. Både lovens paragraf 5 og paragraf 21 påla sunnhetskommisjonene i kjøpstedene å bryte inn i befolkningens private sfære, om de så det nødvendig. Paragraf 5 ga kommisjonene rett til å undersøke hus for sanitære problemer, riktignok etter å ha informert eieren først, men de hadde like fullt retten til å gå inn i den private sfæren. Og paragraf 21 som ga sunnhetskommisjonene rett til å legge personer lidende av ondartede sykdommer inn på

³⁰⁵ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til bylege Woxen 19.5.1871 og til Politiet 27.5.1871, 11.7.1871 og 26.10.1871

³⁰⁶ Ohman Nielsen (2008) s. 235-245

sykehus, ved mindre bedre behandling for disse kunne skaffes privat.³⁰⁷ Allerede her kunne potensielle problemer mellom kommisjonene og allmuen oppstå. Men hadde befolkningen den ubestridte retten til å smitte og å bli smittet? Og hvem tjente på at kommisjonen hindret sykdommer og sanitære problemer? I praksis var det i hovedsak huseiere som ble ”ofrene” for paragraf fem, men samtidig fikk jo også beboerne invadert sine liv når kommisjonen eller deres folk kom for å undersøke. Hva disse beboerne syns om dette eller hva allmuen for øvrig syns om sunnhetskommisjonen finnes det ingen kilder, fra denne perioden som sier noe om i Kristiania. De klareste ”ofrene” for paragraf 21, var de som var smittet av veneriske sykdommer, men som analysen over viser ble også barn rammet av smittsomme sykdommer tvangsutflyttet, om det ikke fantes bedre løsninger for disse hjemme eller om de utgjorde fare for andre rundt. Men som Peter Baldwin skrev i sitt verk *Contagion and the State 1830-1930*, er frihet ikke bare å slippe inngripen i den private sfæren, men også frihet fra sykdom.³⁰⁸ Kommisjonen brukte helt åpenbart makt mot allmuen, slik som flere eksempler tidligere i denne oppgaven har vist, men disse tvangsinngrepene hadde også en funksjon. Paragraf fem skulle tross alt bidra med å gjøre byen renere og mindre forurenset av sanitære problemer for alle. Og beboerne i de husene hvor det ble ryddet opp, fikk i mange tilfeller sine levekår bedret og kanskje hadde de til og med fått medhold, om det var de som i utgangspunktet hadde varslet kommisjonen. Dette er umulig å vite, men hvorfor skulle ikke også allmuen melde fra om saker som var viktige for dem?

Pierre Bourdieu definerte symbolsk makt som ”den usynlige makten som bare kan utøves med delaktighet fra de som ikke vet at de ligger under for den, eller endatil ikke vet at de utøver den.”³⁰⁹ Aina Schiøtz legger spesielt vekt på at språket er sentralt i Bourdieus maktmodell. Hun bruker hans tre momenter om denne ”språklige makten”; språket selv, som handler om hvem som behersker ”den lingvistiske kompetansen,” forstått både som formuleringsevnen og kapasiteten til å motta og å sette pris på. Det neste momentet er hvem som behersker det språket og hvem som befinner seg øverst i det språklige hierarkiet. Schiøtz skriver det i hennes undersøkelse ville være snakk om riksmål i forhold til lokal dialekt, eller ”byspråk” versus ”bygdespråk”, og ”legespråk” med fagterminologi versus folkelige uttrykk for sykdom og helse. I denne oppgaven er det heller være snakk om allmuens dialekt/språk og folkelige uttrykk for sykdom og helse, versus embetsstandens språk og ”legespråkets” fagterminologi. Og til slutt er det ”verdien” av språklige ytringer avhengig av den

³⁰⁷ Lov af 16 mai 1860 om Sunhedscommissioner... §5 og §21

³⁰⁸ Baldwin (2005) s. 528

³⁰⁹ Bourdieu (1994) s. 38

maktrelasjonen som eksisterer mellom de talende partene, altså enten kulturell og sosial ubalanse, eller jevnbyrdighet.³¹⁰ Ettersom alle kommisjonens brev gikk til politiet og andre i forbindelse med kommisjonen, er det ikke mulig å undersøke hvordan de direkte henvendte seg til allmuen. Brevene til politiet og bylegene, viser heller ikke noen form for ”språklig maktbruk” eller kulturkollisjon mellom etatene.³¹¹ Kanskje var det nettopp i denne effektiviserte og byråkratiserte formen Kristiania sunnhetskommisjons makt lå. Weber hevdet at den byråkratiske organisasjon er det teknisk sett mest utviklede maktmiddel i hendene på dem som råder over den. Et fullt utviklet byråkrati står alltid meget sterkt og har under normale forhold en dominerende maktstilling, skrev Weber i sitt verk *Makt og Byråkrati*. For den utdannede embetsmannen vil alltid den ”herskeren” de arbeider for, i dette tilfellet Kristianias befolkning, befinne seg i ”dilettantens” rolle vis-à-vis ”fagmannen.”³¹² I Kristiania ble alle sakene behandlet ”likt”, spesielt i årene etter 1874, med de samme påleggene, de samme standardiserte brevene og den samme typen saksbehandling. For det første kunne eller ville eventuelle klager fra befolkningen på kommisjonens vedtak, bli satt opp mot kommisjonens fagmenn og deres kunnskap. I de tilfellene ville mest sannsynlig ”dilettanten” tape. For det andre med den like behandlingen og den samme malen for alle sakene, ville klager på saksbehandling og liknende, i mange tilfeller kunne være nytteløst. Ettersom påleggene var like, for samme bruddene på sunnhetsloven eller sunnhetsforskriftene.

Sunnhetskommisjonen i Kristiania hadde i motsetning til de bygdene Schiøtz undersøkte i sin artikkel, heller ikke rollen som forkynnere, de skulle ikke undervise byens befolkning i måter å bedre sin og andres helse og hygiene. Ingen av de utgående brevene eller kommisjonsmøtene jeg har gått igjennom, handlet om enkeltindivider som fikk pålegg om å bedre sin eller sin families personlige hygiene eller renslighet. Alle kommisjonens saker på et ”personlig nivå” hvor kommisjonen henvendte seg til enkeltpersoner, handlet enten om steder hvor de sanitære forholdene måtte bedres, slik at de ikke ble farlige for den allmenne helsen. Eller om mennesker som var syke og trengte behandling av ulikt slag.

5.5.2 Var sunnhetsloven en del av nasjonsbyggingen?

Symbolisk makt er en makt til å konstituere det gitte gjennom utsagn om det, til å få andre til å se og til å tro på den verdensoppfatningen, til å bekrefte den eller til å forandre den og

³¹⁰ Schiøtz (2004) s. 164. Ettersom jeg skal undersøke mine funn opp mot Schiøtz’ valgte jeg også å bruke hennes tolkning av Bourdieus teori.

³¹¹ Nå var jo også bylegene og politibetjentene var en del av den samme embetsstanden som kommisjonens medlemmer, til tross for at disse befant seg noe lavere i embetshierarkiet enn de som ble medlemmer i kommisjonen.

³¹² Weber (1990) s. 145-146

gjennom verdensoppfatningen også handlingen i verden, og dermed verden selv, skrev Pierre Bourdieu i sitt verk *Symbolisk Makt*.³¹³ Møteprotokollene viser ikke at kommisjonen hadde noen spesielt nedsettende holdninger ovenfor allmuen og deres livsførsel, slik som Aina Schiøtz diskuterte i sin artikkel. Sunnhetskommisjonen i Kristiania arbeidet for å bedre og dermed endre befolkningens syn på bolighygiene, renslighet og sanitære forhold, smitte og sykdommer, og behandlingen av disse. Det var sunnhetsloven som bestemte at allmuens oppfatninger om helse og renslighet skulle forandres, og dermed ble disse endret etter embetsstandens renslighetsprinsipper.

Kommisjonen i Kristiania gjennomførte det de var pålagt. At denne potensielle kulturkollisjonen kom klarere frem i Schiøtz' arbeid, kan være fordi bygdekommisjonene ofte tok tak i saker, som gikk enda dypere inn i enkeltpersoners private sfære. Dette bekreftes av Anne-Lise Seip i hennes verk om Sosialhjelpstaten, hun hevder at nasjonsbyggingen i hovedsak skjedde i bygdene med kommisjonenes arbeid der, ikke i byene. Hun skrev at allerede i lovarbeidet skapte sunnhetsloven diskusjoner mellom bondestanden og embetsstanden. Hun viser også at loven i byene ikke fokuserte på det forkynnende og kultiverende slik som i distriktene, i byene var fokus å fjerne farlige substanser, hindre epidemiske sykdommer og holde oppsyn med vann, kloakk, romforhold og boliger.³¹⁴ De forholdene Schiøtz beskriver i sin artikkel viser at distriktskommisjonene arbeidet for en sunn og sterk allmue, både fysisk og åndelig. I Kristiania var det nok andre enn sunnhetskommisjonen, som fikk arbeidet med å bedre den personlige hygien og rensligheten blant folket, og gjøre dem sunne og friske både fysisk og åndelig. Kanskje var det bylegene ute i distriktene, prester, skolelærere eller andre autoriteter som befant seg ute i bydelene og møtte allmuen jevnlig som tok denne oppgaven.

³¹³ Bourdieu (1994) s. 45

³¹⁴ Seip (1984) s. 231-232

Kapittel 6: Sunnhetskommisjonen i Kristiania.

- Avslutning og konklusjon

I denne oppgavens siste kapittel vil jeg sammenfatte og diskutere de funnene jeg har gjort, gjennom denne undersøkelsen av Kristiania sunnhetskommisjons arbeid fra 1860 til 1880. I arbeidet med denne oppgaven har jeg kommet frem til noen funn som tidligere har vært diskutert innen forskningen på det norske sunnhetsvesenet. I disse tilfellene har jeg forsøkt å komme med nye tanker og perspektiver, som jeg mener mange ganger har vært oversett i tidligere medisinhistorisk forskning. Blant annet i forhold til oppfatningen om at den norske sunnhetsloven var skapt etter et engelsk mønster, hvordan sunnhetskommisjonen forholdt seg til folket og måten de gjennomførte sunnhetsloven på.

Det har i det hele ikke vært mye forskning på sunnhetslovens virke på lokalt nivå i Norge, til tross for at denne loven satte stort preg på og bestemte hvordan det lokale helsevesenet skulle organiseres og arbeide rundt om i Norge. Aina Schiøtz skriver i sitt verk om det offentlige helsevesenet i Norge at sunnhetsloven - ”helsetjenestens grunnlov”, la grunnlaget for utbyggingen av det forebyggende helsearbeidet og for organiseringen av primærhelsetjenesten i Norge, hun mener denne loven skapte en ny æra i det norske helsevesenet.³¹⁵ En så vesentlig lovbestemmelse må derfor studeres bredt og på ulike nivåer, én må både undersøke loven slik den i teorien var ment å være og i praksis, ute i møtet med folket. Og slike undersøkelser må også kunne kombineres, istedenfor slik tidligere forskning ofte har blitt gjort, kun med fokus på loven.

Innen tidligere medisinhistorisk forskning i Norge har det vært skrevet mer om lovens oppbygging og opprinnelse. Denne forskningen har vært uvurderlig for hvordan en i dag ser sunnhetslovens viktighet for det norske samfunnets utvikling, men den videre forskningen på sunnhetsloven bør og må skje på lokalt nivå. Slik at én kan få bedre kunnskap om hvordan loven ble i møtet med folket, hvordan folket forholdt seg til loven og sunnhetskommisjonene, og om hvordan kommisjonene forholdt seg til folket. Frem til nå er det slik at det ofte har vært by- og bygdehistoriske verk som har tatt for seg enkelthendelser og enkeltsaker i de lokale sunnhetskommisjonenes arbeid.³¹⁶ Innen den medisinhistoriske forskningen i Norge er det derimot få som har undersøkt spørsmålene om hvordan sunnhetskommisjonene arbeidet, både i distriktene og i byene. Historikerne Aina Schiøtz og May-Brith Ohman Nielsen er blant de få som har studert lokale sunnhetskommisjoners arbeid og innvirkning på disse stedenes

³¹⁵ Schiøtz (2003) s. 14

³¹⁶ Se for eksempel Jan Eivind Myhres bind om Oslo bys historie. (Dette er noe en også kan finne i flere lokal- og byhistoriske verk, blant annet i Trondheims bys historie av Knut Mykland.)

sunnhet og smittebekjempelse. Deres arbeider har vært viktige for denne oppgaven, både ved at jeg kunne sette mine funn opp mot deres, men også ved at de i sine større verk fulgte den norske og til dels den europeiske utviklingen over lengre tid.

Med sunnhetsloven som både var et moment i nasjonsbyggingen og en så viktig del av sunnhetsvesenets og smittebekjempelsens utvikling i Norge, valgte jeg å undersøke landets hovedstad ettersom dette ikke var gjort tidligere. I andre undersøkelser har det ofte vært bygdekommisjoner som har blitt undersøkt.³¹⁷ Årsakene til dette kan ha vært flere, et er selvsagt at disse distriktene har vært interessante å undersøke, mens et annet kan ha vært at det var lettere å studere samspillet mellom allmuen og kommisjonen på et slikt mindre område. I denne undersøkelsen har dette samspillet også vært tilstede, men med den stadige byråkratiseringen og den store saksmengden, har ofte allmuen side av saken vært vanskelig å undersøke, men dette har til gjengjeld skapt nye områder og gitt nye spørsmål å undersøke.

6.1 Den norske sunnhetsloven med europeisk inspirasjon?

Et av de første spørsmålene stilt i denne oppgaven var om den norske sunnhetsloven var skapt etter en spesiell europeisk modell. I tidligere forskningen på sunnhetsloven i Norge har flere ment at denne loven hadde klare trekk fra den første britiske sunnhetsloven. Min undersøkelse har delvis bekreftet disse utsagnene, men også vist at den norske loven hadde enda klarere trekk fra andre lands modeller, slik som fra den tyske og den danske modellen. Men den norske loven kan også sies å ha fått betydelig påvirkning fra annen norsk lovgivning, slik som for eksempel lepraloven fra 1857.

6.1.1 Hva var den norske modellen?

Den norske modellens fremste kjennetegn var at sunnhetsloven var todelt, og ga de lokale sunnhetskommisjonene både ansvaret for sanitære forhold, og smitte- og epidemibekjempelsen. I motsetning til den engelske sunnhetsloven fra 1848 og andre britiske lover fra denne tidsperioden som var rene sanitær-lover, var derimot det prøyssiske lovforslaget fra 1848, slik som den norske delte i en sanitær del og en del om smittsomme sykdommer. Men i motsetning til den norske loven anså de tyske forslagstillerne, borgerens helsemessige og fysiske utvikling, sosiale og økonomiske forhold som enda viktigere enn det kommer frem av den norske loven. Den norske loven liknet også mye på den danske. Spesielt

³¹⁷ Sett vekk i fra Ohman Niensens undersøkelse av Kristiansand, en kommisjon som i forhold til andre sunnhetskommisjoner, skilte seg ut ved legenes iherdige kamp mot smittespredning i en tid hvor smitteteori ikke var anerkjent i Kristiania og Europa for øvrig.

var den norske lovens første del lik i både oppbygging og fokusområder, men danskene organiserte sitt arbeid under ordensvesenet, og ikke medisinalvesenet som i Norge.

Der den norske loven liknet den britiske og den liberalistiske tankegangen som kjennetegnet deres samfunn, var spesielt i forbindelse med to paragrafer; den første som sa at kommisjonsmedlemmene utenom fagfolkene, skulle velges fra kjøpstedenes formannskap, slik at de i prinsippet var valgt av folket. Og den sjette paragrafen som sa at alle eiere eller beboere skulle informeres når kommisjonen skulle undersøke en gård eller hus. Men på samme tid har jeg i denne oppgaven både vist og stilt spørsmål ved om disse bestemmelsene ble fulgt i Kristiania. Kildene forteller blant annet om hvordan stadsfysikus Steffens ba magistraten om å sette politimesteren inn i kommisjonens ledige stilling i 1864 og slik ble det, én kan da spørre seg hvor mye bestemmelsesrett befolkningen egentlig hadde.

Den franske loven hadde derimot ikke så mange likheter med den norske, men en av dem var at ingen av disse lovene hadde en sterk sentralisert styring, men i motsetning til de franske hadde norske kommisjoner enda større frihet til å gjøre som de ønsket og så nødvendig.³¹⁸ I begge landene hadde en også helseoffiserer som arbeidet for de lokale kommisjonene, noe som denne oppgaven har vist at vokste frem, og ble mer og mer organisert i Kristiania gjennom denne oppgavens undersøkelsesperiode.

6.1.2 Hvilken modell valgte Kristiania sunnhetskommisjon?

Sunnhetskommisjonen i Kristiania var interesserte i å holde seg oppdaterte innen medisinsk forskning både lokalt og internasjonalt, og i 1872 besluttet de å abonnere på ulike medisinske tidsskrift, blant annet det franske *Annales d'Hygiène publique*, det danske *Hornemanns hygieniske meddelelser* og det britiske *Medical Times*.³¹⁹ Dette viser at kommisjonen tok med seg inspirasjon og tankegods fra andre land, og at de ikke minst holdt seg oppdaterte på ulike forskningstradisjoner. Sunnhetskommisjonen var i flere tilfeller interesserte i å følge ulike utenlandske metoder for å gjennomføre sunnhetsloven i Kristiania, for eksempel i arbeidet med isolasjonssykehuset på Tjuvholmen hvor stadsfysikus Steffens ville bruke danskens løsning. Eller i arbeidet med pudrettfabrikken i Kristiania, hvor kommisjonen mente det var gunstig å se til Gøteborg.³²⁰ Eller i saken om skarlagensfeberutbruddet i 1866, hvor stadsfysikus Steffens mente kommisjonen ikke kunne gjøre noe, ettersom én i ikke hadde forbilder å se mot i utlandet.

³¹⁸ Det eneste som kunne begrense kommisjonene var stortinget (gjennom ny lovgivning) og byens magistrat, men dette skjedde sjelden eller aldri i løpet av de tyve årene denne oppgaven undersøker.

³¹⁹ Protokoll for sunnhetskommisjonen i Kristiania 1860-1873, Møte: 6.2.1872

³²⁰ Kopibok for sunnhetskommisjonen 1861-1874: Til Stadsphysikatet i Gottenborg 22.5.1866

Sunnhetskommisjonen lot seg inspirere av andre lands løsninger og ideer i enkeltsaker, men er det mulig å trekke ut en modell eller politisk tradisjon Kristiania sunnhetskommisjon fulgte? Kommisjonens forslag til sunnhetsforskrifter fra 1864, viste at de fokuserte på elementer som ikke nødvendigvis ikke kom så klart frem av sunnhetsloven, men som fantes i danskenes instruksjoner for kjøpstedene. Kommisjonen bekreftet også selv at de hadde brukt instruksene for København i arbeidet med forslaget. Mest av alt bar Kristianias forslag til sunnhetsforskrifter preg av en miasmatiske sykdomsforståelse med et sterkt fokus på å hindre stank og utdunstinger. Samtidig la de også stor vekt på å ikke gjøre for store inngrep i eiendomsretten og i private forhold og å pålegge huseierne store byrder og utgifter med bestemmelsene i forskriftene. Dette likner den britiske modellens fokus på individets rettigheter og eiendomsrett, samtidig viser det også likheter til *General Board of Healths* sterke overbevisning om at det var miasmer som spredte sykdommer, og at disse kom av urenslighet og utdunstinger. Det var også derfor det ble en slik konflikt da stadsfysikus Steffens arbeidet med dr. Lochmann som hadde utarbeidet en egen smitteteori, basert på John Snow og William Budds funn og egne erfaringer fra tidligere koleraepidemier i Norge.

Etter Bidekaps overtagelse endret mye seg i kommisjonen, ikke bare kom det flere medisinfaglige inn, men mange av disse hadde også erfaring fra utlandet etter å ha vært på lengre studiereiser. En del av medlemmene hadde også kjennskap sunnhetsarbeidet til andre norske byer, slik som blant annet dr. Løberg hadde fra Bergen. Kommisjonen fokuserte i større grad på smitte- og sykdomsbekjempelse og bingetømming ble gjennomført i stor skala. Miasmatikernes ”feiltrinn” kommer virkelig frem i forbindelse med bruddet i 1866. De som skulle hindre utdunstinger og dårlig hygiene og renslighet fordi dette kunne skape farlige sykdommer, var allikevel ikke de som ble hygieneforkjemperne i oppgavens undersøkelsesperiode. Det var den kommisjonen som tok opp arbeidet i 1867 etter Steffens’ død, som tok tak i sykdomsarbeidet og det sanitære arbeidet i byen, og som søkte å reformere det arbeidet som alt hadde vært gjort, i form av opprettelsen av komiteer og ulike kontor. I en effektivisert og etter hvert byråkratisert form som behandlet alle likt utfra ulike standarder fastsatt av kommisjonen, ble spesielt det sanitære arbeidet utført i en skala mange ganger større enn før 1867. Kommisjonens arbeid i Kristiania liknet i årene etter 1866, kanskje mer på deler av det prøyssiske lovforslaget fra 1848 hvor fokuset var på bekjempelsen av farer for helsen og sykdomsbekjempelse. Sunnhetskommisjonen gikk fra å tenke på enkeltindividets rettigheter til å legge mest vekt på kollektivets helse og sunnhet. Kanskje kan én også her benytte seg av det George Rosen uttalte om det prøyssiske lovforslaget. Arbeidet kunne deles inn i to kategorier; forhold som fattigdom og sykkelighet, hvor individet hadde rett til å be om

assistanse fra staten. Og forhold hvor staten har rett og plikt til bryte inn i den private friheten, for eksempel i saker med smittsom eller mental sykdom.

6.2 Sunnhetskommisjonens arbeid i byen

Første del av denne oppgavens problemstilling handlet om sunnhetskommisjonens arbeid i Kristiania. Kapitlene tre og fire omhandler dette emnet spesielt, og prøver å svare på denne delen av problemstillingen gjennom flere kvantitative undersøkelser.

6.2.1 Smitte- og sykdomsarbeidets utvikling over tyve års arbeid

I kapittel 3 undersøkte jeg hvordan sunnhetskommisjonen arbeidet for å bekjempe smitte og sykdommer i byen. Kapitlet ble delt inn i tre deler som skulle beskrive utviklingen av kommisjonens metoder for smitte- og sykdomsbekjempelse. Bruddet som kom i koleraåret 1866 ble så viktig for sunnhetskommisjonens videre bekjempelsesstrategi, at det var nødvendig å vie en større del av dette kapitlet til hendelsene som skjedde dette året. Ikke bare brøt det ut en koleraepidemi, men den førte til en opprivende diskusjon innen det medisinske miljøet i hovedstaden, som etter hvert fikk direkte konsekvenser for kommisjonen. I tillegg hadde kommisjonen i løpet av dette året flere store diskusjoner om sykdommers smittemåter og behovet for lasaretter i byen. Den personen som sto i sentrum for alle disse diskusjonene var stadsfysikus og kommisjonens formann Henrik Steffens, en svoren miasmatiker som havnet i flere konflikter med både medisinerne og ikke-medisinerne, som hadde fått øynene opp for de ”nye” teoriene om sykdommers smitteevner. I dette kapitlet viser jeg hvor stor innflytelse Steffens, som kommisjonens eneste medisiner, hadde på den retningen kommisjonen tok i spørsmålene om smitte- og sykdomsbekjempelse frem til 1866. Dette vises spesielt godt kapitlets siste del hvor jeg tar for meg perioden etter Steffens’ død, og hvor kommisjonen og den nye stadsfysikusen brøt fullstendig med den praksisen Steffens sto for. Med den nye stadsfysikusen Bidenkap ble bingetømmingen raskt effektivisert, og han gikk inn for å gjennomgå alle de utømte bingene i byen og gjennom et nyåpnet kontor lære opp huseierne i forsvarlig tømming. Han vendte seg også mot nye tiltak mot smittespredning og arbeidet for isolering av syke både i bykjernen og på Hovedøya og Tjuvholmen, karantene av utenlandske skip med mulig smitte ombord og bekjempelsen av barnesykdommer.

6.2.2 Kommisjonens arbeid i Kristiania, møtefrekvens, saker og sunnhetsforskrifter

Sunnhetskommisjonen i Kristiania var ikke en sovende kommisjon som kun arbeidet når epidemier truet, men som jeg viste i kapittel fire hadde kommisjonen en litt treg start med få

møter og lite arbeid. Dette varte frem til koleraåret 1866, og fra 1871 holdt kommisjonen over 20 møter hvert år. Til sammen i løpet av de tyve årene møttes kommisjonen hele 398 ganger. Flere ting ga kommisjonen behov for å møtes oftere, epidemier og sykdomsutbrudd, økning i administrative oppgaver, arbeid med sunnhetsforskrifter og nye oppgaver slik som byggesaker. Dessuten endret kommisjonen sin strategi mot slutten av undersøkelsesperioden som ga kortere og oftere møter.

I løpet av sunnhetskommisjonens første tyve år tok de opp 1202 saker. Av disse sakene var det sanitære saker som opptok kommisjonen mest, deretter var det de administrative, byggesakene, smitte- og sykdomssakene og til slutt næringsmiddelkontroll. Sanitære saker skulle kommisjonen arbeide med, det var de pålagt gjennom sunnhetsloven. Byggesakene var derimot noe som kom under kommisjonens ansvarsområde fra begynnelsen av 1870-tallet. Anne-Lise Seip skrev i sitt verk om sosialhjelpstaten, at nye lovbestemmelser ga kommisjonen mer ansvar innen bygg- og reguleringsarbeidet.³²¹ I Kristiania viste denne utviklingen seg alt fra begynnelsen av 1870-tallet, og fra 1873 ble dette nye fokuset stadfestet i byens sunnhetsforskrifter. Dette gjaldt i forbindelse med byggesaker, undersøkelser av skoler og det økte fokuset på næringsmiddelkontroll. Det var to grunner til at kommisjonen kunne gjøre dette før det var vedtatt i Stortinget. Den første var fordi sunnhetslovens krevde at sunnhetskommisjonene skulle lage egne forskrifter, og den andre var den noe vide paragrafen om at de skulle ha sin oppmerksomhet rettet mot alle stedets sunnhetsforhold, ga de lokale sunnhetskommisjonene ganske vide rammer.³²² Dette gjorde at de lokale kommisjonene i større grad kunne bestemme hva som var viktig å fokusere på innen deres områder.

Kristiania fikk ikke sunnhetsforskrifter før i 1873, disse besto av trettifire paragrafer som omhandlet alle sider ved kommisjonens arbeid i byen. Alt i 1864 hadde kommisjonen kommet med et forslag til forskrifter som ikke ble vedtatt i byens formannskap. I 1873 besluttet representantskapet at det var på tide at byen fikk sunnhetsforskrifter og ettersom synet på hygiene var forandret siden sist, måtte arbeidet gjøres på nytt. Når forskriftene ble tatt i bruk av kommisjonen ble mange av de sanitære sakene begrunnet med brudd på forskriftene, men i praksis var det nok ikke større forskjell enn at disse sakene nå var formalisert inn i et regelverk. Forskriftene stadfestet også kommisjonens alt økte fokus på blant annet næringsmiddelkontroll og boligregulering, slik jeg viste i kapittel fire. I årene etter forskriftene kom begynte sunnhetskommisjonen kontroll av farlige gjenstander med stoffer

³²¹ Seip (1984) s. 233

³²² Lov af 16 mai 1860 om Sundhedscommissioner... §3-4

som kunne skade helsen. Senere i perioden ansatte de også en farmasøyt på fast basis for å undersøke ulike gjenstander for arsenikk, og i 1879 startet de med trikinkontroll av flekk.

6.2.3 Den stadige byråkratiseringen

Denne oppgaven viser hvordan sunnhetskommisjonen i Kristiania i løpet av perioden 1860-1880 stadig ble mer og mer effektive, standardiserte, profesjonaliserte og byråkratiserte. Når denne oppgavens undersøkelsesperiode stanser vises et helt annet bilde av kommisjonen enn det bildet som ble dannet i 1860. I begynnelsen møttes kommisjonen sjelden, de tok tak i få sykdomsutbrudd og de behandlet sakene på et detaljert nivå. I 1870-årene møttes kommisjonen oftere, kommisjonen hadde flere medlemmer utdannet innen medisin og de behandlet de ulike sakene på et standardisert vis uten at kommisjonen selv var ute å undersøkte. I den siste delen av kapittel fire undersøkte jeg om kommisjonen i denne formen passet med Max Webers modell av byråkratiets kjennetegn. Jeg kom frem til at Kristiania sunnhetskommisjon i større eller mindre grad passet overens med alle Webers kjennetegn for et moderne byråkrati. Dette er et funn som viser kommisjonens utvikling i løpet av de tyve årene denne oppgaven undersøker, og det er et funn som ikke har vært vist så klart i tidligere forskning. Ulike undersøkelser, blant annet Seips verk om sosialhjelpstaten og Schiøtz' verk om det offentlige helsevesenet, har vært inne på Kristiania sunnhetskommisjons ekspansjon i 1880-årene, men de har ikke vist dette gjennom møtet med folket og saksbehandlingen, slik jeg har gjort i denne oppgaven. Dette er også et funn som viser storbyens utfordringer og hvordan kunne en kommisjons arbeid kunne fremstå i en by med en befolkning på over 100 000 mennesker.

6.3 Møtet med Kristianiabeboerne

En større del av denne oppgaven er viet til sunnhetskommisjonens møte med befolkningen i Kristiania, og da spesielt møtet med allmuen. Kristiania sunnhetskommisjon møtte allmuen både som klager og påklaget, og de møttes i forbindelse med nærmest alle sider ved kommisjonens arbeid. I løpet av sunnhetskommisjonens første år var de ute å møte folket, men dette endret seg i årene rundt 1870. Etter 1870 var det andre som møtte allmuen i deres omgivelser, det var bylegene og Kristiania-politiet som fikk denne jobben som en del av sunnhetskommisjonens profesjonaliserings- og effektiviseringsprosjekt.

6.3.1 Klager og husundersøkelser, kommisjonens viktigste og mest tidkrevende arbeid

I siste del av kapittel fire undersøkte jeg en rekke spørsmål angående sunnhetskommisjonens og deres assistenters arbeid ute i byen. Jeg undersøkte blant annet hvem det ble klaget på, hvem som klaget til kommisjonen, årsaken til klagene, husundersøkelsene og påleggene fra kommisjonen og tilslutt hvor i byen disse sakene kom fra.

I undersøkelsen av disse spørsmålene kom jeg frem til en rekke momenter som bidro å styrke andre funn jeg har gjort i denne oppgaven. Blant annet bekreftet svarene at kommisjonen ikke bare endret sitt arbeid fullstendig etter Steffens' død, men de gjorde også en del endringer som bekrefter og gjorde mulig, det jeg har sett om den økte byråkratiseringen av kommisjonens arbeid. Blant de viktigste funnene jeg gjorde i denne delen av oppgaven, var at i nærmest alle tilfellene var det huseierne som ble rammet av kommisjonens pålegg. Samtidig viste jeg hvordan sunnhetsloven som også skulle beskytte huseierne fra unødige inngripen i deres private sfære, muligens ikke var like mye til stede i praksis som lovkomiteen kanskje hadde ønsket. Jeg undersøkte også hvilke deler av byen hvor sunnhetskommisjonen behandlet flest sanitære saker og kom frem til at, ikke bare økte tallet i seg selv voldsomt, på grunn av kommisjonens nye undersøkelsesmetoder fra perioden 1874-1877 til perioden 1878-1879. Men nye områder av byen fikk en voldsom økning av antall klager, ettersom disse delene ble bygget ut i løpet av undersøkelsesperioden. Dette var spesielt i den nordlige og østlige delen av byen, hvor blant mange arbeiderfamilier bosatte seg.

I kapittel fem undersøkte jeg møtet mellom kommisjonen og befolkningen, jeg prøvde først å si noe om allmuen brukte sunnhetskommisjonen til å bedre sine levekår, dette skulle vise seg å ikke være så enkelt å si noe om. Grunnen var at kildene ikke sa hvem som klaget, eller så sto det ofte at det var kommisjonens assistenter som sto for klagene fra de mest utpregede arbeiderområdene. Deretter undersøkte jeg om det var noen deler av samfunnet som opplevde en sterkere inngripen i den private sfæren, enn andre samfunnsgrupper. Sunnhetskommisjonen hadde ikke det formelle ansvaret for prostitusjonsvesenet i byen, men de hadde ansvaret for å bekjempe smittsomme sykdommer, og derfor ble dette den gruppe de behandlet hardere enn det som var "vanlig praksis." Et funn jeg gjorde i forbindelse med denne saken, var at sunnhetskommisjonen ikke bare tipset politiet om mulige tilfeller av venerisk sykdom, men det ga også pålegg og tvangsinnla alle typen mistenkte personer. Både prostituerte, mulige prostituerte eller kvinner som levde usedelige liv, og menn som omgikk disse kvinnene.

Jeg gjorde en analyse av utvalgte sanitære saker og smitte- og sykdomssaker fra Kristiania. Blant de analyserte sanitær sakene viste det seg at kommisjonen i de første årene

behandlet de ulike sakene på et mer personlig og detaljert nivå, enn i årene etter. Fra 1874 ble denne saksbehandlingen forenklet og effektivisert, men felles for alle sakene uansett periode, behandlet kommisjonen alle sakene enkeltvis i forholdt til de gårdene og beboerne det gjaldt. Dette likner på det May-Brith Ohman Nielsen hevder i sitt verk, at kommisjonen engasjerte seg for at allmuens helse og levekår skulle bedres. Altså var kanskje kommisjonens overordnede hensikt å bedre forholdene for enkeltindivider på et personlig nivå, men også å bedre samfunnet og gjøre byen renere. Når det kom til bruken analyseverktøyet kunne én til de to første sakene stille alle tre spørsmålene, men blant sakene undersøkt fra periodene etter kunne én ofte ikke stille mer enn ett spørsmål og i de fleste tilfellene var dette spørsmålet om kommisjonens hensikt. I mange av sakene kom jeg frem til at kommisjonen hjalp med en hensikt om å bedre hygien og rensligheten, og at de dermed hadde beboere, naboer og andre rundt, i tankene da de tok disse beslutningene.

I analysen av smitte- og sykdomssakene kom jeg frem til at kommisjonen i flere tilfeller, hvert fall fra 1866, arbeidet på vegne av hele samfunnet og ikke for enkeltindividets rettigheter. Noe av årsakene til dette lå nok i at synet på sykdommenes smitteevner endret seg. Kommisjonen tok tak i utbrudd blant alle deler av befolkningen, og i de fleste tilfellene la ikke kommisjonen så stor vekt på hvem som var ”ansvarlige” for sykdommene eller forholdene de levde under. Det viktigste for kommisjonen kan synes å ha vært å bekjempe smitte og sykdommer i de aktuelle bydelene og å hindre videre spredning av smittsomme sykdommer. I noen av sakene var det slik at kommisjonen søkte å bedre rensligheten og hygien innad i ulike gårder, for på den måten å hindre spredning av smitte.

6.3.2 Sunnhetskommisjonen et maktorgan?

I siste del av kapittel fem tok jeg for meg makt- og tvangsbegrepene innenfor sunnhetskommisjonens arbeid. Allerede i sunnhetsloven var det lagt inn store rom for bruk av makt og tvang, i form av to paragrafer som ga kommisjonen stor mulighet til å gå inn i folks private sfære. Hva de som ble ”ofre” for disse paragrafene syns kan en ikke svare på, men det er ingen kilder som viser sterk misnøye med at kommisjonen kunne undersøke private gårder og hus om det var mistanke om sanitær problematikk, eller ved at kommisjonen kunne pålegge smittsomt syke å bli behandlet på sykehus om de så det nødvendig.

Tvangsinngrepene hadde sin funksjon, og kanskje så allmuen og andre ”rammede” av disse paragrafene dette, og godtok kommisjonens sterke grep i disse tilfellene.

I denne delen prøvde jeg også å undersøke om Aina Schiøtz’ funn fra ulike bygdekommisjoner, om at kommisjonene ofte brukte symbolsk makt ovenfor bygdens

befolkning, passet med funnene i denne oppgaven. I arbeidet med kildematerialet har det ikke vært noen saker hvor kommisjonen har henvendt seg til enkeltpersoner med pålegg om å bedre personlig hygiene og liknende, slik som Schiøtz kunne vise til i sin undersøkelse. Kommisjonen henvendte seg for det meste til politiet og andre med en standardisert form, hvor det ikke kommer frem verken språklig maktbruk eller som viser tegn til kulturkollisjoner mellom kommisjonen og allmuens levekår. Nå utelukker ikke jeg at kommisjonen kan ha brukt sin ”medisin og universitetsterminologi” som kan ha hatt den effekten at allmuen har følt seg ”snakket over” eller som har skapt mistillit og kulturkollisjoner, slik som Schiøtz viser, men dette kommer ikke frem av kildene. I tilfellet med denne kommisjonen lå kanskje mesteparten av deres makt i byråkratiet. Nettopp fordi kommisjonens menn selv skulle avgjøre om de hadde gjort saksbehandlingsfeil eller om det var nødvendig med tiltak i de ulike sakene. I disse tilfellene ville mest sannsynlig, som Max Weber hevdet, ”dilettanten” tape mot fagmannens vurdering.

Sunnhetskommisjonen i Kristiania hadde heller ikke den for forkynnende rollen som kommisjonene hadde i bygdene. De involverte seg ikke i beboernes personlige sfære, i en slik grad som bygdekommisjonene kunne gjøre. Sunnhetskommisjonen i Kristiania arbeidet for å bedre og endre befolkningens holdninger i en rekke saker angående sanitære forhold og i forbindelse med smitte og sykdommer. Det var sunnhetsloven som gjorde at allmuens oppfatninger om helse og renslighet skulle forandres, og at de skulle følge embetsstandens renslighetsprinsipper. I byen var ikke kommisjonens fokus på, å forkynne og kultivere allmuen i så stor grad som det ble i bygdene. I byene var fokuset heller rettet mot bekjempelse av epidemiske sykdommer, farlige substanser og boligregulering. Kanskje var det andre i storbyen Kristiania som fikk og tok rollen med å bygge en sterk og sunn allmue, både fysisk og åndelig, slik som de lokale bylegene, prestene, skolelærerne og andre autoriteter som møtte allmuen jevnlig. I spørsmålet om sunnhetskommisjonen i Kristiania var en del av nasjonsbyggingen slik det har vært sagt om bygdekommisjonene, vil jeg derfor konkludere med at de ikke hadde den samme rollen som kommisjonene i bygdene.

6.4 Utviklingens lange linjer og veien videre for sunnhetskommisjonen

I 1879 var sunnhetskommisjonen i Kristiania et helbyråkratisert organ, med effektive og fastsatte rutiner for de aller fleste typen saker de måtte behandle. Kommisjonens medlemmer og assistenter hadde klare stillingsinstruksjoner og arbeidet både effektivt og til dels selvstendig. Dette står som en kontrast til de forholdene som rådet i 1861, hvor kommisjonen møttes sporadisk og hvor rutine og stillingsinstruksjoner ikke enda var ferdig utarbeidet. I løpet av

de tyve årene denne oppgaven undersøker hadde sunnhetskommisjonen rukket å ta fatt på mange oppgaver, og de hadde engasjert seg i alle sider ved byens sunnhets- og helsevesen. Denne utviklingen fortsatte også inn i det neste tiåret, hvor kommisjonen fikk enda flere oppgaver og hvor de engasjerte seg i enda flere sider ved byens utfordringer.

6.4.1 Det beste for folkets helbred, en sosialhistorisk oppgave

I innledningen til denne oppgaven sa jeg at denne oppgaven vil best kunne plasseres innenfor den delen av medisinhistorien Anne Kveim Lie kaller medisinenes sosialhistorie. Denne oppgaven forsøker å fremme perspektivet om ”historie nedenfra” gjennom å fokusere på behandlingen av allmuen og blant annet prostituerte, barn og andre grupper som ikke har vært undersøkt i en del studier av 1800-tallets store helsereform. Jeg har også gitt maktbegrepet en sentral rolle i denne oppgaven både gjennom å vise og stille spørsmål ved tvangstiltak i forbindelse med sykdomsbekjempelse, byråkratisk makt og den symbolske makten kommisjonen og embetsstanden kunne inneha og bruke ovenfor allmuen.

En av oppgavens styrker ligger i det geografiske området den undersøker. At det var mulig å undersøke denne viktige delen av sunnhetslovens historie, nemlig oppstarten og tiårene etter, i en så stor by som Kristiania har gitt gode muligheter for et godt og fullstendig kildearbeid. Det store kildematerialet etter sunnhetskommisjonen, omhandlet alle kommisjonens arbeidsområder og alle deres saker, dette gjorde at jeg kunne skrive en oppgave som undersøkte bredt. At denne oppgaven får frem så mange sider av sunnhetskommisjonens virke i Kristiania, vil jeg regne som en styrke. Kildene viste dessverre ikke så mye av allmuens rolle og deres forhold til kommisjonen. Det fantes for eksempel ikke et arkiv over innkommende brev, og de øvrige kildene viste heller ikke mye. Derfor kommer ikke allmuens stemme så godt frem i denne oppgaven, men samtidig åpnet dette for nye spørsmål og det forteller mye om kommisjonens byråkratisering og effektivisering.

En svakhet ved oppgaven ble at analyseverktøyet jeg benytter i kapittel fem fikk ikke den fullstendige rollen i alle de analyserte sakene, den var ment å skulle ha. Ettersom det ikke var mulig å stille alle tre spørsmålene til alle sakene, grunnen til dette var at kildene ikke viste så mye som først antatt og klagene var både korte og standardiserte. Men analyseverktøyet var ikke uten nytte og ble en mal jeg kunne undersøke sakene etter. Verktøyet ble en ”veileder” i tolkningen av sakene, selv om den ikke kom til sin fulle rett og fikk hele den rollen den var tiltenkt.

6.4.2 Videre forskning

Studier av sunnhetsloven i praksis er det viktigste studiet innen forskningen på sunnhetsvesenet i Norge, mener jeg. Det er blant annet vesentlig at videre forskning fortsetter dette arbeidet og utreder sunnhetskommissjonenes arbeid i andre norske byer, både for å kunne undersøke dem komparativt, men også slik at vi kan opparbeide oss mer kunnskap om norske byers utvikling og sunnhetsarbeid.

I Kristiania og omegn er det også et stort potensiale for nye undersøkelser og spørsmål, blant annet hadde det vært interessant å gjøre en komparativ undersøkelse kommisjonen i Kristiania og kommisjonen i Aker. Dette ville gitt mange interessante spørsmål om hvordan kommisjonene forholdt seg til hverandre, forskjeller mellom by og det urbane landdistriktet, og hvordan de to kommisjonene med ulike lovbestemmelser forholdt seg til dette. I Kristiania vil også undersøkelser av tiden etter 1880 kunne gi oss kunnskap om den videre byråkratiseringen og de nye oppgavene sunnhetskommisjonen ble pålagt på 1880- og 1890-tallet, slik som fabrikktilsyn, tilsyn med skoler, næringsmiddelkontroll og pleiebarn. Kildematerialet etter Kristiania sunnhetskommisjon er stort og inneholder mye forskjellig materiale fra ulike instanser forbundet med kommisjonen, både fra denne oppgavens undersøkelsesperiode og senere. Slik som boligkontoret, kolerakomiteen, tilsynet med pleiebarna, mistenkelige sykdomstilfeller og for noen av årene etter 1880 finnes det til og med noen pakker med innkommende brev fra blant annet deler av befolkningen til kommisjonen. Dette store og varierte materiale gir mulighet til å undersøke enkelte og mer spesifikke sider ved kommisjonens arbeid i Kristiania.

Kildemateriale og litteratur

Utrykt kildemateriale - Byarkivet i Oslo

Forhandlingsprotokoller for Kristiania sunnhetskommisjon

(Sunnhetskommisjonen OBA/A-20081. Serie: Aa)

Sunnhetskommisjonens forhandlingsprotokoll (Møtebok) 25.8.1861-25.8.1873

Sunnhetskommisjonens forhandlingsprotokoll (Møtebok) 3.9.1873-31.5.1881

Kopibøker for sunnhetskommisjonen i Kristiania

(Helserådet, aministrasjonen, hovedarkivet OBA/A-20079. Serie: Kb - Oslo Helseråd, kopibøker 1831-1889. Hyllenr. 1B 011 B/4)

Kopibok for sunnhetskommisjonen i Kristiania 22.1.1861- 4.8.1874 (1884)

Kopibok for sunnhetskommisjonen i Kristiania 16.6.1874- 4.2.1879

Kopibok for sunnhetskommisjonen i Kristiania 4.2.1879- 6.12.1880

Trykte kilder - Byarkivet i Oslo

Aktstykker for Kristiania by

Aktstykker for Christiania 1865 Sag no 1. Angaaende Sundhedsforskrifter for Christiania By. Behandlet i bystyret 19. September 1865.

Aktstykker for Christiania 1873 Sag no 32. Angaaende Sundhedsforskrifter for Christiania. Forhandlinger i Repræsentantskabet den 20de November 1873

Beretninger

Beretning om Folkemængden og Sundhedstilstanden i Christiania 1880-1887 - Udgiven efter Foranstaltning af Sundhedskommissionen i Christiania.

Digitale kilder

Folketellinger

Folketellingen for 1865, Digitalarkivet <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=f60301&spraak=n&metanr=513>

Folketellingen for 1875, Digitalarkivet <http://digitalarkivet.no/cgi-win/webcens.exe?slag=visbase&filnamn=f70301&spraak=n&metanr=2133>

Nasjonale medisinalberetninger

Beretning om Sunnhedstilstanden og medicinalforholdene i Norge 1860, Statistisk Sentralbyrå http://www.ssb.no/histstat/nos/nos_i_c4_1860.pdf

Lovtekst

“Sunnhetsloven” – Lov om Sundhedscommissioner og om Foranstaltninger i anledning af Epidemiske og Smittsomme Sygdomme.

Lov af 16. mai 1860 om Sundhedskommisjoner og om foranstaltninger i anledning af epidemiske og smittsomme sygdomme. Den opprinnelige lovtekst med forarbeider. Samlet og utgitt i anledning lovens 100 års jubileum, Oslo: Sosialdepartementet, 1960

Oppslagsverk

Artemisia – Arkitekturhistorie

Steigan, Geir Tandberg, 2009, *Arkitekter: Johan Fredrich Lühr (1812-79)*, Artemisia <http://www.artemisia.no/arc/arkitekter/norge/luhr.j.f.html> (15.11.2010)

Store norske leksikon

Store norske leksikon, *Allmue*, Store norske leksikon online <http://www.snl.no/allmue> (31.5.2010)

Store norske leksikon, *Laissez Faire*, Store norske leksikon online http://snl.no/laissez_faire%2C_laissez_passer (11.4.2011)

Store norske leksikon, *Rudolf Virchow*, Store norske leksikon online http://snl.no/Rudolf_Virchow (28.4.2011)

Store norske leksikon, *Utilitarisme*, Store norske leksikon online <http://snl.no/utilitarisme> (11.4.2011)

Kart

Næsers kart over Christiania fra 1860 (Generalkart i målestokk 1:5000), Byarkivet i Oslo <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/Kart/1860/generalkart/index.html>

Kart over Christiania 1887 (1/150000 af sand størrelse), Byarkivet i Oslo <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/Kart/1887/index.html>

Litteratur

Ackerknecht, Erwin, *A Short History of Medicine*, Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1982

Baldwin, Peter, *Contagion and the State in Europe 1830- 1930*, Cambridge: Cambridge University Press, 1999

Bergkvist, Johanne, Fattigondet: Fattigdebatt mellom to fattiglover, *Tobias: Tidsskrift for Oslohistorie*, Oslo byarkiv, Nr. 2/ 2009

Bergkvist, Johanne, Jakten på den farlige maten, *Tobias: Tidsskrift for Oslohistorie*, Oslo byarkiv, Nr. 1/ 2010

Bonderup, Gerda, *Det Medicinske Politi: Sundhedspolitikken i Danmark 1750-1860*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2006

Bore, Ragnhild Rein, 2006, *Medisinalberetningene tilgjengelig på web "En avskyelig flatulens,"* Statistisk sentralbyrå http://www.ssb.no/emner/historisk_statistikk/artikler/art-2006-12-04-01.html (31.3.2011)

Bourdieu, Pierre, *Symbolsk makt Artikler i utvalg*, Oslo: Pax Forlag. 1996

Kiær, F.C. *Norges Læger i det nittende aarhundre 1800-1871*, Christiania: Alb. Cammermeyer, 1873

Elektronisk versjon: Nasjonalbiblioteket

http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2010052606036#&struct=DIV420 (18.4.2011)

Holmsen, Paul, *Kristiania politis historie 1624-1884*, Kristiania: W. C. Fabritius 1884

Elektronisk versjon: Nasjonalbiblioteket

<http://www.nb.no:80/utlevering/nb/090d6f1372e331d362580cfb311c7226> (18.4.2011)

Lie, Anne Kveim, Nyere perspektiver innen medisinsk historie, *Nytt Norsk Tidsskrift*, Universitetsforlaget, Nr. 2/2008

Elektronisk versjon: Idunn.no, Nordisk Tidsskriftdatabase

http://www.idunn.no/ts/nnt/2008/02/nyere_perspektiver_innen_medisinsk_historie?removeHightLight=true (28.3.2011)

Johansen, Tor Are, *Under byens gater: Vann og Avløpsetatens historie*, Oslo: Oslo kommune Vann- og avløpsetaten, 2001

Elektronisk versjon: Oslo kommune, Vann- og avløpsetaten http://www.vann-og-avlopsetaten.oslo.kommune.no/om_oss/historie/ (18.4.2011)

Knarberg Hansen, Lizzie Irene, *Koleraen i Christiania i 1853*, Oslo: Universitetet, 1986

Krogh, Christian, *Albertine*, Oslo: Lanterne-bok, [1886] 1967

Melby, Kari, *Prostitusjon og kontroll: En analyse av debatten om prostitusjon, kontroll av prostituerte kvinner og venerisk sykdom i Kristiania 1860-1900*, Oslo: Universitetet, 1977

Moseng, Ole Georg, *Det offentlige helsevesen i Norge 1603- 2003: Ansvar for undersåttenes helse 1603- 1850, bind 1*, Oslo: Universitetsforlaget, 2003

Myhre, Jan Eivind, *Oslo bys historie: Hovedstaden Christiania, bind 3*, Oslo: Cappelen Forlag, 1990

Nielsen, May- Brith Ohman, *Mennesker, makt og mikrober: Epidemibekjempelse og hygiene på Sørlandet 1830- 1880*, Bergen: Fagbokforlaget, 2008

Noble, Thomas (m.f.), *Western Civilization: The Continuing Experiment. Vol. C Since 1789*, Boston/ New York: Houghton Mifflin Co, 2005

Porter, Dorothy, *Health, Civilization and the State: A history of public health from ancient to modern times*, London/ New York: Routledge, 1999

Porter, Dorothy (red.) *The History of Public Health and the Modern State*, Amsterdam/ Atlanta: Clio Media, 1994

Porter, Roy, *The Greatest Benefit for Mankind A medical history of humanity from antiquity to the present*, London: Harper Collins Publishers, 1999

Registreringsentral for historiske data, 2005, *Eilert Sundt*,
<http://www.rhd.uit.no/sundt/sundt.html> Univeristetet i Tromsø (16.12.09)

Rosen, George, *A History of Public Health*, New York: The John Hopkins University Press, 1953

Schiøtz, Aina, *Det offentlige helsevesen i Norge 1603- 2003: Folkets Helse – Landets Styrke 1850- 2003, bind 2*, Oslo: Universitetsforlaget, 2003

Schiøtz, Aina, Distriktslegen - En kulturell overgriper? Kulturmøter, modernisering og makt, *Heimen: Lokalhistorisk tidsskrift*, Nr 3/2004

Schjønsby, Hans Petter, 2001, Innføringen av sunnhetsloven 1860, *Tidsskrift for den norske lægeforening*, http://www.tidsskriftet.no/pls/lts/PA_LT.VisSeksjon?vp_SEKS_ID=243435 (19.11.09)

Seip, Anne Lise, *Sosialhjelpstaten blir til: Norsk Sosialpolitikk 1740 – 1920*, Oslo: Gyldendal Norsk Forlag, 1984

Sundt, Eilert, 1858, *Om Piperviken og Rusløkbakken*, Registreringsentral for historiske data http://www.rhd.uit.no/sundt/bind3/eilert_sundt_bd3b.html (9.12.2009)

Sundt, Eilert, 1870, *Om fattigforholdene i Christiania*, Registreringsentral for historiske data http://www.rhd.uit.no/sundt/bind11/eilert_sundt_bd11.html (9.12.2009)

Weber, Max, *Makt og byråkrati: Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*, Oslo: Gyldendal, 1990

Elektronisk versjon: Nasjonalbiblioteket
http://www.nb.no/utlevering/contentview.jsf?urn=URN:NBN:no-nb_digibok_2007082300046#&struct=DIV256 (18.4.2011)

Vedlegg 1: Meldinger om epidemier og utbrudd fra forhandlingsprotokollene Kristiania Sunnhetskomisjon 1860-1880

Dato	Sak nr.	Bydel/ Adresse	Hvem melder epidemien?	Hvem er meldt syke?	Notater	Kolera	Skarlagens-feber	Tyfus	Tyfoideber	Kopper	Annet
22.8.1861	8		Formannen	Tilfeller	Vist seg tilfeller av barneskopper og pasientene var innlagte på koppelasarettet					x	
12.9.1861	7	I byen	Formannen	Usedvanlig mange tilfeller	SK ønsker at politilegen undersøker de offentlige kvinnene to ganger i uken						x Venerisk
31.10.1861	3	Norbygt 4	Formannen	Flere dødsfall	Pga sanitære misligheter (bl.a overfylt bingje) og utdunstinger.						x Syklighet
Desember 1862	KB	I hus og boliger med utdunstinger	Formannen (Bekjentgjørelse fra SK)		Efter den senere tids erfaring, så vel annensteds fra som herfra. Nervøs feber i hus og boliger med utdunstinger fra binger osv.						x Nervøs feber og andre epidemiske sykdommer
1863	KB	I byen	Anonyme klagere/kommisjoen (Circulaire)	Noen som var sett på gaten	Pasienter sett på gaten med synlige tegn. Kommisjonen vil ta i bruk §21						x Venerisk
04.04.1865	KB	Ved undersøkelse av et hus hvor det hadde vært sykdom	Formannen og Bylege Orsum	Minst en pasient	Barneskopper og tyfus hadde yfret seg i det undersøkte huset, hvor de fant en kjeller fylt med stinkende vann.		x			x	
23.05.1865	KB	Skip fra St. Petersburg og Riga	Sunnhets- kommisjonen	Sykdomsfare	Det hadde kommet melding om to skip fra St.Petersburg og 3 fra Riga med hamp til seilduksfabrikken.						x Smitte
10.8.1866	KB	Revieret		1 død på Hovedøens lasarett	En død matros som hadde kommet fra Skottland.	x					
13.8.1866	KB	Grønland no 1		1 kone smittet av sønnen på North Star + en død slave på festningen	Kone smittet av sønnen som hadde vært i London, selv om hun ikke hadde vært i direkte kontakt med han. Slaven på festningen hadde ikke vært utenfor muren på flere år.	x					
24.8.1866/25.8.1866	KB	Revieret		1 syk, men fare for spredning	Festningen pålegges å desinifisere sin kloakk som renner ut i Revieret.	x					
9.11.1866	1	I byen bl.a. Vor Frelsers Menighet	Politimester Michlet	21 pasienter	Politimesteren etterlyser tiltak fra kommisjonen		x				
7.5.1867	3	Stabelgården Rodelokka (Aker)	Formannen	1 koppe- pasient og minst en kone og ett barn av tyfus	Kommisjonen ønsker å holde alle de syke på samme sted, slik at de ikke trekker sykdommen med seg.			x E		x	
14.5.1867	1	I byen	Formann	Flere tilfeller	Flere smittet av tyfus og kopper			x		x	
5.8.1867	2	Danzig og København	Formannen	Kolerautbrudd	Utbrudd i Danzig og en syk som var brakt til København	x S					
9.9.1867	1	Skip fra Morlaix (Bretagne)	Overtoldbet. Rasch		Skip fra den kolerasmittede byen Morlaix	x					
12.5.1868	3	Forskjellige steder i byen			Kommisjonen måtte ta de nødvendige grep, senere.			x			
28.8.1868	1	Sagene		Mulig kolera- tilfelle	Et hurtig dødsfall under koleraliknende symptomer. Om legene skulle møte motstand måtte de anmelde dette for kommisjonen og de ville få hjelp av politiet.	x					
10.11.1868	1	Fødselsstifelsen + ett i byen	Formannen	3 tilfeller	Om stifelsen ble rammet av en epidemi måtte denne stenges.						x Barsel-feber
12.3.1869	1	I byen	Stadsfysikus	Flere syke	Treffe forhåndsregler: bl. a. desinfeksjon av boliger.			x E			
23.10.1869	2	I byen	Formannen	Utbredt seg i byen	Antas å stamme fra de som var behandlet på sykehusene, og man besluttet å samarbeide bedre med politiet, stadsfysikus og politilegen.						x Syfilis
4.11.1869	1	I byen	Formannen		Forskjellige forhåndsregler, utflytning og plakatering.		x				

Vedlegg 1: Meldinger om epidemier og utbrudd fra forhandlingsprotokollene Kristiania Sunnhetskommisjon 1860-1880

21.10.1873	1	Formannen	1 pasient	En pasient innlagt på Ankerløkkas lasarett					x	
21.10.1873	2	Herr Balchen - bestyrelsen	Flere elever	Nervefeberen var alt sterkt utbredt i Vestre Aker.					x	
09.12.1873	2	1 byen		SK rykker inn i avisen pga tiltagende utbredelse			x			
15.01.1874	1	1 byen		Hadde den seneste tid begynt å anlegge epidemisk ubrytning						x Rosenfeber
13.02.1874	1	Rodeløkka - AKER	2 pasienter	Fare for byen, og ble derfor lagt inn på lasarett i byen				x E		
17.03.1874	1	1 byen	Flere tilfeller	Flere innlagt på lasarett				x		
27.03.1874	1	Nedre gate 5 - Grünerløkka	Flere tilfeller	Bylegene skulle daglig inspiseres de hardt rammede gatene - blant annet denne				x		
14.08.1874	1	Skolegata 6 og Ruseløkkeveien 34	2 pasienter	Begge innlagte på ankerløkkas lasarett				x		
22.7.1875	1	Piperviken	Adskillige tilfeller	Ingen innlysende sammenheng mellom pasientene, men betydelig stank fra kloakken					x	
17.09.1875	3	Formannen	4 Pasienter	Pasientene innlagte på Tostrup's forrige løkke			x			
27.10.1875	2	Tovet no 70, Prinsengt 1	Flere syke	En usevnlige ondartet skarlagensfeber - 5 syke av skarlagensfeber, som raskt døde. 1 tilfelle tyfofidfeber og et tilfelle illebefinnende diaré. Alle syke benyttet de gamle vannledningene			x		x	x Ille- befinnende diaré
01.12.1875	1	De store skolene i byen	Spredning	Undervisningen skulle opphøre fra 4. desember og gjenoppnås etter juleferien. Barnelegene skulle innstille sin virksomhet.			x			
18.04.1876	2	Brønneribekken 14	4-5 tilfeller	Pålegges eteren å ordne privetene.					x	
09.06.1876	4	Homannsbyen	En del tilfeller	Mistenkelig sykdomsutbrudd - vannledningen						x
01.09.1876	2	1 byen	Flere tilfeller	Forby barna fra hus med sykdom å besøke andre, og påbudt isolasjon for de syke.						x Messlinger
28.04.1877	1	Byen	5 syke	Innlagt på koppelasarettet					x	
27.11.1877	1	Homannsbyen	En rekke	I et hus hvor sognsvannledningen ble benyttet					x	
12.3.1878	1	Gården no 3 ved Vognmannsgate på Kampen	Ett sykt barn	Her fantes det flere barn som ikke hadde hatt sykdommen, derfor må det syke barnet legges inn			x			
09.04.1878	1	Lakkegata 42	1 tilfelle	I en kjellerbekvemmelighet - etter en undersøkelse ble det funnet ett tilfelle. Høy fuktighet og leiligheten var under jordsmonnet				x		
24.09.1878	2	1 enkelte strøk av byen	En del tilfeller	Deis av feber og dels av tyfofidfeber - Stadsingeniøren ble bemyndiget til å la kloakken opprense i de områdene.					x	x Feber
01.10.1878	2	Fra Maribogata til Lillebogata	Tyfuspidemi	Huset i Lillogata skulle opprenses.					x	
15.10.1878	3	1 byen	Stigende antall	Stigende antall på Tostrupløkka lasarett			x			
19.11.1878	2	Ett par steder i byen	Tillagende antall	De syke skulle behandles på byens regning			x			
08.03.1879	1	De russiske Pedersøhavne	Ordføreren	Erklært pesismitte						x Pest
08.03.1879	2	Skip fra Liban/ Libanon	Fare for smitte	Dampskip med bastmatter med smittefare						x Smitte

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

Dato	sak	Forhåndsregler mot smitte og annen smittebekjempelse	Smitte/ Epidemi utbrudd	Sanitære misligheter i bolig og fabrikk	Andre sanitære saker	Syke dyr og Infisert mat	Arsenikk og annen nærings kontroll	Administrativt om lasarettene	Administrativt	Forskrifter	Byggesaker Privat og fabrikk	"Ren" saksbehandling av byggesaker
20. feb. 1861	1								x			
18. apr. 1861	1						x					
	2				x							
	3			x								
	4			x								
	5			x								
10. mai. 1861	1						x					
	2			x								
	3				x							
30. mai. 1861	1			x								
	2			x								
	3				x							
	4	x										
	5				x							
27. juni. 1861	1										x	
	2				x							
	3			x								
	4			x								
11. juli. 1861	1				x							
	2				x							
	3				x							
	4			x								
1. aug. 1861	1			x								
	2			x								
	3			x								
22. aug. 1861	1			x								
	2			x								
	3						x					
	4			x								
	5			x								
	6			x								
	7			x								
	8		x									
12. sep. 1861	1										x	
	2			x								
	3				x							
	4			x								
	5										x	
	6			x								
	7		x									
3. okt. 1861	1								x			
	2			x								
	3			x								
	4			x								
31. okt. 1861	1			x								
	2			x								
	3		x									
	4	x										
	5						x					
	6			x								
21. nov. 1861	1			x								
	2			x								
	3								x			
	4	x										
1. mai. 1862	1								x			
	2			x								
	3			x								
	4			x								
	5				x							
	6	x										
17. juli. 1862	1								x			
	2				x							
21. aug. 1862	1				x							
	2			x								
	3								x			
15. nov 1862	1	x										
	2			x								
20. des. 1862	1									x		
12. feb. 1863	1									x		
6. aug. 1863	1			x								
	2	x										

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	3			x								
26. nov. 1863	1									x		
	2								x			
30. nov. 1863	1								x			
	2									x		
2. des. 1863	1									x		
10. des. 1863	1									x		
8. jan. 1864	1								x			
	2								x			
	3								x			
	4	x										
	5										x	
	6										x	
15. jan. 1864	1				x							
	2				x							
	3				x							
	4				x							
29. jan. 1864	1									x		
15. apr. 1864	1								x			
	2								x			
	3								x			
3. feb. 1865	1										x	
	2				x							
	3								x			
21. apr. 1865	1										x	
	2								x			
	3								x			
	4								x			
	5								x			
	6	x										
	7								x			
	8				x							
16. juni. 1865	1								x			
	2										x	
	3								x			
	4						x					
	5				x							
	6				x							
	7	x										
14. juli. 1865	1								x			
	2	x										
	3						x					
	4						x					
	5	x										
25. aug. 1865	1	x										
	2								x			
	3								x			
	4				x							
	5						x					
	6				x							
	7				x							
	8				x					x		
29. sep. 1865	1	x										
	2						x					
	3				x							
	4				x							
	5				x							
	6				x							
	7				x							
	8				x							
13. okt. 1865	1											x
	2						x					
	3	x										
27. okt. 1865	1								x			
10. nov. 1865	1										x	
	2				x							
	3				x							
2. feb. 1866	1								x			
	2											x
	3								x			
	4				x							
	5						x					
	6	x										
	7				x							
	8				x							
	9				x							
11. mai. 1866	1	x										
14. mai. 1866	1	x										

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	2	x										
	3	x										
	4				x							
	5									x		
	6							x				
24. mai. 1866	1				x							
	2	x										
	3									x		
29. mai. 1866	1									x		
	2									x		
	3									x		
	4									x		
31. mai. 1866	1									x		
	2				x							
	3				x							
	4									x		
	5									x		
	6							x				
2. juni. 1866	1									x		
	2				x							
	3									x		
	4									x		
	5				x							
	6											x
	7									x		
15. juni. 1866	1	x										
	2	x										
	3	x										
	4									x		
	5									x		
	6									x		
23. juni. 1866	1									x		
	2									x		
	3									x		
	4											x
	5									x		
4. juli. 1866	1				x							
	2									x		
	3	x										
	4	x										
	5				x							
6. juli. 1866	1									x		
	2									x		
	3									x		
	4	x										
	5									x		
	6									x		
	7									x		
	8									x		
16. juli. 1866	1	x										
	2							x				
	3	x										
	4											x
	5							x				
	6				x							
	7									x		
	8									x		
	9											
21. juli. 1866	1							x				
	2							x				
	3									x		
	4	x										
	5									x		
	6									x		
	7									x		
28. juli. 1866	1									x		
	2				x							
	3									x		
	4							x				
	5									x		
21. aug. 1866	1									x		
	2									x		
	3											
	4							x				
14. sep. 1866	1	x										
	2	x										
	3									x		
	4	x										
	5	x										

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	6			x							
	7			x							
	8			x							
	9							x			
24. okt. 1866	1	x									
	2			x							
1. nov. 1866	1									x	
	2	x									
	3									x	
	4									x	
	5									x	
	6							x			
	7									x	
9. nov. 1866	1		x								
19. nov. 1866	1									x	
	2	x									
11. feb. 1867	1			x							
	2	x									
	3									x	
	4	x									
	5					x					
	6									x	
14. feb. 1867	1									x	
	2	x									
	3									x	
	4									x	
	5	x									
	6	x									
	7									x	
28. mar. 1867	1									x	
	2	x									
	3									x	
	4					x					
	5					x					
	6									x	
	7									x	
	8									x	
12. apr. 1867	1				x						
	2				x						
	3									x	
	4					x					
	5					x					
20. apr. 1867	1				x						
	2				x						
	3									x	
	4				x						
	5									x	
	6			x							
7. mai. 1867	1								x		
	2								x		
	3		x								
14. mai. 1867	1	x									
11. juni. 1867	1									x	
	2					x					
	3					x					
	4					x					
	5		x								
	6									x	
	7								x		
25. juni. 1867	1				x						
	2									x	
	3								x		
	4				x						
	5				x						
	6				x						
	7										
	8					x					
	9					x					
15. juli. 1867	1				x						
	2									x	
	3									x	
	4				x						
	5				x						
	6									x	
5. aug. 1867	1									x	
	2								x		
	3										
	4										

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	5				x							
	6				x							
26. aug. 1867	1				x							
	2				x							
	3											
	4										x	
	5								x			
	6				x							
	7				x							
	8											
	9											
	10	x										
9. sep. 1867	1											
	2											
	3											
	4											
	5	x										
	6											
25. okt. 1867	1											
	2											
	3											
	4											
	5											
	6											
	7											
	8											
8. nov. 1867	1											
11. nov. 1867	1											
	2											
28. nov. 1867	1											
	2											
	3											
	4											
	5											
	6											
	7											
	8											
8. nov. 1867	1											
11. nov. 1867	1											
	2											
28. nov. 1867	1											
	2											
	3											
	4											
	5											
	6											
	7											
	8											
27. jan. 1868	1											
	2											
	3											
	4											
	5											
	6											
	7											
	8											
27. jan. 1868	1											
	2											
	3											
	4											
	5											
	6											
	7											
	8											
21. feb. 1868	1											
	2	x										
	3											
	4	x										
	5											
17. apr. 1868	1											
	2											
	3											
	4											
12. mai. 1868	1											
	2	x										
	3											
	4											
	5											
26. mai. 1868	1											
	2											
23. juni. 1868	1											
	2											
	3											
21. juli. 1868	1											
	2	x										
	3											
	4											
28. aug. 1868	1											
	2	x										
	3											
	4											
24. sep. 1868	1											
11. okt. 1868	1											
	2											
	3	x										
10. nov. 1868	1											
	2											
	3	x										

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	4			x									
8. jan. 1869	1							x					
	2				x								
	3	x											
	4	x											
	5	x											
14. jan. 1869	1							x					
	2									x			
9. mar. 1869	1									x			
	2			x									
	3	x											
	4					x							
12. mar. 1869	1		x										
	2				x								
2. apr. 1869	1							x					
	2			x									
	3			x									
	4			x									
	5				x								
27. apr. 1869	1			x									
	2			x									
	3				x								
	4			x									
14. mai. 1869	1				x								
	2									x			
28. mai. 1869	1				x								
	2				x								
	3			x									
	4			x									
3. juni. 1869	1											x	
22. juni. 1869	1			x									
	2							x					
	3									x			
	4			x									
6. aug. 1869	1												x
20. aug. 1869	1					x							
21. sep. 1869	1			x									
	2			x									
12. okt. 1869	1					x							
	2							x					
23. okt. 1869	1			x									
	2		x										
4. nov. 1869	1		x										
	2					x							
	3									x			
29. nov. 1869	1		x										
	2												x
	3	x											
14. des. 1869	1	x											
	2	x											
	3	x											
	4			x									
15. mar. 1870	1									x			
	2									x			
	3									x			
	4			x									
	5							x					
12. apr. 1870	1			x									
	2			x									
	3			x									
	4									x			
	5									x			
	6					x							
7. mai. 1870	1			x									
	2			x									
13. juni. 1870	1			x									
	2					x							
17. juni. 1870	1					x							
3. aug. 1870													
8. aug. 1870	1			x									
	2			x									
	3		x										
1. sep. 1870	1									x			
	2									x			
	3												x
	4			x									
9. sep. 1870	1			x									
	2			x									

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	3		x										
	4									x			
3. okt. 1870	1	x											
	2					x							
18. okt. 1870	1								x				
	2									x			
24. okt. 1870	1								x				
	2								x				
	3								x				
8. nov. 1870	1				x								
	2				x								
	3								x				
	4									x			
29. nov. 1870	1										x		
	2				x						x		
	3				x								
11. feb. 1871	1					x							
23. feb. 1871	1										x		
	2					x							
28. feb. 1871	1					x							
10. mar. 1871	1	x											
	2		x										
	3				x								
	4				x								
27. mar. 1871	1								x				
30. mar. 1871	1								x				
	2					x							
8. apr. 1871	1								x				
	2								x				
28. apr. 1871	1						x						
	2		x										
	3								x				
22. mai. 1871	1								x				
	2						x						
	3					x							
5. juni. 1871	1				x								
	2				x								
	3										x		
	4										x		
19. juni. 1871	1				x								
	2				x								
	3				x								
	4				x								
	5		x										
30. juni. 1871	1	x											
	2								x				
	3	x											
	4										x		
	5	x											
	6												x
18. juli. 1871	1				x								
	2								x				
	3	x											
	4		x										
	5				x								
	6				x								
1. aug. 1871	1	x											
	2												x
	3				x								
15. aug. 1871	1		x										
	2								x				
	3								x				
	4		x										
	5	x											
	6				x								
	7				x								
25. aug. 1871	1	x											
	2									x			
	3	x											
	4	x											
	5		x										
1. sep. 1871	1	x											
	2	x											
	3					x							
	4									x			
	5									x			
8. sep. 1871	1					x							
	2				x								

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

29. sep. 1871	1	x										
	2		x									
	3		x									
	4							x				
13. okt. 1871	1								x			
	2		x									
	3			x								
	4			x								
	5			x								
19. okt. 1871	1									x		
	2	x										
	3							x				
	4			x								
	5			x								
	6		x									
	7									x		
31. okt. 1871	1									x		
	2	x										
	3			x								
	4			x								
	5			x								
17. nov. 1871	1					x						
	2	x										
	3			x								
	4							x				
11. des. 1871	1	x										
	2									x		
	3							x				
	4			x								
	5			x								
22. des. 1871	1					x						
	2			x								
	3			x								
12. jan. 1872	1							x				
	2									x		
	3	x										
24. jan. 1872	1			x								
	2									x		
6. feb. 1872	1									x		
	2									x		
	3									x		
	4									x		
	5									x		
	6			x								
	7									x		
16. feb. 1872	1									x		
	2									x		
	3	x										
	4			x								
22. feb. 1872	1		x									
	2			x								
	3			x								
	4			x								
	5			x								
	6		x									
8. mar. 1872	1									x		
	2		x									
	3		x									
	4			x								
	5										x	
	6								x			
	7					x						
	8			x								
	9									x		
19. mar. 1872	1									x		
	2			x								
	3			x								
	4			x								
	5			x								
9. apr. 1872	1									x		
	2			x								
	3			x								
25. apr. 1872	1			x								
	2			x								
	3			x								
	4			x								
	5			x								
	6			x								

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

24. mai. 1872	1							x				
	2										x	
	3										x	
28. mai. 1872	1										x	
14. juni. 1872	1				x							
	2				x							
17. juni. 1872	1										x	
21. juni. 1872	1										x	
6. juli. 1872												
12. juli. 1872	1		x									
	2			x								
23. juli. 1872	1							x				
	2							x				
	3								x			
	4								x			
	5								x			
1. aug. 1872	1		x									
	2	x										
	3	x										
8. aug. 1872	1		x									
	2			x								
23. aug. 1872	1								x			
	2			x								
	3				x							
29. aug. 1872	1		x									
12. sep. 1872	1											x
	2											x
	3											x
	4											x
	5			x								
17. sep. 1872	1											x
	2											x
	3											x
24. sep. 1872	1							x				
	2								x			
	3											x
3. okt. 1872	1							x				
	2			x								
	3											x
	4		x									
17. okt. 1872	1								x			
	2											x
	3			x								
	4			x								
24. okt. 1872	1											x
	2		x									
5. nov. 1872	1											x
	2			x								
	3				x							
12. nov. 1872	1			x								
	2											x
25. nov. 1872	1			x								
3. des. 1872	1								x			
	2											x
16. des. 1872	1											x
	2			x								
	3								x			
30. des. 1872	1											x
13. jan. 1873	1											x
	2											x
12. feb. 1873	1			x								
	2								x			
	3			x								
27. feb. 1873	1		x									
	2										x	
	3				x							
4. mar. 1873	1										x	
6. mar. 1873	1										x	
11. mar. 1873	1										x	
	2			x								
1. apr. 1873	1			x								
	2							x				
9. apr. 1873	1							x				
	2								x			
	3			x								
15. apr. 1873	1		x									
21. apr. 1873	1		x									
	2										x	

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

30. apr. 1873	1				x							
	2										x	
8. mai. 1873	1			x								
	2			x								
21. mai. 1873	1		x									
	2								x			
30. mai. 1873	1			x								
	2			x								
13. juni. 1873	1			x								
17. juni. 1873	1			x								
24. juni. 1873	1			x								
23. juli. 1873	1			x								
	2			x								
	3			x								
28. juli. 1873	1								x			
	2		x									
	3								x			
2. aug. 1873	1					x						
	2	x										
6. aug. 1873	1		x									
	2			x								
25. aug. 1873	1								x			
	2									x		
3. sep. 1873	1										x	
	2			x								
9. sep. 1873	1				x							
	2										x	
	3			x								
	4										x	
	5								x			
16. sep. 1873	1										x	
	2										x	
	3			x								
	4								x			
25. sep. 1873	1			x								
7. okt. 1873	1										x	
	2										x	
21. okt. 1873	1		x									
	2		x									
	3			x								
	4							x				
31. okt. 1873	1								x			
	2			x					x			
	3				x							
	4								x			
11. nov. 1873	1	x										
	2										x	
3. des. 1873	1										x	
9. des. 1873	1				x							
	2		x									
17. des. 1873	1				x							
15. jan. 1874	1		x									
26. jan. 1874	1										x	
13. feb. 1874	1		x									
17. feb. 1874	1										x	
	2			x								
17. mar. 1874	1		x									
	2			x								
27. mar. 1874	1		x									
	2								x			
	3											
18. apr. 1874	1						x					x
	2											x
12. juni. 1874	1	x										
17. juni. 1874	1			x								
	2			x								
	3								x			
23. juni. 1874	1			x								
	2			x								
13. juli. 1874	1								x			
	2			x								
23. juli. 1874	1			x								
	2			x								
	3										x	
	4			x								
	5			x								
	6			x								
4. aug. 1874	1			x								

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	2			x								
	3								x			
14. aug. 1874	1		x									
	2			x								
2. sep. 1874	1			x								
	2			x								
	3			x								
	4								x			
10. sep. 1874	1			x								
8. okt. 1874	1											x
17. nov. 1874	1				x							
	2											x
25. nov. 1874	1								x			
	2						x					
	3			x								
22. des. 1874	1											x
	2											x
11. jan. 1875	1								x			
	2								x			
10. feb. 1875	1	x										
	2						x					
15. mar. 1875	1								x			
30. mar. 1875	1				x							
	2								x			
7. apr. 1875	1									x		
	2											x
15. apr. 1875	1									x		
18. mai. 1875												
1. juni. 1875	1				x							
5. juli. 1875	1				x							
14. juli. 1875	1											x
	2								x			
15. juli. 1875	1											x
22. juli. 1875	1		x									
25. juli. 1875	1	x										
4. aug. 1875	1			x								
25. aug. 1875	1			x								
31. aug. 1875	1			x								
	2			x								
10. sep. 1875	1			x								
	2				x							
17. sep. 1875	1	x										
	2				x							
	3				x							
7. okt. 1875	1								x			
8. okt. 1875	1											x
	2											x
27. okt. 1875	1									x		
	2				x							
1. nov. 1875	1	x										
	2											x
10. nov. 1875	1	x										
	2				x							
	3											
	4											x
18. nov. 1875	1								x			
23. nov. 1875	1									x		
	2									x		
1. des. 1875	1	x										
	2											x
	3											
9. des. 1875	1											x
	2											x
	3				x							
20. des. 1875	1								x			
4. jan. 1876	1	x										
	2											
25. jan. 1876	1									x		
7. feb. 1876	1				x					x		
18. feb. 1876	1											x
23. feb. 1876	1											x
1. mar. 1876	1											x
8. mar. 1876	1											x
29. mar. 1876	1											x
	2											x
18. apr. 1876	1											x
	2											
6. mai. 1876	1				x							

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

13. mai. 1876	1			x									
	2			x									
	3				x								
	4									x			
20. mai. 1876	1									x			
	2			x									
27. mai. 1876	1											x	
	2											x	
	3											x	
9. juni. 1876	1											x	
	2											x	
	3											x	
	4		x										
13. juni. 1876	1									x			
17. juni. 1876	1											x	
	2								x				
20. juni. 1876	1			x									
	2				x								
30. juni. 1876	1					x							
	2			x									
	3			x									
	4				x								
13. juli. 1876	1				x								
28. juli. 1876	1											x	
	2											x	
10. aug. 1876	1												x
	2					x							
	3			x									
21. aug. 1876	1												x
29. aug. 1876	1									x			
	2												x
1. sep. 1876	1												x
	2												x
9. sep. 1876	1		x							x			
16. sep. 1876	1			x									
20. sep. 1876	1												x
27. sep. 1876	1											x	
7. okt. 1876	1											x	
	2					x							
21. okt. 1876	1												x
28. okt. 1876	1			x									
	2			x									
	3			x									
	4									x			
	5									x			
	6									x			
15. nov. 1876	1											x	
	2												x
	3								x				
18. nov. 1876	1			x									
25. nov. 1876	1											x	
	2			x									
	3	x											
	4			x									
16. des. 1876	1									x			
2. jan. 1877	1									x			
	2									x			
	3								x				
13. jan. 1877	1									x			
	2									x			
31. jan. 1877	1												x
10. feb. 1877	1									x			
	2											x	
17. feb. 1877	1								x				
	2												x
24. feb. 1877	1			x									
	2			x									
	3			x									
10. mar. 1877	1									x			
	2											x	
14. mar. 1877	1												x
21. mar. 1877	1								x				
	2											x	
28. mar. 1877	1			x									
	2			x									
11. apr. 1877	1												x
	2								x				
18. apr. 1877	1											x	

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	2									x	
	3									x	
28. apr. 1877	1	x									
	2									x	
8. mai. 1877	1										x
18. mai. 1877	1		x								
	2		x								
	3		x								
30. mai. 1877	1					x					
	2									x	
	3									x	
13. juni. 1877	1		x								
	2										x
28. juni. 1877	1		x								
	2										x
4. juli. 1877	1							x			
	2							x			
10. juli. 1877	1		x								
12. juli. 1877	1										x
18. juli. 1877	1		x								
	2							x			
	3							x			
26. juli. 1877	1		x								
1. aug. 1877	1		x								
22. aug. 1877	1		x								
	2							x			
29. aug. 1877	1		x								
	2							x			
1. sep. 1877	1							x			
15. sep. 1877	1										x
18. sep. 1877	1										x
	2							x			
25. sep. 1877											
9. okt. 1877	1							x			
	2		x								
	3		x								
16. okt. 1877	1							x			
	2							x			
30. okt. 1877	1		x								
	2		x								
6. nov. 1877	1		x								
13. nov. 1877	1					x					
	2		x								
	3		x								
27. nov. 1877	1	x									
	2							x			
4. des. 1877	1							x			
11. des. 1877	1										x
	2		x								
18. des. 1877	1							x			
8. jan. 1878	1										x
15. jan. 1878	1										x
	2					x					
22. jan. 1878	1							x			
29. jan. 1878	1								x		
12. feb. 1878	1										x
26. mar. 1878	1										x
	2							x			
12. mar. 1878	1	x									
	2							x			
20. mar. 1878	1							x			
	2					x					
	3							x			
	4							x			
	5								x		
	6							x			
2. apr. 1878	1				x						
	2										x
9. apr. 1878	1	x									
	2							x			
23. apr. 1878	1							x			
	2					x					
	3		x								
	4		x								
30. apr. 1878	1										x
10. mai. 1878	1								x		
	2								x		
	3		x								

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	4																			x
15.mai. 1878	1																			x
	2					x														
21. mai. 1878	1					x														
	2					x														
	3																			x
28. mai. 1878	1																			x
	2																			x
	3																			x
	4																			x
	5																			x
4. juni. 1878	1																			x
	2																			x
18. juni. 1878	1																			x
	2																			x
	3																			x
	4																			x
	5																			x
	6																			x
25. juni. 1878	1																			x
	2																			x
	3																			x
	4																			x
	5																			x
2. juli. 1878	1																			x
	2																			x
	3																			x
9. juli. 1878	1																			x
30. juli. 1878																				
31. juli. 1878	1																			x
	2																			x
	3																			x
13. aug. 1878	1																			x
	2																			x
20. aug. 1878	1																			x
	2																			x
28. aug. 1878	1																			x
	2																			x
3. sep. 1878	1																			x
10. sep. 1878	1																			x
	2																			x
13. sep. 1878	1																			x
17. sep. 1878	1																			x
	2	x																		x
24. sep. 1878	1																			x
	2																			x
1. okt. 1878	1																			x
	2																			x
	3																			x
	4																			x
	5																			x
15. okt. 1878	1																			x
	2																			x
	3	x																		x
	4																			x
22. okt. 1878	1																			x
	2																			x
5. nov. 1878	1																			x
12. nov. 1878	1																			x
	2																			x
	3																			x
19. nov. 1878	1																			x
	2																			x
26. nov. 1878	1																			x
	2																			x
	3																			x
3. des. 1878	1																			x
17. des. 1878	1																			x
7. jan. 1879	1																			x
	2																			x
21. jan. 1879	1																			x
4. feb. 1879	1																			x
11. feb. 1879	1																			x
25. feb. 1879	1																			x
4. mar. 1879	1																			x
	2																			x
	3																			x
8. mar. 1879	1																			x

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	2		x									
18. mar. 1879	1											x
25. mar. 1879	1											x
	2			x								
	3			x								
8. apr. 1879	1											x
22. apr. 1879	1											x
	2					x						
29. apr. 1879	1											x
13. mai. 1879	1											x
16. mai. 1879	1											x
	2					x						
27. mai. 1879	1											x
	2			x								
3. juni. 1879	1											x
	2					x						
17. juni. 1879	1											x
	2											x
	3											x
	4											x
	5											x
24. juni. 1879	1											x
	2									x		
	3			x								
	4									x		
	5									x		
	6									x		
	7									x		
	8									x		
	9								x			
	10			x								
	11			x								
	12			x								
	13			x								
	14			x								
	15			x								
1. juli. 1879	1											x
	2									x		
	3							x				
	4									x		
	5					x						
	6			x								
	7			x								
	8			x								
8. juli. 1879	1											x
	2											x
	3									x		
	4											
22. juli. 1879	1							x				x
	2											
	3									x		
	4									x		
	5									x		
	6											x
	7					x						
	8					x						
5. aug. 1879	1											x
	2								x			
	3											x
	4											x
	5											x
	6								x			
26. aug. 1879	1			x								
	2											x
	3											x
2. sep. 1879	1											x
	2											x
	3											x
	4											x
16. sep. 1879	1											x
	2											x
	3					x						
	4											x
	5			x								
	6											x
23. sep. 1879	1											x
	2											x
	3			x								

Vedlegg 2: Forhandlingsprotokollene: Saker tatt opp i Kristiania sunnhetskommisjon 1860-1880

	4		x								
	5									x	
	6							x			
	7									x	
7. okt. 1879	1										x
	2									x	
	3							x			
14. okt. 1879	1										x
	2									x	
	3									x	
21. okt. 1879	1										x
28. okt. 1879	1										x
	2						x				
	3		x								
	4		x								
	5										x
4. nov. 1879	1										x
	2		x								
	3									x	
	4									x	
	5									x	
	6									x	
11. nov. 1879	1										x
	2									x	
25. nov. 1879	1							x			
	2										x
	3									x	
	4									x	
	5									x	
	6									x	
	7									x	
	8										x
9. des. 1879	1										x
	2		x								
	3		x								
	4									x	
	5									x	
	6									x	
	7									x	
23. des. 1879	1									x	
	2									x	
	3									x	
	4										x
	5							x			

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874

Dato	Bydel/ Adresse	Til	Hvem klager eller undersøger?	Hvem klages det mot?	Om hva klages det, eller hvorfor undersøkes det?	Klage	Under- søkelse	Pålegg
25.06.1861	Christian Augusts gt/ ved siden av 9	Politiet		Eier	Stinkende vann			x
25.06.1861	Mardalsvn 222	Politiet	Generalmajor Glad	Eier	Stinkende kloakk	x		
25.06.1861	Mellom Pipervikstranden 5 og 13	Politiet		Eier	Stillestående vann			x
28.06.1861	Munkedamsvn 47	Politiet		Eier	Skylevann i portrommet			x
26.07.1861	No 20 hjørnet av Brogata/ Lilletorvet	Politiet		Jomfru Rasmussen	Unevneligheter i portrommet	x		
26.07.1861	Møllergt	Politiet		Skomaker Agersøe	Fjøs og griser, med stank til naboeie			x
10.09.1861	Prinsengt 33	Politiet		Ingeniørkaptein Mohr	Vann ned i andres avløp	x		
10.09.1861	Lakkegt	Politiet		Enke Rasmussen	Gjødsel like ved klagers kjøkkenvindu	x		
26.10.1861	Ved Krigsskolen (Dronningensgt)	Politiet		Gartner Johnsen	Vann fra bingen inn på krigsskolens område	x		
26.10.1861	Skolegt 1, Bakkegt 11, Møllergt 12	Politiet		Krigsskolen	Ulike ting	x	x	
05.11.1861	18 Nedre Ruseløkkbakken	Politiet		Kone O. Christiansdtr	Fuktighet som tenger inn i kjelleren hvor de bor	x	x	
22.11.1861	Møllergt 11	Politiet		Grosserer Gulbrandsen	Ubehold gård med stank	x		
07.05.1862	Skippergata	Politiet		Saddelmaker Nordlie	Onndukt	x		
22.10.1862	Hjørnet av Kirkegt og toldboegt	Politiet		Stadsfysikus og en Politbet.	Overfylt binge	x		
23.06.1863	15 Sørlikt på Enerhougen	Politiet		C. Christophersen	Stinkende vann som renner på hans eiendom	x		x
01.07.1863	Stolmagergt 13	Politiet			Stinkende vann	x		
12.02.1863	Hjørnet av Youngsgt/ Nedre Torvgt	Politiet			Pålegg om å lage binge til hestegjødsel	x		x
01.07.1863	Pipervikas Strandgt 6/ gårder rundt	Politiet			Ansamlng av stillestående skylevann (stank)	x		
14.08.1863	No 3 Møllergt	Politiet		Stadsfysikus	Stank og vann inn i Andersens bakbygning	x		
30.09.1863	Skippergata (26)	Politiet		Hoffsjef Baron Jarlsberg	Trenger gjødselvann inn i hans bolig	x		x
19.10.1863	Øvre Slotsgt	Politiet		Sakfører Knudsen	Renner gjødselvann inn i hans kjeller med stank	x		
19.10.1863	Munkedamsvn 55	Politiet		Skipskaptein Olsen	Stank og gjødsel ved hans eiendom	x		
23.10.1863	Broggt 16	Politiet		A. Amundsens enke	Gjødselvann inn på hennes eiendom	x		
30.10.1863	3 Fredenborgveien	Politiet		Halvorsen	Gjødselvann inn på hans eiendom	x		
30.10.1863	Damstredet 13	Politiet		Stadsfysikus og en Politbet.	Urensighet gjennom muren inn i kjøkkenet	x		
30.10.1863	Store Vognmannsgt	Politiet		Stadsfysikus og en Politbet.	Stall i nærhet av beboelsesrom		x	
31.10.1863	Øvre vognmannsgt 3	Politiet		Vognmann Foyen	Stank som utbreder seg til gaten	x		
06.11.1863	Engens gt 1	Politiet	Sunnhetskommissionen		Åpen binge og vann i veien		x	
20.11.1863	No 1 Nordre gt, Grünerløkka	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.		Ansamlng av urent vann		x	
23.11.1863	Sødinggården no 16, Grønlandsleir	Stadsingeniøren	Stadsfysikus		Onndukt		x	
NO 69	Nedre torvgt	Politiet	Politifullm. Schmitler		Avskyllig svineri, overfylt binge og gjødselvann	x		x
13.09.1862	15 Stolmagergaden (Grünerløkka)	Politiet	Olsen, Bucher og Füsset	Herr Zwang	Klage fra huseiere pga royk fra dampsg	x G		
13.09.1862	Vognmanngården	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.	Myntsmed Hansen	Gjødselvann inn i no 16 og stank	x		x
25.07.1862	NO 10 på Hjørnet av universitetgt	Politiet	SF/ Klager Rasmussen	Bosen	Flytende bekk/ Dårlige sanitære forhold		x	
23.04.1864	No 5-6 Nysløstgt	Politiet	Muremester Metz		Gjødselvann inn på hans eiendom			x
23.05.1864	Mellomste linje 16 Ruseløkkbakken	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.		Remesteien var i dårlig forfatning		x	
23.05.1864	Mellomste linje 17 Ruseløkkbakken	Politiet	Fysikus og stadsingeniør	Eier	Urensligheter	x		
23.05.1864	No 35 Nedeste linje Ruseløkkbakken	Politiet	Fysikus og stadsingeniør	Eier	Urenslighetene bortfort og grisene solgt.	x		
23.05.1864	No 32 Nedeste linje Ruseløkkbakken	Politiet	Fysikus og stadsingeniør	Eier	Urensligheter	x		
23.05.1864	No 24 Nedeste linje Ruseløkkbakken	Politiet	Fysikus og stadsingeniør	Eier	Intet at bemerke	x		
23.05.1864	25 + 26 Nedeste linje Ruseløkkbakken	Politiet	Fysikus og stadsingeniør	Eier	Må skaffes en tett binge eller kasse i vannhuset	x		x
23.05.1864	Klingenbergs siall (Bakkegt)	Politiet	Fysikus og stadsingeniør	Eier	Gjødseldyng	x		
23.05.1864	No 9 Holmens gt	Politiet	Fysikus og stadsingeniør	Militæret	Gjødseldyng	x		
25.05.1864	No 44 i Fjerdings	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.	Eier	Kjeller fylt med vann, og overfylt binge		x	
30.05.1864	Broggt 16	Politiet	Fysikus/ Amundsens enke	Baker Olsen	Gjødselhaug med stank		x	
04.06.1864	No 3 ved Hammesborg torv	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.	G. Pedersen	Gjødselvann inn på hennes eiendom	x G		
10.06.1864	No 50 Fjerdings	Politiet	Stadsfysikus undersøkte	Naboen	Gjødselvann inn i kjeller fra naboeie binge		x	x
			Stadsfysikus undersøkte	Vedkommende	Mangler binge og urensligheter i gårdsrummet		x	

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874

Dato	Adresse	Politiet	Stadsfysikus undersøkte	Ursenlighet i gårdsnummeret	Ursenlighet i gårdsnummeret	x	x
10.06.1864	No 8 Østre gt	Politiet	Stadsfysikus undersøkte	Ursenlighet i gårdsnummeret	Ursenlighet i gårdsnummeret	x	x
16.07.1864	Fiskebrøyen	Magistraten		Fisken tok skade av vannet den lå i etter fångst	Fisken tok skade av vannet den lå i etter fångst	x	x
02.07.1864	Fjerdningen no 47	Politiet		Magdalenastiftelsen	Ursenlighetene bortført og bingen tømt	x	x
16.07.1864	No 4 Øvre linje Ruseløkkbakken	Politiet	Stadsfysikus undersøkte	Vedkommende	Stank fra grisebinge	x	x
20.07.1864	Oslo Ladegt	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.	Eier	Ubehørlige sanitære forhold	x	x
23.07.1864		Politiet	Peter Hansen		En forbyrder grisehold pga nærheten til huset	x	x
28.07.1864		Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.		Undersøkelse + ettersyn: ikke gjødelsevann i gaten	x	x
01.08.1864	Nedre torvgt	Politiet	Sanitærkommissionen	Herr Zwang	Røyk	x	x
11.08.1864	No 18 og 19 Fredensborgvn	Politiet	Politbet.		Ubehørlige sanitære forhold	x	x
15.08.1864	Mandalsvn 99	Politiet	O. Jansen og Samner	Ole Jansen	Gjødelsevann fra stall inn under gulvet på huset.	x	x
15.10.1864	Kirkeveien 184	Politiet	Stadsfysikus undersøkte	Eier	Gjødelsevann i gaten	x	x
15.10.1864	Kirkeveien 182	Politiet	Stadsfysikus undersøkte	Eier	Binge som må tommes	x	x
17.10.1864	No 19 Fredensborgvn	Politiet	Stadsfysikus undersøkte	Eier (Lærer Troian)	Avfallskasse uten beskyttelse	x	x
19.10.1864	No 1 Vestre Elvebakke	Politiet	Stadsfysikus undersøkte		Gjødelsevann som renner mot naboen	x	x
22.10.1864	Scherdens gård i Storgt	Politiet	Stadsfysikus undersøkte		Avfall fra garveriet	x	x
17.01.1865	Teatergt 17	Politiet	Fysikus og stadsingeniør		Lukt	x	x
16.05.1865		Politiet	Stadsfysikus undersøkte		Overfylt privetkasse	x	x
29.05.1865	Pipervikens skolegt 3	Politiet	Stadsfysikus undersøkte		Stank og en overfylt binge	x	x
29.05.1865	Store Vogmannsgt	Politiet	Stadsfysikus/ A Svendsen	Madam Lohr	Gjødelsevann som flyter inn i Svendsens gård	x	x
08.06.1865	No 27 Rodfyllagt	Politiet	Stadsfysikus undersøkte		Renne med fære for stank	x	x
22.06.1865	19 Nedre voldgt	Politiet	Stadsfysikus undersøkte		Unevnligheter inn i naboenes gård	x	x
22.06.1865		Politiet	Baker Omstad	Eier	Groft som kan medføre fære i sanitært henseende	x	x
12.08.1865	Hjørnet av Youngsgt og Nedre Torvgt	Politiet	Sanitærkommissionen	Vogmann Olsen	Sette inn en sikkerlig binge	x	x
04.04.1865		Politiet	Stadsfysikus og bylege Onsum	Eier	Kjeller fylt med vann og stank/ Tyfus og kopper.	x	x
05.06.1865		Politiet	Kap Gotwald/ Fysikus, stadsingeniør + Politbet.	Tollbetjent Collets	Gjødelsevann inn i kjeller	x	x
22.07.1865		Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.		Overfylt binge og gjødelsevann ut på gårdsplassen	x	x
01.08.1865	No 14 Stolmakergaten	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.		Gjødelsevann inn i gårdsrummet no 20 Korsgt	x	x
07.08.1865		Politiet	Stadsfysikus		Stank fra privet	x	x
25.08.1865	27 Store Vogmannsgt	Politiet	Behorne + Stadsfysikus		Ursenlighet i Portrummet	x	x
26.10.1865	1. Nattnannshaugen 2. En tomt ved Revioert	Magistraten	1. Herr Bogesen 2. Noen huseiere		1. Stank 2. Stank fra lokum	x	x
20.11.1865	46 Sandakerveien	Politiet	Bylege Smith/ Sjeten for kompaniet som eier Myrens mek. Verk.	Eieren	Skyllervann og gjødelsevann fra no 46	x	x
22.01.1866	Kirkegata	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.	Bokhandler Tobiesen	Binge med gjødelsevann	x	x
11.02.1866	12 Pipervikens mellomgt	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.	Eier	Overfylt binge, med dårlig beliggenhet	x	x
05.06.1866	No 36 Skippegt	Politiet	Anonym klager	Eier	Stinkende og overfylt binge	x	x
08.06.1866		Politiet	Bokhandler Landmark	Madam Poppe	Gjødelsevann fra binge inn i Landmarks kjeller	x	x
13.07.1866	No 3 Piperviksstrand	Politiet	Advokat Andersen	Eier	Lukke en renne	x G	x
04.07.1866		Politiet	Sanitærkommissionen		Stank	x	x
31.07.1866		Politiet	Sanitærkommissionen		Sanitære forhold	x	x
31.07.1866		Politiet	Sanitærkommissionen	Bremmerimester Larsen	Skadelige forhold	x	x
31.07.1866	Rodfyllgaten 17	Politiet	Sanitærkommissionen		Skadelige forhold	x	x
04.08.1866	Munkedamsvn 57. P. strandgt 25, Landdaasløkken 23,	Politiet	Politbetjent Jensen		Farlige sanitære forhold	x	x
10.08.1866	Ruseløkkbakken 35	Politiet	Politbetjent Jensen	Kontrollør Øist	Ikke desinfisert binge - Ikke fulgt pålegg	x	x
10.08.1866	Stenersgården tomt Storgt 22	Politiet	Bylege Smith	Grosserer Risteig	Vann som samler seg til sump	x	x
15.08.1866	Pilestredet Colletts gård	Politiet	Sanitærkommissionen		Skadelige forhold for den almene sunnhet	x	x
15.08.1866	Bakkegt 11	Politiet	Sanitærkommissionen	Slakter Bjørnson	Skadelige forhold for den almene sunnhet	x	x
15.08.1866	Slakter Bjørnstads gård	Politiet	Politbetjent Jensen		Skadelige forhold for den almene sunnhet	x	x
18.08.1866	Fredensborgvn 42	Politiet	Sanitærkommissionen	Fotograf Istad	Binge	x	x
18.08.1866	Telhusgt 157	Politiet	Sanitærkommissionen	Pedersen	Skadelige forhold	x	x
27.06.1865	No 3 Piperviksstrand	Politiet	Advokat Andersen	Eieren	Ursenlighet fra renne	x G	x

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874

25.07.1865	No 9 Rådhusgt	Politiet	Fysikus og bylege Schmidt	Urenslighet og stank	x M	x
17.05.1866	Grønlandsleiret 11	Politiet	Stadsfysikus og en Politbet.	Stank fra groft	x	x
21.08.1866	Nattmannshøgen	Politiet	Lochmann og politibetj	Nattmannen	x	x
29.10.1866	Koppelasaret i Mollegt	Fatigvesenet	Muremester Luh	Bygningen i dårlig stand	x	x
29.10.1866	Grønland	Bygningskommisj.	Just og Stadsfysikus	Godkjent at han kan drive slakteri	x	x
13.11.1866	Maridalsvn 252	Politiet	Adolph Nordan	Klage over kloakken i gården no 252	x	x
06.12.1866	Hammersborgtorvet no 3	Politiet	Formannen	Overfylt binge	x	x
11.12.1866	Kongensgt 6	Politiet	Fysikus/ Skomaker Tronsen	Substanser i kjeller, skadelige for beboernes helse	x	x
24.11.1865	Pilestredet 24	Politiet	Muremester Metz	Gjødselvann inn på Metz' etendom	x G	x
13.03.1866	Skjerdens gård Hjørnet av stogt	Politiet	Sumhetskommisjonen	Utett binge	x	x
01.02.1867	Skjerdens gård Hjørnet av stogt	Politiet	Kommisjonen/ Dr Lind	Ikke fulgt tidligere pålegg fra politiet	x	x
17.03.1867	Skjerdens gård Hjørnet av stogt	Politiet	Dr Budde i SFs sted	Stank	x	x
23.07.1867	Pudretsekskapet	Politiet	Sumhetskommisjonen	Misligheter	x	x
01.08.1867	Benise bruk	Politiet	Sumhetskommisjonen	Eier av bruket	x	x
16.08.1867	I byen	Magistrat	Sumhetskommisjonen	Stank	x	x
06.02.1868	Gård 4 Øverste linje Ruseløkbakken	Politiet	Sumhetskommisjonen	Stank fra offentlige priveter	x	x
06.02.1868	15 Mellomste linje Ruseløkbakken	Politiet	Bylege Boeck	Rense kummen i gården	x	x
03.04.1868	Akersgata 15	Hegbert Rosholm	Sumhetskommisjonen	Sanitære forhold	x	x
29.04.1868	Filipstadbyggen	Magistrat	Sumhetskommisjonen	Vann i gaten	x	x
15.05.1868	Stabelhaven Fjordingen 41	Politiet	Bylege Engelkjøn	Stank	x	x
10.06.1868	Skolestredet 1	Politiet	Eieren	Overfylt binge og borskaffé innholdet	x	x
12.06.1868	Fjordingengt.37	Politiet	Eieren	Tomme bingen og rense den	x	x
29.06.1868	Hotel du Nord	Politiet	Hotellet	La kloakkledningen rense	x	x
29.08.1868	No 14 Store Vegmandsgt	Politiet	Sumhetskommisjonen	Sloyte deres vannklosetter	x	x
05.09.1868	Platoug	Politiet	Naboen	Gjødselvann inn i nabohuset	x	x
10.09.1868	17 Rodfyldgt, 28 S. Vegmandsgt. 35 Fjordingen	Politiet	Stadsingenøren	Gjenagne misligheter	x	x
05.11.1868	Akersgt 8	Politiet	Bylege Engelkjøn	Gjennomføre de pålagte foranstaltningene	x	x
07.11.1868	Nedre voldgt 19 og 21	Politiet	Eieren	Tette bingen	x	x
19.11.1868	12, 19, 22, 23, 25, 26, 27, 29, 31a og 31b Ruseløkbyggens nedre linje	Politiet	Eierene	Stinkende vann	x	x
23.02.1869	Damstredet 15	Dr Smith	Eierene	Pålægges å fjerne forbindelsen mellom disse gårdene og den offentlige kloakk	x	x
11.03.1869	Galgeberg	Politiet	Eier	Binge med stank som sjeneter naboen	x	x
19.03.1869	Galgeberg	Politiet	Handelborger Schøyen	Farlige næringsmidler	x	x
19.03.1869	Galgeberg	Politiet	Bokbinder Damm	Tomme bingen og gjøre den tett	x	x
03.04.1869	Holmsens gt 13	Politiet	Bett Hansen	Binge	x	x
16.04.1869	Fredensborgvn 28	Bylege Boeck	Eieren	Tomme og rense bingen	x	x
04.05.1869	Nordbygt 19	Politiet	Gartner Jensen & son	Sinkende binge	x	x
04.05.1869	Fredensborgvn 28	Politiet	Møller Amundsen	Binge	x	x
04.05.1869	Fredensborgvn 28	Politiet	Luhr med bylege	Kloakk og kum må følges opp	x	x
19.05.1869	Torvgt, Carl Johansgt x2, Dronningensgt (Hotel du nord), Kirkegt, strandgt, Skippegt	Politiet	Sumhetskommisjonen	Tomme bingen	x	x
29.05.1869	Skippegt 23	Politiet	Sumhetskommisjonen	Vannklosetter - Eierne: H. Andersen, Peter Petersen, Poppers, Waitz & co, Maler Jacobsen, Nickelsen og J. Ebbell	x	x
04.06.1869	Laugesgt 9	Politiet	Klager og Dr Boeck	Vannklosett	x	x
04.06.1869	Gundersens tomt Christian Augusts gt	Politiet	Eieren	Bingen	x	x
05.06.1869	Toldbodgt 35	Politiet	Eieren	Avfald	x	x
01.07.1869	Dronningensgt	Politiet	Bylege Boeck	Stinkende gjødsel	x	x
01.07.1869	Fredensborgvn 28	Politiet	Eieren	Binge og kloakk	x	x
07.07.1869	Pipeviks bakke	Politiet	Eieren	Stinkende binge	x	x
14.07.1869	Storgt 22	Politiet	Dr Engelkjøn og klager	Sanitære misligheter	x	x
				Avfald	x	x
				Tomme kloakkummen	x	x

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874

Dato	Sted	Politi	Consul Heflye	Stank	Ursak	Resultat	Utslag
17.08.1869	Thunes kjeller	Politiet		Stinkende vann			x
25.08.1869	Drammensvn no 4 Thomles løkke	Bylege Boeck		Stinkende vann		x	
20.08.1869	Oslo Strandgt	Dr Sandborg		Stank fra binger			x
22.09.1869	Fjerdningen no 15	Engelkjøn		Utrudd av diaré, eieren pålegges å holde det rent			x
22.09.1869	Gasverket	Politiet	Bygningsskjemisjonen	Sanitære misligheter og forfald		x	
24.09.1869	Pilestredet 3	Politiet		Problemer med binge, spillvann og kum			x
24.09.1869	Mellemgt 12	Politiet		Innrette bingen		x	
12.09.1869	Møllergt 1	Dr Steffens	Dyrlege Nielsen S.	Stank		x	
25.10.1869	Møllergt 1	Politiet	Summerskjemisjonen	Undersøkt... Se over		x	
14.01.1870	Grünerløkka nedre gt 8	Bylege Boeck	Lochmann undersøkte	Tyfus pga misligheter i hus		x	
27.01.1870	Ostogt 20	Politiet	Summerskjemisjonen	Kum med misligheter		x	
22.02.1870	Toldbodgt 35	Politiet	Summerskjemisjonen	Bingen måtte tommes		x	
05.03.1870	Damstredet 15	Politiet	Summerskjemisjonen	Binge med stank som sjeneter naboene		x G	
24.03.1870	Fjerdningen	Bylege Engelkjøn	Naboen Udønes	Stank fra binge		x	
25.03.1870	Toldbodgt 35	Politiet		Innrette bingen			x
13.04.1870	Damstredet 15	Politiet	Summerskjemisjonen	Pålagt å sette bingen i stand			x
13.04.1870	Fjerdningen 49	Politiet		Sette bingen i stand			x
13.04.1870	Pilestredet 24	Politiet		Sette bingen i stand innen 8 dager			x
28.04.1870	No 4 Fjerdningen og 14 Fjerdningen	Politiet		Sette bingen i stand innen 8 dager			x
03.05.1870	Lakkegt	Dr Sandborg		Stank		x	
14.05.1870	No 10 Pipervikens mellemgt	Politiet		Sette bingen i stand			x
27.05.1870	Fredensborgvn 28	Politiet		Følge påleggene fra kommisjonen		x	
30.05.1870	No 11 Pipervikens mellemgt	Politiet		Fjerne de påklagde misligheter			x
10.06.1870	Pilestredet 24	Politiet	Lühr	Tilstanden uforandret + stinkende søppelkasse			x
10.06.1870	Langlekgr 5	Politiet	Summerskjemisjonen	Tomme bingen		x	
20.06.1870	Hammersborgtorvet no 2	Politiet	Dr Engelkjøn	Tomme bingen			x
25.06.1870	Kirkegata	Politiet	Lühr	Tomme og rense bingen			x
25.06.1870	No 7 Kirkegt	Politiet	Lühr	Tomme og rense bingen			x
25.06.1870	Øvre sollid	Politiet		Fjerne stinkende vann		x	
27.06.1870		Politiet	Summerskjemisjonen	Igen klaget over bingen		x G	
13.07.1870	Grueløkka	Politiet	Stadsfiskus og politibetjent	Manglende kloakk og avløp		x	
13.07.1870	Bakkegt 3	Politiet		Ordne bingen		x	
16.07.1870	Øvre gt 6	Dr Smith		Privet uten binge		x	
16.07.1870	Nedre Voldgt 18	Bylege Boeck		Stank fra binge		x	
18.07.1870	Øvre gt 6	Politiet		Innrette bingen		x	
18.07.1870	Fredensborgvn 28	Politiet		Kloakk			x
20.07.1870	Galgebergt 2	Dr Sandborg		Stank fra binge			
27.07.1870	Mandalsvn 32, 34	Politiet		Gjødselvann ut i gaten		x	
28.07.1870	Lille grensegt 7	Bylege Boeck		Igen klaget over bingen		x G	
28.07.1870	Hjørnet av møllergt og hospitalgt	Bylege Boeck		Vann og stank trengte inn til naboen		x	
28.07.1870	Nedre Voldgt 18	Bylege Boeck		Stank			
03.08.1870	13 Øvre Stortingstgt	Bylege Boeck		Stank			
06.08.1870	Lakkegt 34	Dr Sandborg		Fjerne gjødsel		x	
09.08.1870	Hjørnet av mandalsvn og kirkegt	Politiet		Stinkende binge			
11.08.1870	Lille grensegt 7	Politiet	Baker Lillo eier	Stank		x	
15.08.1870	Skolestredet 1	Politiet	Eieren	Tomme bingen			x
17.08.1870	Toldbodgt 30	Politiet	Eieren	Klage		x	
22.08.1870	Rosenkrantsgården 11	Bylege 2. distrikt	Eieren	Stank		x	
01.10.1870	Mellemgt 12	Politiet	M. Toresen	Stinkende vann fra bingen		x	
12.10.1870	Pilestredet 24	Bylege Boeck		Stank		x	

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874

09.11.1870	Trondhjemsveien 5	Politiet				Eieren	Stank fra privet				X
17.11.1870	I,24 og 26 Minkedamsvn	Politiet	Dr. Boeck og klage fra Nøkleby			Eieren	Misligheter		X		X
21.11.1870	Damstredet 15	Politiet				Eieren	Tomme bingen				X
25.11.1870	Mellemgt 12	Politiet				Eieren	Ordre lokumet og avlede skyllevann		X		
30.11.1870	Wergelandsveien 1	Politiet				Eieren	Stank fra bing		X		
11.01.1871	Kirkegata 11	Luhr				Eieren	Bingen		X		
21.01.1871	Grønsegangen 13	Politiet	Bylege Boeck			Eieren	Sanitært forfall		X		X
21.01.1871	Storgt 22	Bylege Engelkjøn					Sanitært forfall som har ført til Tyfusepidemi			X	
15.02.1871	Fredensborgvn 28	Dr. Boeck				Eieren	Tyfoidfæber			X	
11.03.1871	Skolestredet 1	Politiet				Eieren	Tomme og rens	bingen		X	X
13.03.1871	Kirkegt 11	Politiet				Mad. Smith (eier)	Bingen		X	X	
02.05.1871	Store Vogmannsgt 27	Politiet	Dr. Engelkjøn				La gårdsrummet rens		X	G	X
02.05.1871	Lakkegt 18	Politiet	Dr. Engelkjøn				Fjerne avfall		X		X
19.05.1871	Krogen 6	Dr. Woxen					Bingen		X		
27.05.1871	Strandgt 24 og mellemgt 5	Politiet				Eieren	Bingen				X
27.05.1871	Krogen 6	Politiet				Eieren	Bingen				X
02.06.1871	Carl Johans gt 2	Politiet	Dr. Engelkjøn			Eieren	La kloakken og bingen tomme		X		X
06.06.1871	Korsgt 12 + 11	Politiet	Dr. Woxen				Urenslighet i gårdsrummet førte til tyfoidfæber			X	X
13.06.1871	Kirkegt 7	Politiet					Bingen				X
14.06.1871	Storgt 20	Bylege Engelkjøn	Dampskipsfører Hansen				Stank til rummene		X		
14.06.1871	Elvegt 5	Bylege Engelkjøn	Nilsen				Stank		X		
16.06.1871	Storgt 20	Politiet				Eieren	Tomme bingen				X
17.06.1871	Storgt 7	Politiet					Innrette kloakkluket				X
19.06.1871	Skippegt 31	Politiet				Eieren	Tomme bingen			X	
29.06.1871	Bjønsons tomte	Politiet				Renovasjonsselskapet	Gjennagne klager over stank fra selskapet		X	G	
21.06.1871	Skippegt 36	Politiet				Eieren	Innrette bingen				X
22.06.1871	Hospitalgt 12	Bylege Boeck					Stank		X		
24.06.1871	Fjerdingen 20	Bylege Engelkjøn				Eieren	Bingen				X
27.06.1871	Møllergt 21 og 23	Bylege Boeck	Eieren av hospitalgt 2				Stank og stinkende vann		X		
01.07.1871	Toldbodgt 21	Politiet					Sterk stank		X		X
01.07.1871	B. Ankers gt 12	Bylege Engelkjøn					Stank		X		
06.07.1871	Ullevålsvn 4	Bylege Boeck					Betydelig stank		X		
10.07.1871	Akersgt 10	Politiet					Stank fra bing		X		
11.07.1871	Hammesborggt 7	Politiet					Tomme bingen		X		
11.07.1871	Krogen 6	Politiet					Tomme bingen				X
19.07.1871	Korsgt 11	Politiet					Sanitært forfall				X
25.07.1871	Elvegt 7	Politiet	Bylegen I. distrikt			Eieren	Tomme og rens	bingen		X	X
28.07.1871	Fredensborgvn 6	Politiet	Dr. Boeck			Eieren	Bingen		X		X
28.07.1871	Lille grensegt 4	Bylege Boeck					Bingen		X		
11.08.1871	Fredensborgvn 32	Dr. Smith					Vann fra bingen mot et kjøkken		X		
14.08.1871	Oslo gt 9	Dr. Sandborg					Bingen		X		
14.08.1871	St. Halvards gt 55	Dr. Sandborg	Frk. Marie Eriksen				Vann fra bingen		X		
15.08.1871	Store Vogmannsgt 23	Politiet	Bylegen			Eieren	Sanitær mislighet		X		X
15.08.1871	Oslo gt 9	Politiet	Dr. Sandborg			Eieren	Fjerne overvann og skyllevann		X		X
16.08.1871	Tomtegt 9	Bylege Engelkjøn					Bingen måtte tomme		X		
19.08.1871	Grønland 25	Dr. Sandborg					Tomme kloakkledningen		X		
21.08.1871	Kirkegt 10	Politiet	Bylegen			Eieren	Tomme bingen				X
22.08.1871	St Halvards gt 57 og 25 Grønland	Politiet				Eieren	Tomme bingen				X
23.08.1871	Grønlandsleiet 11	Dr. Sandborg					Bingen			X	
23.08.1871	Møllergt 17	Dr. Finne					Sanitært forfall hadde ført til Skarlagensfæber		X		X

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874

23.08.1871	Bjønnsøns tomt	Politiet	Pudrefabrikken	Bingegjødsel til tomtene				
24.08.1871	St Halvards gt 57	Politiet		Stank			X	
25.08.1871	Tønnetgt 14 og oslogt 10	Dr Sandborg		Stank			X	
26.08.1871	Møllergt 17	Politiet		Sanitært forfall ført til et tilfelle av Kolerne			X	
26.08.1871	Nordbygt 7 og 9	Politiet		Avløp			X	X
26.08.1871	Møllergt 28	Bylege Engelkjøn		Stank fra bingene			X	
28.08.1871	Skippergt 30	Bylege Engelkjøn		Stank			X	
02.09.1871	Skippergt 30	Politiet	Eieren	Stank fra bingene				X
05.09.1871	Lakkegt 52 og 54	Politiet	Eieren	Skylevann og avfall				X
06.09.1871	Møllergt 23	Politiet	L. Thorsen	Stinkende vann				X
11.09.1871	Rodfjldgt 2 og 4	Politiet	Eierene	Anbringe avløp fra gården til kloakken				X
13.09.1871	Ruseløkbakken nederste linje 24	Politiet	Eieren	Rense kloakken				X
13.09.1871	Langleikgt 12	Politiet	Eieren	Fjerne stinkende vann				X
13.09.1871	Damstredet 18, 20, 22	Politiet	Eieren	Tette bingene og ordne ledningen fra kummen				X
20.09.1871	Kanten 11, Hammersborg	Politiet	Eieren	Sette bingene i stand			X	
23.09.1871	Engens gt 6	Politiet	Drammens jernbane	Tomme bingene i gården			X	
26.09.1871	Kirkegt 10 b	Politiet	Eieren	Tette bingene				X
26.09.1871	Skolestredet 1	Politiet	Eieren	Ordne kloakkledningen				X
26.09.1871	Stupindgt 5 og Johannesgt 6	Politiet	Eieren	Tomme bingene				X
27.09.1871	Kanten 11, Hammersborg	Politiet	Eieren	Tette bingene				X
27.09.1871	Prinsensgt 10	Politiet	Eieren	Stank				X
28.09.1871	Fjerdningen 14	Politiet	Vedkommende	Tomme bingene				X
28.09.1871	Fjerdningen 21	Politiet	Eier A Ottersen	Tomme bingene				X
28.09.1871	Fjerdningen 12	Politiet	Eier Kjøpmann Smith	Tomme bingene				X
03.10.1871	Smalgangen 10	Politiet	Eieren	Rense bingene				X
03.10.1871	Theatertgt 4	Politiet	Eieren	Tomme bingene				X
03.10.1871	Skolestredet 3	Politiet	Eieren	Rense og desinfisere tomtene				X
04.10.1871	Theatertgt 4	Politiet	Eieren	Bingen			X	
04.10.1871	Nordbygt 4	Politiet	Eieren	Desinfisere privetet				X
04.10.1871	Store Vognmannsgt 14	Politiet	Eieren	Rense og desinfisere privetet				X
06.10.1871	Nytorvet 2	Politiet	Eieren	Fjerne gjødsel				X
06.10.1871	Storgt 22	Politiet	Eieren	La bingene tomme				X
06.10.1871	Bakkegt 13	Politiet	Eieren	Tomme bingene				X
07.10.1871	Munkedamsvn 17	Politiet	Eieren	Tomme bingene				X
07.10.1871	Stupindgt 1	Politiet	Eieren	Desinfisere bingene				X
07.10.1871	Fjerdningen	Politiet	Eieren	Tomme bingene				X
09.10.1871	Fjerdningen 41	Politiet	Eieren	Rense bingene				X
10.10.1871	Elvegt 23	Politiet	Eieren	Rense bingene				X
11.10.1871	Ruseløkbakken 24 og 26	Politiet	Eieren	Tette bingene				X
11.10.1871	Store grønsøgt 1	Politiet	Eieren	Rense og desinfisere tomtene				X
14.10.1871	Munkedamsvn 17	Politiet	Eier Mumtometer Jakobsen	Tomme bingene				X
16.10.1871	Storgt 22	Politiet	Eieren	Tomme bingene				X
20.10.1871	Storgt 37	Stadsingenjøren		Kloakken mangler avløp			X	
20.10.1871	Munkedamsvn 17	Politiet	Eieren	Fjerne gjødsel				X
23.10.1871	Pilestredet 21	Stadsingenjøren		Ordne kloakkrennen				X
23.10.1871	Pilestredet 21	Politiet	Eieren	Tomme bingene				X
23.10.1871	Fredensborgvn	Politiet	Eieren	Rense portrummet				X
25.10.1871	Manidalsvn 34	Politiet	Eieren	Renser gjødselvann fra bingene			X	
26.10.1871	Skolestredet 1	Politiet	Eieren	Ordne kloakkledningen				X
26.10.1871	Pilestredet 21	Politiet	Eieren	Rense kummen i kjelleren				X

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874

26.10.1871	Kongsgrt 11	Politiet	Eieren	Rense bingen			X
26.10.1871	Krogen 6	Politiet	Eieren	Fjerne avfall og rensse kloakken			X
26.10.1871	Kongsgrt 20 og stølmakergt 14	Politiet	Eieren	Desinfiser og rensse kloakklukket			X
26.10.1871	Torvbakgt 9	Politiet	Eieren	Stinkende gjødselvann som renner inn til naboen	X		X
28.10.1871	Fjerdningen 18	Politiet	Eieren	Tomme bingen			X
28.10.1871	Theatergt 8	Politiet	Eieren	Stinkende bing			X
31.10.1871	Akersgt 19	Politiet	Eieren	Tomme og desinfisere bingen			X
31.10.1871	Nordbyggt 38	Politiet	Eieren	Stinkende bing			X
31.10.1871	Øvre vaskegang 10 (Fjerdningen)	Politiet	Eieren	Stinkende bing			X
31.10.1871	Storgt 37c	Politiet	Eieren	Fullstendig rensse bingen			X
31.10.1871	Nytorvet 2	Politiet	Eieren	Ordne avløp i kjelleren			X
31.10.1871	Kanten 11, Hammersborg	Politiet	Eieren	Forbud mot å holde griser på tomten			X
02.11.1871		Politiet	Eieren	Avfall			X
04.11.1871	Fjerdningen 12	Politiet	Eieren	Senke kjellerkums dybde med 16 tommer			X
06.11.1871	Grønland 25	Politiet	Eieren	Hindre stank, rensse og desinfisere			X
06.11.1871	Mandalsv 177	Politiet	Eieren	Ordne kloakkleddingen		X	X
06.11.1871	Broggt 12	Politiet	Eieren	Tomme og rensse bingen			X
07.11.1871	Raadhusgt 28	Politiet	Eieren	Tomme og rensse bingen			X
08.11.1871	Storgt 22	Politiet	Eieren	Misligheter ved privetene		X	X
09.11.1871	Pilestredet 45	Politiet	Eieren	Bingen fremdeles fylt med stinkende vann			X
09.11.1871	Grønlandsleiet 5	Politiet	Eieren	Bortskaffe avfallet på tomten			X
09.11.1871	Carl johans gt 12	Politiet	Eieren	Pga sykdom måtte det rettes på flere ting		X	X
09.11.1871	Kanten 13	Politiet	Eieren	Hindre stank			X
09.11.1871	Pilestredet 45	Politiet	Eieren	Rense privetet			X
25.11.1871	Egebergvn 3	Politiet	Gartner Cederholm	Dekke gjødsel med kalk og jord for å hindre stank			X
25.11.1871	Akersvn 16	Politiet	Eieren	Fjerne vann i kjelleren	X		X
02.12.1871	Langleikgt 12	Politiet	Eieren	Sørge for å fjerne mislighetene			X
02.12.1871	Stupindgt 7	Politiet	Eieren	Tette bingen	X		X
22.12.1871	Grensegt 5	Politiet	Eieren	Åpen remsse			X
28.12.1871	Brennerbekken 6	Politiet	Eieren	Tomme og istandssette bingen			X
25.01.1872	Møllergt 32	Politiet	Eieren	Tomme bingen			X
03.02.1872	St Olafs gt	Bylege Boeck	Kjøppmann Bernhold	Kloakkvann inn på naboen (klagers) tomt	X		X
26.02.1872	Fjerdningen 38	Politiet	Eieren av no 26	Stank fra bingen	X		X
26.02.1872	Skolestredet 1	Politiet		Tomme bingen etter gjenntatte pålegg			X
13.03.1872	Prinsensgt 12	Politiet		Anlegge kloakkledding			X
13.03.1872	St Halvardsgt 57	Politiet	Eier kjøppmann Jensen	Stank		X	X
13.03.1872	Smalgangen 9	Politiet	Eieren	Klage over bingen, tomme bingen	X		X
15.03.1872	Rødfuldgt 40	Politiet	Eieren	Tomme, rensse og desinfisere bingen			X
15.03.1872	Lakkegt 21	Politiet	Eieren	Tilfeller av tyfus, tomme avfall og rensse		X	X
15.03.1872	Carl Johans gt 2	Politiet	Eieren	Bortskaffe gjødsel fra eiendommen	X		X
19.03.1872	Skolestredet 3	Politiet	Eieren	Tomme og rensse bingen	X		X
20.03.1872	Stupindgt 1	Politiet	Eieren	Stinkende og flytende avfall			X
20.03.1872	Flisberggt 5	Politiet	Eieren	Forfølge pålegg om tømming			X
20.03.1872	Fredensborgvn 3	Politiet	Eieren	Gjøre bingen tett			X
20.03.1872	Akersgt 19	Politiet	Eieren	Tomme bingen			X
20.03.1872	Korsgt 20	Politiet	Eieren	Endre forbindelsen til den offentlige kloakk			X
02.04.1872	Storgt 20	Politiet	Frk Boyesen (eier)	Tomme bingen			X
03.04.1872	Vognmandsgt 24	Politiet	Eieren	Full bingen og andre misligheter	X		X
05.04.1872	Smalgangen 9	Politiet	Eieren	Tette bingen			X
13.04.1872	Kongsensgt 33	Dr Finne	Eieren	Rensse gårdstrummet	X		X
				Stank	X		X

Vedlegg 3: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1861-1874

16.04.1872	Store Vognmannsgt 1	Politiet		Eieren	Rense gårdstrummet				x
11.05.1872	Øvre slotsgt 23 og Carl Johans gt	Dr Finne			Tilføjer av kopper, pålegges å rense gangklærne				x
23.05.1872	St Halvards gt 57	Politiet		Eieren	Fortsett store misligheter	x G			x G
28.05.1872	Skolestredet 1	Politiet			Ordne kloakkledningen				x
08.06.1872	Hospitalgt 12	Politiet		Eieren	Ordne kummen				x
12.07.1872	Skolestredet 3	Politiet		Eieren	Ordne avløpet				x
15.08.1872	Storgt 2	Bylege Engelkjøn		Eieren	Sanitært forfäll		x		
01.08.1872	Lille Grensegt 5	Politiet		Eieren	Ordne kloakkledningen				x
24.10.1872	Store Vognmannsgt 24	Politiet		Eieren	Misligheter ved grisehold				x
05.11.1872	Bakkegt 13	Bygningskommisj.		Eieren	Tyfoidføber - eier må gjøre endring i kjelleren			x	
26.11.1872	Øvre slotsgt 6	Politiet			Tomme og rense bingen				x
13.01.1873	Grønlandsleiret 37b	Politiet		Eieren	Bingen må tettes				x
11.03.1873	Christian August gt 7	Politiet		Eieren	Fullstendig tomme og rense bingen			x	
01.07.1873	Stortingsgt 28	Politiet		Eieren	Ikke benytte et rom til beboelse				x
22.07.1873	Grønlandsleiret 2 + Ruseløkveten 40	Politiet		Eieren	Iverksette foranstaltninger			x	
06.08.1873	Ullevälvn 4	Politiet	Vor frelsers kirke	Eieren	Gjødselvann		x		
06.08.1873	Skippergt 31	Politiet		Eieren	Anbringe kum i kjelleren				x
16.09.1873	Platoug 19	Politiet		Eieren	Misligheter i gården				x
20.09.1873	Rådhusgt 24	Politiet		Eieren	Tomme og rense gården				x
18.04.1874	Rødfyldegt 19	Politiet		Eieren	Flytte vamngroft og ordne kloakken				x

Vedlegg 4: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1874-1877

Dato	Bydel/Adresse	Til	Hvem klager eller under-søker?	Hvem klages det mot?	Om hva klages det, eller hvorfor undersøkes det?	Klage	Under-søkelse	Pålegg	Dato	Bydel/Adresse	Til	Hvem klager eller under-søker?	Hvem klages det mot?	Om hva klages det, eller hvorfor undersøkes det?	Klage	Under-søkelse	Pålegg
17.06.1874	Rodfyldegt 20	Politiet	SK	Eier	Skylllevann og dårlig avløp			x	20.06.1876	Nordre gt 11	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
17.06.1874	Skippergt 36	Politiet	SK	Eier	Stank			x	20.06.1876	Munkedamsvn 17	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privekassen			x
17.06.1874	Storgt 11	Politiet	SK	Eier	Avfall i gårdsrommet + dårlig bingje			x	20.06.1876	Pilestrødet 41	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
17.06.1874	Vesselsgt 12	Politiet	SK	Eier	Dårlig bingje			x	20.06.1876	Sagvn 5	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
23.06.1874	Krogen 6	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	20.06.1876	Torvbøkt 3	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
23.06.1874	Krogen 10	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Rodfyldegt 5	Politiet	SK	Eier	Sette i stand privebningen			x
23.06.1874	Mandalsvn 57	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Rodfyldegt 7	Politiet	SK	Eier	Sette kummen i stand			x
23.06.1874	Rodfyldegt 31	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Carl den 12s gt 30	Politiet	SK	Eier	Rense kjelleren			x
23.06.1874	Rodfyldegt 33	Politiet	SK	Eier	Kjeller			x	30.06.1876	Maribøgt 14	Politiet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
23.06.1874	Fjerdingen 44	Politiet	SK	Eier	Gjødsel i gårdsrom			x	30.06.1876	Løkkevn	Politiet	SK	Eier	Hindre stank			x
23.06.1874	Fjerdingen 48	Politiet	SK	Eier	Tomme søppelkasse			x	30.06.1876	Akersgt 54	Politiet	SK	Eier	Tomme søppelkassen			x
23.06.1874	Smalgangen 4	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Krogen 9	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
23.06.1874	Smalgangen 10	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Korsgt 32	Politiet	SK	Eier	Tomme søppelkassen			x
23.06.1874	Lakkegt 26	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876		Politiet	SK	Eier	Rense kloakkummen			x
26.06.1874	Skolegt 6	Politiet	SK	Eier	Tette bingen			x	30.06.1876	Mandalsvn 22	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
26.06.1874	Elvegt 14	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Mandalsvn 28	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense stallingen			x
26.06.1874	Elvegt 15	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Mandalsvn 51	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
26.06.1874	Rodfyldegt 14	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Mandalsvn 56	Politiet	SK	Eier	Sette i stand privebningen			x
26.06.1874	Rodfyldegt 40	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	30.06.1876	Mandalsvn 57	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense bingen			x
26.06.1874	Pilestrødet 2	Politiet	SK	Eier	Desinfisere			x	30.06.1876	Mandalsvn 84	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense bingen			x
03.07.1874	Gronland 1	Politiet	SK	Eier	Fjerne avfall			x	30.06.1876	Mandalsvn 86	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
03.07.1874	Smalgangen 8	Politiet	SK	Eier	Fjerne avfall			x	30.06.1876	Mandalsvn 128	Politiet	SK	Eier	Rense gårdsplassen			x
03.07.1874	Lakkegt 21	Politiet	SK	Eier	Fjerne avfall			x	30.06.1876	Mandalsvn 130	Politiet	SK	Eier	Sette i stand privebningen			x
03.07.1874	Lakkegt 3	Politiet	SK	Eier	Stank			x	13.07.1876	Oslo gt 17	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
03.07.1874	Fjerdingen 12	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	13.07.1876	Rebslagsgangen 11	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
03.07.1874	Fjerdingen 35	Politiet	SK	Eier	Stank			x	13.07.1876	Mandalsvn 22	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
03.07.1874	Christian Augustsgt 96	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	13.07.1876	Vinkelgt 10	Politiet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
03.07.1874	Gronlandsleiret 17	Politiet	SK	Eier	Stank			x	13.07.1876	Korsgt 22	Politiet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
03.07.1874	Gronlandsleiret 25	Politiet	SK	Eier	Ordne kummen og avløp			x	13.07.1876	Benssegt 7	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
03.07.1874	Lakkegt 18	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	13.07.1876	Benssegt 27	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
03.07.1874	Lakkegt 24	Politiet	SK	Eier	Stank			x	13.07.1876	Egebergvn 3	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privekassen			x
03.07.1874	St. Halvardsgt 47	Politiet	SK	Eier	Tomme bingen			x	13.07.1876	Oslo gt 15	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
03.07.1874	Elvegt 23	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	13.07.1876	Stortingst 32	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense priveleitet og kummen			x
13.07.1874	Rodfyldegt 4	Politiet	SK	Eier	Tomme bingen			x	13.07.1876	Konensgt 2	Politiet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
13.07.1874	Tomtegt 17	Politiet	SK	Eier	Tomme bingen			x	13.07.1876	Sorliggt 2	Politiet	SK	Eier	Sette i stand bingen			x
13.07.1874	Lakkegt 28	Politiet	SK	Eier	Tomme bingen			x	13.07.1876	Benssegt 16	Politiet	SK	Eier	Sette i stand privebningen			x
13.07.1874	Lille-Vognmannsgt 14	Politiet	SK	Eier	Tomme avfallskasse			x	13.07.1876	Pilestrødet 13	Politiet	SK	Eier	Sette i stand privebningen			x
13.07.1874	Øvre Vaskegang 8	Politiet	SK	Eier	Tomme avfallskasse			x	28.07.1876	Gronlandsleiret 69	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
13.07.1874	Lakkegt 52	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	28.07.1876	Aasengt 7	Politiet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
13.07.1874	Aagebergveien 16	Politiet	SK	Eier	Tomme og standssette bingen			x	28.07.1876	Møllergt 35	Politiet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
13.07.1874	Oslo gt 2	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	28.07.1876	Teatergt 4	Politiet	SK	Eier	La privebningen desinfisere			x
13.07.1874	Anefeldsgt 6	Politiet	SK	Eier	Ordne kummen og avløp			x	10.08.1876	Møllergt 10	Politiet	SK	Eier	Tette privebningen			x
13.07.1874	Egebergveien 13	Politiet	SK	Eier	Tomme og desinfisere bingen			x	10.08.1876	Damstredet 10	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
13.07.1874	Lakkegt 20	Politiet	SK	Eier	Tomme bingen			x	10.08.1876	Korsgt 46	Politiet	SK	Eier	Tomme og rense privebningen			x
13.07.1874	Munkedamsvn 31	Politiet	SK	Eier	Tomme avfallskasse			x	10.08.1876	Nordre gt 8	Politiet	SK	Eier	Sløyfe ledningen fra fjøsbningen			x

Vedlegg 4: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1874-1877

13.07.1874	Munkedamsvn 17	Polittet	Sk	Eier	Tomme avfallskasse				x	18.08.1876	Teatergt 15	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse bingen			x
13.07.1874	Ruseløkkeveien 40	Polittet	Sk	Eier	Tomme avfallskasse				x	18.08.1876	Toldbodgt 33	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse kloakken			x
13.07.1874	Munkedamsvn 33	Polittet	Sk	Eier	Tomme bingen				x	18.08.1876	Toldbodgt 36	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse kum			x
13.07.1874	Torbakgt 6	Polittet	Sk	Eier	Tomme og desinfisere bingen				x	18.08.1876	Lille strandgt 21	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
18.07.1874	Algier no 10	Polittet	Sk	Eier	Tomme og desinfisere bingen				x	18.08.1876	Stenersgt 10	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
18.07.1874	Gronlandsleiet 2	Polittet	Sk	Eier	Tomme bingen				x	21.08.1876	Møllergt 18	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
23.07.1874	Maridalsvn 86	Polittet	Sk	Eier	Gjødsel				x	21.08.1876	Thorvald Meyersgt 1	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse bingen			x
23.07.1874	Bakkegate 21	Polittet	Sk	Eier	Tomme avfallskasse				x	21.08.1876	Raadhustgt 2	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse bingen			x
23.07.1874	St. Halvardsgt 32	Polittet	Sk	Eier	Innrette bingen etter forskriftene				x	29.08.1876	Lakkegt 24	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privekassen			x
23.07.1874	Melløngt 2	Polittet	Sk	Eier	Holde privetert i orden				x	29.08.1876	Lakkegt 25	Polittet	Sk	Eier	Sloyfe avløpet fra privebningen			x
23.07.1874	Storgt 12	Polittet	Sk	Eier	Stank				x	29.08.1876	Lakkegt 26	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen			x
23.07.1874	Maridalsvn 13	Polittet	Sk	Eier	Tomme privetet				x	29.08.1876	Bredgangen 3	Polittet	Sk	Eier	Sloyfe avløpet fra privebningen			x
23.07.1874		Polittet	Sk	Eier	Stank				x	29.08.1876	Akersvn 25	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen			x
23.07.1874	Torbakgt 2	Polittet	Sk	Eier	Tomme bingen				x	29.08.1876	Munkedamsvn 45	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen			x
23.07.1874	Langleikgt 8	Polittet	Sk	Eier	Orde privetet				x	09.09.1876	Skolesretet 3	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
23.07.1874	Munkedamsvn 45	Polittet	Sk	Eier	Tomme bingen				x	09.09.1876	Tøtengt 21	Polittet	Sk	Eier	Rensse gårdsplassen			x
23.07.1874	Ruseløkkakken 19	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse lokumbingen				x	09.09.1876	Rosenkamsgt 18	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse søppekassen			x
23.07.1874	Vinkelgt 10	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse lokumbingen				x	09.09.1876	Skippergt 24	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse bingen			x
23.07.1874	Vinkelgt 8	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen				x	09.09.1876	Torbakgt 2	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen			x
23.07.1874	Nordbygt 39	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen				x	09.09.1876	Enebaksvn 15	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
23.07.1874	Vinkelgt 16	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tømme lokumbingen				x	09.09.1876	Lakkegt 47	Polittet	Sk	Eier	Sette i stand privetet			x
23.07.1874	Klingenbergt 9	Polittet	Sk	Eier	Rensse gårdsplassen				x	16.09.1876	Tømtgt 2	Polittet	Sk	Eier	Skaffe avløp til kloakken			x
23.07.1874	Pipervikens Strandgt 14	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse bingen				x	16.09.1876	Fjerdngen 44	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
23.07.1874	Ruseløkkeveien 11	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse bingen				x	16.09.1876	Kantent 13	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere privebningen			x
04.08.1874	Toldbodgt 32	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen				x	16.09.1876	Nedre Hamnersborggt 10	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
04.08.1874	Toldbodgt 34	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen				x	16.09.1876	Ruseløkvvn 7	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen			x
04.08.1874	Lille Grensegt 2	Polittet	Sk	Eier	Rensse og desinfisere privebningen				x	16.09.1876	Tunis 5	Polittet	Sk	Eier	Sette i stand avløpet			x
04.08.1874	Krogen 2	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen				x	16.09.1876	Tunis 9	Polittet	Sk	Eier	Rensse privekassen			x
04.08.1874	Rodfylgt 27	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen				x	16.09.1876	Oslo strandgt 33	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privevet			x
04.08.1874	St Halvardsgt 31	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	16.09.1876	Oslo strandgt 35	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privevet			x
04.08.1874	Kongens gt 5	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse bingen				x	20.09.1876	Akersgt 1	Polittet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel			x
04.08.1874	Raadhustgt 10	Polittet	Sk	Eier	Skaffe avløp til kloakken				x	20.09.1876	Ullevålvn 4	Polittet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel			x
04.08.1874	Akersgt 9	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen				x	27.09.1876	Oslo strandgt 33,35,37	Polittet	Sk	Eier	Innrette privetene etter forskriftene			x
04.08.1874	Øvre Slotsgt 13	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse bingen				x	27.09.1876	Langleikgt 14	Polittet	Sk	Eier	Sette i stand privetet			x
04.08.1874	Øvre Voldgt 14	Polittet	Sk	Eier	Bortskaffe avfall og rensse gården				x	27.09.1876	Lakkegt 52	Polittet	Sk	Eier	Tomme privetet			x
05.08.1874	Damstredet 10	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen				x	27.09.1876	Revrirstredet 7	Polittet	Sk	Eier	Rensse kjelleren			x
12.08.1874	Korsgt 20	Polittet	Sk	Eier	Sette i stand bingen				x	27.09.1876	Thorvald Meyersgt 1	Polittet	Sk	Eier	Innrette stallet			x
12.08.1874		Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen				x	07.10.1876	Fosvn 26	Polittet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel			x
12.08.1874	Stupindgt 6	Polittet	Sk	Eier	Rensse privetet				x	21.10.1876	Vinkelgt 6	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privevet			x
12.08.1874	Møllergt 22	Polittet	Sk	Eier	Fjerne avfall				x	21.10.1876	Lakkegt 8	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebeholderen			x
12.08.1874	Langleikgt 8 b	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	21.10.1876	Vinkelgt 8	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
12.08.1874	Øvre vogmannsdgt 1	Polittet	Sk	Eier	Holde kloakken tett				x	21.10.1876	Grubbeggt 7	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen			x
12.08.1874	Stupindgt 1 a	Polittet	Sk	Eier	Holde gådsrummet i forsvarlig stand				x	21.10.1876	Sørflgt 6	Polittet	Sk	Eier	Rensse tett avløp			x
12.08.1874	Stenersgt 22	Polittet	Sk	Eier	Se til at overvann ikke kommer i kjelleren				x	21.10.1876	Bentsgt 1	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rensse privebningen			x
12.08.1874	Prinsens gt 28	Polittet	Sk	Eier	Tomme bingen pga stank				x	21.10.1876	Sandakervn 22	Polittet	Sk	Eier	Sette i stand privebningen			x
14.08.1874	Maridalsvn 57	Polittet	Sk	Eier	Ventilasjon til privetet				x	21.10.1876	Sandakervn 24	Polittet	Sk	Eier	Innrette privetet			x
14.08.1874	Munkedamsvn 17	Polittet	Sk	Eier	Sørge for drenering av kjelleren				x	21.10.1876	Tromdøljevsvn 32	Polittet	Sk	Eier	Tomme og istandssette bingen			x

Vedlegg 4: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1874-1877

01.09.1874	Øvre vognmannsgt 1	Politiet	Eier	Dronning- ensgt 38	Eier	Vann fra kloakkummen	x				21.10.1876	Lerfaldsgt 2	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen			x
02.09.1874	Nordbygt 4	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				21.10.1876	Korsgt 10	Politiet	Sk	Eier	Innrette stallen			x
02.09.1874	Akersveien 25	Politiet	Sk	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen	x				21.10.1876	Thorvald Meyersgt 41	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen			x
02.09.1874	Munkedamsvn 29	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				21.10.1876	Fjerdingsn 15	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
02.09.1874	Toldbodgt 30	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense bingen	x				21.10.1876	Fossvn 19	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense avfallskassen			x
02.09.1874	Nedre voløgt 18	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				28.10.1876	No 6 ved Jernbanetorvet	Politiet	Sk	Eier	Innrette urnsted			x
02.09.1874	Mariabogt 10	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				28.10.1876	Fjerdingsn 14	Politiet	Sk	Eier	Rense kloakkummen			x
02.09.1874	Mariabogt 12	Politiet	Sk	Sk	Eier	Inrede privetet på stank	x				28.10.1876	Lille grensegt 1	Politiet	Sk	Eier	Stenge ledningen for privebningen			x
02.09.1874	Aagebergveien 50	Politiet	Sk	Sk	Eier	Desinfisere og tømme bingen	x				28.10.1876	Øvrs slotsgt 17	Politiet	Sk	Eier	Tomme søppekkassen			x
02.09.1874	Krogen 6	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen	x				28.10.1876	Russeløknv 36	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen			x
10.09.1874	Russeløkveien 30	Politiet	Sk	Sk	Eier	Innrette griseholdet på naboeie	x				28.10.1876	Algier 8	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen			x
10.09.1874		Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense privekassen	x				28.10.1876	Mandalsvn 13	Politiet	Sk	Eier	Rense privekassen			x
10.09.1874		Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense lokumbingen	x				25.11.1876	Akersgt 39	Politiet	Sk	Eier	Anbringe urnsted			x
10.09.1874	Fredensborgvn 32	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				25.11.1876	Fjerdingsn 35	Politiet	Sk	Eier	Desinfisere og tomme bingen			x
10.09.1874	Damstredet 22	Politiet	Sk	Sk	Eier	Sete lokumbingen i stand	x				25.11.1876	Stolmakergt 4	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen			x
10.09.1874	Fjerdingsn 24, 26, 28, 30, 32 og 34, Hausmannsgt 4, 7, 4, Nedre gt 2, Stolmagergt 3, 12 smalgangen, Lakkegt 16, 18, 20, 34, 36, 38, 44, 48 og 52	Politiet	Sk		Eier	Sette i stand avløp mellom bingen og den offentlige kloakken	x				16.12.1876	Storgt 10a	Politiet	Sk	Eier	Fjerne avfall			x
05.10.1874	Hammersborg	Politiet	Sk	Sk	Eier	Fikse misligheter	x				16.12.1876	Nordbygt 45	Politiet	Sk	Eier	La beboerne i rommene over privetet flytte ut			x
08.10.1874	Henriksgt 1	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme bingen	x				02.01.1877	Nordbygt 39	Politiet	Sk	Eier	Holdte kloakkummen ren			x
08.10.1874	Lakkegt 3	Politiet	Sk	Sk	Eier	Rense portrommet	x				02.01.1877	Carl Johansgt 2	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen			x
08.10.1874	Vesselsgt 8	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense lokumbingen	x				13.01.1877	Gumertusgt 12	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
08.10.1874	Fjerdingsn 41	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense bingen	x				13.01.1877	Møllergt 42	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
08.10.1874	Carl Johansgt 2	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense privekassen	x				13.01.1877	Keyersgt 5	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
08.10.1874	Lille vognmannsgt 24	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense lokumbingen	x				17.01.1877	Vognmannsgt 26 og Reblsagsgt 7	Politiet	Sk	Eier	Sloyfe avløpet fra privebningen			x
31.10.1874	Platougat 14	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				31.01.1877	Munkedamsvn	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
31.10.1874	Grønland 22	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				31.01.1877	Krogen 6	Politiet	Sk	Eier	Desinfisere og tomme bingen			x
31.10.1874	Stortingsgt 6	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				10.02.1877	Krogen 9	Politiet	Sk	Eier	Sette i stand kloakkummen			x
31.10.1874	Rodfyløgt 33	Politiet	Sk	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene	x				10.03.1877	Mandalsvn 30	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
31.10.1874	Lille vognmannsgt 15	Politiet	Sk	Sk	Eier	Rense gården	x				10.03.1877	Grønland 13	Politiet	Sk	Eier	Desinfisere og rense privetet			x
12.11.1874	Christian den 4 gt 8 b	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense gården	x				10.03.1877	Østerhansgt 29	Politiet	Sk	Eier	Sørge for at kjøkkenetavlop er renset			x
12.11.1874	Prinsens gt 26	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense lokumbingen	x				28.03.1877	Møllergt 15	Politiet	Sk	Eier	Sloyfe avløpet fra privebningen			x
12.11.1874	Russeløkveien 40	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense bingen	x				28.03.1877	Tromdjemsvn 32	Politiet	Sk	Eier	Fjerne avfall			x
12.11.1874	Torsgt 32	Politiet	Sk	Sk	Eier	Fjerne avfall	x				28.03.1877	Russeløknv 36	Politiet	Sk	Eier	Rense gårdsplassen			x
14.11.1874	Fjøs i Vestre elvebakke 10	Politiet	Sk	Eieren av no 12	Eier	Tomme og rense lokumbingen	x				11.04.1877	Møllergt 1	Politiet	Sk	Eier	Stake opp kloakken			x
25.11.1874	Nordbygt 58	Politiet	Sk	Sk	Eier	Misligheter ved fjøset	x				11.04.1877	Bernt Ankers gt 8	Politiet	Sk	Eier	Sette i stand privebningen			x
25.11.1874	Rodfyløgt 33	Politiet	Sk	Sk	Eier	Innrette kasse for privetet	x				11.04.1877	Keyersgt 4	Politiet	Sk	Eier	Rense avfallskassen			x
25.11.1874	Skippergt 36	Politiet	Sk	Sk	Eier	Fjerne vann i kjelleren	x				11.04.1877	Russeløknv 11	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen			x
25.11.1874	Oslo gt 2c	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme bingen	x				11.04.1877	Russeløknv 37	Politiet	Sk	Eier	Desinfisere privebningen			x
14.12.1874	Bernt Ankers gt 8	Politiet	Sk	Sk	Eier	Fjerne vann i kjelleren	x				28.01.1877	Benssetgt 1	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen			x
14.12.1874	Nedre Hammersborggt 10	Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen	x				28.01.1877	Benssetgt 7	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen			x
14.12.1874		Politiet	Sk	Sk	Eier	Tomme og rense lokumbingen	x				28.01.1877	Benssetgt 22	Politiet	Sk	Eier	Desinfisere privebningen			x

Vedlegg 4: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1874-1877

11.01.1875	Vinkelgt 10	Polittet	Sk	Eier	Fjerne avfall				x	08.05.1877	Fjerdngen 44	Polittet	Sk	Eier	Stake opp kloakken		x
11.01.1875	Damstredet 22	Polittet	Sk	Eier	Fjerne vann fra gården				x	08.05.1877	Fjerdngen 14	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
11.01.1875	Vinkelgt 12	Polittet	Sk	Eier	Tomme bingen				x	08.05.1877	Fjerdngen 32	Polittet	Sk	Eier	Sloyfe ledningen fra binge til kloakkk		x
13.01.1875	Hegdehaugsvæien 4	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	08.05.1877	Østerhansgt 29	Polittet	Sk	Eier	Rense gårdsplassen		x
13.01.1875	Nedre slotstgt 6	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	08.05.1877	Fjerdngen 15	Polittet	Sk	Eier	Innette privetene etter forskriftene		x
25.01.1875	Øvre slotstgt 10	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense lokumbingen				x	16.05.1877	Skolegt 1	Polittet	Sk	Eier	Anbringe binge		x
25.01.1875	Tomtegt 15	Polittet	Sk	Eier	Ordne privetet				x	18.05.1877	Grønlandsleiret 25	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere privebningen		x
01.02.1875	Holmensgt 19	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og rense lokumbingen				x	18.05.1877	Grønlandsleiret 14	Polittet	Sk	Eier	Hindre stank		x
10.02.1875	Holbergs plass 7	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	18.05.1877	Lakkegt 27	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere privebningen		x
18.02.1875		Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	18.05.1877	Platougt 8	Polittet	Sk	Eier	Rense gårdsplassen		x
18.02.1875	Gunerusgate 1	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	24.05.1877	Prinsensgt 16	Polittet	Sk	Eier	Tomme avfallskasse		x
18.02.1875	Nordbygt 6	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	24.05.1877	Carl den 12s gt 30	Polittet	Sk	Eier	Rense kjelleren		x
18.02.1875	Akersv n 10	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	24.05.1877	Rodfyldgt 31	Polittet	Sk	Eier	Rense kloakkummen		x
26.02.1875	Toyengt 4	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	24.05.1877	Ruseløkv n 39	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og rense privetet		x
26.02.1875	Ruseløkv n 25	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense lokumbingen				x	30.05.1877		Polittet	Sk	Eier	Hindre royk		x
26.02.1875	Fredensborgv n 3	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense avfallskassen				x	30.05.1877	Rosenkransgt 18	Polittet	Sk	Eier	Anbringe binge		x
26.02.1875	Krogen 6	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	30.05.1877	Mandalsv n 12	Polittet	Sk	Eier	Fjerne avfall		x
26.02.1875		Polittet	Sk	Eier	Hindre at vann renner til naboeene				x	30.05.1877	Damstredet 2	Polittet	Sk	Eier	Rense kjelleren		x
08.03.1875	Christians August gt 7	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	30.05.1877		Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
08.03.1875	Lille vognmannsgt 14	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	30.05.1877		Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
11.03.1875	Rodfyldgt 5	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	30.05.1877	Fjerdngen 42	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
11.03.1875	Møllergt 32	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	30.05.1877	Fjerdngen 49	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
15.03.1875	Prinsens gr 4	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	30.05.1877	Grønlandsleiret 69	Polittet	Sk	Eier	Rense gårdsplassen		x
15.03.1875	Øvre slotstgt 4	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	06.06.1877	Rodfyldgt 7	Polittet	Sk	Eier	Hindre at vann renner ned til naboeene		x
20.03.1875	Grønlandsleiret 2	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	06.06.1877	Sandakerv n 24	Polittet	Sk	Eier	Rense gårdsrummet		x
20.03.1875	Øvre slotstgt 10	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	06.06.1877		Polittet	Sk	Eier	Rense gårdsplassen		x
20.03.1875	Munkedamsv n 25	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	13.06.1877	Enerhousgt 5	Polittet	Sk	Eier	Fjerne avfall		x
30.03.1875	Vinkelgt 10 og 12	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	13.06.1877	Enerhousgt 15	Polittet	Sk	Eier	Tette privebningen		x
30.03.1875	Ruseløkv n 34	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	13.06.1877	Sorllgt 27	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
21.05.1875	Hegdehaugsvæien 4	Polittet	Sk	Eier	Ikke fulgt påleggene				x	13.06.1877	Sorllgt 33	Polittet	Sk	Eier	Tette privebningen		x
21.05.1875	Holbergs plass 7	Polittet	Sk	Eier	Ikke fulgt påleggene				x	13.06.1877	Teategt 13	Polittet	Sk	Eier	Stank fra privetet		x
09.06.1875	Stovgt 28	Polittet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel				x	13.06.1877	Carl den 12s gt 13	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x
09.06.1875	Brennerbekken 6	Polittet	Sk	Eier	Fjerne avfall				x	13.06.1877	Smalgangen 8	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tomme privetet		x
09.06.1875	Ruseløkkta 33	Polittet	Sk	Eier	Tomme bingen og følge forskriftene				x	13.06.1877	Smalgangen 9	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tomme privetet		x
09.06.1875	Bakkegt 22	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	13.06.1877	Smalgangen 12	Polittet	Sk	Eier	Rense avløpet		x
09.06.1875	Tomtegt 11	Polittet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel				x	13.06.1877	Smalgangen 16	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
09.06.1875	Lille Vognmannsgt 11	Polittet	Sk	Eier	Fjerne vann fra gården				x	13.06.1877	Smalgangen 18	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x
09.06.1875	Rodfyldgt 33	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	28.06.1877	Munkedamsv n 40	Polittet	Sk	Eier	Sloyfe avløpet fra privebningen		x
12.06.1875	Rodfyldgt 35	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	28.06.1877	Pilestredet 49	Polittet	Sk	Eier	Stake opp kloakken		x
12.06.1875	Store strandgt 1 og 3	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense lokale				x	28.06.1877	Kanten 11a	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense soppelkassen		x
12.06.1875	Rodfyldgt 22	Polittet	Sk	Eier	Rense kjelleren				x	28.06.1877	Sagv n 4	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
12.06.1875	Vognmannsgt 13	Polittet	Sk	Eier	Rense lokumbingen				x	28.06.1877	Johannesgt 4	Polittet	Sk	Eier	Tomme og rense privebningen		x
12.06.1875	Kanten 5	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	28.06.1877	Langleikgt 8b	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere privebningen		x
16.06.1875	Grønlandgt 19	Polittet	Sk	Eier	Rense avløp til kloakken				x	04.07.1877	Øvregt 4	Polittet	Sk	Eier	Tette bingen		x
16.06.1875	Møllergt 33	Polittet	Sk	Eier	Rense privetet				x	04.07.1877	Øvre Hammersborggt 7	Polittet	Sk	Eier	Hindre stank		x
16.06.1875	Prinsens gt 10	Polittet	Sk	Eier	Hindre stank				x	04.07.1877	Sagv n 6	Polittet	Sk	Eier	Desinfisere og tomme privetet		x
16.06.1875	Sannegt 9	Polittet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel				x	04.07.1877	Nordbygt 41	Polittet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x
18.06.1875	Toldbodgt 34	Polittet	Sk	Eier	Skaffe avløp til kloakken				x	04.07.1877	Stupindgt 1b	Polittet	Sk	Eier	Innette stallen etter forskriftene		x

Vedlegg 4: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1874-1877

18.06.1875	Polittet	SK	Eier	Rense lokumningen			x	12.07.1877		Polittet	SK	Eier	Hindre stank				x
18.06.1875	Nordbygt 6	Polittet	SK	Eier	Fjerne gjødsel		x	12.07.1877	Smalgangen 2	Polittet	SK	Eier	Innrette privetet				x
30.06.1875	Johannesgt 10	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense prvebingen		x	12.07.1877	Drømmingsgt 21	Polittet	SK	Eier	Rense gårdsplassen				x
30.06.1875	Torvgt 32	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	18.07.1877	Munkedamsvn 40	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
30.06.1875		Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	18.07.1877	Bernt Ankers gt 7	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
30.06.1875	Pipers skolegt 6	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	18.07.1877	Brog 15	Polittet	SK	Eier	Hindre stank				x
08.07.1875	Krogen 6	Polittet	SK	Eier	Sette sunnenen prveikkassen		x	18.07.1877	Lakkegt 18	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Ullevålsvn 4	Polittet	SK	Eier	Anbringe bingen		x	18.07.1877	Lakkegt 26	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Christian August gt 7 b	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense prvebingen		x	18.07.1877	Lakkegt 28	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Nordahl Bruuns gt 26	Polittet	SK	Eier	Desinfisere og tømme bingen		x	18.07.1877	Lakkegt 34	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Munkedamsvn 17	Polittet	SK	Eier	Fjerne avfall		x	18.07.1877	Lakkegt 36	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Carl Johans gt 27	Polittet	SK	Eier	Anbringe avfållskasse		x	18.07.1877	Lakkegt 40	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Møllergt 18	Polittet	SK	Eier	Hindre stank		x	18.07.1877	Lakkegt 44	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Carl d. 12 gt 16	Polittet	SK	Eier	Hindre stank		x	18.07.1877	Lakkegt 46	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Gronland 19	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense prvebingen		x	18.07.1877	Lakkegt 48	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Gronlandsleiret 14	Polittet	SK	Eier	Hindre stank		x	18.07.1877	Lakkegt 50	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
08.07.1875	Gronlandsleiret 22	Polittet	SK	Eier	Hindre stank		x	18.07.1877	Lakkegt 54	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
14.07.1875	Lakkegt 52	Polittet	SK	Eier	Anbringe binge		x	18.07.1877	Lakkegt 56	Polittet	SK	Eier	Følge forskriftene i forhold til privetet				x
14.07.1875	Torvgt 24	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense prveikkassen		x	18.07.1877	Lakkegt 56	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
14.07.1875	Bakkegt 13	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	26.07.1877	Rosenkransgt 16	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
14.07.1875	Fjerdingen	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	26.07.1877		Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
21.07.1875	Fjerdingen 14	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense lokumningen		x	26.07.1877	Mandalsvn 57	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
28.07.1875	Torvald Meyers gt 44	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense bingen		x	26.07.1877		Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
28.07.1875	Munkedamsvn 21	Polittet	SK	Eier	Skaflfe avløp til kloakken		x	26.07.1877	Smalgangen 6	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
10.08.1875	Langleikgt 8	Polittet	SK	Eier	Skaflfe avløp til kloakken		x	26.07.1877	Langleikgt 13	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
10.08.1875	Stupindgt 6	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense bingen		x	26.07.1877	Akersgt 34	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
04.08.1875		Polittet	SK	Eier	Tomme og rense bingen		x	26.07.1877		Polittet	SK	Eier	Rense gårdsplassen og kjelleren				x
04.08.1875		Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	26.07.1877	Langleikgt 15	Polittet	SK	Eier	Desinfisere prvebingen				x
04.08.1875		Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	26.07.1877	Nedre voldgt 3	Polittet	SK	Eier	Sette i stand prvebingen				x
04.08.1875		Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	26.07.1877	Nedre voldgt 23	Polittet	SK	Eier	Desinfisere prvebingen				x
10.08.1875	Stupindgt 6	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense bingen		x	26.07.1877	Kirkegt 3	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
10.08.1875	Langleikgt 8	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	26.07.1877	Vognmannsgt 26	Polittet	SK	Eier	Rense og desinfisere bingen				x
10.08.1875	Stupindgt 1	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	26.07.1877	Gronlandsleiret 2	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
10.08.1875	Stortingsgt 32	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense bingen		x	26.07.1877	Gronlandsleiret 8	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
25.08.1875	Torvgt 24	Polittet	SK	Eier	Tomme og rense prvebingen		x	26.07.1877	Tøyevgt 24	Polittet	SK	Eier	Rense gårdsplassen				x
25.08.1875	Bent Ankers gt 8	Polittet	SK	Eier	Rense privetet		x	26.07.1877	Øvre vadskegang 8	Polittet	SK	Eier	Rense gårdsplassen				x
25.08.1875	Teatergt 1	Polittet	SK	Eier	Hindre stank		x	26.07.1877	Fjerdingsens gt 31	Polittet	SK	Eier	Rense privetet				x
25.08.1875	Lakkegt 60	Polittet	SK	Eier	Rense kloakkummen		x	26.07.1877	Møllergt 30	Polittet	SK	Eier	Rense kjelleren				x
25.08.1875	Tøyevgt 7	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	26.07.1877	Bjertegårdsgt 1	Polittet	SK	Eier	Rense gårdsplassen				x
25.08.1875	Langleikgt 1	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	01.08.1877		Polittet	SK	Eier	Tomme og rense soppelkassen				x
25.08.1875		Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	01.08.1877	Rodfildgt 17	Polittet	SK	Eier	Innrette privetet				x
10.09.1875	Krogen 6	Polittet	SK	Eier	Ordne privetet		x	01.08.1877	Elvegt 21	Polittet	SK	Eier	Fære for stank				x
10.09.1875		Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	01.08.1877	Elvegt 21	Polittet	SK	Eier	Innrette stalleen og privetet				x
13.09.1875	Gronland 29	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	01.08.1877	Hausmannsgt 24	Polittet	SK	Eier	Sette gårdsplassen i stand				x
17.09.1875	Krogen 9	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	01.08.1877	Hausmannsgt 36	Polittet	SK	Eier	Innrette fjøset og stalleen				x
17.09.1875	Plestredet 42	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene		x	01.08.1877	Vestre Elvebakke 13	Polittet	SK	Eier	Innrette fjøset og privetet				x
07.10.1875	Mariædalsvn 110	Polittet	SK	Eier	Fjerne gjødsel		x	01.08.1877	Krogen 9	Polittet	SK	Eier	Innrette privetet				x
07.10.1875	Henriksgt 12	Polittet	SK	Eier	Fjerne gjødsel		x	01.08.1877	Fredensborgvn 42	Polittet	SK	Eier	Fære for stank				x
07.10.1875	Mariædalsvn 101	Polittet	SK	Eier	Fjerne gjødsel		x	01.08.1877	Munkedamsvn 21	Polittet	SK	Eier	Kjeller				x
07.10.1875	Hausmannsgt 36	Polittet	SK	Eier	Fjerne avfall		x	01.08.1877	Munkedamsvn 21	Polittet	SK	Eier	Følge sunnhetsforskriftene § 11 og 14				x

Vedlegg 4: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1874-1877

07.10.1875	Bakkegt 10	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetkassen				x	01.08.1877	Grønlandsleiret 2	Politiet	Sk	Eier	Innrette stallen og privet			x
07.10.1875	Fjerdingsgt 14	Politiet	Sk	Eier	Rense privet				x	01.08.1877	Grønlandsleiret 8	Politiet	Sk	Eier	Innrette grisehuset og bingen			x
07.10.1875	Vinkelgt 1	Politiet	Sk	Eier	Istandsette privetbingen				x	01.08.1877	Nordbyggt 46	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
20.10.1875	Grandgt 1	Politiet	Sk	Eier	Rense gåttdiplassen				x	01.08.1877	Smalgangen 4	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
20.10.1875	Skippertgt 36	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens avfallskassen				x	01.08.1877	Lakkegt 45	Politiet	Sk	Eier	Innrette stallen			x
20.10.1875	Carl Johansgt 12	Politiet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel				x	01.08.1877	Øvre Vaskegang 8	Politiet	Sk	Eier	Innrette grisehuset og bingen			x
20.10.1875	Lille vogmannsgt 16	Politiet	Sk	Eier	Rense kjelleren og skaffe avløp				x	01.08.1877	Hausmannsgt 2	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
25.10.1875	Leiret 8, 10, Nordbyggt 58 og Trondhjemsgt 4		Sk		Følge sunnhetsforskriftene				x	22.08.1877	Lakkegt 17	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
10.11.1875	Sløtsgt 8	Politiet	Sk	Eier	Tomme og desinfisere bingen				x	22.08.1877	Lakkegt 21	Politiet	Sk	Eier	Innrette stallen og privet			x
10.11.1875	Thorshov gt 27	Politiet	Sk	Eier	Tomme kjelleren for vann				x	22.08.1877	Lakkegt 25	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
10.11.1875	Elvegt 1	Politiet	Sk	Eier	Skaffe avløp til bingen				x	22.08.1877	Lakkegt 37	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
10.11.1875	Hammersborg torv 3	Politiet	Sk	Eier	Fjerne hestegjødsel på tomten				x	22.08.1877	Lakkegt 39	Politiet	Sk	Eier	Innrette stallen			x
15.11.1875	Korsgt 11	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetbingen				x	22.08.1877	Lakkegt 47	Politiet	Sk	Eier	Innrette grisehuset og bingen			x
15.11.1875	Torvbakgt 2	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens lokumbingen				x	22.08.1877	Norbyggt 11	Politiet	Sk	Eier	Innrette grisehuset og bingen			x
15.11.1875	Torvbakgt 2	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetbingen				x	22.08.1877	Norbyggt 12	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
15.11.1875	Grensengangen 13	Politiet	Sk	Eier	Tomme lokumbingen og avfallskassen				x	22.08.1877	Norbyggt 14	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen			x
15.11.1875	Oslo strandgt 27	Politiet	Sk	Eier	La kloakken rens				x	22.08.1877	Nordbyggt 20	Politiet	Sk	Eier	Rense privet			x
15.11.1875		Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	22.08.1877	Nordbyggt 25	Politiet	Sk	Eier	Innrette grisehuset og bingen			x
15.11.1875		Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	22.08.1877	Nordbyggt 27	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
23.11.1875	Tomtesredet 7	Politiet	Sk	Eier	Rense avfallskassen				x	22.08.1877	Nordbyggt 28	Politiet	Sk	Eier	Innrette fjøset			x
23.11.1875	Tomtegt 5	Politiet	Sk	Eier	Rense avfallskassen				x	22.08.1877	Nordbyggt 30	Politiet	Sk	Eier	Innrette stallen og privet			x
23.11.1875	Lille strandgt 3	Politiet	Sk	Eier	Rense bingen				x	22.08.1877	Nordbyggt 40	Politiet	Sk	Eier	Innrette stallen og privet			x
23.11.1875	Sagveien 11	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	22.08.1877	Damstredet 2	Politiet	Sk	Eier	Tette kjelleren			x
23.11.1875	Carl Johansgt 2	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	22.08.1877	Enerhousgt 3	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
09.12.1875	Fjerdingsgt 58	Politiet	Sk	Eier	Skaffe avløp til kloakken				x	22.08.1877	Enerhousgt 5	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene			x
09.12.1875	Nedre gt 2	Politiet	Sk	Eier	Fjerne avfall				x	22.08.1877	Enerhousgt 16	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen			x
09.12.1875	Filsberggt 4	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen				x	22.08.1877	Tøyengt 2	Politiet	Sk	Eier	Stank			x
09.12.1875	Theatergt 4	Politiet	Sk	Eier	Rense privet				x	22.08.1877	Tøyengt 24	Politiet	Sk	Eier	Stank			x
25.01.1876	Redfyldgt 4	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	22.08.1877	Pilestredet 16	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen			x
25.01.1876	Kanten 13	Politiet	Sk	Eier	Rense gåttdrummet				x	22.08.1877	Grønlandsleiret 26	Politiet	Sk	Eier	Fjerne vann i uthuset			x
25.01.1876	Toldbodgt 39	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetkassen				x	22.08.1877	Sløstgt 9	Politiet	Sk	Eier	Nektes å ha opplag med avfall			x
25.01.1876	Akersgt 34	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	29.08.1877	Rosenkrantsgt 17	Politiet	Sk	Eier	Rense kjelleren og kloakken			x
18.02.1876	Nedre sløtsgt 21	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	29.08.1877	Calmeysgt 6	Politiet	Sk	Eier	Rense kjelleren			x
08.03.1876	Pilestredet 16	Politiet	Sk	Eier	Hindre røyk				x	29.08.1877	Fredensborgvn 42	Politiet	Sk	Eier	Sløyfe ledningen til kloakken			x
27.03.1876	Nordahl Bruuns gt 1	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetkassen				x	29.08.1877	Grønlandsleiret 29	Politiet	Sk	Eier	Rense og istandsett kummen			x
27.03.1876	Carl den 12s gt	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen				x	29.08.1877	Grønlandsleiret 39	Politiet	Sk	Eier	Følge 8 i sunnhetsforskriftene			x
27.03.1876	Munkedamsvn 25	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen				x	29.08.1877	Grønlandsleiret 65	Politiet	Sk	Eier	Bortskaffe avfall			x
27.03.1876	Lille gensøgt 5	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen				x	29.08.1877	Nedre Sløstgt 16	Politiet	Sk	Eier	Drenerte kjelleren		x G	x
27.03.1876	Skaffe avløp til kloakken	Politiet	Sk	Eier	Hindre vann i kjelleren				x	29.08.1877	Akersvn 7	Politiet	Sk	Eier	Innrette privet			x
27.03.1876	Munkedamsvn 25	Politiet	Sk	Eier	Skaffe avløp til kloakken				x	29.08.1877			Sk	Eier	Lage en renne			x
29.03.1876	Lille gensøgt 5	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	01.09.1877	Brockmannsgt 8	Politiet	Sk	Eier	Innrette stallen og privet			x
12.04.1876	Akersgt 18	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetbingen				x	01.09.1877	Rosenkrantsgt 11	Politiet	Sk	Eier	Innrette stall			x
18.04.1876	Torvet 4	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens avfallskassen				x	15.09.1877	St. Havardsgt 57	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen			x
18.04.1876	Pilestredet 30	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens avfallskassen				x	15.09.1877	Damstredet 22	Politiet	Sk	Eier	Tette bingen			x
18.04.1876	Grønlandsleiret 2	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetbingen				x	15.09.1877	Rosenkrantsgt 11	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen			x
18.04.1876	Raadhusgt 11	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens kjelleren				x	15.09.1877	Elvegt 17	Politiet	Sk	Eier	Tette bingen			x
18.04.1876	Skolsgt 1	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetbingen				x	18.09.1877	Grønlandsleiret 55	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen			x
24.04.1876	Mariædalvn 13	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens privetbingen				x	18.09.1877	Bredgangen 10	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen			x
24.04.1876	Brennerbakken 14	Politiet	Sk	Eier	Pga tyfoildfeber - rens og utflytte rom				x	18.09.1877	Grønlandsleiret 61	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rens bingen			x

Vedlegg 4: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1874-1877

24.04.1876	Manidalsvn 13	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	25.09.1877	Torvgt 31	Politiet	Sk	Eier	Tette bingen				x
24.04.1876	Vinkelgt 2	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense avfallsskassen				x	25.09.1877		Politiet	Sk	Eier	Flere pålegg, bla. Innrette stalle				x
24.04.1876	Møllergt 42	Politiet	Sk	Eier	Fjerne avfall				x	25.09.1877	Manidalsvn 28	Politiet	Sk	Eier	Tette bingen				x
24.04.1876	Hausmannsgt 36	Politiet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel				x	25.09.1877	Manidalsvn 30	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
24.04.1876		Politiet	Sk	Eier	Fjerne gjødsel				x	09.10.1877	Smalgangen 2	Politiet	Sk	Eier	Følge § 2 i sunnhetsforskriftene				x
27.04.1876	Stolmakergt 4 og 6	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	09.10.1877	Vinkelgt 16	Politiet	Sk	Eier	Kloakk				x
27.04.1876	Torvhaggt 2	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	09.10.1877	Sagveten 3	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
27.04.1876	Lerfaldsgt 8	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense avfallsskassen				x	09.10.1877	Sagveten 5	Politiet	Sk	Eier	Rense gådsrummet				x
27.04.1876	Torvgt 24	Politiet	Sk	Eier	Tette privetbingen				x	09.10.1877	Sandaker vn 15	Politiet	Sk	Eier	Innrette privetet				x
06.05.1876	Bernt Ankers gt 8	Politiet	Sk	Eier	Tette privetbingen				x	09.10.1877	Sandaker vn 17	Politiet	Sk	Eier	Fjerne misligheter				x
06.05.1876	Sagvn 4	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	10.10.1877	Pilestrødet 16	Politiet	Sk	Eier	Følge § 8 i sunnhetsforskriftene				x
06.05.1876	Nordbygt 5	Politiet	Sk	Eier	Ordne stallingen				x	16.10.1877		Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
06.05.1876	Nordbygt 7	Politiet	Sk	Eier	Anskaffe bingse til griseholdet				x	16.10.1877	Benissegt 3	Politiet	Sk	Eier	Istandsette privetbingen				x
20.05.1876	Pipervikens strandgt 30	Politiet	Sk	Eier	Anbring bing				x	16.10.1877	Benissegt 6	Politiet	Sk	Eier	Bortskaffe gjødsel				x
20.05.1876	Pipervikens strandgt 3	Politiet	Sk	Eier	Tomme kjelleren for vann				x	16.10.1877	Benissegt 8	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
20.05.1876	Skoletgt 6	Politiet	Sk	Eier	Innrette privetet				x	16.10.1877	Benissegt 11	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
27.05.1876	Dronningens gt 21	Politiet	Sk	Eier	Rense privetbingen				x	16.10.1877	Benissegt 12	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
07.06.1876	Tunis 3	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	16.10.1877	Benissegt 17	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
07.06.1876	Tunis 7	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	16.10.1877	Benissegt 21	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
07.06.1876	Tunis 13	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	16.10.1877	Benissegt 22	Politiet	Sk	Eier	Følge § 8 i sunnhetsforskriftene				x
07.06.1876	Algier 10	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	30.10.1877	Oslo gata 17	Politiet	Sk	Eier	Rense gådsrummet				x
07.06.1876	Algier 14	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	30.10.1877	Vognmannsgt 16	Politiet	Sk	Eier	Rense privetet				x
07.06.1876	Ruseløkv 3	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	30.10.1877	Aasengt 4	Politiet	Sk	Eier	Bortskaffe gjødsel				x
07.06.1876	Ruseløkv 5	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	30.10.1877	Aasengt 9	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x
07.06.1876	Ruseløkv 7	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	30.10.1877	Aasengt 11	Politiet	Sk	Eier	Innrette privetet				x
07.06.1876	Ruseløkv 11	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	30.10.1877	Aasengt 16	Politiet	Sk	Eier	Sette privetet i stand				x
07.06.1876	Ruseløkv 13	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	30.10.1877	Aasengt 17	Politiet	Sk	Eier	Istandsette privetbingen				x
07.06.1876	Ruseløkv 19	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	30.10.1877	Aasengt 18	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
07.06.1876	Ruseløkv 25	Politiet	Sk	Eier	Sette i stand privetbingen				x	30.10.1877		Politiet	Sk	Eier	Istandsette privetbingen				x
07.06.1876	Akersvn 15	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	30.10.1877	Sandaker vn 31	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense fjøset				x
07.06.1876	Nordbygt 5	Politiet	Sk	Eier	Sette i stand bingen				x	06.11.1877	Nedre skolegt 6	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense avfallskassen				x
07.06.1876	Nordbygt 6	Politiet	Sk	Eier	Sette i stand bingen				x	06.11.1877	Engens gt 14	Politiet	Sk	Eier	Følge § 5 i sunnhetsforskriftene				x
07.06.1876	Nordbygt 19	Politiet	Sk	Eier	Bortskaffe gjødsel				x	06.11.1877	Sandaker vn 17	Politiet	Sk	Eier	Følge § 2 i sunnhetsforskriftene				x
07.06.1876	Løkeberg gård/Gedemyrsvn	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	06.11.1877	Sandaker vn 41	Politiet	Sk	Eier	Istandsette privetbingen				x
07.06.1876	Nordre gt 5	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	06.11.1877	Sandaker vn 43	Politiet	Sk	Eier	Tomme bingen				x
07.06.1876	Torvgt 20	Politiet	Sk	Eier	Bortskaffe gjødsel				x	06.11.1877	Agebergvn 14	Politiet	Sk	Eier	Bortskaffe avfall				x
09.06.1876	Putrefabrikken i Lakkegt	Politiet	Sk	Eier	Flytende og stinkende gjødsel				x	06.11.1877	Fjerdings 14	Politiet	Sk	Eier	Innrette privetet				x
13.06.1876	Klingenberg gt 22	Politiet	Sk	Eier	Opplag av gjødsel				x	06.11.1877	Tøyen 16	Politiet	Sk	Eier	Tomme bingen				x
13.06.1876	Bakkegt 10	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x	04.12.1877	Nordbygt 14	Politiet	Sk	Eier	Innrette privetet				x
13.06.1876	Teatrgt 4	Politiet	Sk	Eier	Rense kloakkummen				x	04.12.1877	Østre Elvebakke 8	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
17.06.1876	Krogen 7	Politiet	Sk	Eier	Følge sunnhetsforskriftene				x	04.12.1877	Ruseløkv 17	Politiet	Sk	Eier	Innrette stall				x
17.06.1876	Fredensborgvn 44	Politiet	Sk	Eier	Rense privetbingen				x	04.12.1877	Ruseløkv 11	Politiet	Sk	Eier	Tomme bingen				x
17.06.1876	Carl den 12s gt	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	04.12.1877	Ruseløkv 9	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense bingen				x
17.06.1876	Fjerdings 14	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	04.12.1877	Ruseløkv 5	Politiet	Sk	Eier	Innrette privetet				x
17.06.1876	Platougt 6	Politiet	Sk	Eier	Tomme og rense privetbingen				x	04.12.1877	Holbergs gt 33	Politiet	Sk	Eier	Tomme avfallskasse				x
17.06.1876	Dronningens gt 26	Politiet	Sk	Eier	Rense kjelleren				x	04.12.1877	Youngsgt 9	Politiet	Sk	Eier	Drenere kjelleren				x
17.06.1876	Hausmannsgt 2	Politiet	Sk	Eier	Tomme og desinfisere bingen				x	11.12.1877	Kirkegt 22	Politiet	Sk	Eier	Sløyfe ledningen til kloakken				x
		Politiet	Sk	Eier	Sette i stand bingen				x	11.12.1877	Møllergata 34	Politiet	Sk	Eier	Rense kloakklødingen				x

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren". Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

Dato	Bydel/ Adresse	Nr.	Om hva klages det, eller hvorfor undersøkes det?	Dato	Bydel/ Adresse	Nr.	Om hva klages det, eller hvorfor undersøkes det?
22.01.1878	Munkedamsveien	17	Tomme og rense priveibingen	17.06.1879	Storgaten	10a	Anbringe overdekket over kjellerkummen
29.01.1878	Carl Johans gt	12	Tomme og rense priveibingen	17.06.1879	Storgaten	10b	Anbringe overdekket over kjellerkummen
12.03.1878	Oslo gt	2	Tomme og rense priveibingen	17.06.1879	Storgaten	12	Anbringe overdekket over kjellerkummen
12.03.1878	Fjerdings	14	Tomme, rense og sette i stand priveibingen	17.06.1879	Storgaten	14	Anbringe overdekket over kjellerkummen
12.03.1878	Jernbanegt	6	Tomme og rense stallhingen	17.06.1879	Storgaten	16	Anbringe overdekket over kjellerkummen
12.03.1878	Rodelokka	6	Tomme og rense priveibingen	17.06.1879	Storgaten	20	Anbringe overdekket over kjellerkummen
12.03.1878	Bekkegt på Kampen	4	Desinfisere bingen	17.06.1879	Storgaten	22	Anbringe overdekket over kjellerkummen
14.03.1878	Vogmannsgt på Kampen	3	Tomme og rense privetet	17.06.1879	Storgaten	24	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Munkegt	5	Innrette privetet	17.06.1879	Storgaten	26	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Munkegt	7	Sette privetet i stand	17.06.1879	Storgaten	28	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Munkegt	9	Fjerne gjødsel	17.06.1879	Storgaten	32	Følge sunnhetsforskriftene
26.03.1878	Munkegt	11	Sette privetet i stand	17.06.1879	Storgaten	34	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Ebbesgt	4	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	2 & 4	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Ebbesgt	8	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	3b	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Ebbesgt	12	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	3c	Følge sunnhetsforskriftene
26.03.1878	Langgt	55	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	5	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Strømmensveien	109	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	6	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Strømmensveien	11	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	7	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Saxe-gårdsgt	6	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	8	Anbringe overdekket over kjellerkummen
26.03.1878	Fjerdings	1	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	9	Anbringe overdekket over kjellerkummen
02.04.1878	Lakkegt	42	Desinfisere og tømme privetet	17.06.1879	Brogaten	10	Følge sunnhetsforskriftene
02.04.1878	Langgt på Rodelokka	6	Sloyfe ledningen fra bingen	17.06.1879	Brogaten	11	Anbringe overdekket over kjellerkummen
02.04.1878	Langgt på Rodelokka	7	Sloyfe ledningen fra bingen	17.06.1879	Brogaten	12	Anbringe overdekket over kjellerkummen
02.04.1878	Langgt på Rodelokka	18	Innrette privetet	17.06.1879	Brogaten	14	Følge sunnhetsforskriftene
02.04.1878	Vinkelgt på Rodelokka	5	Følge sunnhetsforskriftene	17.06.1879	Brogaten	15	Følge sunnhetsforskriftene
02.04.1878	Fjelligaten på Rodelokka	9	Innrette privetet	17.06.1879	Fjerdings	2	Anbringe overdekket over kjellerkummen
02.04.1878	Fjelligaten på Rodelokka	29	Sette privetet i stand	17.06.1879	Fjerdings	10	Følge sunnhetsforskriftene
02.04.1878	Fjerdings	58	Innrette privetet	17.06.1879	Fjerdings	15	Anbringe overdekket over kjellerkummen
09.04.1878	Bakkegt Gronland	2	Innrette privetet	17.06.1879	Fjerdings	26	Anbringe overdekket over kjellerkummen
09.04.1878	Aakebergveien	16	Tomme, rense og sette i stand priveibingen	17.06.1879	Hausmannsgt	24	Tomme og rense priveibingen
09.04.1878	Sorligt	11	Sette privetet i stand	17.06.1879	Østre Elvebakke	8	Tomme og rense priveibingen
09.04.1878	Langleikgaten	5	Tomme og rense privetet	17.06.1879	Underhaugsgt på Kampen	1	Fjerne stinkende avfallshaug
09.04.1878	Enerhaugsgaten	5	Tomme og rense priveibingen	24.06.1879	Kirkegt	7	Følge sunnhetsforskriftene
09.04.1878	St. Halvards gt	42	Innrette privetet	24.06.1879	Kirkegt	19	Følge sunnhetsforskriftene
09.04.1878	Strømmensveien	107	Innrette privetet	24.06.1879	Kongens gt	20	Anbringe overdekket over kjellerkummen
09.04.1878	Bekkegt på Kampen	13	Innrette privetet	24.06.1879	Kongens gt	22	Anbringe overdekket over kjellerkummen
09.04.1878	Carl den 12s gt	26	Innrette privetet	24.06.1879	Toldbodgt	17	Anbringe overdekket over kjellerkummen
09.04.1878	Fjerdings	44	Tomme og rense kum	24.06.1879	Toldbodgt	19	Anbringe overdekket over kjellerkummen
09.04.1878	Stanggt (Piperviken)	32	Stake opp kum	24.06.1879	Toldbodgt	21	Følge sunnhetsforskriftene
23.04.1878	Smøgt på Rodelokka	6	Hindre slank	24.06.1879	Torvet	2b	Anbringe overdekket over kjellerkummen
23.04.1878	Hegdehaugen	8	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Torvet	9	Anbringe overdekket over kjellerkummen
23.04.1878	Fauc-halds gt	8	Innrette privetet	24.06.1879	Torvet	11	Anbringe overdekket over kjellerkummen
30.04.1878	Skippergt	13b	Hindre gjødselvaan	24.06.1879	Toldbodgt	13b	Hindre utstrømming av kloakkpass
30.04.1878	Langleikgaten	14	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Møllergata	2	Følge sunnhetsforskriftene
30.04.1878	Ahnefeldtlokka	5 & 7	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Møllergata	8	Anbringe overdekket over kjellerkummen
30.04.1878	Egebergveien	12	Innrette privetet	24.06.1879	Møllergata	16	Anbringe overdekket over kjellerkummen
30.04.1878	Kvarnergt	7	Innrette privetet	24.06.1879	Møllergata	34	Anbringe overdekket over kjellerkummen
30.04.1878	Danmarks gt	164	Tomme og rense priveibingen	24.06.1879	Møllergata	40	Følge sunnhetsforskriftene

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

30.04.1878	Langgt på Vålerenga	13	Sette privetet i stand	24.06.1879	Møllergata	42	Anbringe overdekk over kjellerkummen
30.04.1878	Langgt på Vålerenga	31	Sette privetet i stand	24.06.1879		1	Anbringe overdekk over kjellerkummen
30.04.1878	Langgt på Vålerenga	39	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Nytorvet	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen
30.04.1878	Strommensveien	115	Innrette privetet	24.06.1879	Nytorvet	3	Anbringe overdekk over kjellerkummen
30.04.1878	Strommensveien	125	Innrette privetet	24.06.1879	Torvgt	14	Anbringe overdekk over kjellerkummen
30.04.1878	Bogaten	9	Innrette privetet	24.06.1879	Nytorvet	5	Anbringe overdekk over kjellerkummen
30.04.1878	Bakkegaten på Kampen	15b	Innrette privetet	24.06.1879	Youngsgt	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen
30.04.1878	Bakkegaten på Kampen	17	Innrette privetet	24.06.1879	Youngsgt	1b	Anbringe overdekk over kjellerkummen
30.04.1878	Smedgt på Rodeløkka	1	Innrette privetet	24.06.1879	Youngsgt	1c	Følge sunnhetsforskriftene
30.04.1878	Langgt	7	Misligheter ved kloakk	24.06.1879	Youngsgt	2b	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.05.1878	Aker Sykehus		Skaffe avløp for skyllvann	24.06.1879	Youngsgt	3	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.05.1878	Rothegaten	2	Endre uthuset	24.06.1879	Youngsgt	5	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.05.1878	Arbeidergaten	4	Desinfisere og tømme privetet	24.06.1879	Youngsgt	9	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.05.1878	Redfyldgt	7	Hindre av vann renner ut	24.06.1879	Youngsgt	1	Følge sunnhetsforskriftene
10.05.1878	Rodfyldgt	29	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Torvgt	2	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.05.1878	St. Halvards gt	47	Rense gårdsplassen	24.06.1879	Torvgt	5a	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.05.1878	Nygaten på Grueløkka	16	Rense gårdsplassen	24.06.1879	Torvgt	5b	Følge sunnhetsforskriftene
10.05.1878	Havegaten på Sorliøkka	1	Rense stallbassen	24.06.1879	Torvgt	6	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.05.1878	Havegaten på Sorliøkka	5	Innrette privetet	24.06.1879	Torvgt	7	Følge sunnhetsforskriftene
10.05.1878	Lakkegt	1	Rense kloakkummen	24.06.1879	Torvgt	8	Anbringe overdekk over kjellerkummen
15.05.1878	Oslo gt	4	Rense gårdsplassen	24.06.1879	Torvgt	10	Anbringe overdekk over kjellerkummen
15.05.1878	Saxegårdgt	2	Rense bingen	24.06.1879	Torvgt	11	Følge sunnhetsforskriftene
15.05.1878	Thorshouggt	27	Tomme og rense privetbingen	24.06.1879	Torvgt	12a	Følge sunnhetsforskriftene
15.05.1878	Kolstaugt	2	Innrette privetet	24.06.1879	Torvgt	17	Anbringe overdekk over kjellerkummen
15.05.1878	Berggt på Egeberg	5	Innrette privetet	24.06.1879	Torvgt	21	Følge sunnhetsforskriftene
15.05.1878	Berggt på Egeberg	9	Innrette privetet	24.06.1879	Torvgt	22	Følge sunnhetsforskriftene
21.05.1878	Engens gt	14	Rense kjelleren	24.06.1879	Torvgt	23	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Lakkegt	18	Hindre stank fra stall	24.06.1879	Torvgt	24	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Lakkegt	16b	Sloyfe ledningen fra bingen	24.06.1879	Torvgt	25	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Vognmannsgt	24	Sette lokumbingen i stand	24.06.1879	Torvgt	26	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Vognmannsgt	26	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Torvgt	27	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Rosendaløkka	2	Hindre stank	24.06.1879	Torvgt	28	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Underhaugsgt	11	Innrette lokumet	24.06.1879	Torvgt	29	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Fjellgaten	45	Sette lokumbingen i stand	24.06.1879	Torvgt	30	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Ljabroveien	2	Tomme og rense bingen	24.06.1879	Torvgt	31	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Smedgt på Enerhaugen	7	Innrette lokumet	24.06.1879	Torvgt	32	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Balkeby	10	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Torvgt	33	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Balkeby		Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Torvgt	34	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Bogstadvæien		Innrette lokumet	24.06.1879	Torvgt	36	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Bogstadvæien		Tomme og rense kjeller	24.06.1879	Torvgt	36	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Bogstadvæien		Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Marbogat	10	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Bogstadvæien		Innrette lokumet	24.06.1879	Marbogat	12	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Bogstadvæien		Tomme og rense kjeller	24.06.1879	Marbogat	14	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Bogstadvæien		Innrette binge	24.06.1879	Marbogat	16	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Bogstadvæien		Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Marbogat	6	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Hammerstads gt	7	Desinfisere og tømme lokumbingen	24.06.1879	Calmeyers gt	10	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Peder Fauchalds gt	2	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Bernt Ankers gt	6b	Ordne kummen
28.05.1878	Peder Fauchalds gt	4	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Bernt Ankers gt	10	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.05.1878	Peder Fauchalds gt	7	Sette lokumbingen i stand	24.06.1879	Bernt Ankers gt	12	Følge sunnhetsforskriftene
					Ebbells gt	35c	Følge sunnhetsforskriftene

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

28.05.1878	Peder Fauchalds gt	9	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Eibells gt	35d	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Professor Rathkes gt	1	Sette lokumbingen i stand	24.06.1879	Østerhaugt	1	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878			Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Østerhaugt	3	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Professor Rathkes gt	4	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Østerhaugt	5	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Industrigt	1	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Østerhaugt	7	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Industrigt	2	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Østerhaugt	9a	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Industrigt	3	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Østerhaugt	9b	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Industrigt	5	Holde gården fri for stank	24.06.1879	Østerhaugt	11	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Industrigt	9	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Østerhaugt	12	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Industrigt	11	Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Østerhaugt	13	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Industrigt	14	Tomme og rense stålbingen	24.06.1879	Østerhaugt	16	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Industrigt	16	Hindre gjødselvaan	24.06.1879	Østerhaugt	18	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby		Tomme og rense privetbingen	24.06.1879	Østerhaugt	21	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby	6a	Tomme og sette i stand lokumbingen	24.06.1879	Østerhaugt	23	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby	6b	Ikke la seg ansamle vaan	24.06.1879	Østerhaugt	22	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby	10	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Østerhaugt	27	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby	11	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Østerhaugt	29	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby	15	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Hausmannsgt	8, 10, 12	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby	16	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Hausmannsgt	21	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby	17	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Hausmannsgt	23	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Briskeby	19	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Hausmannsgt	25	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878			Hindre stank	24.06.1879	Hausmannsgt	27	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Hindre stank	24.06.1879	Hausmannsgt	31	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Innrrette lokumet	24.06.1879	Storgaten	1	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Storgaten	3	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Storgaten	5	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Hindre stank	24.06.1879	Storgaten	7	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Rense og tomme lokumbingen	24.06.1879	Storgaten	9	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Tomme og rense lokumbingen	24.06.1879	Storgaten	11	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Hindre stank	24.06.1879	Storgaten	13	Sloyfe avlopet til kloakken
28.05.1878	Hegdehaugen		Tomme lokumbingen	24.06.1879	Storgaten	15	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Hindre stank	24.06.1879	Storgaten	17	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Innrette stial	24.06.1879	Storgaten	19	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Hegdehaugen		Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Storgaten	21	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Desinfisere bingen	24.06.1879	Storgaten	23	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Tomme lokumbingen	24.06.1879	Storgaten	27	Anbringe overdekket over kjellerkummen
28.05.1878	Hegdehaugen		Tomme og rense kummen	24.06.1879	Storgaten	33	Innrette utslagskummen i kjelleren
28.05.1878	Skolegaten	6	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Storgaten	35b	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878			Tomme lokumbingen	24.06.1879	Storgaten	37c	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	St. Halvards gt	79	Tomme lokumbingen	24.06.1879	Storgaten	37d	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Eiterstadsminjen	36	Innrette lokumet	24.06.1879	Storgaten	45	Følge sunnhetsforskriftene
28.05.1878	Sandakerjordet		Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Storgaten	47	Følge sunnhetsforskriftene
04.06.1878	Rådhusgt	21	Desinfisere og tomme lokumbingen	24.06.1879	Storgaten	49	Følge sunnhetsforskriftene
04.06.1878	Smalgangen	4	Tomme lokumbingen i stand	24.06.1879	Fjerdingsgt	41	Følge sunnhetsforskriftene
04.06.1878	Lakkegt	27	Sette lokumbingen i stand	24.06.1879	Fjerdingsgt	52	Anbringe overdekket over kjellerkummen
04.06.1878	Lakkegt	43	Innrette privetet	24.06.1879	Damstredet	2	Flere tiltak
04.06.1878	Bagerengsgt	3	Innrette lokumet	24.06.1879	Søndre Østerdalsgt		Flere tiltak
04.06.1878	Ebbesgt	1	Innrette lokumet	24.06.1879	Ruseløkveien	40	Tomme og rense avfallsbingen
04.06.1878	Gamle Egebergbakken	10	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Kongens gt	4	Anbringe overdekket over kjellerkummen
04.06.1878	Gamle Egebergbakken	12	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Kongens gt	10	Følge sunnhetsforskriftene
04.06.1878	Gamle Egebergbakken	26	Innrette privetet	01.07.1879	Kirkegt	21	Anbringe overdekket over kjellerkummen

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

04.06.1878	Nye Egebergbakken	32	Innrrette privetet	01.07.1879	Kirkegt	23	Anbringe overdekk over kjellerkummen
04.06.1878	Fjeldgt på Rodelokka	3	Innrette fjøset	01.07.1879	Kirkegt	24	Anbringe overdekk over kjellerkummen
04.06.1878			Innrette en stall og grisbebinge	01.07.1879	Dronningens gt	25	Anbringe overdekk over kjellerkummen
04.06.1878			Innrette en privetbeholder	01.07.1879	Dronningens gt	17	Følge sunnhetsforskriftene
04.06.1878			Innrette en privetbeholder	01.07.1879	Dronningens gt	21	Anbringe overdekk over kjellerkummen
04.06.1878			Rense groften	01.07.1879	Dronningens gt	23	Anbringe overdekk over kjellerkummen
04.06.1878			Rense groften	01.07.1879	Kirkegt	34	Følge sunnhetsforskriftene
04.06.1878			Avløp fra vampposten	01.07.1879	Kirkegt	36	Anbringe overdekk over kjellerkummen
18.06.1878	Grønland	25	Hindre stank	01.07.1879	Skippergt	11	Hindre utstrømming av kloakkpass
18.06.1878	Grønlandsleiret	2	Tomme lokumbingen	01.07.1879	Rådhusgt	28	Anbringe overdekk over kjellerkummen
18.06.1878	Toyengaten	26	Rense avløpet	01.07.1879	Toldbodgt	20	Anbringe overdekk over kjellerkummen
18.06.1878	Sandakervelen	12	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Prinsens gt	7	Følge sunnhetsforskriftene
18.06.1878	Sandakerveien	29	Innrette lokumet	01.07.1879	Prinsens gt	11	Følge sunnhetsforskriftene
18.06.1878	Sandakervelen	54, 54b	Følge sunnhetsforskriftene	01.07.1879	Prinsens gt	13	Følge sunnhetsforskriftene
18.06.1878			Tomme lokumbingen	01.07.1879	Carl Johans gt	10	Følge sunnhetsforskriftene
18.06.1878	Bakkegaten på Kampen	21	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Carl Johans gt	14	Anbringe overdekk over kjellerkummen
18.06.1878	Bakkegaten på Kampen	23	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Carl Johans gt	16	Følge sunnhetsforskriftene
18.06.1878	Vognmannsgt på Kampen	1	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Carl Johans gt	34	Følge sunnhetsforskriftene
18.06.1878	Smaalgangen på Kampen	2	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Akersgt	28	Anbringe overdekk over kjellerkummen
18.06.1878	Etterstadsgt	64	Innrette lokumet	01.07.1879	Øvre Slostgt	25	Hindre utstrømming av kloakkpass
18.06.1878	Bagerengst	15a	Innrette lokumet	01.07.1879	Torvet	3	Anbringe overdekk over kjellerkummen
18.06.1878	Bagerengst	1	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Torvet	4	Anbringe overdekk over kjellerkummen
18.06.1878	Munkgt	10	Innrette lokumet	01.07.1879	Torvet	5	Anbringe overdekk over kjellerkummen
25.06.1878	Carl den 12s gt	11	Innrette lokumet	01.07.1879	Torvet	6	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Carl den 12s gt	13	Følge sunnhetsforskriftene	01.07.1879	Stone Grensegt	1	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Carl den 12s gt	23	Tomme og rense bingen	01.07.1879	Møllergata	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen
25.06.1878	Carl den 12s gt	28	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Møllergata	3	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Carl den 12s gt	34	Innrette lokumet	01.07.1879	Møllergata	6	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Rødfjeldgt	40	Tomme og rense lokumbingen	01.07.1879	Møllergata	18	Anbringe overdekk over kjellerkummen
25.06.1878	Elvegaten	9	Tomme og sette i stand lokumbingen	01.07.1879	Møllergata	22	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Elvegaten	13	Tomme og sette i stand lokumbingen	01.07.1879	Møllergata	44	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Elvegaten	15	Desinfisere og tømme lokumbingen	01.07.1879	Møllergata	48	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Pilestredet	4	Hindre stank	01.07.1879	Youngs gt	11	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Parkveien	3	Skaffe avløp	01.07.1879	Torvgt	14	Anbringe overdekk over kjellerkummen
25.06.1878	Parkveien	9	Fjerne urenslighet	01.07.1879	Torvgt	16	Anbringe overdekk over kjellerkummen
25.06.1878	Hegdehangsveien	29	Følge sunnhetsforskriftene	01.07.1879	Torvgt	18	Anbringe overdekk over kjellerkummen
25.06.1878			Skaffe avløp	01.07.1879	Marbogt	8a & b	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Kampen	1	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Bernt Ankers gt	5	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Bakkegaten på Kampen	15	Tomme og rense groft	24.06.1879	Bernt Ankers gt	7	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Bakkegaten på Kampen	15b	Følge sunnhetsforskriftene	24.06.1879	Bernt Ankers gt	9	Anbringe overdekk over kjellerkummen
25.06.1878	Normandsgt på Kampen	19	Rense lokumbingen	24.06.1879	Bernt Ankers gt	17	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Normandsgt på Kampen	19b	Fjerne avløp fra bingje	01.07.1879	Østerhaugst	26	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Normandsgt på Kampen	2	Innrette lokumet	01.07.1879	Hausmannsgt	16	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878			Fjerne misligheter	01.07.1879	Hausmannsgt	38	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Nedre Rosenbergt	44	Desinfisere og tømme lokumbingen	01.07.1879	Hausmannsgt	29	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Nedre Rosenbergt	73g	Tomme og sette i stand lokumbingen	01.07.1879	Vestre Elvebakke	2	Anbringe overdekk over kjellerkummen
25.06.1878	Nedre Rosenbergt	75	Innrette stall	01.07.1879	Vestre Elvebakke	4	Følge sunnhetsforskriftene
25.06.1878	Studentersien		Innrette lokumet	01.07.1879	Østre Elvebakke	4	Hindre utstrømming av kloakkpass
02.07.1878	Fjerdingsien	47	Desinfisere og tømme lokumbingen	01.07.1879	Brenneribakke	2	Hindre utstrømming av kloakkpass
02.07.1878	Josephinesgt	14	Fjerne søppel	01.07.1879	Brenneribakke	6	Anbringe overdekk over kjellerkummen
02.07.1878	Etterstadslinjen	15	Tomme og rense lokumbingen	01.07.1879	Brenneribakke	14	Følge sunnhetsforskriftene

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

02.07.1878	Peder Fauchalds gt	1	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Mandalsveien	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen
02.07.1878	Møllergt	32	Rense gårdsplassen	01.07.1879	Mandalsveien	5	Følge sunnhetsforskriftene
02.07.1878	Sophiegt	7	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Stolmagergt	4 & 6	Desinfisere privetvingen
02.07.1878	Ullevålsveien	4	Fjerne kreaturgjødsel	01.07.1879	Grønlandsleiret	7	Rense gårdsplassen
02.07.1878	Carl den 12s gt	16	Desinfisere og tømme lokumbingen	01.07.1879	Saxegårdsgt	32	Desinfisere privetvingen
02.07.1878			Desinfisere og tømme lokumbingen	01.07.1879	Saxegårdsgt	4	Tette privetvingen
18.07.1878	Welhavensgt	14	Desinfisere og tømme avfallskassen	01.07.1879	Gruelokka 1,3,5,7,9 og 11		Rense grøften
18.07.1878	Bjertegårdsgt	10h	Desinfisere og tømme avfallskassen	01.07.1879	Normandsgt på Kampen	2a	Tomme og desinfisere privetvingen
18.07.1878	Munkedamsveien	53	Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Normandsgt på Kampen	25	Følge sunnhetsforskriftene
18.07.1878	Ruselokveien	51	Desinfisere og tømme avfallskassen	01.07.1879	Smalgangen på Kampen	2	Tomme og rense privetvingen
18.07.1878	Sofienberggt	14	Rense søppekkassen	01.07.1879	Smalgangen på Kampen	16	Sette bingen og fjøs i stand
18.07.1878	Nye Ekebergveien	32	Rense gårdsplassen	01.07.1879	Smødgt på Kampen	3	Tomme og desinfisere lokumbingen
18.07.1878	Tøyengaten	5	Tomme og rense lokumbingen	01.07.1879	Smødgt på Kampen	5	Tomme og desinfisere privetvingen
18.07.1878	Nye Ekebergveien	8	Innrette lokumet	01.07.1879	Gamle Egebergsvn	5	Følge sunnhetsforskriftene
18.07.1878	Bagerengst	1	Tomme og rense lokumbingen	01.07.1879	Nye Egebergsvn	15	Tomme og desinfisere privetvingen
18.07.1878	Underhaugst		Sette lokumbingen i stand	01.07.1879	Nye Egebergsvn	18	Tette privetvingen
18.07.1878	Nordre Østerdalgt		Følge sunnhetsforskriftene	01.07.1879	Welhavens gt	20	Tomme og rense avfallskassen
27.07.1878	Øvre gt på Kampen	2	Rense gårdsplassen	01.07.1879	Klingenbergsst	18	Tomme og rense privetkassen
27.07.1878	Øvre gt på Kampen	10	Rense gårdsplassen	01.07.1879	Teatergt	4	Fjerne tiltak
27.07.1878	Bøgaten på Kampen	19	Anskaffe tett lokumbeholderen	01.07.1879	Damstredet	22	Tomme og istandsatte privetvingen
27.07.1878	Nygaten på Gruelokka	19	Tomme og rense lokumbingen	08.07.1879	Grubbegt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.07.1878	Bagerengst	17	Anskaffe tett lokumbeholderen	08.07.1879	Grubbegt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.07.1878	Anton Schjødsgt	44e	Følge sunnhetsforskriftene	08.07.1879	Grubbegt	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen
27.07.1878	Bagerengst	19	Anskaffe tett lokumbeholderen	08.07.1879	Grubbegt	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Carl den 12s gt	13	Hindre ansamling av vann	08.07.1879	Grubbegt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen
31.07.1878	Krogn	10	Sette lokumbingen i stand	08.07.1879	Grendsen	1b	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Sagveien	10	Rense gårdsplassen	08.07.1879	Grendsen	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Ruselokveien	25	Anskaffe tett privetbeholderen	08.07.1879	Grendsen	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen
31.07.1878	Wergelandsgt	2	Sette lokumbingen i stand	08.07.1879	Grendsen	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen
31.07.1878	Øvre Hammersborgst	1	Følge sunnhetsforskriftene	08.07.1879	Akersgt	32	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Bjertegaten	2	Hindre stank	08.07.1879	Akersgt	36	Anbringe overdekke over kjellerkummen
31.07.1878	Møllergt	30	Følge sunnhetsforskriftene	08.07.1879	Akersgt	68	Anbringe overdekke over kjellerkummen
31.07.1878	Anton Schjødsgt	44b	Følge sunnhetsforskriftene	08.07.1879	Akersgt	70	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Skolegaten	4	Fjerne ansamlet vann	08.07.1879	Kirkeveien	32	Følge sunnhetsforskriftene
31.07.1878	Ruselokveien (kommunal gård)		Tomme og rense lokumbingen	08.07.1879	Akersveien	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Munkedamsveien	39	Innrette lokumet	08.07.1879	Akersveien	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Havegaten på Gruelokka 1,3,5,7,9,11,13		Rense grøften	08.07.1879	Akersveien	9	Følge sunnhetsforskriftene
31.07.1878	Øvre Tvegate på Rodelokka	116	Innrette en stall og grisebenge	08.07.1879	Akersveien	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Skolegaten på Rodelokka	116	Tomme og rense kjeller	08.07.1879	Akersveien	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen
31.07.1878	Fjordbaket	8	Tomme og sette i stand lokumbingen	08.07.1879	Akersveien	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen
31.07.1878	Torvbakgt	12	Skaffe avløp	08.07.1879	Akersveien	19	Følge sunnhetsforskriftene
31.07.1878	Brunsgt på Kampen	14	Rense gårdsplassen	08.07.1879	Akersveien	21	Følge sunnhetsforskriftene
31.07.1878	Langgt på Vålerenga 10,14,16 og 18		Sloyfe bingene	08.07.1879	Akersveien	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
31.07.1878	Langgt på Vålerenga	3	Tomme og rense fjøset	08.07.1879	Akersveien	27	Anbringe overdekke over kjellerkummen
31.07.1878	Langgt på Vålerenga	9	Innrette stall	08.07.1879	Hospitalgt	4c	Sloyfe avløpet til kloakken
31.07.1878	Nye Ekebergveien	13	Innrette stall	08.07.1879	Hospitalgt	6	Sloyfe avløpet til kloakken
13.08.1878	Hammersborg torv	4	Tomme lokumbingen	08.07.1879	Hospitalgt	18	Ordne kummen
13.08.1878	Storgaten	20	Rense gårdsplassen	08.07.1879	Snedkergt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
13.08.1878	Sannergaten	22	Tomme, rense og sette i stand privetvingen	08.07.1879	Nedre Hammersborg gt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
13.08.1878	Sandakerveien	28	Tomme og rense bingen	08.07.1879	Nedre Hammersborg gt	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen
13.08.1878	Henriksгатen	1	Desinfisere og tømme lokumbingen	08.07.1879	Nedre Hammersborg gt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

13.08.1878	Nygaten på Grueløkka	18	Desinfisere og tømme bingen	08.07.1879	Nedre Hammersborg gt	10	Anbringe overdekk over kjellerkummen
13.08.1878	Nygaten på Grueløkka	20	Tomme og rense lokumbingen	08.07.1879	Nedre Hammersborg gt	11	Følge sunnhetsforskriften
13.08.1878	Damstedet	22	Desinfisere og tømme lokumbingen	08.07.1879	Nedre Hammersborg gt	12	Anbringe overdekk over kjellerkummen
13.08.1878	Damstedet på Rodeløkka	4	Innrette grisehuset	08.07.1879	Nedre Hammersborg gt	14	Anbringe overdekk over kjellerkummen
13.08.1878	Tromhøysveien	116	Innrette grisehuset	08.07.1879	Øvre Hammersborg gt	3	Følge sunnhetsforskriften
13.08.1878	Nye Eikebergveien	15	Tomme og rense privetbeholder	08.07.1879	Øvre Hammersborg gt	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
13.08.1878	Ingebøgt	1	Innrette lokumet	08.07.1879	Hammersborgtorget	3	Anbringe overdekk over kjellerkummen
20.08.1878	Damstedet		Rense lokumbingen	08.07.1879	Hammersborgtorget	5b	Anbringe overdekk over kjellerkummen
20.08.1878	Stolmakergaten		Sette lokumbingen i stand	08.07.1879	Hammersborgtorget	6a	Anbringe overdekk over kjellerkummen
20.08.1878			Tomme privetbingen	08.07.1879	Hammersborgtorget	6b	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.08.1878	Nordre gt på Kampen	22	Fjerne ansamlet vann	08.07.1879	Bjerggt	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.08.1878	Begaten på Kampen	2	Tomme, rense og sette i stand lokumbingen	08.07.1879	Kanten	1	Følge sunnhetsforskriften
28.08.1878	Sorligaten	27	Følge sunnhetsforskriften	08.07.1879	Krogen	5	Følge sunnhetsforskriften
28.08.1878	Brunsgt på Kampen	18	Rense gårdsplassen	08.07.1879	Krogen	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.08.1878	Pipervikens Strandgt	3a	Følge sunnhetsforskriften	08.07.1879	Krogen	9	Anbringe overdekk over kjellerkummen
28.08.1878	Russeløkveien	7	Følge sunnhetsforskriften	08.07.1879	Damstredet	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.09.1878	Nordre gt på Grønerløkka	16	Rense gårdsplassen	08.07.1879	Damstredet	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.09.1878	Rodeløkka	89	Innrette kloakken	08.07.1879	Damstredet	4	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.09.1878	Vognmannsgt	26	Rense kloakkummen	08.07.1879	Damstredet	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
10.09.1878	Carl Johans gt	47	Innrette fjøset	08.07.1879	Damstredet	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
10.09.1878	Lakkegt	5	Rense gårdsplassen	08.07.1879	Fredensborgveien	1b	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.09.1878	St. Halvards gt	42	Fjerne gjødsel	08.07.1879	Fredensborgveien	2	Anbringe overdekk over kjellerkummen
10.09.1878	Enebakveien	15	Desinfisere og tømme lokumbingen	08.07.1879	Fredensborgveien	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
10.09.1878	Østre gt	4	Innrette privetbeholderen	08.07.1879	Fredensborgveien	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
10.09.1878	Skippergt	19	Tomme og rense lokumbingen	08.07.1879	Fredensborgveien	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
10.09.1878	Vognmannsgt		Hindre stank	08.07.1879	Fredensborgveien	9	Følge sunnhetsforskriften
10.09.1878			Følge sunnhetsforskriften	08.07.1879	Fredensborgveien	10	Følge sunnhetsforskriften
10.09.1878			Hindre ansamling av vann	08.07.1879	Fredensborgveien	12	Følge sunnhetsforskriften
10.09.1878			Rense groften	08.07.1879	Fredensborgveien	14	Hindre utstrømming av kloakkgass
10.09.1878			Rense groften	08.07.1879	Fredensborgveien	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
13.09.1878	Munkedamsveien	5	Desinfisere og tømme lokumbingen	08.07.1879	Fredensborgveien	18	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.09.1878	Gronlandsleiret	1	Rense kloakken	08.07.1879	Fredensborgveien	22	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.09.1878	Hegdehøngen		Tomme søppelkassen	08.07.1879	Fredensborgveien	23	Følge sunnhetsforskriften
17.09.1878	Fronnerjordet		Tomme og rense lokumbingen	08.07.1879	Fredensborgveien	26	Følge sunnhetsforskriften
17.09.1878	Lakkegt	1	Slyfte kloakkavløp	08.07.1879	Fredensborgveien	38	Følge sunnhetsforskriften
17.09.1878	Skolegaten på Rodeløkka	2	Sette lokumbingen i stand	08.07.1879	Fredensborgveien	66	Følge sunnhetsforskriften
17.09.1878	Rodeløkka	4	Fjerne avfall	08.07.1879	Fredensborgveien	68	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.09.1878	Damstedet på Rodeløkka	2	Tomme og rense søppelkassen	08.07.1879	Fredensborgveien	70	Anbringe overdekk over kjellerkummen
17.09.1878	Bjølsegaten	1	Skafe avløp	08.07.1879	Schandorfsigt	72	Anbringe overdekk over kjellerkummen
17.09.1878	Thorshaug		Rense beholderen	08.07.1879	Rosteds gt	2	Anbringe overdekk over kjellerkummen
17.09.1878	Bakkegaten på Kampen	15	Innrette stall	08.07.1879	Rosteds gt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.09.1878	Bakkegaten på Kampen	17	Desinfisere og tømme lokumbingen	08.07.1879	Rosteds gt	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
20.09.1878	Gronlandsleiret	37a	Skafe avløp	08.07.1879	Deichmannsgt	15	Anbringe overdekk over kjellerkummen
20.09.1878	Enebakveien	15	Tomme bingen	08.07.1879	Deichmannsgt	21	Anbringe overdekk over kjellerkummen
20.09.1878	St. Olavs gt	12	Innrette vannlås	08.07.1879	Deichmannsgt	23	Anbringe overdekk over kjellerkummen
24.09.1878	Smedgaten på Kampen	2	Anskaffe tett privetbeholderen	08.07.1879	Mardalsveien	2	Anbringe overdekk over kjellerkummen
24.09.1878	Normandsgt på Kampen	17	Desinfisere og tømme lokumbingen	08.07.1879	Mardalsveien	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
24.09.1878	Langgt på Rodeløkka	25	Innrette grisehuset	08.07.1879	Møllergata	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
01.10.1878	Maribogt		Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	9	Anbringe overdekk over kjellerkummen
01.10.1878	Bernt Ankers gt	19	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	11	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

01.10.1878	Østerdalstgt	21	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
01.10.1878	Maribøgt	4	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
01.10.1878	Maribøgt	16	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	17	Hindre utstrømming av kloakkgass
01.10.1878	Møllertgt	20	Desinfisere og tømme lokumbingen	08.07.1879	Møllergata	25	Anbringe overdekke over kjellerkummen
01.10.1878	Maribøgt	10	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	31	Anbringe overdekke over kjellerkummen
01.10.1878	Bernt Ankers gt	14	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
01.10.1878	Østerhaugsgaten	23	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	29	Anbringe overdekke over kjellerkummen
01.10.1878	Bernt Ankers gt	10	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Møllergata	31	Anbringe overdekke over kjellerkummen
01.10.1878	Sandakerveien		Rense gårdsplassen	08.07.1879	Møllergata	35b	Anbringe overdekke over kjellerkummen
01.10.1878	Nyegaten på Grueløkka		Sette lokumbingen i stand	08.07.1879	Møllergata	37	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.10.1878	Prinsens gt	10	Anskaffe luftrøpe til kjelleren	08.07.1879	Møllergata	39	Anbringe overdekke over kjellerkummen
	Tøyengaten	15	Følge sunnhetsforskriftene	08.07.1879	Møllergata	41	Hindre utstrømming av kloakkgass
	Bakkegaten på Grønland	10	Følge sunnhetsforskriftene	08.07.1879	Nyegaten	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen
		40	Rense søppekkassen	08.07.1879	Vognmandsgt	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
	Gamle Egebergbakken	28	Sette lokumbingen i stand	08.07.1879	Vognmandsgt	32	Hindre utstrømming av kloakkgass
	Nye Egebergbakken	37	Rense lokumbingen	08.07.1879	Jernbanegt	8	Følge sunnhetsforskriftene
	Stromsveien	113	Anskaffe tett privetbeholderen	08.07.1879	Rebsslagertgt	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
15.10.1878	Engens gt	18	Islandssette privetet	08.07.1879	Tomtegt	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
15.10.1878	Østerhaugsgaten	23	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Elvegt	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
15.10.1878	Østerhaugsgaten	27	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Smalgangen	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
15.10.1878	Østerhaugsgaten	29	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Smalgangen	3	Følge sunnhetsforskriftene
15.10.1878	Bernt Ankers gt	3	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Smalgangen	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
15.10.1878	Bernt Ankers gt	8	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Smalgangen	13	Sloyfe avløpet fra bingen
15.10.1878	Bernt Ankers gt	7	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Bredgangen	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen
15.10.1878	Bernt Ankers gt	9	Innrette kjellerkummen	08.07.1879	Grønland	2	Sloyfe avløpet til kloakken
15.10.1878	Scharfæløkken		Fjerne gjødsel	08.07.1879	Lakkegata		Hindre utstrømming av kloakkgass
15.10.1878	Strandgt	17	Innrette privetbeholderen	08.07.1879	Kristiania Tivoli		Følge sunnhetsforskriftene
15.10.1878	Vinkelgt på Rodeløkka	1	Sette lokumbingen i stand	08.07.1879	Gedemyrsveien		Tildekke avfall
15.10.1878	Fjeldgt på Rodeløkka	18	Innrette grisehuset	08.07.1879	Bankplassen	1	Følge sunnhetsforskriftene
15.10.1878	Skolegaten på Rodeløkka	8	Følge sunnhetsforskriftene	08.07.1879	Munkedamsveien	17	Sette i stand avfallsrum
15.10.1878	Kampen	5	Rense gårdsplassen	08.07.1879	Verksgt på Rodeløkka	89	Tomme og desinfisere privetbingen
15.10.1878	Kanten	9	Sette lokumbingen i stand	08.07.1879	Skolegt på Rodeløkka	116	Tomme og desinfisere privetbingen
22.10.1878	Møllertgt	9	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Grønland	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen
22.10.1878	Bjølsegaten	16b	Sette lokumbingen i stand	22.07.1879	Grønland	6 & 8	Anbringe overdekke over kjellerkummen
22.10.1878	Bøgaten på Kampen	9c	Desinfisere og tømme lokumbingen	22.07.1879	Grønland	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
22.10.1878	Vognmannsgt på Kampen	12	Desinfisere og tømme privetbeholderen	22.07.1879	Grønland	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen
22.10.1878	Bjølsegaten	14	Desinfisere og tømme lokumbingen	22.07.1879	Grønland	10	Anbringe overdekke over kjellerkummen
22.10.1878	Molokka på Sagene	68	Desinfisere og tømme lokumbingen	22.07.1879	Grønland	12b	Hindre utstrømming av kloakkgass
05.11.1878	Filosofgaten	11	Tomme og rense lokumbingen	22.07.1879	Grønland	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
05.11.1878	Sogaten	2	Tomme og rense lokumbingen	22.07.1879	Grønland	14 & 16	Følge sunnhetsforskriftene
05.11.1878	Bakkegaten på Grønland	2	Sette privetet i stand	22.07.1879	Grønland	18	Anbringe overdekke over kjellerkummen
05.11.1878	Stromsveien	99	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Grønland	24	Hindre utstrømming av kloakkgass
05.11.1878	Pilestredet	11	Innrette stall	22.07.1879	Grønland	30	Anbringe overdekke over kjellerkummen
05.11.1878	Carl Johans gt	25	Tomme privetbingen	22.07.1879	Nordbygt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen
05.11.1878	Akersgt	35	Hindre kloakkgass	22.07.1879	Nordbygt	1b	Hindre utstrømming av kloakkgass
05.11.1878	Akersgt	39	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Nordbygt	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen
05.11.1878	Akersgt	43	Kum i kjelleren	22.07.1879	Nordbygt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
05.11.1878	Grønlandsleiet	16	Vann som trenger inn til naboen	22.07.1879	Nordbygt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen
				22.07.1879	Nordbygt	18	Hindre utstrømming av kloakkgass
				22.07.1879	Nordbygt	28	Sloyfe avløpet til kloakken
				22.07.1879	Nordbygt	30	Sloyfe avløpet fra bingen

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

05.11.1878	Grensen	16	Hindre kloakkgass	22.07.1879	Nordbygt	35	Anbringe overdekke over kjellerkummen
05.11.1878	Lille Grensegt	2a	Rense kum	22.07.1879	Nordbygt	38	Sloyfe avlopet fra bingen
05.11.1878	Lille Grensegt	2b	Rense kum i gården	22.07.1879	Nordbygt	54	Hindre utstrømming av kloakkgass
05.11.1878	Lille Grensegt	4	Rense kum	22.07.1879	Lakkegata	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen
05.11.1878	Pilestredet	5	Rense kum	22.07.1879	Lakkegata	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Akersgt	45	Rense kum	22.07.1879	Lakkegata	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Akersgt	47	Rense kum	22.07.1879	Lakkegata	19	Sloyfe avlopet fra bingen
12.11.1878	Akersgt	49	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Lakkegata	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Akersgt	51	Rense kum	22.07.1879	Lakkegata	29	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Akersgt	53	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Lakkegata	31	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Akersgt	55	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Lakkegata	34	Følge sunnhetsforskriftene
12.11.1878	Akersgt	57	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Lakkegata	37	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Akersgt	59	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Lakkegata	38	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Akersgt	61	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Lakkegata	39 & 41	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Akersgt	69	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Lakkegata	55	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Akersgt	65a	Rense kum	22.07.1879	Lakkegata	59	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Akersgt	65b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Motzfeldtsgt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Akersgt	67	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Motzfeldtsgt	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Grensen	17	Sette i stand kum	22.07.1879	Motzfeldtsgt	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Grensen	19	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Motzfeldtsgt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Grensen	21	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Motzfeldtsgt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Lille Grensegt	2	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Motzfeldtsgt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Lille Grensegt	5	Rense kum	22.07.1879	Motzfeldtsgt	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Keyser's gt	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Motzfeldtsgt	18	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Arbeidergt	4	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Bredgangen	1	Følge sunnhetsforskriftene
12.11.1878	Apotekergt	3 & 7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bredgangen	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Apotekergt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bredgangen	6b	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Apotekergt	10	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bredgangen	6c	Anbringe overdekke over kjellerkummen
12.11.1878	Teatergt	2	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bredgangen	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	3	Rense kum	22.07.1879	Bredgangen	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bredgangen	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bredgangen	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bredgangen	12b	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bredgangen	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	9	Rense kum	22.07.1879	Bakkegaten	2b	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	11	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Bakkegaten	2c	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	13	Rense kum	22.07.1879	Bakkegaten	12b	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Tøyengt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	16	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Tøyengt	4	Sloyfe avlopet til kloakken
12.11.1878	Teatergt	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Tøyengt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	18	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Tøyengt	22	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Teatergt	19	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Tøyengt	24	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Pilestredet	2	Rense kum	22.07.1879	Tøyengt	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Pilestredet	3	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Tøyengt	28	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Pilestredet	6	Rense kum	22.07.1879	Tøyengt	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Pilestredet	8	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Tøyengt	32	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Pilestredet	10	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Urtegt	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Pilestredet	12	Rense kum	22.07.1879	Urtegt	3b	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Pilestredet	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Urtegt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Pilestredet	20	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Urtegt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Drammensveien	2d	Tomme og rense privetet	22.07.1879	Urtegt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

12.11.1878	Øvre Voldgt	12	Ordne kummen	22.07.1879	Urtegt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Øvre Voldgt	12	Fiere tiltak	22.07.1879	Urtegt	20	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Huitfjells gt	5	Tomme og rense privetbeholder	22.07.1879	Urtegt	22	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.11.1878	Vognmannsgt	10	Ordne kummen	22.07.1879	Urtegt	29	Følge sunnhetsforskriftene
14.11.1878	Engens gt	14	Melkeutsalgst stenges	22.07.1879	Urtegt	46	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Fjerdingen	14	Tomme og desinfisere lokumbingen	22.07.1879	Urtegt	48	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Akersgt	39	Tomme og desinfisere lokumbingen	22.07.1879	Wahls gt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Briskeby	13b	Teite fjøsbingen	22.07.1879	Hemdalsgt	38	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Briskeby	14	Tomme fjøsbingen	22.07.1879	Hemdalsgt	40	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Tøyengt	26	Skaftt avlop på gårdsplassen	22.07.1879	Hemdalsgt	42	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Kampen	36	Tomme og desinfisere lokumbingen	22.07.1879	Trondhjemsveien	3	Følge sunnhetsforskriftene
19.11.1878	Akersgt	45	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Holbergs gt	14	Følge sunnhetsforskriftene
19.11.1878	Akersgt	51	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Ruselokveien	25	Følge sunnhetsforskriftene
19.11.1878	Akersgt	53	Følge sunnhetsforskriftene	22.07.1879	Ruselokveien	31	Tomme privetet
19.11.1878	Akersgt	73a	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Ruselokveien	35	Følge sunnhetsforskriftene
19.11.1878	Akersgt	79	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879			Fjerne stinkende substanser
19.11.1878	Utleivslvn	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Urtegt	1	Tomme og desinfisere privetbeingen
19.11.1878	Utleivslvn	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Smecdgaten på Kampen	1	Tomme og desinfisere privetbeingen
19.11.1878	Keysers gt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Langgt på Rodeløkka	27	Sette i stand privetbeingen
19.11.1878	Keysers gt	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Langgt på Rodeløkka	124	Tomme og desinfisere privetbeingen
19.11.1878	Keysers gt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Langgt på Rodeløkka	125	Tomme og rense lokumbingen
19.11.1878	Keysers gt	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	22.07.1879	Vålerenga	3	Tomme og rense lokumbingen
19.11.1878	Keysers gt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.07.1879	Nygaten på Gruseløkka	1	Rense staldbingen
19.11.1878	Keysers gt	13	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønland	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	St Olafs gt	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønland	19	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	St Olafs gt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønland	21	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	St Olafs gt	8a	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønland	23	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	St Olafs gt	8b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønland	27	Sloyfe avlopet fra bingen
19.11.1878	St Olafs gt	8c	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønland	29	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	St Olafs gt	8d	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønlandsleiret	5	Følge sunnhetsforskriftene
19.11.1878	St Olafs gt	8e	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønlandsleiret	14	Sloyfe avlopet til kloakken
19.11.1878	St Olafs gt	8f	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønlandsleiret	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	St Olafs gt	8g	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	20 & b	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	St Olafs gt	10	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønlandsleiret	21	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	St Olafs gt	12	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	22	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	St Olafs gt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Grønlandsleiret	23	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	St Olafs plass	2	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	St Olafs plass	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	30	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	St Olafs plass	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	32	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Nordal Bruns gt	3	Ordne kummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	33	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Nordal Bruns gt	5	Ordne kummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	35	Følge sunnhetsforskriftene
19.11.1878	Nordal Bruns gt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Nordal Bruns gt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Grønlandsleiret	47	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Nordal Bruns gt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Nordbygt	39	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Nordal Bruns gt	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Nordbygt	41	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Munchs gt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Nordbygt	45	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Munchs gt	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Nordbygt	47	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Munchs gt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Nordbygt	53	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Munchs gt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Nordbygt	62	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Munchs gt	10	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Nordbygt	55	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Langes gt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Nordbygt	58	Anbringe overdekke over kjellerkummen

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

19.11.1878	Langes gt	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Tøyengt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Langes gt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Tøyengt	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Universitetsgt	2	Anbringe overdekke over kjellerkummen	31.07.1879	Tøyengt	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Universitetsgt	6	Følge sunnhetsforskriftene	31.07.1879	Tøyengt	11	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Pilestrødet	22	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Tøyengt	13	Anbringe overdekke over kjellerkummen
19.11.1878	Søgt	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Tøyengt	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
19.11.1878	Søgt	16	Støke opp ledningen til kummen	05.08.1879	Tøyengt	19	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Wessels gt	6	Flere tiltak	05.08.1879	Tøyengt	21b	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Wessels gt	8	Flere tiltak	05.08.1879	Tøyengt	21c	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Wessels gt	12	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Platougt	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Wessels gt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	05.08.1879	Platougt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Wessels gt	16	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Platougt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Nordal Bruns gt	7	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Platougt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Langes gt	9	Flere tiltak	05.08.1879	Platougt	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Langes gt	11	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Platougt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
21.11.1878	Strandgt	29	Flere tiltak	05.08.1879	Platougt	16b	Anbringe overdekke over kjellerkummen
21.11.1878	Kristian Augusts gt	14	Innrette kum i kjelleren	05.08.1879	Platougt	17	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	Revoirstredet	7	Tomme og desinfisere lokumbingen	05.08.1879	Aakebergveien	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	Treschowvn	2	Rense gårdsplassen	05.08.1879	Aakebergveien	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	Ullevålsvn	7	Rense kummen	05.08.1879	Aakebergveien	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	Ullevålsvn	9	Forny kummen i kjelleren	05.08.1879	Aakebergveien	18	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	Ullevålsvn	11	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Aakebergveien	22	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	Nordal Bruns gt	1	Ordne kummen	05.08.1879	Aakebergveien	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	Nordal Bruns gt	22	Flere tiltak	05.08.1879	Aakebergveien	36	Følge sunnhetsforskriftene
26.11.1878	Nordal Bruns gt	24	Ordne kummen	05.08.1879	Borggt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	Nordal Bruns gt	31	Ordne kummen	05.08.1879	Borggt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	St Olafs gt	3	Ordne kummen	05.08.1879	Borggt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	St Olafs gt	5	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Sverres gt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	St Olafs gt	7	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Enerhaugst	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	St Olafs gt	17	Ordne kummen	05.08.1879	Enerhaugst	6	Sloyfe avlopet fra bingen
26.11.1878	St Olafs gt	19	Ordne kummen	05.08.1879	Langleikgt	3	Følge sunnhetsforskriftene
26.11.1878	St Olafs gt	21	Ordne kummen	05.08.1879	Langleikgt	8b	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	St Olafs gt	24	Ordne kummen	05.08.1879	Sørlygt	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	St Olafs gt	26	Ordne kummen	05.08.1879	Smødegaten	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	St Olafs gt	28	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Smødegaten	4	Sloyfe avlopet til kloakken
26.11.1878	St Olafs gt	1	Ordne kummen	05.08.1879	Smødegaten	6	Sloyfe avlopet fra bingen
26.11.1878	St Olafs plass	5	Ordne kummen	05.08.1879	Smødegaten	10	Sloyfe avlopet fra bingen
26.11.1878	Frimannsgt	16	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Smødegaten	16b	Følge sunnhetsforskriftene
26.11.1878	Frimannsgt	20	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Smødegaten	24	Sloyfe avlopet fra bingen
26.11.1878	Frimannsgt	22	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Smødegaten	25	Følge sunnhetsforskriftene
26.11.1878	Frimannsgt	26	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Normandsgt	2b	Følge sunnhetsforskriftene
26.11.1878	Wessels gt	1	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Normandsgt	2c	Tomme privetet
26.11.1878	Wessels gt	2	Følge sunnhetsforskriftene	05.08.1879	Welhavens gt	12	Innrette privetet
26.11.1878	Wessels gt	3	Ordne kummen	05.08.1879	Welhavens gt	14	Innrette urinstedet
26.11.1878	Wessels gt	4	Ordne kummen	09.08.1879	Gronland	2	Undersøke
26.11.1878	Wessels gt	5	Ordne kummen	13.08.1879	Hospitalgt	4c	Tomme stinkende gjødsel
26.11.1878	Wessels gt	7	Ordne kummen	19.08.1879	Trondhjemsveien	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	Wessels gt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Trondhjemsveien	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	Wessels gt	11	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Trondhjemsveien	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	Wessels gt	13	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Trondhjemsveien	115	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	Wessels gt	15	Ordne kummen	19.08.1879	Trondhjemsveien	44	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

26.11.1878	Langes gt	13	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Trondhjemsveien	8	Følge sunnhetsforskriftene
26.11.1878	Zettlitz gt	4	Ordne kummen	19.08.1879	Trondhjemsveien	32	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	Pilestredet	25	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Trondhjemsveien	34	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	Pilestredet	27	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Trondhjemsveien	42	Følge sunnhetsforskriftene
26.11.1878	Pilestredet	28	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Trondhjemsveien	113	Hindre utstrømming av kloakkgass
26.11.1878	Pilestredet	30b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Trondhjemsveien	115p	Følge sunnhetsforskriftene
26.11.1878	Kristian Augusts gt	23	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Trondhjemsveien	116d	Anbringe overdekke over kjellerkummen
26.11.1878	Filsoføgangen	15	Besørge kum	19.08.1879	Trondhjemsveien	116j & c	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Øvre Sløstet	15b	Fjerne ansamling av avfall	19.08.1879	Trondhjemsveien	116j q	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Akersvn	15	Ikke bruke rom til beboelse	19.08.1879	Trondhjemsveien	115i	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Bølukka ved Lakkegt		Dekke til gjødsel	19.08.1879	Trondhjemsveien	115d	Følge sunnhetsforskriftene
03.12.1878	Normandsgt	21	Tomme og desinfisere lokumbingen	19.08.1879	Trondhjemsveien	115g	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Skolegt	1	Tomme og desinfisere lokumbingen	19.08.1879	Trondhjemsveien	115x	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Fjellgt	8b	Tomme og desinfisere lokumbingen	19.08.1879	Trondhjemsveien	116p d	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Langgt	31	Tomme og desinfisere lokumbingen	19.08.1879	Trondhjemsveien	116p e	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	St Olavs gt	21a	Hindre stank	19.08.1879	Trondhjemsveien	116o g	Følge sunnhetsforskriftene
03.12.1878	St Olavs gt	21b	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Trondhjemsveien	116q	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	St Olavs gt	23	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Th. Myers gt	75	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	St Olavs gt	25	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Th. Myers gt	77	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	St Olavs gt	27	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Lerfaldsgt	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	St Olavs gt	29	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Lerfaldsgt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	St Olavs gt	31	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Lerfaldsgt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	St Olavs gt	33	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Lerfaldsgt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	St Olavs gt	35	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Søndre gt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Edvard Storms gt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Søndre gt	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Edvard Storms gt	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Søndre gt	17	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Edvard Storms gt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Korsgt	19	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	11	Flere tiltak	19.08.1879	Torbakgt	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Pilestredet	13	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Markveien	58	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	15b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Markveien	60	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	19	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Markveien	61	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	21	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	29	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	30a	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	14	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	31	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	33	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Oslo gt	2h	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	35	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	2d	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Pilestredet	37	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt og Pilestredet	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	8 & 23	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	3c	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Universitetsgt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	20	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	11	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	12	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	19	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	21	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	16	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	2a	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	18	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Oslo gt	2b	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	20	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Aakebergveien	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	22	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Aakebergveien	68b	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Universitetsgt	24	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Aakebergveien	68c	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Universitetsgt	26	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Aakebergveien	50	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Holbergs plass	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Bispegt	29	Anbringe overdekke over kjellerkummen

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

03.12.1878	Holbergs plass	20	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Bispegt	31	Følge sunnhetsforskriftene
03.12.1878	Holbergs plass	22	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Bispegt	18	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Arbeidergt	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Bispegt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Rosenkrantz gt	11	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Gravert	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Christian Augusts gt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Gravert	1	Følge sunnhetsforskriftene
03.12.1878	Christian Augusts gt	7a	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Egebergvn	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Christian Augusts gt	7b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Abnefeldsigt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Christian Augusts gt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Henriksgt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Christian Augusts gt	10	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Henriksgt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Christian Augusts gt	13	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Christian den 4s gt	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Christian den 4s gt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	24	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Christian den 4s gt	6	Rense kummen	19.08.1879	St Halvardsgt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Christian den 4s gt	8 til 10	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	1a	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.12.1878	Christian den 4s gt	12	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	1b	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Christian den 4s gt	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	46	Anbringe overdekke over kjellerkummen
03.12.1878	Carl Johans gt	27	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	38	Sloyfe avløpet til kloakken
03.12.1878	Carl Johans gt	29	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	St Halvardsgt	2	Stank
03.12.1878	Carl Johans gt	31	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	23	Stank
03.12.1878	Carl Johans gt	33	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	St Halvardsgt	33	Følge sunnhetsforskriftene
03.12.1878	Carl Johans gt	35	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	St Halvardsgt	3	Følge sunnhetsforskriftene
03.12.1878	Carl Johans gt	41	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Grønlandsleiret	73	Kloakk
03.12.1878	Carl Johans gt	45	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Grønlandsleiret	57	Avløp til bingje
03.12.1878	Toldbodgt	29	Følge sunnhetsforskriftene	19.08.1879	Grønlandsleiret	59	Bingje
03.12.1878	Søgt	2	Ikke bruke rom til beboelse	19.08.1879	Grønlandsleiret	71	Bingje
03.12.1878	Søgt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Grønlandsleiret	55	Kloakk
03.12.1878	Søgt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Enehaksveien	16	Kloakk
03.12.1878	Søgt	10	Anbringe overdekke over kjellerkummen	19.08.1879	Normanngt	3	Følge sunnhetsforskriftene
03.12.1878	Søgt	12	Rense kummen	19.08.1879	St. Olafs gt	3	Kloakk
03.12.1878	Strandgt (Pipervika)	10	Rense priveter	18.08.1879	Bekkegt Kampen	15	Bingje
03.12.1878	Strandgt (Pipervika)	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen	18.08.1879	Kvarmergt	15	Bingje
03.12.1878	Strandgt (Pipervika)	21	Anbringe overdekke over kjellerkummen	18.08.1879	Gamle Egebergbakken	1	Bingje
03.12.1878	Bakkegt	25	Sørge for ventilasjon av privetene	18.08.1879	Underhaugsgt	1	Stank
06.12.1878	Storgt		Stanse salget av arsenikkholdige varer	18.08.1879	Egebergvei	14	Bingje
07.12.1878	Engens gt	14	Stanse utsalg	18.08.1879	Langgt	26	Bingje
17.12.1878	Korsgt	2	Ikke bruke kjøkken eller sloyfe privetet	26.08.1879	Lerfaldsgaten	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Bakkegt på Kampen	8	Innrette stall og grisehis	26.08.1879	Lerfaldsgaten	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Bakkegt på Kampen	10	Tomme og rense groften til lokumbingen	26.08.1879	Lerfaldsgaten	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Molokka		Tomme og rense gårdsplassen	26.08.1879	Torbakgt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Frimannsgt	18	Anbringe overdekke over kjellerkummen	26.08.1879	Torbakgt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Pilestredet	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	26.08.1879	Torbakgt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Christian Augusts gt	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen	26.08.1879	Torbakgt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Christian Augusts gt	19	Sloyfe avløpet til kloakken	26.08.1879	Øvregt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Christian Augusts gt	21	Anbringe overdekke over kjellerkummen	26.08.1879	Øvregt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Christian den 4s gt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	26.08.1879	Stolmagergt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Stortingsgt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen	26.08.1879	Stolmagergt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Stortingsgt	10	Følge sunnhetsforskriftene	26.08.1879	Stolmagergt	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Stortingsgt	12	Sloyfe avløpet til kloakken	26.08.1879	Stolmagergt	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Stortingsgt	14	Følge sunnhetsforskriftene	26.08.1879	Stolmagergt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Stortingsgt	28	Følge sunnhetsforskriftene	26.08.1879	Stolmagergt	19	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Stortingsgt	32	Følge sunnhetsforskriftene	26.08.1879	Korsgt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

17.12.1878	Rosenkrantz gt	2	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Korsgt	20	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Rosenkrantz gt	13b	Følge sunnhetsforskriftene	26.08.1879	Korsgt	22	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Rosenkrantz gt	15	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Korsgt	24	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Rosenkrantz gt	17	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Korsgt	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Rosenkrantz gt	19	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Korsgt	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Rosenkrantz gt	21	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Korsgt	27	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Tordenskjolds gt	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Korsgt	29	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Tordenskjolds gt	3	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Korsgt	31	Stank
17.12.1878	Tordenskjolds gt	4	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Korsgt	32	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Tordenskjolds gt	6	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Nordre gt	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Tordenskjolds gt	7	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Nordre gt	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Tordenskjolds gt	8	Følge sunnhetsforskriftene	26.08.1879	Nordre gt	23	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Tordenskjolds gt	9	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Nordre gt	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Tordenskjolds gt	10	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Nordre gt	27	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Tordenskjolds gt	11	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Markvn	48	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Klingenbergt	2	Ordne kummen	26.08.1879	Markvn	50	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Klingenbergt	7	Sloyfe avløpet til kloakken	26.08.1879	Markvn	52	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Klingenbergt	11	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Markvn	53	Stank
17.12.1878	Klingenbergt	14	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Markvn	54	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Klingenbergt	16	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Markvn	56	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Klingenbergt	18	Følge sunnhetsforskriftene	26.08.1879	Markvn	56 c	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Klingenbergt	20	Følge sunnhetsforskriftene	26.08.1879	Markvn	57	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Klingenbergt	22	Sloyfe avløpet til kloakken	26.08.1879	Th. Meyers gade	63	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Filsofången	9	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Th. Meyers gade	65	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Filsofången	11	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Th. Meyers gade	65 b	Flere tiltak
17.12.1878	Drammensvn	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Th. Meyers gade	67	Flere tiltak
17.12.1878	Tunis	17	Sloyfe avløpet til kloakken	26.08.1879	Th. Meyers gade	69	Flere tiltak
17.12.1878	Ruselokveien	3	Rense kummen	26.08.1879	Th. Meyers gade	71	Flere tiltak
17.12.1878	Ruselokveien	5	Rense kummen	26.08.1879	Th. Meyers gade	75	Flere tiltak
17.12.1878	Ruselokveien	15	Rense kummen	26.08.1879	Th. Meyers gade	75 b	Flere tiltak
17.12.1878	Ruselokveien	21	Rense kummen	26.08.1879	?	36	Fjerne kugjodel
17.12.1878	Ruselokveien	23	Rense kummen	26.08.1879	Briskeby	14	Fjerne gjødsel fra fjøsbingen
17.12.1878	Ruselokveien	32	Rense kummen	26.08.1879	Briskeby	15	Tomme fjøsbingen
17.12.1878	Ruselokveien	34	Rense kummen	26.08.1879	Briskeby	15	Tomme fjøsbingen
17.12.1878	Ruselokveien	36	Anbringe overdekk over kjellerkummen	26.08.1879	Nye Egebergveien	2	Fjerne overvann
17.12.1878	Ruselokveien	40	Rense kummen	02.09.1879	Nedregt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Ruselokveien	42	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Øvregt	1	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Munkedamsveien	26	Sloyfe avløpet til kloakken	02.09.1879	Øvregt	5	Flere tiltak
17.12.1878	Munkedamsveien	29b	Rense kummen	02.09.1879	Korsgt	4	Flere tiltak
17.12.1878	Munkedamsveien	31	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Korsgt	8	Binge
17.12.1878	Munkedamsveien	31b	Rense kummen	02.09.1879	Korsgt	10	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Munkedamsveien	31c	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Stolmagergt	3	Binge
17.12.1878	Holmsens gt	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	?	42	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Holmsens gt	5	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Nedregt	5	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Bakkegt	2b	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Nedregt	10	Flere tiltak
17.12.1878	Bakkegt	16	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Nedregt	14	Flere tiltak
17.12.1878	Bakkegt	17	Rense kummen	02.09.1879	Nedregt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Bakkegt	18	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Nedregt	18	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Bakkegt	19	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Nedregt	20	Flere tiltak
17.12.1878	Bakkegt	21	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	51	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Bakkegt	22	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	53	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

17.12.1878	Bakkegt	23	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	54	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Engens gt	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	54 b	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Engens gt	3	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	55	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Engens gt	11	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	56	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Engens gt	13	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	57	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Engens gt	15	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Th. Meyers gade	58	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Engens gt	16	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	61	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Vinkelgt	2	Rense avlopet for springvannskummen	02.09.1879	Th. Meyers gade	64	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Vinkelgt	7c	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Th. Meyers gade	66	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Vinkelgt	10	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Th. Meyers gade	66 b	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Vinkelgt	15	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Th. Meyers gade	70	Følge sunnhetsforskriftene
17.12.1878	Vinkelgt	16	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Sofienberggt	1	Flere tiltak
17.12.1878	Vinkelgt	17	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Sofienberggt	2a	Flere tiltak
17.12.1878	Stubben	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Sofienberggt	2	Flere tiltak
17.12.1878	Stubben	5	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Sofienberggt	6	Flere tiltak
17.12.1878	Kjeld Stubs gt	1	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Sofienberggt	13	Flere tiltak
17.12.1878	Kjeld Stubs gt	3	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Sofienberggt	15	Kloakkgass
17.12.1878	Strandgt	5	Rense kummen	02.09.1879	Sofienberggt	17	Flere tiltak
17.12.1878	Strandgt	8	Rense kummen	02.09.1879	Sofienberggt	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Strandgt	20	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Fosveten	1	Flere tiltak
17.12.1878	Strandgt	18	Rense kummen	02.09.1879	Fosveten	3 e	Flere tiltak
17.12.1878	Strandgt	32	Anbringe overdekk over kjellerkummen	02.09.1879	Fosveten	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.12.1878	Strandbakken	1	Innrette kum i kjelleren	02.09.1879	Fosveten	7	Stank
07.01.1879	Grensegaden	4	Søge for at kjelleren er renset	02.09.1879	Fosveten	9	Flere tiltak
07.01.1879	Broggt	14	Rense kummen i kjelleren	02.09.1879	Fosveten	11	Flere tiltak
07.01.1879	Damstredet	22	Tomme og istandsatte bingen og grisebingen	02.09.1879	Grunergt	1	Flere tiltak
21.01.1879	Sandakervn	23	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Grunergt	3	Flere tiltak
21.01.1879	Ruseløkveien	37	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Grunergt	9	Flere tiltak
28.01.1879	Karl Johans gt	18	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Toftes gt	64	Flere tiltak
28.01.1879	Th. Meyers gt	5	Forsyne tomten med avløpsrør	02.09.1879	Benise gt	1a	Drenere
28.01.1879	Munkedamsveien	7	Følge sunnhetsforskriftene	02.09.1879	Th. Meyers gade	49	Rense sluket
28.01.1879	Munkedamsveien	9	Anbringe overdekk over kjellerkummen	16.09.1879	Th. Meyers gade	5	Flere tiltak
28.01.1879	Munkedamsveien	13	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Th. Meyers gade	7	Flere tiltak
28.01.1879	Munkedamsveien	15	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Th. Meyers gade	26b	Flere tiltak
28.01.1879	Munkedamsveien	17	Rense kummen	16.09.1879	Th. Meyers gade	27	Flere tiltak
28.01.1879	Munkedamsveien	19	Rense kummen	16.09.1879	Fosveten	31	Flere tiltak
28.01.1879	Munkedamsveien	21	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Fosveten	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.01.1879	Munkedamsveien	33b	Anbringe overdekk over kjellerkummen	16.09.1879	Fosveten	13b	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.01.1879	Ruseløkveien	44	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Fosveten	17a	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.01.1879	Ruseløkveien	46	Rense kummen i kjelleren	16.09.1879	Grunergt	49	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.01.1879	Engens gt	14	Rense kummen	16.09.1879	Grunergt	2	Flere tiltak
28.01.1879	Engens gt	17	Rense kummen	16.09.1879	Grunergt	4	Flere tiltak
28.01.1879	Bakkegt	25	Anbringe overdekk over kjellerkummen	16.09.1879	Seildagsgt	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.01.1879	Bakkegt	27	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Helgesens gt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.01.1879	Munkedamsveien	25	Anbringe overdekk over kjellerkummen	16.09.1879	Toftes gt	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.01.1879	Munkedamsveien	33	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Schleppregrells gt	29	Hindre stank
04.02.1879	Jernbanegt	6	Tomme og rense lokumkassen	16.09.1879	Schleppregrells gt	8	Hindre stank
04.02.1879	Frognejordet	1b	Fjerne opplag av gjødsel	16.09.1879	Schleppregrells gt	10	Hindre stank
04.02.1879	Ruseløkveien	12	Anbringe overdekk over kjellerkummen	16.09.1879	Østgaards gt	14	Hindre utstrømming av kloakkgass
						3	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

04.02.1879	Russelokveien	14	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Østgards gt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Russelokveien	14b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Østgards gt	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Russelokveien	24	Rense kummen i bryggehuset	16.09.1879	Østgards gt	19b	Inrette sluket
04.02.1879	Russelokveien	26	Rense kummen	16.09.1879	Vogstgt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Russelokveien og Russeløkt	14 & 8	Sloyfe avløpet til kloakken	16.09.1879	Vogstgt	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Rosenkrantz gt	16	Flere tiltak	16.09.1879	Holsis gt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Rosenkrantz gt	18	Flere tiltak	16.09.1879	Holsis gt	4	Flere tiltak
04.02.1879	Rosenkrantz gt	26	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Holsis gt	8	Rense sluket
04.02.1879	Stortingsgt	2	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Holsis gt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Stortingsgt	4	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Sandakeravn	8	Rense kummen i kjelleren
04.02.1879	Stortingsgt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Sandakeravn	17b	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Prestegt	2	Rense kummen i kjelleren	16.09.1879	Sandakeravn	21	Inrette sluket i kjelleren
04.02.1879	Øvre Voldgt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Sandakeravn	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Voldgt	2	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Sandakeravn	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Voldgt	3	Rense kummen	16.09.1879	Sandakeravn	35	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Voldgt	5	Rense kummen	16.09.1879	Sandakeravn	37	Følge sunnhetsforskriftene
04.02.1879	Øvre Voldgt	8	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Sandakeravn	39b	Følge sunnhetsforskriftene
04.02.1879	Øvre Voldgt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Sandakeravn	59	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Voldgt	11	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Asensgt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Voldgt	12	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Sagveien	18	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Voldgt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Sagveien	24	Følge sunnhetsforskriftene
04.02.1879	Øvre Voldgt	15	Inrette utslagskummen i kjelleren	16.09.1879	Sagveien	20	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	2	Rense kummen i kjelleren	16.09.1879	Sagveien	28	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	4	Rense kummen i kjelleren	16.09.1879	Telfhusgaten	27	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	5	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Mandalsveien	3	Følge sunnhetsforskriftene
04.02.1879	Nedre Voldgt	6	Rense kummen	16.09.1879	Mandalsveien	34	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	7	Rense kummen	16.09.1879	Mandalsveien		Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	8b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Mandalsveien	63	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	9	Rense kummen	16.09.1879	Mandalsveien	73	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	12 & 14	Flere tiltak	16.09.1879	Mandalsveien	75	Hindre stank
04.02.1879	Nedre Voldgt	16	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Mandalsveien	78	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Mandalsveien	83	Følge sunnhetsforskriftene
04.02.1879	Nedre Voldgt	18	Rense kummen	16.09.1879	Mandalsveien	84	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	20	Rense kummen	16.09.1879	Mandalsveien	86	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	23	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Mandalsveien	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Nedre Voldgt	27	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Mandalsveien	103	Sloyfe renne fra bingen til elven
04.02.1879	Akersgt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Mandalsveien	112	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Akersgt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Mandalsveien	123	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Akersgt	13	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Mandalsveien	128	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Akersgt	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Mandalsveien	137	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Akersgt	17	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Mandalsveien	142	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Akersgt	20	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Mandalsveien	148	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Akersgt	21	Sloyfe avløpet til kloakken	16.09.1879	Mandalsveien	152	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Akersgt	22	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Mandalsveien	153	Rense kummen i kjelleren
04.02.1879	Akersgt	23	Rense kummen	16.09.1879	Mandalsveien	154	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Slosset	11	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Mandalsveien	177	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Slosset og Akersgt	15 & 18	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Bensse gt	2	Stank
04.02.1879	Øvre Slosset	15b	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Bensse gt	23	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Øvre Slosset	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Field gt	1	Følge sunnhetsforskriftene
04.02.1879	Øvre Slosset	19	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Danmarks gt (Vålerengen)	9	Desinfisere privetbeholderene
04.02.1879	Øvre Slosset	21	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Danmarks gt (Vålerengen)	23	Desinfisere privetbeholderene

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

04.02.1879	Rådhusgt	21	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Bogaten på Kampen	17	Desinfisere privetbeholderne
04.02.1879	Rådhusgt	23b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Bedehuset Bethania på Kampen		Desinfisere privetbeholderne
04.02.1879	Rådhusgt	25	Rense kummen i gården	16.09.1879	Smalgangen ved Kampen	5	Innrette privetbeholderne
04.02.1879	Toldbodgt	31	Anbringe overdekke over kjellerkummen	16.09.1879	Trondhjemsveien	15	Tomme privet
04.02.1879	Toldbodgt	35	Rense kummen	16.09.1879	Langgt på Rodeløkka	27	Istandsette privetbingen
04.02.1879	Toldbodgt	36	Rense kummen	16.09.1879	Molokka	68	Tomme privet
04.02.1879	Toldbodgt	38	Følge sunnhetsforskriftene	16.09.1879	Molokka		Tomme privet
04.02.1879	Toldbodgt	40	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Hegdehaugen		Desinfisere privetbeholderne
04.02.1879	Prinsens gt	25	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Øvre gt på Kampen	5	Innrette grisehuset
04.02.1879	Prinsens gt	26	Rense kummen i gården	23.09.1879	Holberg gt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Prinsens gt	27	Rense kummen i gården	23.09.1879	Holberg gt	23	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.02.1879	Prinsens gt	29	Rense kummen i gården	23.09.1879	Holberg gt	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Prinsens gt	21	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Holberg gt	27	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Prinsens gt	27	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Holberg gt	29	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Toldbodgt	30	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Holberg gt	33	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Toldbodgt	32	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Holberg gt	35	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Akersgt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Holberg gt	37	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Akersgt	6b	Rense kummen	23.09.1879	Holberg gt	39	Flere tiltak
11.02.1879	Akersgt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Welhavens gt	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Akersgt	16	Rense kummen	23.09.1879	Welhavens gt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Øvre Slotsgt	7	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Welhavens gt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Øvre Slotsgt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Welhavens gt	8	Følge sunnhetsforskriftene
11.02.1879	Øvre Slotsgt	10	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Welhavens gt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Øvre Slotsgt	12	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Welhavens gt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Øvre Slotsgt	12b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Welhavens gt	14	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Øvre Slotsgt	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Welhavens gt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Nedre Slotsgt og Karl Johans gt	17 & 18	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Welhavens gt	20	Hindre utstrømming av kloakkgass
11.02.1879	Nedre Slotsgt	9	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Welhavens gt	22	Flere tiltak
11.02.1879	Nedre Slotsgt	11	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Parkveien	8	Følge sunnhetsforskriftene
11.02.1879	Nedre Slotsgt	13	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Parkveien	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.02.1879	Frognerveien		Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Parkveien	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Torvgt	1	Flytte bingen	23.09.1879	Parkveien	3	Flere tiltak
04.03.1879	Toldbodgt	25b	Tomme og desinfisere lokumbingen	23.09.1879	Wergelandsgt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Toldbodgt	26	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Wergelandsgt	9a	Følge sunnhetsforskriftene
04.03.1879	Øvre Slotsgt	2	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	9b	Følge sunnhetsforskriftene
04.03.1879	Øvre Slotsgt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	10	Følge sunnhetsforskriftene
04.03.1879	Nedre Slotsgt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Nedre Slotsgt	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Nedre Slotsgt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Nedre Slotsgt	10	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Wergelandsgt	17-19	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Nedre Slotsgt	10b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	21	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Kongens gt	25	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Wergelandsgt	23a	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Kongens gt	27	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	23b	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Kongens gt	29	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Kongens gt	31	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Wergelandsgt	27	Hindre utstrømming av kloakkgass
04.03.1879	Kongens gt	33	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Wergelandsgt	29	Følge sunnhetsforskriftene
11.03.1879	Langes gt	9	Misligheter færlige for helbreden	23.09.1879	Hegdehaugsveien	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Nedre Hammersborg gt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass	23.09.1879	Hegdehaugsveien	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879			Hindre at stank kommer til kjøkkenet	23.09.1879	Hegdehaugsveien	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Ullevålsvn	1	Flere tiltak	23.09.1879	Hegdehaugsveien	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Langes gt	4 & 6	Rense kummen	23.09.1879	Hegdehaugsveien	8	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

18.03.1879	Langes gt	7	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Hegdehaugsvæien	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Akersgt	7b	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Hegdehaugsvæien	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Strandgt	25	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Hegdehaugsvæien	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Nedre Slotsgt	1	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Hegdehaugsvæien	17	Følge sunnhetsforskriftene
18.03.1879	Nedre Slotsgt	1b	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Hegdehaugsvæien	19	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Nedre Slotsgt og Toldbodgt	2 & 23	Sløyfe avlopet til kloakken	23.09.1879	Hegdehaugsvæien	21	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Rådhusgt	15	Rense kummen	23.09.1879	Hegdehaugsvæien	21b	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Rådhusgt	17	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Pilestredet	32	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Toldbodgt	22	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Pilestredet	34	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Kongens gt	7	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Pilestredet	36	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Kongens gt	9	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Pilestredet	38	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Kongens gt	11	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Pilestredet	39d	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Kongens gt	13	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Pilestredet	41a	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Kongens gt	15	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Pilestredet	41b	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Kongens gt	17	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Pilestredet	46	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Kirkegt	19	Innrette urnestødet i gården	23.09.1879	Pilestredet	48	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Østerhangst	4	Hindre ansamling av stillesstående vann	23.09.1879	Sofies gt	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
18.03.1879	Nedre Hammersborg gt	3	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Sofies gt	2d	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Skolegt	8	Tomme og rens lokumbingen og fjøset	23.09.1879	Sofies gt	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Normannsgt på Kampen	19	Innrette fjøs og grisehus	23.09.1879	Sofies gt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Arbeidergt	1	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Sofies gt	10b	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Rosenkrantz gt	3	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Sofies gt	14	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Rosenkrantz gt	7	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Sofies gt	19	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Rosenkrantz gt	8	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Stensberggt	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Christian Augusts gt	2	Sløyfe avlopet til kloakken	23.09.1879	Ullevålsvæien	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Christian Augusts gt	3	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Ullevålsvæien	14	Følge sunnhetsforskriftene
25.03.1879	Christian Augusts gt	11	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Ullevålsvæien	16	Følge sunnhetsforskriftene
25.03.1879	Pilestredet	7	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Ullevålsvæien	16c	Følge sunnhetsforskriftene
25.03.1879	Pilestredet	17	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.09.1879	Ullevålsvæien	25	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Carl Johans gt	39	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Ullevålsvæien	27	Følge sunnhetsforskriftene
25.03.1879	Stortingsgt	22	Sløyfe avlopet til kloakken	23.09.1879	Bjnegårds gt	1	Hindre stank
25.03.1879	Drammensveien	2d	Rense kummen	23.09.1879	Bjnegårds gt	6	Hindre stank
25.03.1879	Huitfeldts gt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass	23.09.1879	Bjnegårds gt	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Munkedamsveien	24	Sløyfe avlopet til kloakken	23.09.1879	Bjnegårds gt	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Ruseløkkeveien	30	Sløyfe avlopet fra privetet til munkedamsvn 25	23.09.1879	Bjnegårds gt	10c	Hindre utstrømming av kloakkgass
25.03.1879	Tunis	17	Sløyfe avlopet til kloakken	23.09.1879	Bjnegårds gt	10e	Hindre utstrømming av kloakkgass
02.04.1879	Carl den 12s gt		Flere tiltak	23.09.1879	Bjnegårds gt	10f	Hindre utstrømming av kloakkgass
08.04.1879	Fjeldgt på Rodeløkka	2	Hindre innsig av vann	23.09.1879	Bjnegårds gt	10g	Hindre utstrømming av kloakkgass
08.04.1879	Smalgangen	4	Tomme og desinfisere lokumbingen	23.09.1879	Bjnegårds gt	10h	Hindre utstrømming av kloakkgass
08.04.1879	Maribogt	14	Tomme og desinfisere lokumbingen	23.09.1879	Bjnegårds gt	10k	Hindre utstrømming av kloakkgass
08.04.1879	Nybyggt	5	Sløyfe avlopet til kloakken	23.09.1879	Bjnegårds gt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
22.04.1879	Møllergt	29	Tomme og desinfisere kloakkummen i kjelleren	23.09.1879	Kirkeveien	7	Hindre utstrømming av kloakkgass
22.04.1879	Carl den 12s gt	21	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Kirkeveien	31	Følge sunnhetsforskriftene
22.04.1879	Fjerdingsgt	58	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Kirkeveien	35	Hindre utstrømming av kloakkgass
22.04.1879	Fjerdingsgt	60	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Kirkeveien	35b	Følge sunnhetsforskriftene
22.04.1879	Holmens gt	38	Tette bingen	23.09.1879	Kirkeveien	37	Hindre utstrømming av kloakkgass
22.04.1879	Stupnågt	14	Følge sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Kirkeveien	39	Hindre utstrømming av kloakkgass
22.04.1879	Stromsveien	115	Tomme og istansette bingen	23.09.1879	Bjergstien	2	Følge sunnhetsforskriftene
22.04.1879	Trondhjemsveien	115	Istansette lokumbingen og fjøs	23.09.1879	Bjergstien	3	Følge sunnhetsforskriftene
22.04.1879	Bjølsejordet		Tomme og istansette bingen	23.09.1879	Fosveten	17b	Hindre stank
22.04.1879	Grønlandsleiret	21f	Sløyfe vandposten og la kjelleren opprylle	23.09.1879	Fosveten	19	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

29.04.1879	Hjørnet av Industrigt og Bogstadsveien					29	Hindre utstrømming av kloakkgass
29.04.1879	Akersbakken	1	Followe pålegg fra sunnhetskommissionen	23.09.1879	Markveien	31	Hindre utstrømming av kloakkgass
29.04.1879	Akersbakken	12	Tomme og rense bingen	23.09.1879	Markveien	31b	Hindre utstrømming av kloakkgass
28.04.1879	Branntomter på Kampen		Isandsette og rense privetet	23.09.1879	Markveien	32	Hindre utstrømming av kloakkgass
30.04.1879	Østerhangt	4	Tomme og sørg for at det ikke samles vann i privetet	23.09.1879	Markveien	33	Hindre utstrømming av kloakkgass
30.04.1879	Torvet	7	Undersøke	23.09.1879	Markveien	34	Hindre utstrømming av kloakkgass
06.05.1879	Nordbygt	39 & 41	Rense og sørg for at overvann ikke siver inn i kjelleren	23.09.1879	Th. Meyers gt	37	Hindre utstrømming av kloakkgass
06.05.1879	Trondhjemsveien (Allmueskolen)		Desinfisere og tømme privetebingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	38	Flere tiltak
06.05.1879	Skolgt på Rodeløkka	5	Isandsette gårdsrummet	23.09.1879	Th. Meyers gt	39	Hindre stank
06.05.1879	Ebbesgt på Ekeberg	8	Tomme og rense privetebingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	40	Kloakkgass
06.05.1879	Danmarksgt på Vålerenga	9	Tomme og rense privetebingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	41	Hindre stank
06.05.1879	Danmarksgt på Vålerenga	23	Desinfisere og tømme privetebingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	43	Hindre utstrømming av kloakkgass
06.05.1879	Vålerenga	5	Desinfisere og tømme privetebingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	44	Hindre utstrømming av kloakkgass
06.05.1879	Bogata på Kampen	17	Tomme og rense privetebingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	46	Hindre utstrømming av kloakkgass
06.05.1879	Bogata på Kampen	17	Desinfisere og tømme privetebingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	48	Hindre utstrømming av kloakkgass
06.05.1879	Underhaugsgt på Kampen	13	Rense staldbingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	50	Hindre utstrømming av kloakkgass
12.05.1879	Munkedamsveien	31b	Tomme og rense gårdsplassen	23.09.1879	Th. Meyers gt	52	Flere tiltak
12.05.1879	Brunsgt på Kampen	12	Rense privetebingen	23.09.1879	Th. Meyers gt	52b	Flere tiltak
12.05.1879	Brunsgt på Kampen	14	Tomme og rense lokumbingen	23.09.1879	Helgesens gt	3	Rense kummen i kjelleren
12.05.1879	Brunsgt på Kampen	18	Tomme og rense lokumbingen	23.09.1879	Helgesens gt	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
14.05.1879	Toiengt		Fjerne gjødsel	23.09.1879	Toftes gt	53	Hindre utstrømming av kloakkgass
24.05.1879	Møllertgt	18	Fjerne avfall	23.09.1879	Toftes gt	55	Hindre utstrømming av kloakkgass
24.05.1879	Pipervikens Strandgt	19	Hindre utstrømming av kloakkgass	23.09.1879	Toftes gt	57	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Sofiesgt	14	Isandsette privetet	23.09.1879	Toftes gt	59	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Urtegt	40	Tomme soppelkassen	23.09.1879	Toftes gt	61	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Ekeberg	2	Rense gårdsplassen	23.09.1879	Grunes gt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Ekebergvei	2	Rense privetbeholder	23.09.1879	Grunes gt	6b	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kongens gt	2	Rense lokumbingen	23.09.1879	Grunes gt	8	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kongens gt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Grunes gt	8	Hindre stank
27.05.1879	Kongens gt	10	Followe sunnhetsforskriftene	23.09.1879	Grunes gt	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kongens gt	24	Hindre utstrømming av kloakkgass	23.09.1879	Grunes gt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Grunes gt	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass	23.09.1879	Grunes gt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Grunes gt	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass	23.09.1879	Grunes gt	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Sofienbergt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	6a	Hindre utstrømming av kloakkgass	23.09.1879	Sofienbergt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	6b	Hindre utstrømming av kloakkgass	23.09.1879	Sofienbergt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	8	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Sofienbergt	14	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	23.09.1879	Sofienbergt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	13	Hindre utstrømming av kloakkgass	27.09.1879	Teatergt	4	Followe grille pålegg
27.05.1879	Kirkegt	14	Followe sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Munkedamsveien	37	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Munkedamsveien	39	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Munkedamsveien	41	Hindre stank
27.05.1879	Kirkegt	20	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Munkedamsveien	45	Hindre stank
27.05.1879	Kirkegt	25	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Munkedamsveien	57	Followe sunnhetsforskriftene
27.05.1879	Kirkegt	26	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Munkedamsveien	43	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Kirkegt	32	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Ruseløkveien	45	Followe sunnhetsforskriftene
27.05.1879	Dronningens gt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Ruseløkveien	59	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

27.05.1879	Dronningens gt	11	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Ruselokveien	61	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Dronningens gt	13	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Ruselokveien	63	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Dronningens gt	19	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Løkkeveien	7	Fiere tiltak
27.05.1879	Grev Wedels plass	5	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Løkkeveien	13	Følge sunnhetsforskriftene
27.05.1879	Grev Wedels plass	6	Sloyfe avløp fra bingen	30.09.1879	Observatoriet	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Revoirstredet	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Professor Hanstens gt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Revoirstredet	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Professor Hanstens gt	3	Ubedre kummen
27.05.1879	Revoirstredet	7	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Professor Hanstens gt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Rådhusgt	8	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Professor Hanstens gt	5	Ubedre kummen
27.05.1879	Rådhusgt	12	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Professor Hanstens gt	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Rådhusgt	13	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Carl Adellers gt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Rådhusgt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Carl Adellers gt	23	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Rådhusgt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Huitfeldtsgt	4	Fiere tiltak
27.05.1879	Rådhusgt	22	Sloyfe avløpet til kloakken	30.09.1879	Huitfeldtsgt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Rådhusgt	24	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Huitfeldtsgt	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Rådhusgt	26	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Huitfeldtsgt	9b	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Toldbodgt	12	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Huitfeldtsgt	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Toldbodgt	12b	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Huitfeldtsgt	27	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Toldbodgt	13	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Huitfeldtsgt	29	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Toldbodgt	15	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Drammensveien	2	Følge sunnhetsforskriftene
27.05.1879	Toldbodgt	5	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Drammensveien	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Prinsens gt	2	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Drammensveien	14	Følge sunnhetsforskriftene
27.05.1879	Prinsens gt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Drammensveien	22	Følge sunnhetsforskriftene
27.05.1879	Prinsens gt	14	Hindre utstrømming av kloakkgass	30.09.1879	Parkveien	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Prinsens gt	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Parkveien	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Prinsens gt	16	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Parkveien	9	Hindre utstrømming av kloakkgass
27.05.1879	Prinsens gt	18	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Parkveien	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Algier	8	Sloyfe gjødselbingen	30.09.1879	Parkveien	17	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Algier	10	Tomme og rense prvebingen	30.09.1879	Parkveien	9	Hindre stank
03.06.1879	Algier	12	Islandslette bingen	30.09.1879	Parkveien	1	Hindre stank
03.06.1879	Nedre Hammersborg gt	11	Tomme og desinfisere avfallsbingen	30.09.1879	Parkveien	23	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Tomtegt	24	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	25	Hindre stank
03.06.1879	Bjølsejordet		Tomme og rense prvebingen	30.09.1879	Parkveien	27	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Revoirstredet	1	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	29	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Rådhusgt	1 & 3	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	33	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Rådhusgt	4	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	35	Hindre stank
03.06.1879	Rådhusgt	5b	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	37	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Rådhusgt	6	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	39	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Toldbodgt	1a	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	43	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Toldbodgt	1b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Parkveien	45	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Toldbodgt	3	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Parkveien	49	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Toldbodgt	6	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	57	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Toldbodgt	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Parkveien	55	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Toldbodgt	11	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	59	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Prinsens gt	2b	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Parkveien	60	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Prinsens gt	2d	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Incognitogt	1	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Prinsens gt	3b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Incognitogt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Carl Johans gt	2	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Incognitogt	4	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Dronningens gt	8a	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Incognitogt	6	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Dronningens gt	12	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Incognitogt	7	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Dronningens gt	14	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Incognitogt	14	Følge sunnhetsforskriftene

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

03.06.1879	Dronningens gt	16	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Incognitogt	16	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Dronningens gt	18	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Incognitogt	26	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Dronningens gt	20	Rense kummen i kjelleren	30.09.1879	Incognitogt	27	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Dronningens gt	22	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Incognitogt	29	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Dronningens gt	24	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Incognitogt	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Dronningens gt	26	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Incognitogt	30b	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Dronningens gt	28	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Incognitogt	31	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Dronningens gt	32	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Incognitogt	33	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Skippergt	4	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Incognitogt	35	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	5	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Incognitogtraase	2c	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	6	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Uramenborgveien	1	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	6b	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Uramenborgveien	1c	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Skippergt	12	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Uramenborgveien	3	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	13b	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Uramenborgveien	6	Hindre stank
03.06.1879	Skippergt	14	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Uramenborgveien	9	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Uramenborgveien	16	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	17b	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Oscars gt	1	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	18	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Oscars gt	10	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	19	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Oscars gt	12	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	21	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Oscars gt	17	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	23	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Oscars gt	19	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	25	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Oscars gt	21	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Skippergt	27	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Oscars gt	25	Hindre stank
03.06.1879	Skippergt	28	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Oscars gt	27	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Store Strandgt	3	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Oscars gt	28	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Store Strandgt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Oscars gt	29	Hindre stank
03.06.1879	Store Strandgt	6	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Oscars gt	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Store Strandgt	9	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Oscars gt	31	Flere tiltak
03.06.1879	Store Strandgt	13	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Oscars gt	33	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Store Strandgt	15	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Oscars gt	35	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Lille Strandgt	3b	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Josefines gt	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
03.06.1879	Lille Strandgt	4	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Josefines gt	3	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Lille Strandgt	5	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	5	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Skippergt	2	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Josefines gt	7	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Nordre Østerdals gt	36	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Josefines gt	9	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Carl Johans gt	1	Rense priveibingen	30.09.1879	Josefines gt	12	Følge sunnhetsforskriftene
03.06.1879	Carl Johans gt	1	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	13	Følge sunnhetsforskriftene
17.06.1879	Enerhaugen	17	Sette privebuset i stand	30.09.1879	Josefines gt	14	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Smalgangen på Kampen	17 & 18	Tildekke privetigjødsl	30.09.1879	Josefines gt	16	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Smølgaten på Rodeløkka	7	Sloyfe vandposten	30.09.1879	Josefines gt	17	Følge sunnhetsforskriftene
17.06.1879	Smølgaten på Rodeløkka	17	Tette bingen	30.09.1879	Josefines gt	18	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Nygaden på Grueløkka	16	Rense priveibingen	30.09.1879	Josefines gt	19	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Bjølsejordet		Flere tiltak	30.09.1879	Josefines gt	21	Rense kummen
17.06.1879	Torvet	6	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Josefines gt	22	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Carl Johans gt	3	Følge sunnhetsforskriftene	30.09.1879	Josefines gt	23	Følge sunnhetsforskriftene
17.06.1879	Carl Johans gt	7	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	27	Følge sunnhetsforskriftene
17.06.1879	Carl Johans gt	15	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	29	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Carl Johans gt	17	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	31	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Carl Johans gt	19	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	33	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Store Grensegt	19	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	34	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Grendsen	12	Anbringe overdekke over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	35	Hindre utstrømming av kloakkgass

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

17.06.1879	Akersgt	26	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	37	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Akersgt	30	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Josefines gt	39	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Nedre Slotsgt	19	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Gustavs gt	1	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Nedre Slotsgt	21	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Gustavs gt	2	Følge sunnhetsforskriften
17.06.1879	Øvre Slotsgt	14	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Gustavs gt	3	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Øvre Slotsgt	16	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Gustavs gt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Øvre Slotsgt	18 & 20	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Grønste gt	6	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Øvre Slotsgt	23	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Grønste gt	10	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Dromningens gt	36	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Grønste gt	11	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Skippergt	29	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Grønste gt	15	Hindre stank
17.06.1879	Skippergt	31	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Thoresens gt	4	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Skippergt	38	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Underthongsveien	13	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Skippergt	40	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Underthongsveien	15	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Store Strandgt	6	Følge sunnhetsforskriften	30.09.1879	Welhavens gt	9	Følge sunnhetsforskriften
17.06.1879	Store Strandgt	21	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Welhavens gt	21	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	2	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Hegdehaugsveien	23	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	3	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Hegdehaugsveien	26	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	7	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Hegdehaugsveien	30	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	10	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Hegdehaugsveien	32	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	11	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	43	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	12	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	45	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	15	Følge sunnhetsforskriften	30.09.1879	Pilestredet	45b	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	17	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	47	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Gunertusgt	6	Følge sunnhetsforskriften	30.09.1879	Pilestredet	47b	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Vognmandsgt	8	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	49	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Vognmandsgt	12	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	51	Følge sunnhetsforskriften
17.06.1879	Vognmandsgt	20	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	51b	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Vognmandsgt	23	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	54	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Carl den 12s gt	4	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	56	Flere tiltak
17.06.1879	Carl den 12s gt	5	Følge sunnhetsforskriften	30.09.1879	Pilestredet	58	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Carl den 12s gt	6	Anbringe overdekk over kjellerkummen	30.09.1879	Pilestredet	71	Følge sunnhetsforskriften
17.06.1879	Carl den 12s gt	7	Følge sunnhetsforskriften	30.09.1879	Pilestredet	75	Hindre utstrømming av kloakkgass
17.06.1879	Carl den 12s gt	10	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Mandalsveien	58	Sloyfe ledningen til privetet
17.06.1879	Carl den 12s gt	12	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Lakkegt	18	Rense gårdsplassen
17.06.1879	Carl den 12s gt	13	Følge sunnhetsforskriften	07.10.1879	Enerhaugsgt	8	Fjerne søppel
17.06.1879	Carl den 12s gt	15	Følge sunnhetsforskriften	07.10.1879	Swegårdsgt	4	Tomme og desinifisere stall-, fjøs- og lokumbingen
17.06.1879	Carl den 12s gt	14	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	St. Halvards gt	61	Tomme og istandsette fjøsbingen
17.06.1879	Carl den 12s gt	32	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Egebergbakke	28	Tomme og istandsatte fjøsbingen
17.06.1879	Jembætorvet	6	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Vålerenga	15	Innrette stall-, fjøs- og grisebingen
17.06.1879	Jembætorvet	4b	Følge sunnhetsforskriften	07.10.1879	Østerdalsgt	7	Tomme og rense bingen
17.06.1879	Jembætorvet	5	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Strømsvn	2	Innrette grisebinge
17.06.1879	Jembætorvet	7 & 9	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Strømsvn	115	Tomme og rense bingen
17.06.1879	Jembætorvet	9	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Markveien på Kampen	1	Sette i stand bingen
17.06.1879	Jembætorvet	11	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Grubbeggt	1	Fjerne gjødsel
17.06.1879	Jembætorvet	1b	Anbringe overdekk over kjellerkummen	07.10.1879	Øvre Slotsgt	4	Innrette pissoiret
17.06.1879	Tomtegt	4	Følge sunnhetsforskriften	07.10.1879	Øvre Slotsgt	8	Oppholde med kreatur- og grisehold
17.06.1879	Tomtegt	7	Anbringe overdekk over kjellerkummen	14.10.1879	Ruselokveien	41	Fjerne stinkende substanser
17.06.1879	Tomtegt	20 & 22	Anbringe overdekk over kjellerkummen	14.10.1879	Nordre gt Kampen	9	Tomme og desinifisere bingen
17.06.1879	Tomtegt	27	Anbringe overdekk over kjellerkummen	14.10.1879	Almueskolen på Bjølsenjordet		Tomme og rense privetet
17.06.1879	Tomtegt		Anbringe overdekk over kjellerkummen	14.10.1879	Bjølsenjordet		Tomme og rense privetet
17.06.1879	Tomtegt	28	Følge sunnhetsforskriften	21.10.1879	Normannsgt på Kamoen	13	Følge sunnhetsforskriften

Vedlegg 5: Husundersøkelser og klager i kopibøkene: "Inngripen i den private sfæren".

Sanitære forhold i Kristiania 1878-1879

17.06.1879	Tomtestredet	16b	Anbringe overdække over kjellerkummen	21.10.1879	Berggt på Egeberg	1	Tomme og rense privetet
17.06.1879	Rødfjldgt	10	Anbringe overdække over kjellerkummen	21.10.1879	Egebergsvn	7	Innrette tett privetbeholdet
17.06.1879	Rødfjldgt	12	Anbringe overdække over kjellerkummen	21.10.1879	Egeberg	15a	Tomme og rense privetet
17.06.1879	Rødfjldgt	21	Anbringe overdække over kjellerkummen	21.10.1879	Ebbesgt	10	Tomme og istandssette fprivetbingen
17.06.1879	Rødfjldgt	22	Anbringe overdække over kjellerkummen	21.10.1879	Egeberg	16	Følge sunnhetsforskriftene
17.06.1879	Rødfjldgt	24	Anbringe overdække over kjellerkummen	21.10.1879	Brunsgt	14	Tomme privetbingen
17.06.1879	Rødfjldgt	25	Anbringe overdække over kjellerkummen	23.10.1879	Bispegt		Stank
17.06.1879	Rødfjldgt	31	Anbringe overdække over kjellerkummen	28.10.1879	Rodeløkka	9	Tette privetbeholderen
17.06.1879	Rødfjldgt	34	Følge sunnhetsforskriftene	28.10.1879	Kolsaaegt	9	Innrette grisehuset
17.06.1879	Elvegata	11	Følge sunnhetsforskriftene	04.11.1879	Nordbygt	24	Rense gårdsplassen og sløyfe grisehold
17.06.1879	Elvegata	25	Anbringe overdække over kjellerkummen	11.11.1879	Egeberg	3	Tomme og rense privetkassen
17.06.1879	Elvegata	23	Følge sunnhetsforskriftene	11.11.1879	Nye Egebergsvn	30	Tomme og rense privetkassen
17.06.1879	Elvegata	27	Anbringe overdække over kjellerkummen	12.11.1879	Storgt	17	Undersøke
17.06.1879	Elvegata	28	Følge sunnhetsforskriftene	25.11.1879	Kampen	10	Tomme og istandssette privetbingen
17.06.1879	Elvegata	32	Følge sunnhetsforskriftene	09.12.1879	Betania på Kampen		Innrette privetbeholderne
17.06.1879	Stenersgt	4	Følge sunnhetsforskriftene	09.12.1879	Kampen	17	Flere tiltak
17.06.1879	Stenersgt	11	Anbringe overdække over kjellerkummen	09.12.1879	Kampen	17	Rense privetet
17.06.1879	Stenersgt	18	Anbringe overdække over kjellerkummen	09.12.1879	Kampen	1	Desinfisere privetet
17.06.1879	Stenersgt	20	Anbringe overdække over kjellerkummen	09.12.1879	Nedre gt Kampen	8	Sørge for ventilasjon i privetet
17.06.1879	Stenersgt	22	Anbringe overdække over kjellerkummen	09.12.1879	Nygata på Grueløkka	16	Fjerne vann i portrommet
17.06.1879	Nygaten	2b	Anbringe overdække over kjellerkummen	09.12.1879	Studenterstien	54	Fjerne kreaturgjødsel i gården
17.06.1879	Nygaten	3	Anbringe overdække over kjellerkummen	09.12.1879	Elvegata	12	Sløyfe avlop
17.06.1879	Nygaten	5	Anbringe overdække over kjellerkummen	09.12.1879	Nygata på Grueløkka		Istandssette privetbeholderen
17.06.1879	Nygaten	9	Anbringe overdække over kjellerkummen				
17.06.1879	Storgaten	2	Anbringe overdække over kjellerkummen				
17.06.1879	Storgaten	4	Følge sunnhetsforskriftene				
17.06.1879	Storgaten	6	Anbringe overdække over kjellerkummen				
17.06.1879	Storgaten	8	Følge sunnhetsforskriftene				